

TURUL

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság
Közlönye

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTIK

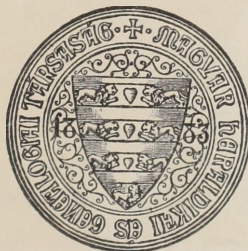
ÁLDÁSY ANTAL

AZ IG. VÁLASZTMÁNY TAGJA

ÉS

HOLUB JÓZSEF

JEGYZŐ.

HARMINCZNEGYEDIK KÖTET.

1916-1K ÉVI FOLYAM.

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG

MCMXVI.

TARTALOM.

I. Értekezések és önálló cikkek.

	Lap
Á. A. --- --- --- Az Armbruster-család címereslevelei. (<i>Színes címerképpel és két szövegközti rajzzal.</i>)	97
HLB. --- --- --- Ottó király egy ismeretlen oklevele	112
HOLUB JÓZSEF --- A Laki Kaczor-család (1526-ig)	104
HÓMAN BÁLINT --- Egy 1256. évi esztergomi oklevélpár	101
PORKOLÁB ISTVÁN --- Hol volt egykor a vasvármegyei Vadasülés (Vadász-Ülés) község	111
SRS. --- --- --- A nemes Beccaria-család történetéhez	108
--- --- --- A Czanger-család címereslevele	110
Ifj. SZABÓ ALADÁR --- Venczel és Ottó királyok oklevelei	13
SZENTPÉTERY IMRE II. --- Endre király pecsétjei az oklevél-kritika szempontjából (<i>7 szövegképpel</i>)	1
VARGHA ZOLTÁN --- A Márton-család (Zsarolyáni és Mándi, illetve Zsarolyáni.) (A Kerepeczi Kerepeczy-család ismeretlen ága)	46

II. Kisebb rovatok.

TÁRCZA. A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság ülései	114
Jelentés a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság működéséről az 1915—1916. években	120
ORTVAY TIVADAR †	113
FEJÉRPATAKY KÁLMÁN †	123
THALLÓCZY LAJOS †	123
SZENT-IVÁNY ZOLTÁN	124
LEHOCZKY TIVADAR †	124
GYÁRFÁS TIHAMÉR †	124
<i>Szakirodalom.</i> A Frangepán-család oklevéltára I., II. k. <i>Ism. sz. z.</i>	125
Szeremley S., Hód-Mező-Vásárhely története V. k. <i>Ism. Daróczy Zoltán</i>	126
Éble Gábor, A Szamosujvári Verzár-család. <i>Ism. Zsinka Ferencz</i>	128

I. FERENCZ JÓZSEF

1830—1916.

November hó 21-ikén örökre lezárta szemeit az a fejedelmi férfit, ki nemzetünk sorsának két év hiján hét évtizeden át irányítója, nemzetünk jövődjének megalapozója volt.

Uralkodói pályája háború zajában kezdődött, s a létünkért folyó mostani élet-halálharcban ért véget.

Uralkodása kezdetén reménytelennek látszott nemzetünk jövője; sok évtizedes munka, királyi bölcsesség, a nemzet lelkének megértése s a nemzettel való együttműködése juttatott bennünket odáig, hogy államiságunkban és nemzeti érzésünkben megerősödve, hittel, bizalommal és reménnyel tekinthetünk jövődönk elé, — még a most folyó ádáz küzdelem közepette is.

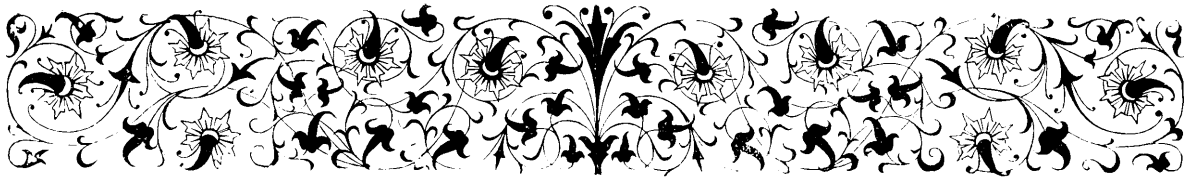
A mélységes gyászból, mely nemzetünkre borult, a mi Társaságunk is kiveszi a maga részét. A gyásznak s a nagy veszteség lesújtó érzésének ez első ideje nem alkalmas arra, hogy kimerítő beszédben áldozzunk nagy uralkodónk emlékének és hogy Hozzá méltó módon szóljunk eredményekben oly gazdag és nemzetünkre oly áldásos hosszú uralkodásáról, melyet a Mindenható kegye elhunyt királyunknak juttatott. Erről alkalmas időben, mikor a lelkek megnyugosznak a veszteségben, s a változott külső körülmények között az ítélet is higgadtabb lesz, könyvtárt kitevő irodalom fog szólni hazánkban és külföldön egyaránt, — aminthogy Róla, különösen pedig az ő uralkodása utolsó harmadlél esztendejének eseményeiről, — a melyekben döntő része volt fenkölt királyunknak, — már eddig is irodalmi termékek hosszú sora látott napvilágot.

Ferencz József neve örökre kitörölhetetlen betűkkel van beleírva minden magyar szívébe és tetteiért, intézkedéseiért, nemzetünk javát célzó szándékaiért minden időben halás lesz neki az utókor.

A mi Társaságunk pedig, mely a magyar történelem néhány segédtudománya művelését tűzte ki céljául, mélyen érzett halával gondolhat arra a bölcs uralkodóra, a ki alig egy évvel ezelőtt, — 1915. október 11-én — kelt legteljesebb elhatározásával minden időkre és minden jogos kívánságnak megfelelőleg szabályozott egy olyan kérdést, mely a Habsburgház uralma, tehát évszázadok óta folytonos vitának, félreértésnek és félremagyarázásnak volt okozója. A címerkérdés rendezése, a közös intézmények használatára, közjogi viszonyainknak megfelelő címerről való gondoskodás, e címer legapróbb részleteinek pontos és félreértést kizáró meghatározása, korszakot alkot államiságunk és nemzeti heraldikánk történetében, melynek horderejét csak akkor fogják érdeme szerint méltatni, mikor a lelkeket a napról-napra izgatottsággal és aggodalommal eltöltő harcztéri események már nem kötik le.

Mélységes gyászunkhoz ezért és nemzetünk érdekeit előmozdító sok más bölcs királyi intézkedéseért is lelkünk mélyéből fakadó hála fűződik megdicsőült nagy királyunk emlékéhez.

II. ENDRE KIRÁLY PECSÉTJEI AZ OKLEVÉLKRITIKA SZEMPONTJÁBÓL.

A pecsét, mely a középkori oklevélvizsgálatokban mindig döntő, sőt gyakran kizárólagos szerepet játszott, ezt a nagy jelentőségét ma az oklevélkritikában csaknem teljesen elveszítette. A középkori oklevél hiteles vagy hamis voltának megállapításánál figyelembe vesszük ugyan ma is a pecsét meglétét vagy hiányát és kifogástalan vagy gyanus voltát, de az ebből alkotható érvek egyéb bizonyítékaink mellett általában másodrangúak maradnak. A középkori oklevélhamisítás technikájának ismerete mellett a kifogástalan pecsét nem osztatja el gyanúnkát, ha az oklevél egyébként hamisítványnak mutatkozik. Viszont arra is van példa, hogy az oklevélen jelenleg olyan pecsét függ, a mely kompromittálja az oklevél hitelességét, s mégis, ha különben minden ok az oklevél hiteles volta mellett szól, az oklevelet a gyanútól mentesnek nyilváníthatjuk. Az utóbbi esetre jó példa Imre királynak 1200 körül kelt oklevele a borsmonostori oklevelek csoportjából,¹ a melynek kifogástalan hitelességére a pecsétnek korszerűtlen volta árnyat vethetne, ha szembe-tűnő módon meg nem volna állapítható, hogy ezt a pecsétet utólagosan akasztották az eredetileg pecsételen oklevélre.

Speciális oka van annak, hogy II. Endre király okleveleinek vizsgálatában mégis fontos szerep jut a pecsétnek ma is.

II. Endre királynak reánk maradt oklevelei közt aránylag jóval több a hamisítvány, mint utána következő uralkodóink oklevelei közt. Még pedig jelentékeny részben egykoru hamisítványokról van szó. Különböző okok miatt, s általában II. Endre uralkodásának zürzavarai, a könnyelmű birtokadományozások, majd ezeknek erélyes visszaszedése folytán burjánzott fel akkor az oklevélhamisítás, a melynek virágzásához nagy

mértékben hozzájárult az a körülmény is, hogy az okleveleknek éppen II. Endre királyunk idejében kezdenek nálunk is nagy jelentőséget tulajdonítani.

Az uralkodó is tudomással bírt arról, hogy nevében hamis oklevelek keletkeztek. A visszaélések kiküszöbölésére vagy legalább is korlátozására nézve legjobb módnak látszott a királyi pecsétnek időnként való megváltoztatása, mi a hamisítók eljárását a kor szemében legfontosabb kritériumnak, a pecsétnek hamisítására nézve nagyon megnehezítette. Ezért változott II. Endre alatt a királyi pecsét többször, mint árpádházi királyaink bármelyikének uralkodása alatt.

Az első pecsétváltoztatás oka ugyan közvetlenül nem a hamisítványok elszaporodása, hanem az volt, hogy a királyi pecsétnyomó Gertrud királyné meggyilkolása alkalmával elveszett. De a király már ekkor is azzal az indokolással vésetett új tyariumot, hogy a család lehetőségének elejét vegye. *«Verum quia presentis privilegij series prioris sigilli nostri munimine, quod in occasione regine Gertrudis nostre dilectissime coniugis fuit deperditum, consignata fuerat, presentem paginam renouandam fore dignum duximus et alio sigillo, quod contra false cavillationis dolositates, que possent accidere, parari fecimus, . . . in perpetuum roboravimus»* — mondja az új pecsét alatt megújított okleveleknek erre vonatkozó formulája.¹ Azonban a későbbi pecsétváltoztatások már bevallottan azért történtek, mert a hamisítványok elszaporodása tette új pecsét alkalmazását szükségessé. II. Endrének harmadik nagy pecsétje már köriratában is azt hirdeti, hogy *«Alia sigilla sunt falsa, istud sigillum est verum»*, egyik, 1235. évi oklevelében pedig világosan megmondja a király,

¹ Eredetije: MODL. 38. sz.

¹ Wenzel XI. 134. Az eredeti oklevél: DL. 80.

hogy tudomására jutott pecsétjének meghamisítása, s ezért a régít megsemmisítve, újat vésetett.¹

Ezeknek a megváltoztatott pecséteknek és a pecsétváltozások időpontjának pontos ismerete ma is igen jó szolgálatot tesz az oklevélkritikának, s rávezethet egyik-másik oklevél hamis voltának megállapítására. Másfelől pedig II. Endrének vannak keltezés nélkül kibocsájtott oklevelei is, a melyeknek keltét csak bizonyos mellékkörülmények figyelembe vételével állapíthatjuk meg. Látni fogjuk az alábbiakban, hogy több esetben éppen az oklevélen függő pecsét teszi lehetővé a keltezés idejének pontosabb megállapítását, a mennyiben az illető pecsét használatbavételének idejét ismerve, hozzávetőleg az oklevél kibocsájtásának idejét is meghatározhatjuk.

Hogy II. Endre király háromféle pecsétje közül, t. i. az egyszerű, a kettős és az aranypecsét közül az elsőt két ízben változtatta meg, tehát oklevelein ennek a pecsétnek háromféle formájával találkozunk, az eddigelé is ismeretes volt. Már Pray elég találóan beszélt az egyszerű pecsétnek erről a háromféle alakjáról.² Azonban a pecsétváltoztatások időpontját sem ő nem állapította meg, sem azóta nem történt meg ez. A kettős pecsét megváltoztatásáról pedig van ugyan szó a fentebb idézett, Knauz által kiadott 1235-iki oklevélben, de az oklevélnek ez a passusa többnyire figyelmen kívül maradt (—bár Knauz a szedéssel is kiemelte) — s eddig rendesen csak II. Endre kettős pecsétjéről volt szokás beszélni, az 1. és 2. kettőspecsét megkülönböztetése nélkül, és természetesen a kettős pecsét megváltoztatása időpontjának megállapítása nélkül.

De még az egyszerű pecsét első megváltoztatásának körülményei is eléggé zavarosak. II. Endre király oklevelei ugyan világosan megmondják, hogy az első pecsét Gertrud királyné meggyilkolása-kor tűnt el, tehát az 1213-ik évben. Azonban vannak olyan adatok is, a melyek az okleveleknek ezzel a többször ismétlődő kijelentésével ellentétben állanak. Knauz pl. a pecsétnek azt a második formáját, melyet a Pray megállapítása szerint Endre király Gertrud királyné halála után készítettett, az esztergomi érseki levéltárnak egyik,

1212-iki okleveléről közli,¹ és éppen ezért a Szilágyi szerkesztette millennáris történelem II. kötetében is a pecsétnek ez a formája van elsőnek nevezve.² Viszont Pauler az Árpádok koráról irt történeti művében rámutat arra, hogy 1217-ben II. Endre király egy oklevelét azzal a megokolással ujtja meg, hogy az első oklevél a régi pecséttel volt megerősítve, mely Gertrud királyné halálakor elkallódott. Pedig meg van az első oklevél is eredetiben, s ez 1214-ben kelt! Tehát még ekkor is a régi pecsét alatt állítottak volna ki okleveleket? Pauler ezt az ellentmondást nagyon egyszerűen úgy kívánja megoldani, hogy a pecsét elveszését a kancellária rendtelenségének tulajdonítja, s a Gertrud királyné halála szerinte jó ürügy volt, hogy a pecsét elveszését erre fogják.³ De ezt a magyarázatot alig fogadhatjuk el. Mert II. Endre alatt sok minden tekintetben volt rendtelenség, de a kancelláriában, jobban mondva az oklevelek kiállítására tekintetben talán legkevésbé. Hamisítani sokat hamisítottak, de ez a királyi udvaron kívül történt. És minden rendtelenség mellett is képtelenség feltenni, hogy pusztá hazugság, amit az oklevelek oly következetesen hoznak fel az elveszés ideje s körülményei gyanánt. Az adatok közelebbi vizsgálata megmutatja, hogy a Pauler kompromittáló feltevésére nincs is szükség.

A Knauz közlése az 1212-iki oklevél pecsétjéről, továbbá az 1214-iki oklevél megújításának indoklása teljes zavart támaszt az első nagy pecsét megváltoztatásának idejét s körülményeit illetőleg. Egymásnak is ellentmond ez a két adat, és egyik sem egyeztethető össze a többi oklevél vallomásával a pecsétnek a királyné meggyilkolásakor történt elveszéséről.

A zavar elosztatását nagyban elősegíti az, hogy a két adat közül az egyik tévesnek bizonyul. *Az esztergomi érsekség régi levéltárának 8-ik számú darabján, a szóban forgó 1212-iki oklevélen nem az a pecsét függ, a melynek képét Knauz közli az V. táblán, hanem II. Endre egyszerű pecsétjének az az alakja, melyet a király 1205 óta állandóan használt okleveleinek megpecsételésére, tehát az első nagy pecsét. Nem tudjuk, mi okozta Knauz*

¹ Mon. eccl. Strig. I. köt. az V. táblán.

² 377. l.

³ A magy. nemz. tört. az árpádházi királyok alatt, II. köt. 495. l. 53. jegyzet.

¹ Mon. eccl. Strig. I. 310.

² Syntagma, 23—24. l.

tévedését; tény azonban, hogy a nála közölt pecsétkép a második pecsété, s nem 1212-ből, hanem bizonyára valamelyik későbbi oklevélről való.

Ezzel az egyik zavart okozó körülmény elesik, és megállapíthatjuk, hogy a nagy pecsét második formája Gertrud királyné halála előtt nem fordul elő.

Nem ilyen egyszerű az 1217-ben megújított 1214-iki oklevél dolga, mely oklevél az 1217-iki renovatio szerint az első pecséttel volt megerősítve. Pedig hát az oklevél a királyné meggyilkolása után való évben kelt.

Ugy az 1214-iki, mint a megújító 1217-iki oklevélnek megvan az eredeti példánya az Országos levéltárban.¹ A pecsét mind a kettőről hiányzik, s így nincs módunkban megállapítani, hogy az 1217. évi oklevél szavai a megújítás okára nézve csakugyan fedik-e a valóságot, illetőleg, hogy az 1214-iki oklevél csakugyan az első pecséttel volt-e megerősítve.

Az a kérdés, hogy ezt a magában álló s a többi oklevéllel ellenkező adatot elfogadjuk-e, s ennek alapján Paulerrel a II. Endre kancelláriájának rendtelenségével magyarázzuk az első pecsét-nyomó elveszését? Azt hisszük, hogy a szóba jöhető magyarázatok közül ez a legkevésbé kínálkozó, a melyre csak akkor kerülhet sor, ha egyéb megoldást csakugyan nem találunk.

Legegyszerűbb lenne az 1214-iki oklevél évszámában keresni hibát és az oklevél keltét 1—2 évvel előbbre tenni. Ezt azonban az eredeti oklevélben feltüntetett IX-ik uralkodási év és az egyházi és világi méltóságoknak 1214 közepe tájára illő sorozata semmiképp sem engedi meg. Lássuk, hogyan áll az oklevelek hitelessége.

Az 1214-iki oklevél Zeuleus falunak a király által Sebös ispán részére történt adományozásáról szól. Külseje ellen nem emelhetünk súlyosabb kifogást. Az irás ugyan kissé elhalványult, sőt a nagyon sima hártjának némely részén egy-egy betű egészen lekopott, a mi II. Endrének egykoru oklevelein nem igen szokott előfordulni, — egészben az oklevél mégis a hitelesség benyomását kelti. Belsőleg sem kelt gyanút az oklevél hitelessége ellen semmi. A záradék tökéletesen egyező

a Baranus zágrábi dékán részére ugyancsak 1214 közepén adott oklevél záradékával.¹

Nem egészen így áll a dolog az 1217-iki renovatioval, a melyben a király a szó szerint átvett (nem átírt!) 1214-iki oklevelet Sebös ispán részére azért újítja meg, mert az előbbi oklevél a Gertrud királyné meggyilkolásakor elveszett pecséttel volt megerősítve.

A Szentgyörgyi-testvéreknek, Sebösnek és Sándornak, az 1216. és 1217. évekből egész csomó oklevelük van II. Endre királytól. Ezen oklevelek egy része renovatio, melyekkel a király a részben még Szentgyörgyi Tamás részére tett adományairól szóló okleveleket új pecsétje alatt adta ki. Ezek a renovatiók² az 1216. év közepe tájáról, mind egy időből valók, mit az egyező uralkodási év és az előszámlált méltóságok egyező sora mutat. Még inkább elárulják azt az eredeti oklevelek,³ a melyeknek azonos írása arra vall, hogy a különböző időből származó előző oklevelek megújítását Sebös és Sándor egyszerre kérték, s a renovatiók kiállítása egyszerre történt.

Az 1217-ik évből csupán a kérdéses renovatio származik, ámbár Sebös és Sándor ebben az évben is kaptak okleveleket.⁴ Ennek megfelelően az 1217-iki renovatio írása is más, mint az 1216-ikiaké. Bajos volna megmondani, hogy miért maradt el 1216-ban csupán ennek az egy oklevélnek a megújítása, s miért történt meg utólagosan mégis.

Az oklevél külseje egészben nem kelt gyanút. Igen szép scriptura longiorral kezdődik, a szavak közt elválasztó diszitéssel. Az egész kiállítás gondos. Az irás, a melyet különben II. Endre okleveleiből nem ismerünk, némi következetlenséget mutat, a mennyiben második felében egyes betűknek más alakja van, mint az első sorokban. (D, S, szóvégi s stb.) Ilyesmi azonban II. Endrének egyéb okleveleiben is előfordul, valamint a pecsét hiánya sem tűnhetik fel, melynek nyomát csak a hártya közepén látható két bevágás mutatja.

Inkább találunk az oklevél szövegében olyasmit, a mi megütöztetést kelthet. A keltezési záradék Tamás prépostot nevezi meg kancellár gyanánt. Tamás 1216-ig viselte a kancellári állást, de

¹ Az 1214-i MODL. 69. sz. a., az 1217-i 85. sz. a. (Fejér, III. 1. 201.)

¹ Smičiklas, III. 130.

² Wenzel XI. 133., 135., 137. Fejér III. 1. 173.

³ MODL. 75. 76. 80. és MODL. 74. (nem renovatio.)

⁴ Fejér III. 1. 205. Wenzel XI. 143. stb.

már 1216 végén Ugrin szerepel ebben a méltóságban.¹ Ennek megfelelően 1217-ben valamennyi oklevél az Ugrin kezéből kelt, csupán vizsgált oklevelünk mondja még 1217-ben is Tamást kancellárnak. A főurak közt említett Ipcó vajda is korábbi oklevelekben szerepel; az 1217-iki oklevelek már Rophoin vajdát írják helyette.²

Az így felmerülő nehézségeket nem tartjuk elegendőnek arra, hogy miattuk az oklevél hiteles

De akár hamisítvány az 1217-iki renovatio, akár az 1216-iki minták nyomán készült hiteles oklevél, a megújított 1214-iki oklevél pecsétjére vonatkozó szavai mind a két esetben jelentőség nélkül valók lesznek, a melyeket a többi oklevélnek egybehangzó adataival szemben a pecsétváltoztatás ideje tekintetében bátran figyelmen kívül hagyhatunk. Így azután semmi okunk kételkedni, hogy II. Endre király első pecsétjének typariuma csakugyan a királyné megöletése alkalmával veszett el, s az új pecsét utóbb készült.

Ennek igazságát támogatja az a körülmény, hogy az első nagy pecsétnek utolsó ismert példánya 1213-ban, a VIII. uralkodási évben, tehát az év első felében kelt oklevélen fordul elő.¹ Gertrud királyné meggyilkolása őszszel történt, s ennek megfelelően nincs is az év második feléből származó oklevél, melyen még mindig az első pecsét függne.

Az első nagy pecsét képét közölte már Pray is állítólag egy 1216-iki oklevélről,² a minek az előadottak szerint kétségtelenül tévedésnek kell lennie, s közölte a Szilágyi szerkesztette millennáris történelem is a II. köt. 399. lapján azzal a megjelöléssel, hogy ez II. Endre királynak második nagy pecsétje.

A nagy darab, sokszor csaknem félgömb alakú viaszba nyomott 107 mm. átmérőjű pecsét mezeje

kettős köriraton belül a trónuson ülő királyt ábrázolja, fején nyílt leveles korona, jobb csípőjén nyugvó jobbában liliosz kormánypálcza, mellhez szorított baljában az országalma. Jellemző a jobb karnak a törzstől távol, könyökkel kifelé tartása, miről a pecsétet sokszor annak részletéről is felismerhetni.

A körirat a következő:

¹ A hg. Batthyányi-cs. körmendi levéltárában, Acta antiqua, Alm. II. lad. 8. Nr. 2.

² Syntagma, II. tab. 2. fig.

1. ábra. II. Endre király első nagy pecsétje.

voltát kétségbe vonjuk. Inkább talán azt tehetjük fel, hogy ez az elkésett renovatio egészen az 1216-iki megújítások mintájára készülvén, ezekből mehettek át az oklevélbe az 1217-re nem találó adatok. *De így természetesen a megújítási záradékban is csupán az 1216-iki minták utánzását kell látnunk.* A Zeuleusról szóló oklevél megújításának egészen más oka lehetett, mégis az 1216-iki formulát használták.

¹ Wenzel XI. 139. (= MODL, 79. sz.)

² Smičiklas III. 159. HO. V.7.

Külső kör :

✦ **ANDREAS · DĪ GRACIA VNGARIE
DALMACIE · CROACIE · RAME · SERVIE · REX**

Belső kör :

+ **SIGILL · SCĪDI · ANDREE · REGIS · TERCII ·
BELE · REGIS · FILII · · ·**

A körirat külső körében jellemző az Andreas szó Ω -jének fordított vésése és az uncialisok közé capitalis betűk keverése, mi olykor szintén rávezet annak megállapítására, hogy bizonyos töredékek ebből az első pecsétből valók.

Az első pecsét helyébe vésetett második nagy pecsétet II. Endre király hosszabb ideig használta, mint az elsőt. Utoljára 1224-ben fordul elő a pannonhalmi rendi levéltár I. B. jelzetű oklevelén.

A pecsétmező átmérője valamivel, talán 1 mm-rel nagyobb, mint az első pecsété. A király trónuson ülő alakjának jobb válláról akként hull le a palást, hogy a jobb kart eltakarja. A jobb kéz a jobb térden nyugszik, a bal, mint az első pecséten. A pecsétmezőnek üres részében a király jobb vállánál a sugaras nap, bal vállánál a hold képe, felfelé fordított szarvai közt ótágu csillaggal. A kettős körirat a következő:

Külső kör :

✦ **ANDREAS · DĪ · GRACIA · VNGARIE · DALMACIE ·
CROACIE · RAME · S'VIE · GALICIE · REX ·**

Belső kör :

**SIGILL · SACVIDI · ANDREAE · REGIS ·
TERCII · BELE · REGIS · FILII ·**

Ezt a pecsétet töredékeiben is felismerhetővé teszi a nap és a hold képeinek ábrázolása.

A második nagy pecsét már 1217-ben előfordul akként, hogy Béla ifjabb király ellenőrző pecsété van belenyomva.¹ Éppen ez a korai előfordulás

vall arra, hogy az ellenőrző pecsét alkalmazása utólagosan történt. Hiszen Béla csak 1220 óta szerepel ifjabb királyként oklevéllileg,¹ akkor is csak egy kétes hitelességű oklevéllel. Az ellenőrző pecsét alkalmazása bizonyára később történt, valószínűleg akkor, a midőn az ifjabb király az adományok felülvizsgálását végezte, 1228 körül. Hogy nem később, azt az mutatja, hogy az 1229 óta használt harmadik pecséten ez az ellenőrző pecsét nem fordul elő.

2. ábra. II. Endre király második nagy pecsétje.

Az ellenőrző pecsétet a király képétől balra alkalmazták, ott, ahol a hold képe volt. Az ellenőrző pecsét ovális gemma, mely jobbra néző sisakos főt ábrázol. Körirata :

✦ **SIGILLVM · REGIS · BELE**

Az 1224 utáni évekből reánk maradt eredeti oklevelek közül azokról, amelyekben a második nagy pecsétnek kellett függenie, leszakadt a pecsét. Bizonyos azonban, hogy egy ideig még 1224 után is ezt a pecsétet alkalmazta a királyi

¹ A MODL. 86. sz. oklevelén.

¹ Smičiklas, III. 186.

kanczellária, mert az újabb pecsétváltoztatásról csak 1229-ben értesülünk. Annak az 1229-iki oklevélnek ugyanis, a melylyel II. Endre király a fehérvári vártól kivett Chokol földet adta szervensének, Ábrahám fia Mihálynak, pecsételési záradéka így szól: «Vt igitur hec a nobis deliberatione regia facta donacio nec longa temporum canicie dilui, nec insopito malignancium impetu nostris nostrorumque successorum temporibus

ujítás oka most az volt, hogy rájöttek az előbbi pecséttel űzött visszaélésekre, illetőleg annak hamisítására.

Ennek a harmadik nagy pecsétnek csak néhány példánya maradt reánk; egyik Pannonhalmán van a bakonybéli monostornak adott 1232-iki oklevélen;¹ egy másik a kismartoni levéltárban a borsmonostori apátság javára szóló 1233-iki oklevélen,² kettő Kőrmenden, szintén 1233-ból, a szent-gothárdi monostor³ és a pornói konvent részére adott oklevélen,⁴ és egy a heiligenkreuzi apátság 1233-iki oklevélen.⁵

Az oklevelek pecsételési záradékában ez a pecsét rendszeren *sigillum priuilegians* néven fordul elő, megkülönböztetésül az ekkor már sűrűn használt kettős pecsétől.

Ez a pecsét a második pecsétnél is nagyobb valamivel; átmérője 110 mm. A király alakja egészen úgy van ábrázolva, mint a 2. nagy pecséten. A mezőből hiányzik a nap és hold képe.

Körirata hármás.

A külső körben:

ANDREAS : Dⁿⁱ . GR^{ati} . VNGARIE :
DALMACIA : CROACIA : RAMA :
SVIA : GALICIA : REX

Középső kör:

SIGILL : SECVIDI : ANDRE^{as} :
REGIS . TERCII : BELE : REGIS :
FILII

Belső kör:

ALIA . SIGILL : S^{an}cti : FALSA : ISTVD :
SIGILL : E : VE R^{ex} .

A nagy pecsét három formájának használatára nézve tehát a következő időhatárokat állapíthat-

3. ábra. A második nagypecsét Béla ifjabb király ellenőrző pecsétjével.

retractari ualeat, presenti pagine commendauimus ac sigillo nostro priuilegiali nouo, quod in preiudicium prioris cassandum parari fecimus, in generationum generationes illibate obseruandum regia auctoritate roborauimus».¹

A király tehát megsemmisítette előbbi pecsétjét s (a «nouum» szóból következtetve) 1229-ben új pecsétet vésetett. Már a fentebb idézett szavak is sejtetik, maga a harmadik pecsét pedig köriratában egyenesen megmondja, hogy a pecsét-

¹ Smiciklas, III. 319.

¹ Rendi lvt. 55. A.

² Repos. 13. KK. 255.

³ Acta antiqua, Alm. II. Lad. 8. nr. 4.

⁴ U. o. Alm. V. Lad. 6. nr. 105.

⁵ L. Csánki D.: Árpád és az Árpádok, 255. 1.

jük meg : első formájában a nagy pecsét 1205—1213 között kibocsájtott okleveleken fordul elő ; második formája 1214—1229 között volt használatos, 1216 óta néha az ifjabb király ellenőrző pecsétjével ellátva ; a harmadik formában pedig 1229 óta használta azt II. Endre király egészen uralkodása végéig.

Ezt tudva, az oklevélen függő pecsét nem egyszer az oklevél hiteles vagy hamis voltának kritériumává lehet. Sőt olyan esetekben, a mikor az oklevélről hiányzik a pecsét, vagy csak átiratban maradt meg az oklevél, a pecsételési záradékból vonhatunk következtetést a fentebbi megállapításokra támaszkodva. Így pl. Karácsonyi véleményének helyes voltát, hogy a Belsa, Ketenteu és Scina földek adományozásáról szóló 1232-iki oklevél hamis,¹ támogatja az a körülmény is, hogy a csak 1393-iki átiratban² reánk maradt oklevél záradéka csupán «sigilli nostri munimine» kifejezést használ akkor, a mikor az oklevelek az egyszerű pecsét megjelölésére a «sigillum privilegians», a kettős pecsétre «sigillum duplex» kifejezést használnak. —

Fontos kritikai kérdések fűződnek a II. Endre király által használt érem- vagy kettős pecséthez, a sigillum duplex-hez.

Kétoldalu viaszpecsétet királyaink közül II. Endre használt először oklevelein, a már jóval előbb meginduló cseh gyakorlatot, vagy kortársának, VI. Lipót osztrák hercegnek példáját követve.³ De II. Endre sem használta a kettős pecsétet mindjárt uralkodása kezdetén, hanem csak évek múlva

Annak megállapítása, hogy a kettős pecsét használata II. Endre király oklevelein mikor kezdődött, bizonyos nehézségekbe ütközik.

¹ Wenzel, VI. 501. Lásd : Karácsonyi, Az arany-bulla keletk. 12. l.

² MODL. 184. sz.

³ Archiv für Urkundenfrg. VI. (1916.) 63.

Legelőször 1213-ban fordul elő a kettős pecsét két nevezetes pannonhalmi oklevélen : az egyikben¹ szent István 1001-iki oklevelét írja át II. Endre király, a másikban² Szent Lászlónak keltezés nélkül adott oklevelét, melyben a monostor javait írta össze.³ Az egyidőben kiadott két átiró oklevélnek tárgyi rokonsága érthetővé teszi, hogy külső és belső formáik teljesen egyezők. Hogy írójuk azonos, azt az egyforma írás mu-

4. ábra. II. Endre harmadik nagy pecsétje.

tatja ; de egy a fogalmazás is, mert a két oklevélnek az arenga kivételével egészen hasonló a

¹ Pannonh. r. lvt. Capsa 34. G. Kiadva a rendtört. I. 625. l.

² Pannonh. r. lvt. Capsa 4. A. Rendtört. I. 626.

³ Hédervári Lőrincz nádor II. Endre 1211-i oklevelének kivonatát közölvén 1437-ben (Zalam. tört. oklvt. I. 4.), az oklevélről azt mondja, hogy az kettős pecsét alatt volt kiadva. Azonban a nádori oklevél szavai : «sub maiori suo autentico duplici pendenti sigillo» elárulják, hogy az egyszerű nagypecsétről van itt szó, s a «duplici» tévesen csúszott a kifejezésbe.

szövege. Természetesnek látszik tehát, hogy a király pecsétje is egyforma a két oklevélen; mindkettőn a kettős pecsét töredékei vannak. A Szent László oklevelének átiratán a királyi pecsét mellett még egy hosszukás alakú egyházi pecsét is függ.

Kevésbé természetesen azonban az a körülmény, hogy a megpecsételési záradék a pecsétet egyszerűen *sigillum nostrum*-nak mondja, holott II. Endre királynak a kettős pecsét alatt kiadott oklevelei mindig megmondják, hogy az oklevél megerősítése a *sigillum duplex*-szel történt. Ezt később, a kettős pecsét sűrű használatának idejében is mindig így találjuk; annál inkább várjuk azt ebben a korai, eléggé elszigetelt esetben. Mert e két példán kívül 1216-ig nem találjuk a kettős pecsétnek sem példányát, sem említését. 1216-ban is csak egy nem egészen kifogástalan oklevél¹ záradéka szól róla és csak 1217 óta szerepel a *sigillum duplex* következetesen.

Nem kevésbé feltűnő egy másik körülmény.

II. Endre uralkodása alatt mindvégig az egyszerű nagy pecsét volt az ünnepélyesebbik, nem számítva természetesen a csak kivételes esetekben alkalmazott arany bullát; a kettős pecsétet a kevésbé diszesen kiállított okleveleken alkalmazták, a melyeknek úgy belső mint külső formái is egyszerűbbek voltak a nagy pecséttel ellátott ünnepélyes oklevelekénél. Külön oklevélforma alakult ki, a melynek szerkezete töképpen abban tért el a régebbi oklevélformától, mely továbbra is megmaradt az ünnepélyes oklevelek formájának, hogy amannál rövidebb volt s bizonyos oklevélrészek hiányoztak belőle. Nem volt *invocatio* az ilyen rövidebb szerkezetű oklevélben, sem a végén az egyházi és világi főurak felsorolása. Néha még az arenga is elmaradt. Olykor, különösen Endre király utolsó éveiben nagyon fontos tárgyú, *donationalis* és egyéb okleveleket is adtak ki kettős pecsét alatt, a szerkezet azonban mindig ez az egyszerűbb s rövidebb volt, eltérően az arany pecsét alatt vagy a nagy pecsét alatt kiadott oklevelek teljes szerkezetétől.

Az 1213-ban kettős pecsét alatt kiadott két oklevél azonban nem ezt a rövidebb, hanem a teljes oklevélszerkezetet mutatja, *invocatio*

és a főurak névsorával. Minthogy az oklevél záradéka sem mondja meg, hogy az oklevél a kettős pecséttel van megerősítve, a teljes szerkezet alapján föltétlenül a nagy pecsétet kellene ezeken az okleveleken keresnünk. Mindenképen meglepő tehát, hogy a kettős pecsét függ rajtuk.

Annál inkább feltűnő ez a dolog, mert éppen a megelőző 1212-ik évből van II. Endrének egy átiró oklevele, mely egészen hasonló szerkezet mellett a nagy pecséttel van megerősítve. Ebben Ipolitnak, Baran fiának az általa alapított Minden-szentek-egyháza javára szóló végrendeletét írta át a király.¹ Ez II. Endre oklevelei közül a legelső, a mely az átirásnak később nálunk kizárólagos formáját mutatja, az átiró oklevél szövegének az átiró oklevélbe való teljes közbeiktatásával. Ez az 1212-iki oklevél is csak *sigillum nostrum*-ot említ, de nem is volt a kettős pecséttel megerősítve. Az oklevélnek a szombathelyi káptalan levéltárában levő eredetijén,² ma ugyan nincs rajta a pecsét, de a hártya közepe táján látható két párhuzamos bevágás világosan mutatja, hogy a nagy pecsét volt rajta. T. i. II. Endre oklevelein a nagy pecsét mindig így, a hártya közepén átfűzött selyemfonatra volt függesztve, míg a kettős pecsétet a hártya aljának felhajrásából képezett plicára függesztették. A szombathelyi oklevélen tehát minden kétséget kizáróan a nagy pecsét függött.

Mindez igen nagy mértékben alkalmas arra, hogy a kettős pecséttel megerősített 1213-iki két átirat hitelességében való hitünket megingassa. És bizalmunkat nagyon kevésbé fogja támogatni az átiró oklevelekre nézve többször, gyanús hangsúlyozással alkalmazott «*autenticum*» kifejezés, mely ekkoriban még egészen szokatlan, valamint a szövegben található számos íráshiba — a Szent László oklevelének átiratában még az évszám is hibásan van írva — ugyszintén az írásban alkalmazott, 2 alakú rövidítésjelek szokatlan volta.

Egyetlen magyarázat volna az érintett feltűnő körülményekre nézve az, hogy az okleveleket nem a királyi udvarban irták, hanem Pannonhalmán, s készen mutatták be megerősítés végett. Ezt a feltevést támogathatná az is, hogy az 1001-iki

¹ HO. VI. 11.

¹ Hazai okmánytár, VI. 8.

² *Litterae eccl. et famil.* F. 1.

oklevél átíratának van Pannonhalmán egy *azonos kéztől származó*, pecsételen másolata is.¹

De hogy ezt a magyarázatot elfogadhatjuk, arra nézve tudnunk kell, hogy találtak-e mintát Pannonhalmán 1213-ban a királyi átíró oklevélnek ilyen, akkor még egészen új formájára. Némi támpontot találunk erre III. Incze pápának (1212.) márcz. 3-án kelt oklevelében,² a mely szent-István 1001-iki oklevelének II. Endre pecsétje alatt kiállított másolatáról (rescriptum) szól. Bár erről az átíratról (?) nincs közelebbi tudomásunk, mégis feltehető, hogy II. Endre királynak olyan, valamivel korábbi átíró okleveléről van szó, mely az 1213-iki átíratoknak mintájául szolgálhatott. Ennek mintájára fogalmazhatták és írhatták tehát Pannonhalmán a két átíró oklevelet, abban a tudatban, hogy megerősítésük a királyi udvarban a szokott módon, a nagy pecséttel fog történni.

Hogy a megerősítés azután miért nem történt a nagy pecséttel, azt az oklevelek keltezése mondja meg. A két átíró oklevél ugyanis 1213 vége felé kelt; ezt mutatja a IX. uralkodói év és a méltóságoknak 1213 végére illő sorozata. *Éppen az első nagy pecsét elveszésének ideje ez*, a mikor, mint láttuk, a nagy pecsét alatt nem adtak ki oklevelet, mert a második nagy pecsét még nem volt meg. Ezért történt a készen bemutatott oklevelek megerősítése kivételesen a kettős pecséttel. Ez megadja a magyarázatot az 1213-iki átíratok formai rendellenességeinek. Hitelességük így fentartható; a kettős pecsét első ismert példányát tehát 1213-ból bírjuk.

Van azonban néhány keltezetlen oklevél, melyek a kettős pecséttel vannak megerősítve s a kiadásokban keltezés nélkül vagy 1213-nál korábbi évszám alatt szerepelnek.

Az egyik ilyen oklevélben a király Misca comesnek hű szolgálataiért Vamus falu földjéből egy ekényit s egy, a veszprémi ispánsághoz tartozó malmot ad 20 hold földdel.³ Ezt a keltezés nélkül kiadott oklevelet Wenzel 1207 tájára teszi,⁴ valószínűleg azért, mert Misca de Faiz, a Lucius

fia, testvéreivel 1207-ben Vamuson 2½ eke földet vett a tihanyi apáttól.¹ Ebből persze nem következik, hogy a II. Endre adományának is 1207 körül kellett történnie. Az oklevél szavai szerint ezt az adományt a király kettős pecsétjével erősítette meg.

Az oklevél eredetijén csakugyan a kettős pecsét függ; az, amelyet az 1213-iki okleveleken látunk először. Az eredetinek megtekintése azonban másra is rávezet. Az oklevél írása azon író kezének vonásait tünteti fel, a ki a heiligenkreuzi apátság részére szóló, 1222-iki oklevelet írta.² Szerkezete is hasonlít néhány, 1222—23-iki oklevél szerkezetéhez³ és így méltán tehetjük ennek a Vamusról szóló oklevélnek a keltét is 1222 tájára.

Szintén keltezetlen az az oklevél is, a melyben II. Endre király megparancsolja a mosonyi vár mindenkori ispánjainak, hogy a heiligenkreuzi apátságot leguentoui birtokán minden adó- és vámszedés és egyéb háborgatás ellen védelmezzék.⁴ Ez az oklevél is a kettős pecséttel volt megerősítve. Keltét bizvást 1217-re tehetjük, mert a leguentoui adó- és vámmentességről a heiligenkreuzi apátságnak szóló 1217-iki oklevél beszél,⁵ s a keltezetlen mandatum ezzel nyilván összefügg.

Nincs ugyan szó a pecsétről abban a keltezetlen oklevélben, melyben II. Endre király megtiltja, hogy Buda község területén bárki is vagyont másra átruházza s hogy magát a lakosság közül bárki is a budai prépost igazságszolgáltatása alól kivonhassa,⁶ szerkezete azonban a kettős pecsét alatt kiadott oklevelek rövidebb formáját mutatja. Fejér és a többi kiadás ez oklevél keltét 1212-re teszi, de tévesen, mert ez a több okból gyanús keltezetlen oklevél a (különbön szintén kétes hitelességű) 1212-iki oklevelekről⁷ így beszél: «in autentico nostro... olim commissio.»

Ugyancsak a kettős pecsétnek 1213 előtti elő-

¹ U. o. 320.

² A heiligenkreuzi lvtban. Kiadta Weis, Urkunden, Nr. L.

³ V. ö. az előbbi oklevéllel és HO. V. 11.

⁴ Fejér, III. 2. 459.

⁵ Weis, I. Nr. XXXVII.

⁶ Fejér, III. 1. 127. és teljesebben V. 2. 236.

⁷ Fejér, III. 1. 118. és 121.

¹ Rendi lvt. 27. Dd.

² Migne, 216. köt. 545. = Fejér III. 1. 137.

³ A körmendi lvt. Acta antiqua, III. 3. 124.

⁴ VI. 315.

fordulását mutatná egy tévesen szintén 1212-re tett, keltezetlen oklevél.

Ahhoz az 1212-iki oklevélhez, a melyben II. Endre a német lovagrendnek az új pénz beváltására vonatkozó kiváltságát állapította meg, Theiner is,¹ Zimmermann is² utóiratként fűzik azt a pár sort, melyben a király elrendeli, hogy senki a borzai kereszteseket ne háborgassa az általuk épített Cruceburg vára és a körülötte fekvő legelők birtokában. Világos, hogy ez a mandatum egészen külön oklevél, mely csak úgy került az 1212-iki kiváltságlevélhez, hogy IX. Gergely pápa együtt írta át a kettőt 1231-ben. Teutsch—Firnhaber, Fejér stb. helyesen közlik

rétekről, még pedig csaknem ugyanazokkal a szavakkal, mint a keltezetlen mandatumban. Minthogy pedig a mandatum szerkezete s fogalmazata más, 1222 körül kelt oklevelek szerkezetével egyező,¹ kétségtelen, hogy ennek keltét is 1222-re kell tennünk. A lovagrendnek Cruceburg birtokában az 1222-iki oklevéllel való megerősítésével egyidőben történt tehát a lovagrend háborgatását tiltó mandatum kibocsájtása.

E szerint a kettős pecsét alatt keltezés nélkül kibocsájtott oklevelek 1213-nál mind későbbi időre teendők. A kettős pecsét használatára tehát nincs 1213-nál régibb adatunk.

Az 1213 óta használt kettős pecsét csak törede-

5. ábra. II. Endre első kettős pecsétje.

azt külön oklevél gyanánt; de helytelenül tesz 1212-re. Az oklevél a kettős pecsét alatt kiadott oklevelek rövid szerkezetét mutatja. Kibocsájtása idejét az alábbiak szerint elég határozottan megállapíthatjuk.

1222-ben II. Endre újból megerősítette a német lovagrendet a Barcaság birtokában.³ Ebben az oklevélben, a melynek hitelességét Pauler gyanusnak tartotta,⁴ de Karácsonyi sikerrel védi,⁵ szó van Cruceburg váráról s a körülötte fekvő

zett példányokban maradt reánk, melyeket egymással kiegészítve, a pecsét ábrázolása a következő:

A mellső lap egysoros köriraton belül a királynak ugyanazt a képét mutatja, mint az első nagy pecsét.

A körirat:

+ ANDREAS · (DI GRACIA VNGARIE ·
DALMACIE) CROACIE RAME SVIE REX

A hátlapon szintén egysoros körirat között fent lekerekített, háromszögletű, kilencszer vágott pajznak páratlan számú mezeiben jobbra lépő

¹ Mon. hist. Hung. I. 96.

² Urkundenbuch, I. 14.

³ U. o. 18. l.

⁴ II. 645. l.

⁵ Az aranybulla keletk. 22. sk. 1.

¹ HO. V. 11. Wenzel, VI. 315.

oroszlánok a következő elrendezésben : 2, 3, 3, 2, 1.
A körirat :

**SIGILLVM : SECVNDI (ANDREE : REGIS :
TERTII : BELE : REGIS : FILII)**

Ezt a kettős pecsétet II. Endre király 1234-ig használta. 1234-ből ugyan annak egyetlen példánya sem ismeretes, mert arról a két 1234-iki eredeti oklevélről, melyeken kétségtelenül a sigillum duplex függött,¹ a pecsét leszakadt; a többi oklevél pedig csak átiratban ismeretes ebből az esztendőből. Azonban abból, hogy az 1234-iki oklevelek záradéka nem szól pecsétujtásról, bár a kettős pecséttel történt megerősítést határozottan megemlítik, bátran következtethetjük, hogy ez évben még az 1216 óta használt kettős pecsétet alkalmazták.

Csak 1235-ben értesülünk arról, hogy a király kettős pecsétjét annak meghamisítása miatt megsemmisítette és újat vésetett.²

Ennek a második kettős pecsétnek mindössze két példánya ismeretes előttünk, az is olyan csonka állapotban, hogy köriratukból semmi sem maradt meg. Nem csoda, hogy az első pecsét-től elütő voltuk eddigelé csaknem teljesen elkerülte a figyelmet. Az egyik példány az esztergomi káptalan magánlevéltárának egyik oklevelén függ,³ a másik a Kisfaludy-családnak a Nemzeti Múzeum levéltárában letett 1235-iki oklevelén.

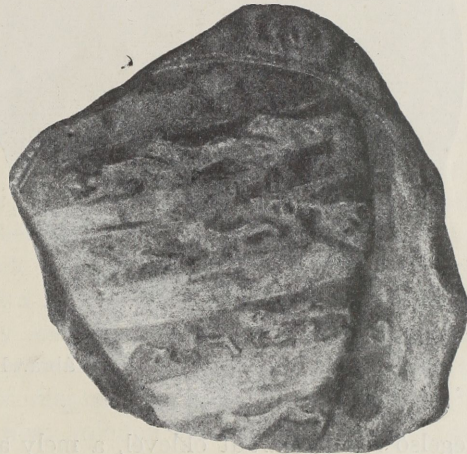
A mellső lapon a király képe látszik, egészen úgy ábrázolva, mint az első kettős pecséten. A hátsó lapon ellenben a pajzs csak hétszer vágott, minek folytán a mezők szembetűnően szélesebbek, mint az első pecséten. A páratlan mezők itt is oroszlánokkal vannak rakva, azonban ezeknek száma egyik pecsétpéldányon sem állapítható meg egész határozottsággal. (Ugy látszik : 3, 3, 2, 1.)

A kettős pecsét alkalmazására nézve csupán annyit kell megjegyeznünk, hogy eleintén ritkábban s inkább csak kevésbé fontos tárgy okleveleken, különösen pedig mandatumokon alkalmazták. Lassankint azonban használata mind

sűrűbb lett. II. Endre uralkodásának vége felé elég gyakran előfordul már donationalis okleveleken is. Jellemző azonban, hogy a nagy pecsét mellett kevésbé ünnepélyes jellegét mindvégig megtartotta II. Endre alatt, s ennek megfelelően a kettős pecsét alatt kibocsájtott oklevelek kiállítására kevésbé diszes, szerkezetük pedig rövidebb volt, az invocatio és a főuri névsor mellőzése folytán.

A II. Endre király által használt pecsétek harmadik fajtájáról, az arany bulláról igen röviden szólhatunk.

A pecsétnek ezt a legünnepélyesebb fajtát csak igen ritkán alkalmazták, már csak az érte fizetendő taksa magas volta miatt is. II. Endre reánk

6. ábra. A második kettős pecsét hátlapja.
(Az esztergomi példány.)

maradt okleveleinek szövegéből vagy tizenkétszer értesülünk az aranypecsét alkalmazásáról. Néhány, eléggé ép példánya máig is megvan,¹ melyek a bulla ábrázolását a következőnek mutatják.

A mellső lapon a király képe olyan, mint a második nagy pecséten; jobbról itt is a nap, balról a hold képe csillaggal. A körirat :

✱ ANDREAS · DI · GRA · VIRGIE · DALM · CHOR ·
RAMA · SVIA · GALIC · LODOMERIE · Q · REX

¹ Az esztergomi kápt. mag. lvt. 41. I., 2. és a gr. Sztáray-lvt. Sexus masc. 2.

² Monum. eccl. Strigon, I. 310.

³ Lad. 24. Fasc. I. Nr. 5.

¹ 1221-ből a bécsi udv. és áll. levltban, 1224-ből a Kállay-családnak a N. Múzeumban letett oklevelén, az 1233-i beregi egyezményen az esztergomi érseki levéltárban és a barcellonai áll. lvtban levő 1235-iki oklevelén.

A külső kör átmérője 67 mm.

A hátlapon: fent lekerekített sarku háromszögű pajzs hétszer vágva, a 2., 4. és 6. mezőben 2—2, szembeforduló oroszlán közt egy-egy szivalaku pajzs, a 8. mezőben egy oroszlán. A körirat:

✱ · SIGILLVM · SECVNDI · ANDREE · TERCII ·
BELE · REGIS · FILII ·

függesztették, míg a kettős és az aranypecsét a hártya felhajtott alsó részén, a plicaturán függött. Ettől csak a legritkább esetekben látunk eltérést. Így egy 1233-iki oklevél Pannonhalmán¹ a szöveg szerint kettős pecséttel volt megerősítve; mégis a pecsét részére az oklevél közepén ejtett két apró bevágást látunk, melybe kis hártya-szelet van fűzve. Igaz, hogy sem ezen, sem a plicán nincs nyoma a pecsétnek, úgy hogy az

7. ábra. II. Endre aranypecsétje.

A legelső reánk maradt oklevél, a mely arany pecsét alatt kelt, 1217-ből való,¹ de csak átíratban ismeretes. Ugy látszik, hogy ennél korábban nem használt II. Endre arany pecsétet. Az a körülmény, hogy az arany pecsét mellső lapján is a nap és a hold képét látni, szintén arra mutat, hogy az arany bulla typariuma a 2. nagy pecsét használata korában készült, tehát 1214 után.

A mi végül a pecsétek felfüggesztési módját illeti, erre nézve megállapítható, hogy a nagy pecsétet mindig a hártya közepén alkalmazott párhuzamos két bevágáson átfűzött selyemfonatra

oklevél inkább másolatnak, mint eredetinek látszik. Hártyaszalagra különben is nagyon ritkán függesztették II. Endre kettős pecsétjét; erre csak néhány példát ismerünk. Így hártyaszalagon függött II. Endrének az a kettős pecsétje, amelyet az eredeti oklevélről levéve IV. Bélának 1256 dec. 16-iki oklevelére kötöztek utólag, nyilván félrevezetési célzattal.²

SZENTPÉTERY IMRE.

¹ Smičiklas, III. 148. és Theiner, Mon. Hung. I. 17.

² IV. Béla oklevele az esztergomi érsekség világi levéltárában van B. 112. jelzet alatt.

VENCZEL ÉS OTTÓ KIRÁLYOK OKLEVELEI.

Venczelnek, mint magyar királynak, 19 okleveléről van tudomásunk: 15-nek teljes szövegét, 2-nek csak kivonatát ismerjük, 2-ről meg más oklevelekben történik említés. Ottónak, mint magyar királynak, pedig 7 okleveléről tudunk: 5-nek szövegét is ismerjük, 2-ről meg hivatkozás útján értesülünk. Ha összehasonlítjuk e számokat akár III. Endre, akár I. Károly okleveleinek számával, mely százakra, illetőleg ezrekre megy, méltán igen kicsinynek tűnnek fel, még akkor is, ha tekintetbe vesszük, hogy Venczel csupán 3 évig, Ottó meg csak másfél évig gyakorolta a királyi hatalmat hazánkban. De ne feledjük el, hogy Venczel, még inkább Ottó királyi hatalma soha sem terjedt ki az egész országra, még kevésbé azt, hogy utánuk az a dinasztia került a trónra, mely a velük való küzdelemben nyerte el a magyar királyi koronát. Ezeket figyelembe véve, megállapíthatjuk, hogy Venczel és Ottó okleveleinek száma eredetileg sem volt valami nagy, az uralkodásukat követő évtizedekben pedig ezek az oklevelek fokozottabb mértékben ki voltak téve a pusztulás veszedelmének, hisz' tulajdonosaik hűtlenségére szolgáltak bizonyítékkul.¹

Venczel és Ottó említett okleveleit óhajtjuk ismertetni és pedig két, egy *általános* és egy *különös rész* keretében. Az első részben három szempontból világítjuk meg az okleveleket: 1. előállításuk szempontjából, különös tekintettel a kiállításukkal foglalkozó kancelláriára, 2. belső és 3. külső tulajdonságaik szempontjából. A második részben pedig minden egyes oklevél tartalmát, az eredeti jelenlegi helyét, kiadásait, s a vele kapcsolatban felmerülő kritikai kérdések ismertetését, lehetőleg megoldását óhajtjuk közölni.

¹ *Fejérfataky* L. belső oklevéltani előadásai a budapesti egyetemen.

I. ÁLTALÁNOS RÉSZ.

1. Az oklevelek előállása. A kancellária.

Az oklevél-adás voltaképen az oklevél kiállítására vonatkozó parancscsal kezdődik, de ezt különböző, az oklevelek előállításával összefüggésben levő mozzanatok előzték már meg. Ezek közül az első a kérelem: a petitio előadása vagy benyújtása. Mint az egész Árpád-korban,¹ eltekintve tán IV. Béla uralkodásának elejétől,² úgy Venczel és Ottó idejében is minden valószínűség szerint előszóval történt ez meg. Legalább semmi nyoma sincs annak, hogy írásbeli kérvények adtak volna be, sőt egymás-másik oklevél határozottan utal a szóbeli előadásra (V. 7. V. 13.).³ A kérést vagy panaszt vagy személyesen adja elő az oklevélnyerő fél, felkeresvén az uralkodót tartózkodási helyén, vagy megbizottja által terjeszti elő (I. V. 11.). De nem minden oklevél említi meg a petitíót; néhány úgy van megszövegezve, mintha az uralkodó «*motu proprio*» tenné meg az oklevélben közölt intézkedést, pl. V. 4, O. 5, de ebből bizonyára nem következik, hogy azt petitio meg ne előzte volna.⁴

Már az Árpád-kor végén kezd életbe lépni az a gyakorlat, hogy az uralkodó a kérelem meghallgatása után nem maga gondoskodik az az érdekelt fél vagy felek beleegyezése megnyeréséről, hanem egyelőre ideiglenesen vagy

¹ *Fejérfataky*: A királyi kancellária az Árpádok korában. 5.

² *Rogierius*: *Carmen Miserabile*; *Hungariæ Historiæ Fontes Domestici* IV. 50., 53.

³ Venczel és Ottó okleveleit a különös részben megállapított sorrend szerint idézem az uralkodó neve kezdőbetűjéből s a sorszámból alkotott sigla segítségével Sickelnek az Acta Karolinorumban követett eljárása szerint.

⁴ V. ö. *Fejérfataky* i. m. 7.

feltételeesen adja meg a kért birtokot.¹ Ennek a gyakorlatnak érvényesülését látjuk Venczel és Ottó okleveleiben is. Nincs szó tehát az oklevelekben az érdekeltek beleegyezéséről. Hogy azonban ezek sérelmet ne szenvedjenek, kétféle, már az Árpádkor végén is szokásos eljárást követ az uralkodó: 1. elrendeli a beiktatást s midőn ez ellentmondás nélkül megtörtént, akkor állít ki az adományról privilegiumot (pl. V. 3 és V. 8),² 2. az uralkodó privilegialis formában teszi meg az adományt, azonban «sine preiudicio iuris alieni» (l. O. 5).³ Még sem következett nyomban a petitio meghallgatása után az oklevéladási parancs, ezt a legtöbbször megelőzte az egyházi és világi előkelőkkel való tanácskozás, úgy hogy az uralkodó ezeknek a «relatio»-jára (l. O. 4) vagy «consilium»-ára (l. V. 2), vagy «consensus»-ával (l. V. 1, V. 14) teszi meg az oklevél tartalmát képező intézkedést. Hasonló gyakorlatot találunk úgy III. Endrénél, mint I. Károlynál: a főpapok és főurak consiliumára meg consensusára ezek is nem egyszer hivatkoznak, sőt III. Endre a relatióról is megemlékezik.⁴

Csak most indul meg a tulajdonképeni oklevéladás. Ennek egyes mozzanatairól azonban nem sok felvilágosítást nyerünk Venczel és Ottó okleveleiből. Bizonyára néha először az oklevél fogalmazványának elkészítése követte az oklevéladási parancsot (l. a különös részben V. 4, V. 5, V. 6-ot), s csak azután tisztázták le a szöveget; azonban sokszor formulás könyvek, esetleg a kancelláriában levő oklevelek alapján mindjárt a végleges szöveg megírásához fogtak (l. a stilusról szóló fejezetet). Sokszor a szöveg leírása is két részletben történt: először leírják a szöveget, helyet hagyva a díszesen megrajzolandó kezdőbetűnek vagy betűknek, másodsor az üresen hagyott helyeket kitöltik a megfelelő betűkkel (l. V. 14, O. 3). Hogy az oklevelek

szövegét utólag átnézték s javították volna, ennek sehol sem találtuk meg a nyomát, sőt ellenkezőjét bizonyítják az itt-ott előforduló grammatikai hibák (l. V. 3, O. 4), vagy egyes szavaknak egymásután kétszer való előfordulása (l. V. 4, V. 6). Ez azért figyelemre méltó, mert III. Endre s I. Károly oklevelei közt akad olyan, mely az utólagos, más kéztől való javítás nyomait árulja el.⁵ Az oklevelet letisztázása, illetőleg megírása után mindjárt megpecsételték, majd kézbesítették annak, a kinek szólott, s ezzel az oklevéladás befejezést nyert.

Már most rátérhetünk Venczel és Ottó kancelláriájára vonatkozó ismereteink összegezésére. Az első kérdés, melyre e helyen meg kell felelnünk, az, hogy kik állottak e kancelláriák élén, kik voltak azoknak vezetői?

Venczel kancelláriájának élén mint alkancellárral, először János krakkói püspökkel találkozzunk (V. 2). — Muscata János előbb lanciciai esperes,² majd 1295-ben Procopius krakkói püspök utóda lett.³ II. Venczel cseh királylyal jó viszonyban volt: mikor ez a lengyel koronát is megszerzi, adományt tesz a krakkói püspöknek,⁴ de már előbb is találkozunk a püspökkel Csehországban.⁵ II. Venczel halála után Lokietek Ulászló meghívásában neki is része volt, de ez csakhamar lázadás szítása miatt elfogatja. Kiszabadulván, visszanyeri püspökségét. 1320-ban febr. 7-ikén halt meg.⁶ V. 2-ön kívül VIII. Bonifatius két 1301 nov. 8-ikán kelt leveléből is kitűnik, hogy Venczel érdekében buzgólkodott Magyarországon: az elsőben Miklós biborost, legatusát szólítja fel a pápa, hogy a krakkói püspököt idézze meg színe elé, mivel a magyarországi zavarokat szítani és táplálni merészke-

¹ Országos Levéltár Diplomatikai osztály (rövidítve Dl.) 1491, 1658.

² Regesta Bohemiae et Moraviae. II. 708. 1200.

³ *Eubel*: Hierarchia catholica medii aevi I. 222, Monumenta Poloniae historica II. 883. Egyes lengyel források 1290-ra teszik, de ezt kizárja az a tény, hogy tőle mint krakkói püspöktől 1295 június 12-éről is van oklevelünk. (Regesta Boh. II. 726.)

⁴ Monumenta Pol. hist. III. 208. (v. ö. Regesta Boh. II. 1210.)

⁵ Regesta Boh. II. 753.

⁶ Mon. Pol. hist. II. 912, III. 78, 188, 208, 366, V. 893. Némelyik 1330-ra teszi halála évét, de ez tévedés, v. ö. *Eubel* i. m. 222.

¹ *Fejérfataky* i. m. 8.

² V. ö. Hazai Okmánytár VIII. 327 (u. a. Fontes rerum Austriacarum II. XV. 183.) A tomaji és losonczy Bánffy-család oklevéltára I. 32. (u. a. Zala megye okl. I. 103.)

³ Hazai Oklevéltár 166. H. O. VII. 392.

⁴ H. O. VII. 218., VIII. 304. Anjoukori okmánytár 1. 131. (u. a. *Fejér*: Codex Diplomaticus VIII. I. 226.) F. VIII. 1. 94, *Wenzel*: Árpádkori uj okmánytár XII: 530.

dett; ¹ a másikban meg őt magát inti, hogy ne avatkozzék Magyarország ügyeibe. ² Ugy látszik, ezt a buzgóságát jutalmazza meg Venczel nemcsak birtokkal, hanem az alkanczellári cím adományozásával is. Alkanczellárrá történt kinevezése azonban ideiglenes intézkedés lehetett csupán, V. 2-ön kívül másutt nem találjuk nyomát alkanczellárságának.

Utóda István kánonjogtudor volt. 1302 febr. 28-ikán szerepel először (l. V. 4, V. 5), s 1303 január 23-ikán utoljára (l. V. 12). Egyebet, feltétlenül bizonyosat róla nem tudunk. Azt sem lehet teljes bizonyossággal megállapítani, hogy 1304 közepéig, Venczelnek hazánkból való távozásáig ő volt-e a kancellária vezetője. De ha más bizonyosat nem is tudunk felőle, személyét illető feltevésekkel több helyen találkozunk. Így Fejérpataky idézett művében István gyulafehérvári esperesről, III. Endre utolsó alkanczellárjáról szólva, azt mondja: «Talán azonos ez azon Stephanussal, ki mint decretorum doctor és alkanczellár Venczel okleveleiben említették.» ³ A Monumenta Episcopatus Vesprimiensis II. kötete bevezetésében Fraknoi meg azt írja, hogy István veszprémi prépost azonos István jogtudorral, a ki 1300—1303 közt mint erdélyi esperes és királyi alkanczellár szerepelt, később pedig veszprémi püspök s a királyné alkanczellárja lett. ⁴ Azonban a név azonossága mellett egy biztos adat sem igazolja ezeket a hipotéziseket, sőt még bonyolódottabbá teszi a kérdést az a körülmény, hogy I. Károlynak 1303-ban egy napi keltezés nélküli s egy szept. 29-ikén kelt oklevelében is István nevű alkanczellár szerepel, a nélkül, hogy akár egyházi állását, akár tanultságát jeleznék az oklevelek. ⁵

Négy Istvánról van tehát szó: 1. a gyulafehérvári esperesről, III. Endre alkanczellárjáról, 2. a veszprémi prépostról, 3. a kánonjogtudor-ról, Venczel alkanczellárjáról, 4. Károly alkanczellárjáról. István gyulafehérvári esperes 1300 márczius 31-ikén szerepel először, mint

III. Endre alkanczellárja ¹ s 1300 szept. 27-ikén utoljára. ² 1303-ban újra van tudomásunk róla: máj. 30-ikán Rómában, ³ június 26-ikán pedig Nápolyban tartózkodik, ⁴ tehát ekkor már kétségtelenül az Anjou-párthoz csatlakozott. A veszprémi prépost életét több adat világítja meg. 1297 június 27-ike s 1298 máj. 24-ike közt Andronicus prépostnak s a királynő alkanczellárjának lesz utóda a prépostságban. ⁵ 1301 decz. 7-ikén Esztergomban Benedek veszprémi püspök nevében emel óvást a pápától kirendelt két bíró ellen. ⁶ 1303 decz. 13-ikán pedig kérésére Hugo de Vercelles pápai káplán átírja VIII. Bonifáczius egy oklevelét. ⁷ A káptalan okleveleiben is előfordul a neve, pl. 1302-ben, 1309-ben, de ezek is csak «prepositus»-nak nevezik. ⁸ 1311 október 7-ikén már mint veszprémi püspök s a királynő alkanczellárja szerepel ⁹ s 1322 május 21-ike után bekövetkezett haláláig az is marad. ¹⁰

Ha egybevetjük ez adatokat Venczel és Károly alkanczellárjaira vonatkozó adatokkal, világos, hogy nemcsak a Fraknoi által azonosított három István azonosítása lehetséges, de megeshetik, hogy Károly alkanczellárja is azonos ezekkel. ¹¹ A mint a Venczel okleveleinek íróira vonatkozó alábbi fejtegetéseinkből kitünik, bizonyára mentek át III. Endre kancelláriai alkalmazottai közül néhányan Venczel kancelláriájába. Tehát valószínű, hogy vezetőjük, az alkanczellár is átment. Az olaszországi ut idején s utána nincs adatunk arra nézve, hogy István még Venczel kancelláriájában működött volna, másfelől valószínű, hogy Károly ellenfele hozzátartolt alkanczellárját siethetett még jobban

¹ F. VI. 2. 282 (ugyanaz az oklevél: VIII. 5. 549 *Knauz*: Monumenta ecclesiae Strigoniensis II. 482.)

² *Wenzel*: Árpádkori új okmánytár XII. 655.

³ F. VIII. 1. 137 (u. a. *Theiner*: Mon. Hung. I. 395 Mon. Vespr. II. 27 kivonatosan *Knauz* i. m. II. 518.)

⁴ *Wenzel*: Anjoukori diplomáciai emlékek I. 170.

⁵ H. O. V. 83. (u. a. F. IX. 7. 725) és H. O. VIII. 373, 376.

⁶ Mon. Vespr. II. 26.

⁷ Mon. Vespr. II. 24.

⁸ A. O. I. 43, 175.

⁹ F. VIII. 1. 405, 406 stb.

¹⁰ A. O. II. 7.

¹¹ Nagy Imre feltevése az A. O. I. 67. l.-ján tarthatatlan, bár részben Gárdonyi is osztja (Turul 1907. évf. 35.)

¹ *Theiner*: Vetera Monumenta Poloniae et Lithvaniae. I. 113.

² *Theiner*: Vetera Monumenta Hungariae I. 390. (u. a. Regesta Boh. II. 819.)

³ 146.

⁴ XI. IV—XLV.

⁵ A. O. I: 67, Dl. 2071.

magához kapcsolni: megtette az ép abban az időtájban meghalt Gergely választott esztergomi érsek utódává az alkancellárságban.¹ Talán az átpártolást is megmagyarázza a római ut: alighanem a pápa birta rá Istvánt erre. Hogy meddig szerepelt mint Károly alkancellárja, azt nem tudjuk. 1307 szept. 3-ikán már János választott székesfehérvári prépost az alkancellár.² De ezek után is még nagyon bizonytalan, hogy István, a veszprémi prépost azonos e István alkancellárral. Hogy egy 1303 decz. 13-iki római oklevélben szerepel, ez még nem zárja ki az azonosságot, mert tekintetbe véve a szentszék s Károly szoros viszonyát, megeshetett épen, hogy alkancellárja Rómát felkereste, bár ez nem valószínű; ugyanis a mint az idézett oklevélből kitűnik, István prépost a veszprémi püspök és káptalan ügyében tartózkodik Rómában, és pedig hosszabb ideig. Ehhez járul, hogy róla mindig csak mint veszprémi prépostról emlékeznek meg az oklevelek. (István erdélyi esperes 1303 közepén tényleg nem volt alkancellár.) Végeredményképen megállapíthatjuk, hogy a rendelkezésünkre álló adatok alapján nem szabad kizártnak tartanunk az említett négy István azonosságát, bár döntő bizonyítékot felhozni e mellett nem lehet; de mig III. Endre, Venczel s I. Károly István nevű alkancellárjainak azonossága valószínű, ezeknek István veszprémi préposttal való azonossága nagyon bizonytalan.

Venczel kancellárjáról' sehol sincsen szó. Valószínű, hogy alatta ez az állás nem is volt betöltve. János kalocsai érsek, III. Endre kancellárja, nemsokára a koronázás után meghalt,³ az új érsek, István, az Anjou-párt lelkes híve.⁴ Az utóbbiról mint Venczel kancellárjáról nem is lehetne szó, ha viselte volna is a kancellári címet. De egyikről sem mutatható ki, hogy Venczel idejében e címet használta volna.

¹ F. VIII. 1. 94 szerint Gergely választott érsek Károly első alkancellárja, a ki Anagninban halt meg, illetőleg esett el 1303 szept. 7-ikén (v. ö. A magyar nemzet története III. Pör: Az Anjou-ház. 18.)

² A. O. I. 131 (u. a. F. VIII. 1. 226.)

³ Theiner: Mon. Hung. I. 390 (u. a. Knauz i. m. II. 500). Bécsi képes krónika, Fontes domestici II. 231.

⁴ F. VIII. 1. 100, 133; Theiner: Mon. Hung. I. 417 stb.

Mig Venczelnek nincs kancellárja, Ottónak, úgy látszik, eleinte meg nem volt alkancellárja. Ugyanis 1306-ban kelt oklevelei mind a kancellár: Antal barát, csanádi püspök kezétől kelnek (l. O. 1, O. 2, O. 3), tehát, ha a kancellári címet viseli is, az alkancellár szerepét tölti be: ő a kancellária valóságos vezetője. A minoriták rendjének volt a tagja. A csanádi püspöki széket 1292-ben nyerte el, esetleg már 1291 végén.¹ III. Endre király kedves embere: szerepel, mint a királyné tanácsadója,² 1298-ban elkíséri Endrét sógorához, Albert osztrák herceghez,³ ugyanez év márczius 29-ike óta pedig mint a király alkancellárja szerepel,⁴ s még 1299 jul. 17-ikén is mint alkancellárt említik,⁵ de már július 28-ikán László titeli prépost neve fordul elő egy oklevél dátumában.⁶ Még alkancellársága idejében Csehországban is megfordul. A Brünnben időző cseh királynál járhatott követ-ségben, midőn ott bucsuengedélyt ad a zabradovici és kerentheini egyházaknak 1299 május 7-ikén.⁷ Bizonyára nem a királyi kegy elvesztése volt oka annak, hogy az alkancellári állást oly rövid ideig tartotta meg, a mint Tivadar győri püspök esetében is feltehető,⁸ hanem az a körülmény, hogy a kancellária vezetésével járó sok teendő nagy mértékben igénybe vevén az alkancellárt, annak egyuttal a püspöki méltósággal járó feladatok elvégzésére ideje nem igen maradt. Ezért Gergely alkancellár elhidegülése alkalmával utódjává hirtelen megtett Antal püspök helyett csakhamar préposttal tölti be Endre az alkancellári állást, a ki az egyházi állásának címét viseli, s jövedelmét huzza csupán, de idejét egészen a kancelláriának szen-

¹ Eubel szerint ugyan 1290-ben lesz csanádi püspök (i. m. 186), de ez az adat aligha lesz helyes; ugyanis még 1291 okt. 9-ikén is Gregorius csanádi püspök szerepel III. Endre egy oklevelében (W. XII. 509.)

² F. VI. 2. 20 (közli a H. O. VI. 352 is, de hibás dátummal).

³ Monumenta Germaniæ Hist. Vol. XI. SS. VII. 720. 1.

⁴ F. VI. 2. 124.

⁵ F. VI. 2. 228.

⁶ W. X. 329.

⁷ Boczek: Codex Diplomaticus Moraviæ V. 169. Regesta Boh. II. 786.

⁸ Szentpétery I. a magyar kir. kancelláriáról szóló egyetemi előadásai.

telheti; a székesfehérváriról nem lehet szó, hisz' Gergely az «electus Albensis», s így lesz Antal utóda László, a titeli prépost. Az uralkodónak Gergelyhez való viszonya magyarázza meg, úgy hisszük, hogy a székesfehérvári prépostnak immár törvénybiztosította joga nem érvényesül.

Hogy Endre kegyét nem vesztette el, mutatja, hogy trevizói Bonzanus Péter, Endre követe, a király megbízásából igyekszik Antal bizonyos ügyét a szentszéknél elintéztetni, sőt a király pénzzel is ellátja őt e célból, de, a mint a követ jelentéséből kitünik, még így sem érhetett el eredményt.¹ Antal maga is felkeresi Rómát, ottlétét bizonyítja néhány bucsuengedélyező oklevél is, ezeket több püspökkel együtt adja ki az örök városban 1300-ban, az egyiket, melynek napi keltezése is van, november 2-ikán.² III. Endre halála után Venczel pártjához csatlakozott, sőt egyik tagja annak a küldöttségnek, mely Venczel elé indul.³ Ezzel együtt érkezik Nagyszombatba 1301 július 30-ika táján.⁴ Jelen van Székesfehérvárott a koronázásnál, majd Budára kíséri el a királyt. V. 1, V. 2 nem említi meg, lehet, hogy elhagyta a király székhelyét, de nov. 14-ikén ismét Budán van és pedig Miklós legatus társaságában.⁵ Aligha sikerült a bitorosnak Venczeltől való elpártolásra bírni; későbbi szereplését tekintetbe véve, ez nem valószínű, bár nem lehetetlen; hisz Benedek, a veszprémi püspök is Károly pártjához csatlakozik,⁶ s mégis Ottó mellé áll Antallal együtt. Kettőjük közreműködésével történt Ottó megkoronáztatása Székesfehérvárott 1305 decz. 6-ikán.⁷ 1306 április 10-ikén szerepel először mint Ottó kancellárja (O. 1) s szept. 13-ikán utoljára (O. 2). Hogy meddig volt csanádi püspök, nem egészen bizonyos. 1307 szeptember

3-ikán Benedek viseli e méltóságot,¹ sőt már augusztus 19-ikén mint «quondam Antonius Chanadiensis episcopus»-t említi V. Kelemen pápa.² Azonban ugyanilyen datummal kelt a pápa egy oklevele, mely elrendeli megidézttetését Ottó megkoronázása miatt.³ Fraknoi szerint Antal már ekkor nincs az élők sorában, a pápai udvarban is tudják ezt, s az utóbb említett oklevél voltaképen Benedeknek, a veszprémi püspöknek szól.⁴ S ez valószínű. V. Kelemen július 31-ikén a Vincze kalocsai érseknek küldött pallium átadásával a bosnya és a csanádi püspököket bizza meg.⁵ Nem Antalnak szól már e megbízás, a történetek után, melyekről ekkora kétségtelenül volt tudomása a pápának, erről szó sem lehet, hanem Benedeknek. Antal 1306 végén meghalt, bár lehetséges, hogy csak lemondott a püspökségről,⁶ noha az előbbi valószínűbbnek tartjuk.

Mikor Antal meghalt, Ottó kancelláriájának új vezetőre volt szüksége s ez Miklós, a győri prépost lett. 1307 márczius 4-ikén szerepel először és utoljára mint alkancellár (O. 5). Győri prépost sem lehetett hosszú ideig, ugyanis 1306 febr. 26-ikán még Karácson mester,⁷ 1307 aug. 6-ikán pedig László mester a prépost.⁸ Ugy látszik, már aug. 6 előtt megválasztják győri püspöknek, noha nem töltötte be a kánoni kort.⁹ Talán ezért késik a pápai megerősítés.¹⁰ Bizonyára a Németujváriak támogatására vezethető vissza gyors emelkedése a püspökség elnyerésében is,

¹ A. O. I. 131 (u. a. F. VIII. 1. 226), *Eubel* i. m. 186 szerint már 1306-ban nyeri el.

² *Theiner*: Mon. Hung. I. 418.

³ U. o. 421.

⁴ Mon. Vespr. II. k. XLIV. 1.

⁵ *Theiner*: Mon. Hung. I. 415.

⁶ *Eubel* szerint (i. m. 186).

⁷ A. O. I. 108.

⁸ Magyar Nemzeti Múzeum Törzsanyagában a győri káptalan oklevele.

⁹ *Eubel* i. m. 293. *Gams*: Series episcoporum I. 73. 1 s a Monumenta Vaticana I. 2. 116. 490. 1. szerint a hasonló nevű boszniai püspökkel azonos, de *Eubel* V. Kelemen 1309 jul. 28-iki oklevélre hivatkozva, ezt tévedésnek nyilvánítja.

¹⁰ Monum. Vat. I. 2. 449 szerint 1311 szept. 12-ikén is csupán «electus» volt, de már július 3-ikán mint «episcopus Jauriensis» szerepel (Sopronmegyei oklevéltár I. 73). Ugy látszik, már V. Kelemen említett oklevele megerősítette választását s így a Monum. Vaticana-ban tévedéssel van dolgunk.

¹ W, V. 260, 262 (v. ö. *Knauz* i. m. II. 486, F. VIII. 4. 243), 263.

² F. VI. 2. 271, Regesten zur Geschichte der Bischöfen von Constanz II, 174. l. Nr. 4533, Regest. Boh. II. 802, 840.

³ Bécsi képes krónika i. h. II. 230.

⁴ A. O. I. 14.

⁵ F. VIII. 7. 25.

⁶ *Theiner*: Mon. Hung. I. 397.

⁷ Bécsi képes krónika i. h. II. 232. *Theiner*: Mon. Hung. I. 421. *Oefelius*: Rerum Boicarum scriptores I. 693.

de mindenestre az alkancellárság megszerzésében nekik köszönhetette sikerét, hisz' ők voltak Ottó főtámaszai eleitől fogva.¹ Hogy a Német-ujváriakkal jó viszonyban lehetett, azt mutatja egyebek közt az a tény is, hogy Károly eskütétele alkalmával ő képviseli az öreg Henrik bánt meg unokáját, Miklóst.² 1337 május 14-ike előtt bekövetkezett haláláig bírja a győri püspökséget.³

Miután Venczel és Ottó kancelláriáinak vezetőit megismertük, a többi alkalmazottak felé kell már most fordítanunk figyelmünket. Név szerint csak egyet ismerünk közülök: Miklós boszniai püspököt. V. 1 és V. 2 tanubizonyosága szerint ugyanis a «secretarius notarius» vagy «apocrisarius» szerepét tölti be,⁴ ha nem is viseli e czimek egyikét sem: ő pecsételi meg a gyűrűs pecséttel a király mindkét oklevelét. Hogy miért épen a boszniai püspök végzi e funkciót, annak is megvan a magyarázata. Miklós a boszniai püspökséget csak 1301 jan. 15-ike után nyerte el, mert akkor még mint boszniai prépost szerepel.⁵ Miklós boszniai prépost pedig III. Endre idejében a secretarius notarius s az ezzel járó comes capellæ állásának betöltője volt,⁶ vagyis III. Endre gyűrűs pecsétjének ő volt az őrzője. Ugy látszik Venczel idejében is megtartja ezt az állást, a kinek eleinte lelkes párthive, (ő is jelen van a Venczelért menő követségben), de nem hosszú ideig töltötte azt be. A következő évben az ellenség táborában találjuk,⁷ valószínűleg Miklós legatus birta rá az elpártolásra⁸ s ezóta Károly

¹ Bécsi képes krónika i. h. 232, O. 2.
² Mon. Vaticana I. 2. 304 (u. a. Enchiridion fontium 205, F. VIII. 1. 333), v. ö. F. VIII. 1. 487-et is.

³ *Eubel* i. m. 293.

⁴ *Fejérfataky* i. m. 58—59.

⁵ F. VI. 2. 326. (VIII. I. 53.)

⁶ W. X. 382. *Fejérfataky* i. m. ez adatot nem vette figyelembe s *Gárdonyi*: A királyi titkos kancellária eredete stb. (Századok 1914-iki évf. 93. l.) cz. dolgozatában pedig azt állítja, hogy III. Endre alatt egészen eltűnnek a secretariusok; jöhet III. Endre két 1295. évi oklevelét is ismerjük, melyekben Benedek bolgárfehérvári püspök «secretarius et comes capelle nostre»-nek tesz adományt (W. V. 120, 121.), amire Szentpétery is felhívta a figyelmet (Századok 1914. évf. 441.).

⁷ F. VIII. 1. 100. Thejner I. 403.

⁸ F. VIII. 7. 25.

buzgó hive maradt 1307 táján bekövetkezett haláláig.¹

A notariusok nevét nem ismerjük. Pedig III. Endre notariusai közül 6-nak a nevéről is értesülünk; ezek: Elek (1290—1291),² Péter (1291?),³ Mihály (1292),⁴ János (1293?),⁵ Jakab (?)⁶ és Miklós (1301),⁷ de hogy közülök melyik ment át Venczel, esetleg Ottó kancelláriájába, azt megállapítani nem tudjuk. Legvalószínűbb ez Miklósról nézve, a ki 1301 május 18-ikán, tehát III. Endre halála után is szerepel mint királyi ember, de már előbb is kiküldetik egy másik határjárásnál ugyanilyen minőségben. Legkevesebbé valószínű Mihályra nézve, mert lehetséges, hogy már 1269 óta tagja a kancelláriának, ha tényleg azonosak azok a Mihály notariusok, a kik IV. Béla, V. István, IV. László s III. Endre idejében szerepelnek.⁸ Károly notariusai közt meg van egy János⁹ és egy Jakab nevű,¹⁰ mindkettő «notarius specialis»-ként említetik. Lehet, hogy ezek már Endre, esetleg Venczel kancelláriájában is szolgáltak. Az írásösszehasonlítás ugyanis arra az eredményre vezet, hogy valószínű ugyanannak az írónak szereplése mindhárom kancelláriában. Ugy látszik a királyi notariusság állandó jellegű hivattalá lett. Erre vall Miklós «notarius regis» szereplése is abban az időben, mikor nem volt király. (Károlyt Budán nem ismerték el 1301-ben.)¹¹

A mi az írásösszehasonlítás eredményét illeti, négy író kezével találkozunk Venczel okleveleiben. VA¹² írja V. 3-at és V. 4-et, VB V.

¹ *Eubel* i. m. 146.

² W. V. 30. X: 5. 414.

³ F. VI. 1. 92 (u. a. *Knauz* i. m. II. 309).

⁴ F. VI. 1. 232 (u. a. *Knauz* i. m. II. 332).

⁵ F. VI. 1. 271 (u. a. *Knauz* i. m. II: 338).

⁶ W. X. 416. *Kubinyi*: Magyar történeti emlékek. I: 181.

⁷ W. X. 418, A. O. I. 10. (u. a. Okmányok a Melczercsalád levéltárából 9. l.)

⁸ V. ö. *Hajnal*: IV. Béla kancelláriájáról, Turul 1914. évf. I. szám. 20. l.

⁹ 1314 jun. 24. F. VIII. 1. 542.

¹⁰ 1321 jul. 25. F. VIII. VI. 56.

¹¹ Beatrix királyné 1319 márcz. 1-én kelt okleveléből (A. O. I. 507) nem lehet teljesen megérteni, hogy az ott említett Péter fia Veres Miklós is notarius-e; ebben az esetben azonos lenne t. a. ezzel a Miklóssal.

¹² Az irókat a király neve kezdőbetűjéből s az «abc» betűből alkotott siglával jelöljük. A német diplomati-

5-öt, VC V. 6-ot és V. 15-öt és VD V. 9-et és V. 14-et. VA már III. Endre kancelláriájában is működött. III. Endre 1301 jan. 13-ikán kelt patense feltétlenül az ő keze műve.¹ Valószínűleg már 1293 decz. 27-ike óta ír okleveleket a királyi kancelláriában.² Ő ír egy 1294 július 20-iki privilegiumot,³ majd egy 1296 szeptember 18-ikáról keltezett,⁴ bár ez utóbbi nem bizonyos, hogy tőle való. 1299 február 22-ikén kelt oklevélben ismét találkozunk a keze írásvál.⁵ Hogy átment-e I. Károly kancelláriájába, az kérdéses. Van ugyan Károly oklevelei közt néhány, melynek írása emlékeztet VA írására, két 1310 okt. 1-én kelt oklevél, egy 1313 ápr. 24-ikéről s egy 1314 február 19-ikéről való,⁶ de az írók azonossága nem feltétlenül bizonyos. — VB írásvál is találkozunk III. Endre okleveleiben. Valószínűleg ő írja Endre 1297 nov. 26-iki oklevelét, még inkább egy 1299-ből való privilegiumát.⁷ Az utóbbi írása erősen gotikus jelleget mutat, de az egyes betűk írásmódja oly meglepően egyezik, hogy az író azonosságát szinte kétségtelennek tartjuk. Ebben megerősít még a két levél ortográfiája, ugyanis mindkettőben nyomát találjuk az u. n. fordított írásmódnak:⁸ V. 5-ben a «hostendere», Endre oklevelében a «rehabulando» szóban. VB átmenetele Károly kancelláriájába valószínűbb, mint VA átmenetele, ugyanis Károlynak 1312 július 1-én Patakon kelt két oklevele⁹ írásvonalai, főképp a «B», «R», az «x», a szóvégi «r» s az «et» rövidítési jel írásmódja oly meglepően emlékeztetnek VB írására, hogy a legnagyobb valószínűséggel állíthatjuk VB-nek Károly kancelláriájában való szereplését.

Ha már most VC írására fordítjuk figyelmünket, arra a meglepő eredményre jutunk,

kusok ugyan a kancellár neve kezdőbetűjét használják a királyé helyett, de a jelen esetben czélszerűbbnek tartjuk a fentebb jelzett módszert.

¹ Dl. 1613.

² Magyar Nemzeti Múzeum, Törzsanyag.

³ Dl. 1397.

⁴ Dl. 1451.

⁵ Dl. 1525.

⁶ Dl. 1754, 35033. Magyar Nemzeti Múzeum, Törzsanyag (a két utóbbi).

⁷ Múzeum, Törzsanyag, Dl. 1515.

⁸ *Bresslau*: Urkundenlehre 2. kiad. II. 331.

⁹ Dl. 1791, 1801.

hogy sem III. Endre, sem I. Károly okleveleiben nem találkozunk még csak hasonló írással sem, mint a VC által irt oklevelekben. Különösen jellemzi a «B» s néha az «R» írásmódja. III. Endre átvizsgálta eredeti okleveleiben ezt az «R»-típust ugyan egy ízben szintén megtaláltuk¹ (a «B» azonban már egészen más), valamint a szepesi káptalan okleveleiben is észrevettük néha,² de mindez inkább kivételnek látszik a magyarországi oklevelek írásában. Ellenben a cseh királyi oklevelekben igen gyakori, szinte általánosan használt ez a forma.³ Sőt a cseh királyi oklevelek egyik írója írása határozottan emlékeztet VC írására,⁴ bár azonosítanunk azért a két írot nem lehet. Ehhez járul a VC sajátos ortográfiája: a Csák szót VA «Chak»-nak, VB «Chaak»-nak, VC «Chzak»-nak, a Trencsén szót meg «Trinchzino»-nak írja. Ugy az ortográfia,⁵ mint az írás cseh íróra vall. Jellemző, hogy Venczel utolsó oklevelében is az ő írásvál találkozunk: tekintetbe véve az író csehországi eredetét, teljesen érthető, hogy VC végig kitarott a cseh királyfi mellett

VD ismét azok az írók közé tartozik, a kik Endre kancelláriájában is működtek már. Egy 1295 július 8-ikáról datált oklevélben találkozunk írásvál,⁶ majd egy ugyanazon év augusztus 16-ikáról keltezettben.⁷ 1296 július 8-ikáról van ismét egy általa irt oklevelünk.⁸ Hogy III. Endre uralkodásának utolsó évében is tagja a kancelláriának, mutatja egy 1300 május 23-ikáról kelt privilegium,⁹ melyet szintén VD irt. Sőt, ha összehasonlítjuk az 1295 és 1296 július 8-iki, az 1300 május 23-iki oklevél, meg V. 14 initialisait, kétségtelenül megállapíthatjuk,

¹ Dl. 1497.

² Berzeviczy-család levéltárában (Magyar Nemzeti Múzeum) a káptalan 1306, 1315. évi oklevelei.

³ II. Wenczel 1298 jun. 18, 1304 máj. 21, szept. 22 stb. Haus-, Hof- und Staatsarchiv. Wien.

⁴ II. Wenczel 1301 decz. 13. Múzeum Törzsanyag. III. Wenczel 1306 máj. 19 Haus etc. Archiv.

⁵ Dr. Melich János szíves felvilágosítása szerint. Szerinte a «Wenczeslao»-ban előforduló «cz» önmagában még semmit sem bizonyít: magyar embernél is előfordulhat.

⁶ Dl. 1417.

⁷ Dl. 1421.

⁸ Dl. 1448.

⁹ Múzeum. Törzsanyag.

hogy egy embertől valók, tehát VD alkotásai. V. 9 initialisát is ő rajzolta valószínűleg, esetleg az 1296 augusztus 16-iki oklevélét is, bár ez utóbbiakon hiányzik a VD initialisaira nézve oly jellemző diszítés, ezért feltétlen bizonyossággal a kérdést nem dönthetjük el. — I. Károly általunk átvizsgált eredeti oklevelei közt nem vettük észre az írását.

Ottó kancelláriájában két új íróval találkozunk: OA írja O. 3-at, OB pedig O. 4 és O. 5-öt. Azonban sem III. Endre, sem I. Károly okleveleiben nem találkozunk ez írók írsaival. Van ugyan III. Endrének egy írója, a ki közel áll OB-hez,¹ de nem annyira az írás általános karaktere, mint inkább egyes betűformák tekintetében. A győri káptalan néhány oklevelében azonban igen hasonló jellegű írással találkozunk.² Ehhez járul, hogy az O. 5 initialisainak belső diszítése teljesen egyezik ezek egyikében a kezdő «C» belső diszítésével, sőt a káptalan egy oklevelében az O. 5 initialisán látható külső diszítéshez hasonlóval találkozunk.³ OB tehát a győri káptalan egyik írója lesz, a ki bizonyára Miklós alkancellárral együtt került Ottó környezetébe. Az általa irt oklevelek stilisztikai és grammatikai szempontból is hibásak, már ez a körülmény is valószínűvé teszi, hogy nem a királyi kancellária gyakorlott írójával van dolgunk. A mi O. 5 egyes betűinek, pl. a «Hungariæ» «H»-jának III. Endre egyik oklevelében szereplő «H» formájával való meglepő egyezését illeti, lehetséges, hogy az író III. Endre egy az említett oklevél írójától való privilegiumát használta mintául s így kerültek ezek az általa írott oklevélbe.

2. A belső tulajdonságok.

Az oklevelek stilusának, nyelvének szerkesztésmódjának, másfelől az oklevélrészeknek ismertetése tartozik e fejezet körébe. Ezért előbb Venczel és Ottó okleveleinek stilusát, nyelvét óhajtjuk tanulmány tárgyává tenni, majd az oklevélrészeket, az utóbbiakat főképp a bennök előforduló formulák eredete szempontjából. Az oklevelek szerkesztésmódjára is utalunk ezekkel

¹ Dl. 1476, 1497.

² Dl. 1655, 1670.

³ Dl. 1555.

kapcsolatban, de a stilusról szóló fejezetben meg a különös részben is érintetjük e kérdést. A belső tulajdonok köréhez tartoznak ugyan a tartalom jogi és historiai vonatkozásai is, de ezek megvilágítását a különös részben adjuk, bár a narrációval és dispositióval kapcsolatban is érintjük, ezért itt külön nem terjeszkedünk ki rájuk.

a) *Az oklevelek stilusa, nyelve.* A stilus szempontjából mindenekelőtt arra az érdekes jelenségre kell irányítani figyelmünket, hogy V. 6. és V. 15-ben az u. n. cursus szabályai érvényesülnek, vagyis a mondatok befejező szavai bizonyos ritmus szerint vannak kiválogatva. A pápai kancelláriában a XII. század végén foglalják írásba ennek szabályait, s a XIII. században, sőt a XIV. század legelején IV. Miklós trónra léptéig szinte általános ezek érvényesülése a pápai oklevelekben, legalább a mennyiben a mondatok végére vonatkoznak.¹ Mig a német birodalmi kancelláriában csak ritkán és nem következetesen alkalmazva érvényesülnek,² addig Venczel említett két oklevelében ezek öntudatos alkalmazásával találkozunk. Tökéletesen érvényesül a cursus velox³ V. 6 arengájában (s az ezzel megegyező V. 4 s V. 5-ében is). Hadd álljon itt ez arenga szövege, mely a szabályosan megszerkesztett arengáknak valóságos mintaképe: «Interest principum orbis terre se cunctis eorum fidelibus ostendere gratiosos, sed eis precipue manus extendere liberales, pro quibus sincera fides et grata servicia interpellant. Sic enim satisfaciunt debito rationis, sic fideles suos in constantia fidei (V. 4, s V. 5-ben in fide) corroborant et confirmant, sic alios ad devotionem suam invitant et alliciunt per exemplum.» Két főrésze oszlik tehát s mindenik 3—3 részre tagozódik. Hogy a cursus szabályait a mon-

¹ Bresslau i. m. II. 365., 368.

² U. o. 369—370.*

³ A cursus velox szabálya szerint a mondat végén 2 spondeus áll, s előttük egy daktilus. Minden egy szótagu szó fél spondeus, a két szótagu szó spondeus, a 3 szótagu másfél spondeus vagy daktilus a szerint, hogy a hangsúly az utolsóelőtti vagy az utolsó harmadik szótagon van. A több szótagu szavakra nézve is ez az irányadó, hogy csupán spondeusok és félspondeusokból állanak-e, vagy daktilus az utolsó három szótagjuk (l. Bresslau i. m. II. 366—367.).

datok végén öntudatosan alkalmazza, nyilvánvaló.¹

A mi a két oklevél többi részét, főképp a narratiót, meg a dispositiót illeti, megállapíthatjuk, hogy egy-két kivételtől eltekintve csaknem mindig «cursus velox»-szal találkozunk a mondatok végén, de e mellett V. 6-ban a *cursus tardus*ra is van példa.² Hogy éppen V. 6 írója az, a ki ismeri a ritmikus prózát, azt érdekesen bizonyítja az általa irt oklevél szövegének V. 4 és V. 5-tel való egybevetése. Ugyanis néhol a szórend tekintetében tér el az oklevelek szövege, s rendszeren ott, a hol eltér, V. 6-ban «cursus velox»-szal találkozunk. A legszembetűnőbb ez az alkanczellár sorában: míg a V. 4 s V. 5-ben «aule nostre vicecancellarii» fordul elő, V. 6-ban «vicecancellarii aule nostre», tehát a *cursus velox* szabálya szerint végződik e mondat is.³ Mindezekből bátran levonhatjuk azt a következtetést, hogy V. 4, V. 5, V. 6, valamint V. 15 fogalmazója Venczel cseh eredetű írója VC volt.

De nemcsak a ritmikus, hanem a rimes prózának nyomát is megtaláljuk okleveleinkben. Talán nem véletlenül rimel V. 15. corroboratiójának három sora:

«ad quod inpermutabiliter conservandum
ipsis tradidimus presens scriptum
sigilli nostri signaculo communitum.»

Még jellegzetesebb példára akadunk V. 8 arengájában. Ennek szövege így hangzik:

«Licet regalis pietas ad quoslibet corone regie fideles extendere debeat munificentie sue manus liberales, illos tamen specialiori debet prosequi gratia et favore, quos conspiciat regiis et regni negotiis fideliter insudare.»

Hogy itt öntudatosan igyekeznek 2—2 egyenlő szótagszámu rimelő sorba foglalni az arenga tartalmát az író, azt kétségtelenül bizonyítja ez arengának III. Endre egyik oklevelében előfor-

¹ Bár nem egészen szabályos, mindig pl. «corroborant et confirmant», de Bresslau nyomán (l. 370. l. jegyzet) bátran ide számíthatjuk ezeket is.

² *Cursus tardus* esetén az utolsó szó daktilus, ezt egy fél spondeus, ezt meg egy vagy több spondeus előzi meg, pl. *Regem Ungarie, comitatum spectantibus*.

³ A sanctioban is: «emergerent contra ipsos» (V. 6.), míg V. 4. és V. 5-ben az *ipsos* helyett «eosdem» fordul elő.

dulóval való egybevetése.¹ A mi arengánk szövege csaknem szószerint megegyezik amazzal, csupán az első sorban fordul elő «pietas» «sublimitas» helyett, a második sor végén pedig hozzáadatott az Endre-féle szöveghez a «liberales» szó, s így elérte az újra fogalmazó, hogy a két első sor 21—21 szótagúvá legyen és rimeljen. A harmadik sor Endrénél 23, a 4-ik 21 szótagból áll, ezért a 3-ikban az átstilizáló az ott szereplő «teneatur»-t «debet»-tel helyettesíti, a 4-ikben meg «regis» helyett «regiis»-t ír, s így mindkét sor szótagszáma 22 lesz. A rimelésre való törekvésnek nyomát megtaláljuk Ottó okleveleinek arengáiban is (O. 2, O. 3, O. 5). Mind a három arenga befejező mondatai rokonságot mutatnak s többé-kevésbé rimelnek. E három arenga kétségtelenül Henrik bán és tárnokmester 1306 január 13-ikán kelt okleveléből vétetett, melyet O. 2 átír. Ebben így hangzik az arenga befejezése (sajnos Fejér nem közli tökéletesen):

«quia cum bonis benefacimus,
dum eorum quieti assurgimus,
(dum) eorum commoda consequimur,
per hoc noster conquiescit animus
(merito), et fovemur.»²

Ottó arengáinak fogalmazói azonban változtatnak rajta: hol a második, hol a harmadik sort hagyják el.

Stilisztikai szempontból még Ottó okleveleiről kell néhány szót mondanunk. Mindezek előtt O. 3 arengája érdemel figyelmet.³ Ez a hosszú, bonyolódott szerkezetű arenga a rosszul sikerült arengák jellemző példája. Legszembetűnőbb hibája, hogy «et maxime illis»-

¹ F. VI. 2. 260.

² Az Ottó okleveleiben szereplő arengák szövege alapján egészítettük ki.

³ Quoniam ea, que aguntur in temporibus, ne lapsu temporis in nihilum revocentur, et maxime illis, qui iuga maiestatis regie in humeribus ipsorum die noctuque contraxerunt, et per ea fideles et meritoria servitia nobis et predecessoribus nostris exhibuerunt, et dum instrumenta ipsorum super donatione, collatione, que dicti predecessores nostri donarunt, nobis exhibite fuerint et reportate et nostre regie maiestati iusta et rationabilia visa fuerint, nostro privilegio de iure et de facto ac de speciali nostra regia pietate tenemur confirmare, ut alii hoc viso ad nostra servitia fortius accendantur, quia dum bonis benefacimus, dum eorum commoda consequimur, per hoc noster conquiescit animus, merito et fovemur. (A. O. I. 41. l-on hibásan «faciemus» közöl).

szel egy új mondatot vezet be, de miután két jelzői mellékmondatot kapcsolt hozzá, a megkezdett mondatról elfeledkezik a fogalmazó, s egy jelzői mellékmondatból bővült összetett időhatározói mellékmondatot kezd ismét «et»-tel. De ez oklevél megerősítő része is sajátságos: «Privilegium de verbo ad verbum rescindi fecimus non abrasum, non cancellatum, aut in aliqua sui parte viciatum, ut est iuris, et presentibus inseri ac nostri duplicis sigilli munimine iussimus communiti.» A szórend azt a benyomást kelti, hogy egy a királyi oklevelek szerkesztésében gyakorlatlan egyén fogalmazványával van dolgunk. O. 5 fogalmazója pedig azt a hibát követi el, hogy felhasználja az adománylevelekben gyakori «sine herede decedentis» kifejezést, de nem nevezi meg azt, a ki magtalanul hunyt el, úgy hogy az olvasó azt hiheti, hogy ez a kifejezés előtt említett Ördögére vonatkozik, de annak meg élő fiáról emlékezik meg, tehát bizonyára nem ő hagyta el a földi hazát örökös nélkül. Sőt O. 2-öt sem hagyhatjuk szó nélkül: ugyanis a megerősítő záradék formuláit átviszi az átírt oklevelet megelőző részbe, s így a «de verbo ad verbum *insertis*» kifejezés megelőzi az átírt oklevél szövegét.

Grammatikai szempontból már Venczel okleveleiben is találkozunk hibákkal. V. 1-ben a többesszámú alany után egyesszámban áll az állítmány egy ízben. V. 8-ban meg a «*contradictoribus . . . evocatis*» kifejezés helyett «*contradictores . . . evocatis*» olvasható. Sőt V. 3 szövege sem tökéletes, grammatikai szempontból hasonló hiba található a «*convocatis comitaneis et vicinis*» kifejezésben. De jóval több hibát találunk Ottó okleveleiben. O. 3 arengájában az «*instrumenta*»-val nem egyeztetni az «*exhibite fuerint et reportate*» kifejezést, se előbb a «*fideles*»-t a «*servitia*»-val. O. 4 következő néhány sora úgy stilisztikai, mint grammatikai szempontból kifogásolható: «*... veritatem visis et litteras . . . perlectis, et auditis et quod etiam iuxta relationem fidelium baronum et nobilium regni nostri in ibi nobiscum existentium percipimus, omnes possessionas (sic) dicti N . . . omnino reddidimus etc.*» Emellett a «*possessionas*»-szal más helyen is találkozunk benne, egy ízben meg «*earundem*» fordul elő István és testvéreire vonatkozólag, sőt, bár kissé bizonytalanok a

vonások, úgy látjuk egy ízben «*omnes litteres*»-t ir. O. 5-ben pedig az intitulióban «*dei gratie*»-t találunk.

Egyébként ez oklevelek nyelvét illetőleg csak azt jegyezzük meg, hogy bennök is a középkori latin nyelvvel találkozunk s annak jellemző sajátságaival: az *accusativus cum infinitivo* helyett «*quatenus*»-szal, «*quod*»-dal szerkesztett tárgyi mellékmondatokkal (V. 3, V. 7, V. 13), a *gerundivumos* szerkezetekkel (pl. V. 1: *exponendo significarunt*, V. 13: *dicunt conquerendo* stb.) ugyanannak a fogalomnak szinonim szavakkal való kétszeres-háromszoros kifejezésével pl. a *donatio* formulájában (V. 2, V. 4 stb.), tehát megfelelnek annak a kornak, melyben keletkeztek.¹

b) *Az intitulatio a formula devotionisszal.*
A formula devotionis úgy Venczel, mint Ottó mindenik oklevelében: «*dei gratia*», míg magának az intitulatióknak különböző formuláira akadunk. Venczel okleveleiben az intitulatio három főformájával találkozunk, bár mindeniknek vannak variánsai is. 1. A *litteræ clausæ*-ban és patensekben az intitulatio: «*Ladizlaus dei gratia rex Hungarie vagy Ungarie*» (V. 3, V. 7, V. 13), de előfordul az utóbbi «*nos*»-szal az élén (V. 11), sőt V. 15-ben a «*nos*»-szal kezdődő intitulatióban «*Hungarie rex*» a két utolsó szó sorrendje. III. Endre zárt leveleiben és patenseiben is találkozunk ez intitulatio mindenik formájával,² kivéve az utolsót, mely csupán I. Károly okleveleiben fordul elő egy ízben «*nos*»-szal,³ egyébként a nélkül.⁴ Ha azonban a cseh királyi oklevelek intitulatióira is kiterjesztjük figyelmünket, úgy megállapíthatjuk, hogy II. Venczel egyszerűbb szerkezetű okleveleiben gyakori intitulatio: «*Nos (vagy e nélkül) Wenczlaus dei gratia Boemie et Polonie rex*».⁵ Tekintetbe véve, hogy minden valószínűség szerint cseh ember fogalmazványa e patens, a cseh királyi oklevelek hatásának érvényesülését kell látnunk intitulatiója szokatlan formájában is. 2. A korábbi privilegiumokban, sőt V. 1 s V.

¹ V. ö. *Breslau*: i. m. II. 350—351.

² Pl. H. O. VI. 402., 654. *Fontes Rer. Austr.* II. 15., 173., 195.

³ Kolozsvári okl. 38. (U. a. F. VIII. 2., 72.)

⁴ H. O. I. 107., 126.

⁵ A. O. I. 19. *Theiner*: *Mon. Hung.* I. 414. *Reg. Boem.* II. 808., 811., 813.

2-ben is, melyek a patensekhez sorozandók, a következő az intitutatio: «Ladizlaus dei gratia Hungarie, Dalmatie, Croatie, Rame, Servie, Gallicie, Lodomerie, Cumanie, Bulgarieque rex.» De V. 1 s V. 2-ben «nos» előzi meg e teljes czimet is, míg V. 4, V. 5, V. 6 s V. 8-ban e nélkül fordul elő. Az utóbbi általános III. Endre s Károly privilegiumaiban s az előbbire is van nagy ritkán példa.¹ A cseh királyi s lengyelországi okleveles gyakorlatban azonban igen gyakori a «nos»-szal kezdődő hosszabb intitutatio,² úgy hogy tekintetbe véve az oklevelek egyéb jellemző sajátosságait, feltehetjük, hogy a czimzésben is alighanem a cseh királyi vagy lengyelországi gyakorlat hatása érvényesült.

3. Venczel későbbi privilegiumaiban az előbbi czim szerepel (nos nélkül), de ehhez járul a következő néhány szó: «Magnifici principis domini Wenczelai Boemie Polonieque regis primogenitus.» (V. 10.) Néha «principis» elmarad s «Polonieque» helyét «et Polonie» foglalja el (V. 9, V. 12, stb.). Hogyan került ez a kifejezés az intutatioba? A magyarázatot Venczel pecsétje adja meg. Ha ugyanis a ránk maradt pecsétöredékeket megvizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy azon a közölt intitutatio volt olvasható.

Ottó okleveleiben az intutatioának két típusával találkozunk: 1. O. 4-ben, vagyis patensében a rövidebb forma: «Nos Otto dei gratia rex Hungarie», 2. O. 1, O. 2, O. 3 s O. 5-ben, vagyis privilegiumaiban a teljes czim: «Otto dei gratia Hungarie (vagy Ungarie), Dalmatie, Croatie, Rame, Servie, Gallicie, Lodomerie, Cumanie, Bulgarieque rex.» Tehát az intutatioók s azok használata teljesen megfelelnek a magyar királyi okleveles gyakorlatnak.

c) Az *inscriptio a salutatioóval*. Ez az oklevélrész a privilegiumokban s litteræ clausæ-ban (néha patensekben is) szerepel, de míg az előbbi oklevélcsoportban általában az egész keresztyénység megszólítása és üdvözlése nyer az inscriptióban kifejezést, az utóbbiak e formulájában az alattvalók egy meghatározott csoportját, sőt egy

bizonyos egyént vagy testületet szólít meg s üdvözl az uralkodó. Az előbbinek hat formája fordul elő Venczel és Ottó okleveleiben: 1. «Omnibus (V. 6-ban Universis) Christi fidelibus tam presentibus, quam futuris, tenorem presentium inspecturis salutem in domino sempiternam» (V. 4, V. 5, V. 6). A bevezető szavak s a salutatio úgy III. Endre, mint I. Károly okleveleiben gyakoriak,¹ de a «tenorem presentium» kifejezést ezek inscriptiójában nem vettük észre. A cseh királyi oklevelekben az inscriptio csak nagy ritkán szerepel, gyakran czimzés után mindjárt az inscriptiószerű promulgatio következik.² Ugy látszik az oklevél fogalmazója alkalmazkodni igyekszik ugyan a magyarországi gyakorlathoz, de befolyásolja a cseh királyi oklevelek gyakorlata: az inscriptióban alkalmazza a promulgatioóban gyakori kifejezést, a promulgatiót pedig elhagyja az arenga után. A V. 6-ban, a VC. által irt oklevélben előforduló «universis» is jellemző: a cseh királyi oklevelekben legtöbbször ez fordul elő és csak a legnagyobb kivétel az «omnibus».³ 2. A megszólítás ugyanígy, mint előbb (omnibus-szal) a «fidelibus»-ig, utána; «presens scriptum inspecturis salutem in omnium salvatore». Ez a Venczel és Ottó okleveleiben leggyakrabban szereplő inscriptio (V. 8, V. 12, O. 2, O. 3), s gyakran találkozunk vele III. Endre, I. Károly, sőt előfordul Thomasina, meg Mária királyné okleveleiben is.⁴ 3. A salutatio az elsőével azonos, a többi a második inscriptióval egyezik, csupán a «presens scriptum» helyett szerepel «presentes litteras» (V. 9, «universis»-szal V. 14). Ez az inscriptio más salutatioóval III. Endre s I. Károly okleveleiben is szerepel,⁵ ugyanezzel a salutatioóval csak az előbbinek okleveleiben fordul elő.⁶

¹ F. VI. 2., 126, 265. H. O. VII. 222. Zimmermann-Werner: Urkundenbuch I. 341. (U. a. F. VIII. 6., 24.) Blagaj család oklevéltára. Mon. Hung. Hist. Dipl. 28., 90.

² Reg. Boem. II. 808. Boczek: i. m. V. 84., 87., 95. stb. (inscriptio «omnibus»-szal 79. l.)

³ L. u. o.

⁴ F. VI. 2., 124., 249. Okmányok a Melczér család levéltárából 24. W. X. 185. Zichy család okmánytára I. 112.

⁵ F. VI. 2., 25. H. Okl. 134. H. O. IV. 119. Knauz i. m. II. 736. (U. o. F. VIII. 2., 79.)

⁶ F. VI. 2., 72. Sopron. Okl. I. 55. Kubinyi: i. m. I. 165.

¹ W. V. 63., 169. F. VIII. 2. 53.

² Schmauk: Supplementum Annalectorum Terrae Scopusiensis II. 30. Monumenta medii ævi hist. Poloniæ III. 163., 177. V. 8. Boczek: i. m. V. 84.

4. Az első bevezető szavai a «futuris»-ig, majd a második a «presens»-tól végig: ezt az inscriptiót s salutatiót Ottónál találjuk meg egy ízben (O. 1), s gyakran úgy III. Endre,¹ mint I. Károly² okleveleiben. 5. A bevezető szavak «fidelibus»-ig az előbbiekkal egyezők, utánuk: «presentem paginam inspecturis, salutem in salutis largitore». Ez is Ottónál szerepel egyszer (O. 5), e mellett III. Endre³ s I. Károly⁴ privilegiumaiban is. V. 10-ben csupán salutatióval találkozunk, mely az előbbi formula salutatiójával egyezik s csak a szórend tekintetében tér el III. Endre egyik oklevele szintén inscriptio nélküli salutatiójától.⁵

Az individualis jellegű inscriptiókkal kapcsolatos salutatiók szövege mindig «salutem et gratiam», ép úgy mint III. Endre s I. Károly okleveleiben.⁶ Az inscriptióknak pedig három formájával találkozunk Venczel és Ottó okleveleiben: 1. «Fidelibus suis capitulo Jauriensi» (V. 3), mely forma teljesen megfelel a III. Endre s I. Károly mandatumában levőknek.⁷ (Kivül pedig a cím így hangzik: «Capitulum Jauriensi pro Stephano Rupho.») 2. «Fidelibus suis palatino et omnibus aliis iudicibus, quibus presentes hostenduntur» (V. 7). Az ország összes bírának ezzel tökéletesen megegyező megszólítása nem fordul elő sem III. Endre, sem I. Károly okleveleiben;⁸ még az utóbbi egyik patensében találunk ehhez leghasonlóbbat. 3. «Fideli suo Stephano palatino filio Ernei bani» szerepel Venczel egyik oklevelében, mint inscriptio (V. 13). III. Endre s I. Károly olyan mandatumában, melyek megnevezett egyénhez, illetőleg egyénekhez intézettek, azok nevét rendszeren «dilecto et fideli suo» szokta megelőzni,⁹ bár Károly egyik mandatumában V. 13-nak megfelelő módon «fidelibus suis» fordul elő.¹⁰

d) *Az arenga.* Venczel s Ottó okleveleiben

¹ H. O. V. 384., 460.

² Zichy Okm. I. 225. Blagaj Okm. 91.

³ Sopron. Okm. I. 55. H. O. VI. 367.

⁴ Urkundenbuch I. 315.

⁵ *Knauz*: i. m. II. 269.

⁶ H. O. VIII. 453. Urkundenbuch I. 353.

⁷ H. O. VI. 463. VII. 296. Zichy Okm. I. 134., 156.

⁸ H. O. VI. 462. (*Knauz*: i. m. 11., 487.) Zalavár-megye okl. I. 157.

⁹ H. O. VI. 365. *Knauz*: i. m. II. 612.

¹⁰ Zichy okm. I. 174.

3—3 különböző szövegű arengával találkozunk (V. 4, V. 5, V. 6, V. 8, V. 10, O. 2, O. 3, O. 5). De míg az utóbbiakban többé-kevésbé hasonló kifejezéseket találunk, sőt Venczel egyik arengájával rokon elemeket fedezhetünk fel bennök, addig a Venczel okleveleiben szereplő három arenga szövege semmi rokonságban nincs egymással. Csupán a V. 4, V. 5, V. 6-ban szereplő arengában, meg a V. 8-ban találhatóiban van egy azonos kifejezés (manus extendere liberales). Az előbbi sem III. Endre, sem I. Károly okleveleiben nem fordul elő, még csak hasonló szövegű arengát sem találunk ezekben. Az utóbbi arenga, a mint már fentebb is láttuk, néhány szótól eltekintve, teljesen megegyezik III. Endre egyik oklevele arengájával. Míg az első az oklevél fogalmazójának alkotása lehet, ha nem valami cseh formulás könyvre vezetendő vissza, az utóbbi egy a magyar királyi kancelláriában használt formulagyűjteményre, vagy esetleg III. Endre említett oklevelének (vagy egy hasonló arengával bírónak) fogalmazványára, a mi a kancelláriában maradt. Az átalakításokat úgy látszik részben V. 4, V. 5, V. 6 közös fogalmazványának tekintetbevételével hajtotta végre V. 8 fogalmazója. Még érdekesebb eredményre vezet a V. 10-ben szereplő arenga: ez ugyanis szóról-szóra megegyezik nemcsak III. Endre, hanem I. Károly egyik oklevele arengájával is,¹ csupán az utóbbiban fordul elő «pensare» helyett «metiri». E mellett Károly néhány oklevelében találkozunk a V. 10 arengája egyes kifejezéseivel, mondataival.² Ez a körülmény különösképen igazolja azt a feltevésünket, hogy III. Endre és Venczel, valamint III. Endre és I. Károly, esetleg Venczel és Károly oklevelés gyakorlata között is megvan az összefüggés.³

¹ F. VI. 2., 247. Sopron. Okm. I. 84.

² Melczer okl. 24. Zichy okm. I. 218.

³ Hogy Endre s Károly oklevelei közt van összefüggés, azt más arenga is bizonyítja. Talán Károly egy 1310-iki oklevele (F. VIII. 1. 376.) rövid arengájára itt nem hivatkozhatunk, mert úgy látszik ez nem annyira III. Endre hasonló szövegű arengájára (F. VI. 1. 344.), hanem mindkettő a pápai oklevelés gyakorlatra vezetendő vissza (W. IX. 84. Dl. 1738.). De van egy arenga, mely kétféle variációban szerepel I. Károly okleveleiben (H. okl. 191. F. VIII. 2., 199., 213.) s az egyik variációja szóról-szóra megegyezik III. Endre egyik oklevele arengájával (H. O. VI. 384.).

Az Ottó okleveleiben szereplő három arenga úgy látszik az oklevélírók fogalmazványa, de nem egészen szabadon alkották meg azokat. A mint már fentebb említettük, ez arengák befejező sorai Henrik bán egy a kancelláriába megerősítés végett benyújtott oklevelében szereplő arengára vezetendők vissza. Ez az oklevél bizonyára a kancelláriában maradt s így mind a három izben erre támaszkodnak Ottó okleveleinek fogalmazói, ha nem is szóról-szóra veszik át befejező részét. A mi már most az arengák első, a Henrik bán oklevele arengájától független részét illeti, a következők veendőik figyelembe: O. 2 és O. 5 arengája első mondata másutt nem fordul elő, csupán az utóbbiban használt «metiri... debet merita singulorum» kifejezés I. Károly egy oklevelében.¹ A második mondat mindkettőben ugyanazt a gondolatot fejezi ki, hasonló, részben egyező szavakkal O. 2-ben ugyan kissé bővebben, s szinte egyezik a V. 10-ben szereplő arenga második mondatával. O. 2-ben most a már említett befejező rész következik, O. 5-ben azonban még egy összetett mondattal találkozunk, melyet a maga egészében másutt nem találtunk meg, de az «ad fidelitatis operam» kifejezés (de «opera»-val), s a «facilius invitantur» (de «invitentur»-ral) előfordul úgy Venczel oklevele említett arengájában, mint I. Károly oklevelei arengáiban.² Az O. 3-ban található arenga első fele azonban úgy tartalmát, mint kifejezéseit tekintve majdnem egészen egyedül áll. Még a legelső gondolat, mely az oklevél kiadásának okát abban látja, hogy az idők folyása semmivé ne tegye azokat, a mik megtörténtek, fordul elő néha királyi okleveleinkben, de más kifejezések keretében.³ Királyi oklevelek arengáiban csupán az «ut alii... fortius accendantur» kifejezéssel találkozunk az itt szereplők közül. A «nobis exhibite fuerint et reportate» pedig a prima donatit tartalmazó patensekben a contextus befejező részének stereotyp kifejezése s ezt a formulát a szerkesztő átveszi a nélkül, hogy egyeztetné az «instrumenta»-val.⁴ De mindebből még nem

következtethetünk arra, hogy az oklevél fogalmazója mintául használt volna fel egy kész arengát. Az arengák alapján is arra a következtetésre jutunk tehát, hogy III. Endre s Ottó, illetőleg Venczel és Ottó kancelláriája közt nem igen volt kapcsolat. Igaz, hogy a V. 10-ben szereplő arenga, melynek hatása érezhető III. Endre okleveleiben is előfordul, de ebből még nem szabad III. Endre vagy Venczel kancelláriájával való kapcsolatra következtetnünk, hisz V. 10-et megerősítés végett bemutatták Ottó kancelláriájába, s így ismerhette meg O. 5 fogalmazója ez arenga szövegét. I. Károly okleveleivel való rokonság alapján sem lehet e két kancellária kapcsolatát feltételeznünk, ugyanis a rokon kifejezések egy kivételével ugyancsak V. 10-ből valók, a «metiri debet merita singulorum» pedig szintén hasonlít az ebben szereplő hasonló kifejezéshez, s önmagában még nem elég alap arra, hogy belőle az említett körülményre vonhatnánk le biztos következtetést.

e) *A promulgatio.* Két főcsoportra osztjuk a Venczel és Ottó okleveleiben szereplő promulgatiókat: 1. a magyar királyi oklevelekben elő nem fordulók, 2. az ezekben is használatosak csoportjára.

1. V. 1 és V. 2 promulgatiói nagyon hasonlók. Az utóbbiban így hangzik: «Universis et singulis presentis temporis et futuri, ad quorum notitiam presentes devenerint, volumus esse notum.» Az előbbi «singulis» után «ad quos presentes»-szel folytatja, innen ugyanazokkal a szavakkal, csupán a «volumus» és «notum» szavakat cseréli fel. Teljesen megegyező promulgatióval sehol sem talákoztunk, még a leg-hasonlóbb két lengyelországi oklevél (Miklós palatinus 1300 és 1303-ban kelt oklevelei) promulgatiója.¹ Az «universis et singulis» kifejezés ugyan itt nincs meg (csak «universis»), de ezt meg megtaláljuk Muscata János krakkói püspök 1296-ból való oklevele inscriptiójában.² Valószínű tehát, hogy a lengyelországi oklevelés gyakorlatra vezetendő vissza ez a formula. A cseh királyi oklevelek promulgatiói másképen hang-

¹ *Schmauk*: i. m. II. 25. (F. VIII. 5. 31.)

² Sopron. Okl. I. 92. Zichy okm. I. 218.

³ Zichy Okm. I. 132. II. 226. Dl. 2071.

⁴ H. O. VII. 362. W. XII. 525. Zichy Okm. I. 100.

¹ Codex diplomaticus maioris Poloniae II. 193., 222.

² Monumenta medii aevi Poloniae III. 150. (Ulászló herczegében is: V. 5. 1.)

zának. De nemcsak a V. 1 s V. 2-ben, hanem a V. 15-ben is a magyar királyi oklevelek promulgációjától eltérővel találkozunk: «Notum facimus universis, ad quorumcunque notitiam pervenerit presens scriptum.» Az első mondat ugyan gyakori a c eh királyi oklevelek promulgációjában is,¹ de előfordul a lengyelországi oklevelekben hasonlóképen.² A második mondatot ugyan teljesen azonos formában sehol sem találtuk meg, de hasonló szövegezésű promulgációkkal a lengyelországi oklevelés gyakorlatban találkoztunk Leskó herczeg oklevelében.³ Talán még sem kell feltételeznünk ez alapján ez oklevél fogalmazója lengyelországi eredetét: lehetséges, hogy V. 2 fogalmazványa utján került e kifejezés V. 15 promulgációjába, vagy valami más, általunk meg nem állapítható módon. Annyi bizonyos, hogy sem III. Endre, sem I. Károly okleveleiben nem találunk ezekhez csak hasonló promulgációt sem.

2. A magyar királyi oklevelekben előforduló promulgációknak szintén két típusával találkozunk Venczel és Ottó okleveleiben. Az első ismét két főformában szerepel. Az egyik legbővebb formája: «Proinde ad universorum tam presentium, quam futurorum notitiam harum serie volumus pervenire» (V. 8). III. Endre s I. Károly okleveleiben is ismételten előforduló promulgatio ez.⁴ «Proinde» nélkül előfordul V. 12-ben, mint III. Endrénél s I. Károlynál is.⁵ O. 2, O. 3, s O. 5-ben «proinde»-vel az előbbtől csak annyiban különböző szöveget találunk, hogy a notitiam nem a «futurorum», hanem már az «universorum» után következik, a mint I. Károly s néha III. Endre okleveleiben is.⁶ Nehánszor elmarad a «tam presentium, quam futurorum» kifejezés. Ez a rövidebb formula szintén hol «proinde»-vel (V. 10), hol meg a nélkül szerepel (V. 9, O. 1). Mindkettőt megtaláljuk

III. Endre s I. Károly okleveleiben nem egyszerűen.¹ A másik forma ez: «Ad universorum notitiam tenore presentium volumus pervenire» (V. 14). III. Endrénél gyakori, I. Károlynál is előfordul.²

A második typus a patensekben fordul elő. V. 11-ben «significamus, quibus expedit, presentium per tenorem» (vagy «per presentes».)³ Hasonló, ha nem is szóról-szóra egyező promulgációkkal találkozunk III. Endre s I. Károly patenseiben is.⁴ A másik formája e patensekben szereplő promulgációnak: «memorie commendantes universis, quibus expedit presentium per tenorem» (O. 4). Ez a formula Ottó írójára nézve jellemző: teljesen megegyezik a magyar királyi patensekben szokásos formulával, csupán az állítmányt hagyja el O. 5 gondatlan írója.⁵

V. 4, V. 5 s V. 6-ban promulgatio nincs, az arengát a narratióval a «hinc est» kifejezés kapcsolja össze. Ez a szerkesztésmód előfordul III. Endre s I. Károly okleveleiben,⁶ de a lengyelországi oklevelekben is van rá példa;⁷ ezekben az arengához az azt követő intituliót kapcsolja.

f) *A narratio és dispositio.* A narratio és dispositio tartalmi vonatkozásait a különös részben ismertetvén, e helyen a bennök szereplő formális részek megvilágítása lesz feladatunk. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy e formulákat szabadabban kezelték a dolog természeténél fogva, mint más oklevélrészek formuláit. Ezek két csoportot alkotnak: az indokolás és az intézkedés formulái különböztethetők meg.

1. Az arenga általánosságban indokolja az oklevélben foglalt intézkedést; azok a specialis körülmények megjelölése, melyek ép az adott esetben készítetik az uralkodót az intézkedésre, a narratio tartalmát képezi. Rendesen a petitio megemlítésére akadunk itt, de néha e mellett vagy

¹ *Boczek*: i. m. V. 84. *Fontes rerum Austr.* II. 23. (*Urkundenbuch des Stiftes Hohenfurt*) 59. H. O. VI. 392. F. VI. 2., 230.

² *Monumenta medii ævi Poloniae* V. 8.

³ U. o. III. 130.

⁴ F. VI. 2., 59., 68. H. O. I. 123. VII. 362., 373.

⁵ F. VI. 2., 84., 188. Zala. Okl. I. 103. *Urkundenbuch* I. 312. F. VIII. 1., 223.

⁶ F. VI. 2., 189. Blagaj Okl. 65, *Urkundenbuch* I. 297, 332.

¹ F. VI. 2., 26., 28. H. O. I. 120., 126. IV. 135.

² F. VI. 2., 70., 256. Sopron. Okl. I. 55. H. O. III. 66.

³ Az oklevél csak átiratokban maradt fenn, s ezekben a promulgatio kétféle szövegével találkozunk.

⁴ F. VI. 2., 147., 207. A. O. 1., 80. Bánffy Okl. I. 45.

⁵ F. VI. 2., 127. H. O. VIII. 445. A. O. I. 67.

⁶ W. XII. 196. F. VI. 1., 156. (Knauz i. m. II. 293.) H. O. IV. 119. Kolozsvári Oklevéltár 31.

⁷ *Cod. dipl. maioris Pol.* II. 196. *Mon. med. ævi Pol.* III. 134.

e nélkül az oklevélnyerő érdemei felsorolásával, vagy más körülmények s tények előadásával is találkozunk. Azonban e specialis indokolás mellett előfordul egy másik is nem egyszer: arengaszerű általános indokolás szerepel ugyanis néhány oklevélben a dispositióval kapcsolatban.

A petitio formális kifejezései közt a legegyszerűbbek: «dicunt nobis», vagy «dicunt nobis conquerendo», melyek a «de iure» tartalmu patensekben szerepelnek.¹ Más oklevelekben, de néha a «de iure» oklevelekben is, a petitiot jelző mondat az «ad nostram accedens», vagy «accedentes presentiam» kifejezéssel bővül (V. 1, V. 9 stb.), mint III. Endre s I. Károly okleveleiben nem egyszer.² Az utóbbi esetben a kérés előterjesztését különbözőképen fejezik ki az oklevelek. V. 1: «exposuerunt et exponendo significarunt» kifejezése III. Endre egy hasonló tartalmu oklevelében szereplőre emlékeztet.³ V. 3-ban s ennek nyomán V. 8-ban a petitio formulája: «N. terram seu possessionem N. nomine terre seu possessionis (V. 8-ban még: hominis) sine herede decedentis petivit a nobis sibi dari», mely ugyancsak III. Endre okleveleire emlékeztet, szinte szóról-szóra egyezvén meg azok szövegével.⁴ Hasonlóképen nagy egyezést találunk III. Endre meg Venczel és Ottó átíró s megerősítő oklevelei közt a petitio kifejezéseit illetőleg, sőt ezek jórészt I. Károly egyik oklevelében is megtalálhatók.⁵ Egy-két szó eltérés van ugyan mindenikben, de egyes kifejezések szóról-szóra egyeznek nem egyszer.⁶ O. 4 petitiojának a formulája: «N. protestatus est» lengyelországi oklevelekben fordul elő,⁷ de valószínű-

leg azokhoz ennek semmi köze nincsen: az oklevél fogalmazója önállóan használja e kifejezést, vagyis nem tulajdonképeni formula.

Az indokolás többi formulái közül figyelemre méltók az uralkodónak tett szolgálatok általános jelzésére szolgáló kifejezések. III. Endre s I. Károly okleveleiben előfordulóakra emlékeztető formulák: «consideratis fidelibus et meritoriis servitiis» (V. 8, V. 10), s «considerantes fidelitates et gratiosa, nec non meritoria obsequia» (O. 5).¹ Ellenben a cseh királyi, illetőleg a lengyelországi oklevelek formuláihoz hasonlók V. 2, V. 4 (s V. 5, V. 6)-ban előjövők. Az előbbi így hangzik: «ex clementia regie maiestatis advertentes fidelia, utilia et ardua servitia multo tempore exhibita, et in futurum dante domino exhibenda», az utóbbi meg így szól: «cum N. grata et accepta ac utilia obsequia N. hactenus prestitit et nobis ad presens prestat et prestat fideliter in futurum». Mindkettőben van egy közös elem, mely hiányzik a közel koru magyar királyi oklevelekből, de megtalálható nem egy cseh királyi s lengyelországi oklevélben e korban: a jövőben végzendő szolgálatokra való hivatkozás.² Jellemző V. 2-re nézve a «venerabilis princeps noster» kifejezés is, ugyanis a püspököt «princeps»-nek a cseh királyi oklevelek nevezik.³ V. 15 formulájának: «intuentes grata plurimum et accepta obsequia N, quibus nos zelo ferventis fidei sunt semper stabilter prosecuti», első fele II. Venczel cseh király okleveleire emlékeztet,⁴ a «grata et accepta obsequia» pedig V. 4-ben s a vele egyező szövegű oklevelekben is előfordul, a mi megerősíthet abban a feltevésünkben, hogy mindkét oklevélnek ugyanaz a fogalmazója.⁵

¹ Az oklevelek tartalma szerint «de iure» és «de gratia» csoport különböztethető meg.

² W. V. 246. H. O. VII. 221., 276. Melczer Okl. 16. H. Okl. 147., 191.

³ W. V. 306.

⁴ W. V. 294. XII. 582., 633. F. VI. 2., 76.

⁵ H. O. VII. 222. H. Okl. 151. A. O. I. 156. (Bár az utóbbiban sok új elemmel bővülnek azok.)

⁶ Körülbelül ez a szöveg ismétlődik kisebb-nagyobb változtatással: «exhibuit nobis privilegium N. regis super facto possessionis N. vocate confectum, petens a nobis cum instantia, ut ipsum privilegium ratam habere et nostro dignemur privilegio confirmare. Cuius tenor talis est.» (V. 9., V. 11., V. 12., V. 14. O. 1 kisebb, O 2 s O. 3 nagyobb eltéréssel használják ezt.)

⁷ Cod. dipl. maior. Pol. II. 121., 122.

¹ W. V. 294. XII. 530. H. O. VIII. 327., 403. A. O. I. 111., 135., 233., 235. stb.

² *Boczek*: i. m. V. 28., 145. F. VI. 2., 302. Mon. med. ævi Pol. V. 5. Cod. dipl. maioris Pol. II. 118., 127., az utóbbiakban «dante domino» is, a mi a cseh oklevelekből hiányzik.

³ *Boczek*: i. m. V. 84., 96. Miscellana historica regni Bohemiae, VI. 22.

⁴ Reg. Boh. II. 681.

⁵ Erre vall még, hogy mindkettőben «presens scriptum»-nak jelöli a fogalmazó az oklevelet. Természetesen ezek csak az írókról és a stílusról szóló fejezetekben elmondottak után bizonyítanak, önmagukban még nem volnának erre nézve bizonyítékok.

Az említett formulák olyan oklevelekben szerepelnek egy kivételével (V. 8), melyekben a petiőről nincsen szó, azokban, melyek azt is megemlítik, néha szintén találunk bővebb indokolást s ezekben formális részeket, de ezek szerkezetileg a dispositióval vannak egybekapcsolva. Pl. V. 3-ban «verum quia de qualitate et quantitate ipsius possessionis veritas nobis non constat, et utrum nostrae pertineat collationi nec ne».¹ V. 8 és V. 10-ben hasonlóképpen a dispositióval kapcsolatos indokolással is találkozunk, noha az utóbbi a petiőről nem tesz említést. Az előbbi formulái közt egy arengaszerű mondat vonja magára figyelmünket, ugyanis ez III. Endre, s I. Károly okleveleiben is nem egyszer szerepel,² az utóbbi indokolása meg szinte teljesen előfordul III. Endre néhány oklevelében, s hozzá hasonló I. Károly egyik privilegiumában.³ Arengaszerű mondatokkal találkozunk még V. 7, V. 13 s O. 2-ben is a dispositióval kapcsolatban, de ezek valószínűleg az oklevelek fogalmazóitól valók: másutt ugyanis nem vettük észre előfordulókat.

2. Az intézkedés formulái egyfelől az intézkedés tényének, másfelől az intézkedés tartalmának kifejezésére szolgálnak, s ide számíthatjuk a consensus, consilium, relatio formuláit is. Ezek közül a legtöbb a magyar királyi oklevelés gyakorlatnak megfelelő. Az adománylevelekben az intézkedés formulája körülbelül így szól: «dedimus, donavimus et contulimus N. et per eum suis heredibus, heredumque suorum successoribus iure perpetuo et irrevocabiliter possidendam, habendam pariter et tenendam» (V. 8, V. 10, O. 5).⁴ Ép úgy az említett három oklevelben előforduló pertinentia-formula is előfor-

¹ V. ö. H. O. VII. 307. F. VI. 2., 76., 80.

² «Nos igitur, quibus ex officiis suscepti regiminis incumbit metiri et pensare singulorum merita et unicuique iuxta suorum exigentiam meritorum respondere.» (F. VI. 2., 188. W. X. 633. A. O. I. 156., 232.)

³ «Nos itaque attendentes et considerantes fidelitates et servitia N., licet pro tot et tantis servitiis suis nobis fideliter impensis potioribus donativis digni habeantur, tamen in aliqualem recompensationem suorum servitorum et fidelitatum etc.» (V. ö. W. XII. 582. H. Okl. 140 kissé eltérő A. O. I. 131.)

⁴ V. ö. W. V. 294. XII. 582., 633. A. O. I. 131., 195. Természetesen kisebb eltérések Venczel és Ottó oklevelei közt is vannak.

dul III. Endre s I. Károly adományleveleiben szinte szóról-szóra: «cum omnibus utilitatibus et pertinentiis suis sub eisdem metis et terminis, quibus ipsa terra primitus limitata extitit et possessa».¹ V. 3-ban a «mandatum statutorium»-ok stereotyp kifejezéseivel találkozunk.² Az átíró s megerősítő oklevelekben, meg III. Endre hasonló tartalmu okleveleinek formulái ismétlődnek kisebb-nagyobb eltérésekkel.³ A consensus stb. formulái részben megfelelnek III. Endre s I. Károly okleveleiben használt kifejezéseknek, de úgy látszik ezeknek megemlítésére nem alakultak ki állandó kifejezések, vagyis valóságos formulák. Erre enged következtetni a kifejezések változatossága ugy okleveleinkben, mint III. Endre s I. Károly privilegiumaiban. V. 1 formulája: «ex consensu prelatorum et baronum hic nobiscum presentium» főképp az «ex» használatával tér el a szokásos kifejezésektől, de III. Endrénél van erre is példa.⁴ A magyar királyi oklevelek formuláihoz közelebb áll V. 14 mondata: «de consilio fidelium baronum nostrorum videlicet N. nec non aliorum, qui tunc nobiscum aderant.»⁵ Egészen szokatlan a tartalma, meg a helye V. 1 és V. 2-ben annak a mondatnak, mely a consiliumról megemlékezik: «de (V. 1-ben ez elmarad) quorum consilio hanc fecimus chartam et (e két szó V. 2-ben hiányzik) donationem» (l. a tanukról szóló fejezetet). O. 4-ben a bárók és nemesek «relatio»-járól van szó: III. Endre egyik oklevelében találunk némileg hasonló formulát.⁶

De, miként az indokolás, ugy az intézkedés formulái közt is külön kell megemlékeznünk V. 2, V. 4 (s az ezzel egyező) formuláiról. Míg a magyar királyi oklevelés gyakorlatban azt figyeltük meg, hogy az adományozást kijelentő mondatban do, dono és confero a jelzett sor-

¹ V. ö. H. O. VIII. 327., W. V. 294. XII. 551. F. VI. 2., 76. A. O. I. 131., 195.

² Az előbbi két formula idézését az alábbiak szempontjából tartottuk szükségesnek, de ezzel s a következővel valóban csak a szót szaporítanánk. Ehhez hasonló: H. O. VIII. 416. W. V. 185. Kevésbé: A. O. I. 287., 399.

³ H. Okl. 142. H. O. VI. 460. VIII. 302., 449. W. V. 119., 121. stb.

⁴ F. VI. 2., 253.

⁵ W. V. 24., 31.

⁶ W. XII. 530. (L. O 4-ét a stilusról szóló fejezetben.)

rendben fordul elő, addig V. 2-ben így szól e formula: «dedimus, contulimus, donavimus iure traditionis perpetuo et irrevocabiliter conferendo». V. 4-ben pedig először: «de nostra libera voluntate N. damus, conferimus et donamus iure hereditario perpetuo possidenda», másodsor: «N. contulimus, dedimus et donavimus etiam de nostra libera voluntate iure hereditario in perpetuum possidendum.» A mi a három ige sorrendjét illeti, úgy a cseh királyi, mint a lengyelországi oklevelekben találunk az előbbire példát.¹ Ugyanott szokásos a donatiót kifejező igék mellett a király kegyelmére, elhatározására, akaratára hivatkozni,² a mi III. Endre s I. Károly okleveiben ritkán fordul elő.³ Az «in perpetuum» kifejezés nálunk ugyan I. Károly okleveleiben szerepel e helyen, de jóval később,⁴ a cseh királyi s lengyelországi oklevelekben pedig a XIII. század végén is előfordul.⁵

Az adományozás tartalmát kifejező formulák tekintetében is van eltérés. Így a pertinentiák formulája különösen V. 2-ben, de V. 4, V. 5 s V. 6-ban is bővebb, mint a magyar királyi oklevelekben általában.⁶ Sőt olyan alkatrészek fordulnak bennök elő, melyek ezekben nem találhatók, pl. V. 2-ben a «venationibus», melyet csehországi oklevelek pertinentia-formulájában találunk meg. Ha tökéletesen egyező formulát nem is találunk a cseh királyi s lengyelországi

¹ *Boczek*: i. m. V. 127. Cod. dipl. maioris Pol. II. 130. Rendesen csak két ige szerepel, de ha három, confero mindig középen van; a magyarországiakban található sorrendet nem vettük észre.

² *Boczek*: i. m. V. 84., 92. Cod. dipl. maior. Pol. II. 130., 178.

³ W. V. 245. XII. 551. F. VI. 2., 260. A. O. I. 210., 243.

⁴ A. O. I. 263.

⁵ *Boczek*: i. m. V. 84., 127. Cod. dipl. maior. Pol. II. 130., 150.

⁶ V 2 formulája: «cum omnibus attinentiis suis, districtu, iuribus, redditibus, proventibus, utilitatibus, usibus, dominio directo et indirecto, agris, pratis, silvis, nemoribus, pascuis, aquis, montibus, vallibus, lacubus, piscationibus, fructibus industrialibus, seu naturalibus, venationibus, iudiciis, questu, solutionibus, collectis.» V. 6-é (ez a legbővebb): «cum omnibus civitatibus, oppidis, hereditatibus, atque villis, theloneis, ac utilitatibus universis, silvis pratis, agris cultis et incultis, aquis et aquarum discursibus; et piscationibus in eisdem ac pertinentiis».

oklevelekben, de az bizonyos, hogy közelebb állanak ezek azoknak részletes felsorolásaihoz, mint a magyar királyi oklevelek rövid kifejezéséhez,¹ bár a V. 6-éhoz hasonlóval ezekben is találkozunk.² V. 2 dispositiójában van azonban egy formula, melynek lengyelországi eredete szinte kétségtelen. Birói kiváltságot ad többek közt a király e szavakkal: «ipsum, successoresque eius iobgationes stb. omnibus palatinis, castellanis, iudicibus, officialibus, exactionibus ordinariis et extraordinariis, solutionibus reddimus absolutos, liberos et immunes regni nostri Hungarie et penitus exemptos.» Csak lengyelországi oklevelekben szerepelnek a palatinusok, castellanusok, iudexek és officialisok ilyen csoportosításban, sőt a formula befejező szavai is megegyeznek birói exemptiót adományozó lengyelországi oklevelekével.³ A magyarországi s csehországi jogi életbe e formula nem illik bele: ez csak a lengyelországi viszonyok alapján érthető meg.

g) *A sanctio*. III. Endre oklevelei sorában csak a királyi parancsot tartalmazó patensek közül néhányban, meg a jogot, kiváltságot, adományozó oklevelekben találkozunk sanctióval,⁴ de a birtokról szóló adománylevelekben sohasem. Tehát ennek a gyakorlatnak felel meg V. 7, ebben ugyanis ez a III. Endre patenseiben is csaknem teljesen ugyanígy szereplő sanctiószerű mondat olvasható: «aliud facere non presumatis».⁵ I. Károly oklevelei közül szintén jogot, kiváltságot adományozó oklevélben szerepel a sanctio,⁶ sőt a cseh királyi s lengyelországi oklevelekben is vagy birói jogokat adományozó oklevélben, vagy mandatumban találkozunk véle.⁷ Így magában áll V. 6 s a másik két hasonló szövegű oklevél sanctiója.⁸

¹ *Boczek*: i. m. V. 110. Reg. Boh. II. 82. Font. rer. Austr. II. 23., 58. Cod. dipl. maior. Pol. II. 121., 145.

² F. VI. 2., 17., 27.

³ Mon. med. ævi Pol. III. 141., 169. Cod. dipl. maior. Pol. II. 30. v. ö. III. Endre oklevelével (*Wagner*: *Annalecta Scepusiensis* I. 115.).

⁴ F. VI. 2., 66., 181. W. V. 172.

⁵ F. VI. 2., 246.

⁶ A. O. I. 67.

⁷ Mon. medii ævi Pol. III. 141., 169., 177. Codex Dipl. maioris Pol. II. 30. 143.

⁸ «Si quis vero his nostris donationibus, quas eidem sepedicto Matheo concessimus, fecimus et contulimus de

Mégis találunk I. Károly adománylevelei közül egyet, melyben az adományozás kijelentése után hasonló tartalmu összetett mondatot olvasunk, ha nincs is olyan sanctiószerű jellege, mint a V. 4, V. 5 s V. 6 említett alkatrészének. Tartalma röviden a következő: a király megígéri, hogy az adományozott várra igényt tartókat ki fogja elégiteni, s így az oklevélnyerőt annak birtokában megoltalmazza.¹ A V. 6-ban szereplő sanctiószerű mondatban, lényegét tekintve, hasonlót ígér: megvédelmezi Csak Mátét azokkal szemben, a kik háborgatni merészlik. Egyes kifejezései szóról-szóra egyeznek a pápai oklevelek stereotyp sanctiójában előfordulókkal. Könnyen felismerhető ennek hatása a «si quis vero» s a «vellet ausu temerario contraire» kifejezésekben. Az egész rész azonban kétségtelesen az oklevél fogalmazójától való; erre vall már a «cursus velox» érvényesülése is.

h) *A corroboratio.* Az a formula, melylyel V. 1 s V. 2 corroboratiójaként találkozunk, a maga egészében sem magyar királyi, sem cseh királyi, sem lengyelországi oklevelekben nem fordul elő; de néhány csekély változással I. Károly egyik privilegiumában mégis ráakadunk.² «In cuius rei testimonium et perpetuam firmitatem (V. 2-ben evidentiam) presentes fecimus (V. 2 facimus) sigilli nostri munimine roborari, secretum annulum nostrum eisdem apprimentes.» A V. 1 corroboratiójának a kifejezései magyar királyi oklevelekben külön-külön mind előfordulnak, ha nem is épen gyakoriak,³ de a lengyelországi gyakorlatban, sőt a cseh királyi oklevelekben is találunk hasonló kifejezéseket a corroboratióban,⁴ a befejező paticipialis mondat-

tól mindkét esetben eltekintve. A «perpetuam firmitatem» azonban az utóbbiakban nem szerepel, csak hazai gyakorlatunkban,¹ míg az «evidentiam», mely csupán V. 2-ben fordul elő, a magyar királyi oklevelekben sohasem használatos, csupán a lengyelországiakban szokott előfordulni.² A V. 6-ban s társaiban levő corroboratióról körülbelül ugyanezt mondhatjuk el. Az előbbivel azonos kezdő kifejezés után így folytatja: «et robur perpetue firmitatis presens scriptum fieri iussimus nostri sigilli duplicis munimine roboratum». A «fieri iussimus» kifejezés csupán cseh királyi oklevelekben fordul elő,³ a lengyelországi oklevelekben pedig «fieri mandamus» vagy «fecimus»,⁴ a kifejezések legnagyobb része megvan csehországi s lengyelországi oklevelekben,⁵ valamint magyar királyi oklevelekben is.⁶ Még a V. 15 corroboratiójáról kell ama formulák közt megemlékeznünk, melyek nem szerepelnek más oklevelekben a maguk egészében: «sigilli nostri signaculo communitum». A fogalmazó önálló szövegezése ez is, mint a V. 6 sanctiószerű része. Jellemző, hogy a corroboratiókban egyébként oly ritka «presens scriptum» kifejezés ép V. 6-ban s V. 15-ben fordul elő (l. a stilusról szóló fejezetet).

A többi Venczel és Ottó okleveleiben szereplő corroboratio szóról-szóra egyezik III. Endre, illetőleg I. Károly nem egy oklevelében található formulával. Két főcsoportot alkotnak: 1. az önálló részként szereplő, 2. a grammatikailag a dispositio utolsó mondatához kapcsolt corroboratiók csoportját. Az előbbiek közt ismét két főtypust ismerhetünk fel. Az egyik typus, mely az «in cuius rei memoriam perpetuamque firmi-

benignitate regia et de gratia speciali, vellet ausu temerario contraire, aut impedire eundem Matheum vel heredes suos, aut suorum heredum successores. Nos volumus et promittimus ipsum Matheum et heredes suos et suorum heredum successores tam a iudicio terre, quam ab omnibus impedimentis eximere, et impetitoribus expedire, si alicque emergent contra ipsos, multam super eosdem Matheum videlicet et heredes suos ac heredum suorum successores permittentes nostre iustitiam pertransire».

¹ A. O. I. 131.

² F. VIII. 2., 63. (*Knauz*: i. m. II. 734.)

³ F. VI. I. 199. (*Knauz*: i. m. II. 316.), Zichy Okm. I. 100., Melczer Okl. 24. stb., F. VIII. 7., 108.

⁴ Codex dipl. maioris Pol. II. 154. Monumenta mediæ ævi Pol. III. 145., 163. Miscellana Hist. Boh. VI. 22.

¹ Cseh magánoklevélben előfordul, *Boczek*: i. m. 108. s genitivusban lengyelországi oklevelekben is. Cod. dipl. maior Pol. II. 164.

² Mon. mediæ ævi Pol. III. 169., 177. Cod. dipl. maioris Pol. II. 30.

³ Fontes rer. Austr. II. 23., 59. *Boczek* i. m. V. 84.

⁴ Mon. mediæ ævi Pol. II. 163., 177.

⁵ *Boczek*: i. m. V. 97. közölt cseh kir. oklevél corroboratiója áll hozzá legközelebb; l. még a fentebb idézeteket s még Cod. Dipl. maioris Pol. II. 152.

⁶ «robur perpetue firmitatis» csak magyar kir. oklevelekben pl. F. VI. 2., 30. H. O. VIII. 329. Zichy Okm. I. 132., de más typusu corroboratióban. A presens scriptum igen ritka ezekben. *Knauz*: i. m. II. 484. (W. XI. 370.), 485.

tatem» (vagy a «memoriam» helyett «testimonium», «perpetuamque» helyett «et perpetuam») kifejezéssel kezdődik, egy mondatot alkot. A befejező stereotyp kifejezés: «presentes concessimus literas duplicis sigilli nostri munimine roboratas». Ennek első formája V. 10-ben, valamint O. 1-ben található meg,¹ a második formula V. 12-ben s egy kis változással V. 8-ban.² A másik typos «ut»-al bevezetett célhatározó mondatlal kezdődik, a főmondat pedig az előbb ismertetett formula stereotyp második fele. A célhatározó mondat szövege Ottó okleveleiben, mert csupán ezekben találkozunk a corroboratio e typosával: «ut igitur huius donationis — vagy más az oklevél tárgyára utaló szó, vagy szavak — series robor optineat perpetue firmitatis» (O. 2, O. 5).³ Grammatikailag a dispositióhoz kapcsolódó formulával találkozunk V. 9-ben, hol nem is a dispositio legvégén olvasható a «duplicis sigilli nostri munimine roborantes» kifejezés;⁴ V. 14-ben, hol a «roborantes» helyett «roborando» fordul elő;⁵ O. 3-ban, hol az «ac nostri duplicis sigilli munimine iussimus communiri» a corroboratio formulája.⁶

i) *Az alkancellár (vagy kancellár) sora.* A privilegialis formában kiállított oklevelek jellemző formulája az a néhány szó, mely megmondja, hogy kinek a kezétől kelt az oklevél, illetőleg azt, hogy ki volt az oklevél kiállításá idejében a kancellária felelős vezetője. Ennek formulája ugy III. Endre, mint I. Károly privilegiumaiban: «Datum per manus discreti viri, magistri N. prepositi N. aule nostre vicecancellarii, dilecti et fidelis nostri.»⁷ Néha bővül e formula, néha egyik-másik kifejezés elmarad belőle, néha a szórend változik meg benne,

¹ F. VI. 2., 33. Sopron Okl. I. 55. Zichy Okm. I. 159. Székely Okl. I. 35.

² F. VI. 2., 251. Zalavárm. Okl. I. 105. H. O. VII. 296. Zichy Okm. I. 107.

³ F. VI. 1., 90. (*Knauz*: i. m. II. 308.) H. Okl. 14., 7. F. VIII. 5., 31. Urkundenbuch I. 340. O 2-ben azonban a «nostri» után még «autentici» is.

⁴ V. ö. F. VI. 2., 256.

⁵ V. ö. F. VI. 2., 209., 285. *Kubinyi* i. m. I. 103.

⁶ Hasonló, de nem egészen egyező formulák III. Endre okleveleiben: *Knauz*: i. m. II. 269., 484., 485. F. VI. 2., 266.

⁷ F. VI. 2., 72., 84. VIII. 1., 341. Urkundenbuch I. 297. stb.

de az e részben előforduló formuláknak mégis ez az alapja. Venczel privilegiumai annyiban térnek el e formulától, a mennyiben az alkancellár egyházi állását nem jelzik ugyan, csupán tanultságára vetnek fényt a «doctor decretorum» cím közlésével. Ottó 1306-ból való privilegiumaiban pedig két nevezetes változással találkozunk: a felelős vezető nem «vicecancellarius», hanem «cancellarius», s minthogy «episcopus Chana-diensis», nem «discretus vir, magister», hanem «venerabilis pater, dominus» (e helyett egy ízben «frater»). Még az O. 5-ben levő formula egyezik meg legjobban a fentebbivel, de ez meg azért tér el, hogy annak az egyháznak a védőszentjét is megnevezi, melynek prépostja vezette a kancelláriát, a mi sem III. Endre, sem I. Károly okleveleiben elő nem fordul. A mi Venczel okleveleiben fellépő eltérést illeti, ezt cseh királyi oklevelekre nem vezethetjük vissza, ezek ugyanis mindig feltüntetik a datáló egyházi állását,¹ inkább lengyelországi példák követésének tűnhetik fel,² bár véleményünk szerint nem idegen minták követése, hanem más, előttünk ismeretlen körülmény idézi elő e gyakorlatot.

j) *A tanusor.* A magyar királyi oklevelekben a XIII. század folyamán eltűnik a tanukat felsoroló rész s e helyett igen ünnepélyes privilegiumokban az egyházi és világi főméltóságok viselői soroltatnak fel. III. Endre uralkodása első s második évéből maradt ránk oklevelek, melyekben ez utóbbi névsort megtaláljuk,³ de azután ez teljesen hiányzik a királyi oklevelekben s csupán 1317 óta szerepel ismét néha-néha, 1323 óta pedig gyakrabban.⁴ Venczel és Ottó okleveleiben sem találjuk meg ez oklevélrész. De három oklevélben mégis találkozunk egyegy névsorral, csak hogy ez két esetben a tanuknak (V. 1, V. 2), egyben meg a királyi tanács tagjainak névsora (V. 14). Az előbbivel III. Endre okleveleiben nem találkozunk, I. Károly okleve-

¹ Cod. dipl. maioris Pol. II. 235. Miscell. Hist. Boh. VI. 22.

² Cod. dipl. maioris Pol. II. 152. Mon. medii ævi Pol. III. 169.

³ H. O. VII. 218., 230. Székely Okl. I. 26. W. XII. 509.

⁴ *Knauz*: i. m. II. 734. (F. VIII. 2., 63.) F. VIII. 2., 73. A Pécz nemzetség Apponyi ágának oklevéltára I. 43., 49. Sopron. Okl. I. 98. *Kubinyi* i. m. II. 78.

leiben azonban előfordul néha a tanuk felsorolása.¹ Tehát a magyar királyi okleveles gyakorlatból nem vehette ezt a részt át V. 1 s V. 2 fogalmazója. A lengyelországi oklevelekben azonban nemcsak hogy nagyon gyakran előfordul a tanuk névsora, hanem ugyanazok a kifejezések is előfordulnak néha, melyekkel Venczel okleveleiben találkozunk: «presentibus... nostris fidelibus et aliis quampluribus fidedignis».² — A másik névsor azoknak a neveit közli, a kiknek tanácsával történt az oklevélbe foglalt intézkedés. Mig III. Endrénél a consilium vagy consensus formulájával kapcsolatban névsorral ritkán találkozunk,³ I. Károly okleveleiben nem egyszer szerepel e névsor.⁴ Igaz, hogy a lengyelországi okleveles gyakorlatban is megneveztetnek azok, a kiknek hozzájárulásával történt az intézkedés,⁵ de nem hiszünk, hogy V. 14-ben ennek a gyakorlatnak hatása volna érezhető, hisz' sem a szövege, sem az írása nem vall lengyelországi fogalmazótól, vagy írótól való eredetre, hanem magyarországra, tehát a magyar királyi oklevelek e rész tekintetében csekély számú példáját követheti.

k) *A hely- és időmeghatározás.* Két főcsoportra oszthatók e formula szempontjából királyi okleveleink: 1. a privilegiumok, 2. a patensek és a litteræ clausæ csoportjára, bár megjegyzendő, hogy az egyik csoport e formulájának egyes elemei néha feltűnnek a másikban is. A privilegiumokban (V. 4, V. 8, V. 9 stb., O. 1, O. 2 stb.) s a külső kiállításánál fogva a patensek közé számítandó V. 1 s V. 2-ben a következőket állapíthatjuk meg a hely- és időmeghatározást illetőleg. Helymeghatározással ritkán találkozunk, de a másik csoport formulájának hatásaként nemcsak V. 1, V. 2 s O. 2-ben fordul ez elő, hanem III. Endre s I. Károly privilegiumaiban is.⁶ A cseh királyi s a lengyelországi oklevelek-

ben pedig állandó alkotórész az oklevél kelte helyének megjelölése.¹ Rendesen három tényező alkotja ennek a csoportnak ezt a formuláját: 1. az annus domini, 2. a római naptár szerinti «dies», és 3. az annus regni. V. 10 s az ezt átíró O. 3-ban a napi keltezés elmaradt, a mire ugyancsak számos példát találunk úgy III. Endre, már kevésbé I. Károly okleveleiben.² A V. 9 pedig «annus incarnationis dominice»-t említ, ugyanezt a kifejezést ugyan nem vettük másutt észre, de az «annus ab incarnatione domini» kifejezés nem egyszer előfordul más magyar királyi oklevélben is.³ V. 1 s V. 2 e formuláját azonban még egy tényező jellemzi. E két oklevélben ugyanis nemcsak annak a városnak megnevezésével találkozunk, melyben az oklevéladás történt, hanem az oklevélben foglalt intézkedés helyét közelebről is meghatározza az «in domo domini regis» kifejezéssel. A lengyelországi oklevelekben nem egyszer találkozunk ilyen közelebbi helymeghatározással,⁴ míg a magyar és cseh királyi oklevelekből ez a formula teljesen hiányzik. A V. 2-ben még az a figyelemre méltó eltérés állapítható meg, hogy az időmeghatározást nem a «datum», hanem az «actum» szóval vezeti be, mely eredetileg az oklevélben foglalt intézkedésnek, cselekvénynek nem az oklevéladás valamelyik mozzanatának idejét jelzi. Erre is nem egy példát találunk a lengyelországi oklevelekben.⁵ S hogy V. 1 s V. 2 időmeghatározása minden eltérését feltüntessük, rá kell még mutatnunk az «annus regni» formulájára. Ez ugyanis a következő: «regni nostri Hungarici anno primo». Ez a magyar királyi oklevelekben ismeretlen formula, ha nem is teljesen egyezik, de emlékeztet a cseh királyi oklevelekre: ott szerepel a datumban az «an-

¹ F. VIII. 1., 341., H. O. II. 28. A. O. I. 280. (276 csak hivatkozik a szövegben levő névsorra.)

² Codex Dipl. maioris Pol. II. 143., 197. (154. l-on nostris fidelibus is.) Mon. medii ævi Pol. III. 163., 169.

³ W. V. 2.

⁴ A. O. I. 131. F. VIII. 1. 440., 492.

⁵ Cod. Dipl. maioris Pol. II. 150., 198.

⁶ F. VI. 1., 196. (Knausz: II. 316.), 2., 265. H. Okl. 139. A. O. I. 156., 195. Sztáray Okl. I. 40. (F. VIII. 1., 440.)

¹ Boczek: i. m. V. 81., 87., 88. stb. Mon. medii ævi Pol. III. 163., 177. stb.

² H. O. VI. 431. H. Okl. 166. W. XII. 619. Urkundenbuch I. 353. A. O. I. 276. (Knausz: i. m. II. 668.)

³ W. XII. 617. H. O. VIII. 297., 306. A. O. I. 156. Talán a pápai okleveles gyakorlat hatása. (V. ö. Schmitz-Kallenberg: Papsturkunden, Meister. Grundriss I. Reihe 2. Abt.-ban. 69. l.)

⁴ Mon. medii ævi Pol. III. 144., 169. Cod. dipl. maioris Pol. II. 153.

⁵ Mon. medii ævi Pol. III. 150. Codex. dipl. maioris Pol. II. 154.

nus regni Boemie» és az «annus regni Polonie».¹

Mielőtt azonban a második csoport hely és időmeghatározására térnénk át, egy kérdést tisztáznunk kell: melyik naptól számítják Venczel és Ottó uralkodási éveit? III. Endre okleveleiből kitűnik, hogy az «annus regni»-t a koronázás napjától, 1290 július 23-ikától² számították. Igaz, hogy akad októberben, még e hónap 28-ikáról keltezett oklevél is, melyben nem emelték az uralkodási évek számát,³ de tekintve azt hogy a július 23-ikához legközelebb kelt: egy július 26-ikáról való oklevélben s azután egy sereg augusztusi, szeptemberi privilegiumban az annus regni számának emelkedését állapíthatjuk meg,⁴ az említett datumokat szabálytalanoknak, hibásaknak kell tartanunk.⁵ Venczel oklevelei legnagyobb része ettől eltérő gyakorlatra mutat: az «annus domini»-vel emelik az «annus regni» számát (V. 4, V. 5, V. 6, V. 14), ugyanis Venczel 1301 aug. 27-ikén koronáztatott meg,⁶ s mégis már 1302 febr. 28-ikán a második, 1303 jan. 23-ikán a harmadik uralkodási évről keltezték okleveleit. V. 15 azonban eltér az említett gyakorlattól. Ez 1304 július 7-ikén kelt, s mégis csak a harmadik uralkodási évet említi, ami a valóságnak meg is felel. Ezt az eltérést esetleg azzal is meg lehetne magyarázni, hogy az annus domini itt hibás, de ez nem valószínű. Venczel ugyanis, mint cseh király is viselte egy ideig a magyar királyi címet, s oklevelei datumában az «annus regni Ungarie» is ott van. Már most, ha ezeket figyelembe vesszük, megállapíthatjuk, hogy bennök a koronázástól számítják ez éveket.⁷ Minthogy VC a V. 15 fogalmazója valószínűleg visszakisérte urát Csehországba, feltehetjük, hogy az ő számításai

módja érvényesül a cseh királyi oklevelekben is. Ugy látszik, idővel rájött a tévedésre s ezért már V. 15-ben helyesebben jelöli meg az uralkodási évek számát, mint V. 6-ban.

Ottót 1305 december 6-ikán koronázták meg s valószínű, hogy ettől a naptól számítja uralkodási éveit, ugyanis 1306 szept. 13-ikán még első, 1307 febr. 8-ikán már a második uralkodási évről keltezik okleveleit (O. 2, O. 4). De lehetséges, hogy 1305 okt. 9-ikétől számítják azokat, vagyis attól a naptól, melyen Venczel ünnepélyesen lemond javára a magyar királyi címéről.¹ Közelebbi adatok híjján e kérdést eldönteni nem tudjuk.

A patensek és a litteræ clausæ csoportját jellemzi: 1. a helymeghatározás, 2. a keresztyén naptár ünnepei szerinti napi keltezés. A litteræ clausæ-ban néha elmarad az «annus domini», mint V. 3-ban.² A patensekben pedig előfordul itt-ott az «annus regni» is, mint O. 4-ben.³ Az időmeghatározás adatai bizonyos megállapított sorrendben követik egymást: napi keltezés, annus domini, csupán V. 15 tér el e gyakorlattól, hol az év megelőzi a napot.⁴

e) *Az oklevelek szerkezete.* E fejezetben arról kell beszámolnunk, hogy a felsorolt oklevélrészek milyen sorrendben követik egymást, s mennyiben fordulnak elő az egyes oklevél-csoportokban. Az okleveleket ugyanis három csoportba oszthatjuk: a privilegiumok, patensek és a litteræ clausæ csoportjára.⁵ Igaz, hogy ez a csoportosítás nem a belső, hanem a külső tulajdonok alapján történik (l. a pecsétről szóló fejezetet), mégis a belső tulajdonok szempontjából is van többé-kevésbé különbség ezek közt, s az egyöntetűség kedvéért nem osztjuk fel a belső tulajdonok szerint külön az okleveleket.

A privilegiumok a következő részekből állanak: 1. intitulatio, 2. inscriptio salutatioval, 3. arenga,

¹ Font. Rer. Austr. II. 23., 59. Cod. dipl. maioris Pol. II. 235.

² *Szentpétery*: Oklevéltani naptár. 28.

³ F. VI. 2., 27. W. XII. 656.

⁴ W. V. 183. F. VI. 1., 156. (*Knauz*: i. m. II. 293.), 2., 260. H. Okl. 129. Sztáray Okl. I. 35.

⁵ *Fejérfataky*: i. m. 145. l.-jában kimutatta, hogy másféle szempontból is hibásnak kell tartanunk az említett okt. 28-iki oklevél dátumát.

⁶ *Chronicon Aulæ regiæ*, kiad. *Loserth*: Font. rer. Austr. I. VIII. 167.

⁷ Cod. Dipl. maioris Pol. II. 243. Reg. Boh. II. 884., 885., 888.

¹ *Pör*: i. m. 26.

² V. ö. Zichy Okm. I. 99., 174. H. Okl. 162. H. O. VIII. 282.

³ V. ö. F. VI. 1., 55. (*Knauz*: i. m. II. 271.) H. O. I. 101. A. O. I. 111.

⁴ Ez csupán I. Károly egy oklevelében fordul elő: F. VIII. 7., 108., de itt meg hiányzik az annus regni.

⁵ L. *Fejérfataky* belső diplomatikai előadásait. *Bresslau*: i. m. I. 65—66. a XIV. s XV. sz.-ból való német birodalmi okleveleket hasonló módon csoportosítja.

4. promulgatio, 5. narratio s dispositio, 6. corroboratio, 7. az alkancellár sora, 8. az idő (néha a hely) jelzése. V. 8, V. 10, O. 2, O. 3, s O. 5 teljesen megfelelnek e típusnak,¹ V. 9, V. 12, V. 14, s O. 1 pedig csak annyiban térnek el, hogy hiányzik belőlük az arenga.² V. 4, V. 5, V. 6 már lényegesebb eltérést mutatnak: igazi promulgatio nincs bennök, a dispositiót pedig egy sanctiószerű mondat követi.

A patensek részei meg a következők: 1. intitulatio, 2. promulgatio, 3. narratio s dispositio, 4. a keltezés helye és ideje (V. 11, O. 4.).³ A V. 7 annyiban tér el az előbb jelzett típustól, hogy a promulgatio helyett inscriptióval s salutatioval találkozunk benne, a dispositio után meg egy sanctió-szerű mondat következik. V. 15-ben pedig corroboratiót is találunk a dispositio után.⁴ Azonban még inkább eltér a patensek általános szerkezetétől V. 1 s V. 2 szerkezete. A protocollon⁵ bevezető része s a contextus ezzel teljesen egyezik ugyan, de az eschatocollon egészen másképp van megszerkesztve. Helymeghatározással kezdi, utána a tanukat sorolja fel, s a V. 1-ben ehhez kapcsolódik a consilium formulája. Az annus domini s a római napi keltezés után a corroboratio következik a sigillator sorával s V. 2-ben most

találjuk meg a consilium megemlítését. Mindkettőben az annus regni a befejező formula. Ennek minden tekintetben megfelelő formulát a három érintett okleveles gyakorlat körében nem találunk ugyan, de mégis a legközelebb áll ehhez a lengyelországi oklevelek eschatocollonja. Két hasonló típus is találunk ezekben; az egyik alkotó részei: 1. corroboratio, 2. hely, 3. tanuk, 4. a kancellár sora, 5. az annus domini és a római napi keltezés; ¹ a másiké pedig: 1. hely, 2. annus domini és római napi keltezés, 3. tanuk, 4. corroboratio.²

A litteræ clausæ alkotórészei: 1. intitulatio, 2. inscriptio, 3. narratio és dispositio, 4. hely- és időmeghatározás. (V. 3, V. 13).³

Az oklevelek formulái s szerkezete vizsgálata alapján megállapíthatjuk tehát, hogy míg a legtöbb oklevél a magyar királyi oklevelek típusát követi, V. 1, V. 2, V. 6 és társai meg V. 15 többé-kevésbé eltérnek attól, tehát már ez a körülmény is valószínűvé teszi, hogy fogalmazójuk nem volt a magyar királyi kancellária tagja, mielőtt Venczel szolgálatába lépett.

3. A külső tulajdonságok.

Három fő fejezetre osztva ismertetjük ezeket: 1. szólunk az íróanyagról, annak alakjáról, nagyságáról s a vonalozásról; 2. az írás karakteréről, a tintáról, 3. a pecsétről s a pecsételés módjáról.

a) *Az íróanyag. Az írás elrendezése.* Venczel és Ottó oklevelei, ép úgy mint III. Endre s I. Károly oklevelei az 1330-as évekig,⁴ mind pergamentre vannak írva. A Venczel és Ottó kancelláriájában használt pergament mindkét oldalán egyformán ki van dolgozva, az u. n. olasz hártáival ezek közt ép úgy, mint III. Endre oklevelei közt, nem találkoztunk.⁵ A pergament alakja, nagysága, minősége igen külön-

¹ V. ö. III. Endre okleveleivel (Font. Rer. Austr. II. 15., 174., 183. stb.) s I. Károlyéival (F. VIII. 1., 223. Sopron. Okl. I. 66. stb.).

² V. ö. Font. Rer. Austr. II. 15., 180., 196.

³ V. ö. F. VI. 2., 192. Font. Rer. Austr. II. 15., 167. F. VIII. 1., 556. (Bánffy Okl. I. 42.) Bánffy Okl. I. 45.

⁴ V. ö. Dl. 1321. III. Endre 1291-ből való patensével, a hol corroboratióval is találkozunk, de ezt az a körülmény magyarázza, hogy a király a rendes gyakorlatól eltérően a gyűrűs pecséttel pecsételtette meg az oklevelet.

⁵ *Sickel*: Acta Karolinorum cz. művében (I. 107. l.) ajánlja ez elnevezést az oklevél ama bevezető és befejező formuláinak megjelölésére, melyek első sorban nem az oklevél tartalmától, hanem a kancellária gyakorlatától függenek. Ezek a fentebbiek közül: az intitulatio, inscriptio (ugyan Sickel szerint ez nem ide, hanem a contextushoz tartozik, vagyis az oklevél tartalma szerint változó részek csoportjához), a kancellár s a tanuk sora, a hely- és időmeghatározás. A többi a contextust alkotja. A befejező protocolláris részeket eschatocollonnak is szokták nevezni (l. *Thommen*: Grundbegriffe, Königs- und Kaiserurkunden 23. l. *Meister*: Grundriss I. Reihe 2. Abt.-ban.).

¹ Mon. medii ævi Pol. II. 130.

² Cod. dipl. maioris Pol. II. 229.

³ V. ö. H. O. VII. 306. Bánffy Okl. I. 24. A. O. I. 287., 399.

⁴ *Fejérpataky L.* paleografiai előadásai a budapesti egyetemen.

⁵ I. Károly 1303. évi privilegiuma olasz hártáira iratott (Dl. 1658.). Több oklevelét nem láttuk ilyen hártán.

böző. A privilegiumok írására rendszeresen aránylag is nagyobb darabokat választottak, a patensek és zárt levelek írására kisebbeket. A legkisebb a V. 3: 7.5×16.5 ,¹ a legnagyobb meg V. 14: 48×63 . A pergament alakja sem egyforma mindig, pl. V. 5 szövege majdnem négyzet alakú pergamentre íratott (29×30.5), O. 5-é pedig rendkívül keskeny pergament-lapra (18×50.5). Tehát valami egységes gyakorlatról e téren nem lehet szó, de az kitűnik a közölt adatokból, hogy az u. n. chartæ transversæ-vel, vagyis azzal a typussal, melyben az írássorok a rövidebb oldallal futnak párhuzamosan, Venczel és Ottó oklevelei közt nem találkozunk: a sorok mindig a hosszabb oldal irányát követik.² Végül a pergament minőségét illetőleg annyit jegyzünk csak meg, hogy találunk kissé vékony s ép ezért romlékony pergamentre írott oklevelet is: ilyen pl. O. 3. Ez nem is maradt meg teljes épességben: a szöveges részén is vannak lukak, a pecsétet tartó selyemfonal a pergament egy részét kiszakította. De a legtöbb az erős, vastag pergamentre írott oklevél (V. 15, különösen V. 14).

A vonalozás s az írás elhelyezkedése szempontjából is van némi különbség a zárt levelek, patensek s ezekkel szemben a privilegiumok közt. Míg ugyanis az előbbiek pergamentjét, melyeknek külső kiállítására is kevesebb gondot fordítottak, megvonalozni sohasem szokták, addig a privilegiumokon legtöbbször felfedezhetjük a vonalozás nyomait. S míg a litteræ clausæ és patensek szövege minden margó nélkül fut legtöbbször egyik oldaltól a másikig, s a pergament legfelső sarkában kezdvén az írást, sokszor a legalsó széléig folytatják, a privilegiumok írói jobbról, balról, fent és lent kisebb-nagyobb margót hagynak. V. 15 és O. 3 képez kivételt. V. 15 patens s mégis margót hagy írója mindenfelé, O. 3 meg privilegium, de vonalozás nyomát nem veszszük rajta észre.³ A hol van

vonalozás, ez mindenütt vak vonalak segítségével történik, ólom- vagy tintavonalakkal nem találkoztunk.⁴ De ezeket nem egyformán alkalmazzák az írók. V. 4, V. 5 s V. 6-on 3—3 vonal nyomát látjuk: két függőleges s egy vízszintes vonalét, melyek igen éles eszközzel húzták meg. Az írássorok a függőleges sorok között töltik ki, (sőt V. 6-ban néha túl is lépik az olvasóra nézve jobboldali vonalat), a legfelső sor pedig a vízszintes soron nyugszik. V. 9 hártáján két függőleges vak vonal határolja a sorokat, ezek ép úgy, mint az előbbiek, metszik az egész hártját, a vízszintesek azonban, melyek az írás fölött is láthatók s a lapnak szinte legalsóig terjednek, csak a két függőleges közt vannak meghuzva, míg az előbbieken a vízszintes is metszi az egész pergamentet. V. 14-en meg a baloldalon két párhuzamos függőleges vonal látható, a jobboldalon csak egy; a vízszintesek a legfelső sor alatt kezdődnek s az íráson túl is látszik egy-két vonal. Itt a legfelső vízszintes metszi a függőleges vonalakat, a többi a baloldali belsőtől a jobboldaliig terjed csupán. III. Endre okleveleiben is rátalálunk V. 9 s V. 14 vonalozási módjára,² V. 9-ére I. Károlyéiban is,³ a V. 4 s társai vonalozási módja azonban, főképp az éles vonalozó eszköz alkalmazása cseh királyi oklevelekre emlékeztet.⁴

Vonalozás szempontjából az O. 5 különösen figyelemre méltó. Egy függőleges vak vonal nyoma látszik a baloldalon, az írástól mintegy 0.5 cm távolságra s vízszinteseket is látunk úgy az írássorok felett, mint között. De a mint a függőleges vonalhoz nem alkalmazkodik a szöveg írója, úgy ezekhez sem; csak néha fut rajtok a szöveg, általában az írás sorai valamivel távolabb futnak egymástól mint a vonalak, sőt irányuk sem egyezik meg egymással teljesen.

vonalozásnak nincs nyoma (III. Endre 1291 jul. 10., Muzeum Törzsanyag, Dl. 1397.).

¹ III. Endre 1299. (Kállay levéltár, Muzeum), I. Károly (Dl. 2574.) oklevelein ólommal húzott vonalak is előfordulnak, tenta-vonalak III. Endre egyik oklevelén (Dl. 1370.) s II. Wenczel cseh királyéin (Dl. 30592., s 1304 május 21. privilegiuma, Wien, Haus etc. Archiv).

² Dl. 1417. 34094., 1451., 1293 jan. 10. Muzeum. Törzsanyag.

³ 1312 jun. 26. Kállay levélt.

⁴ II. Wenzel 1298 május 30., 1304 szept. 22. stb. Wien, Haus etc. Archiv.

¹ Steffens: Lateinische Paleographie cz. művében használt jelzési mód szerint adjuk a pergament magasságát és szélességét.

² Charta transversa III. Endre oklevelei közt egy 1291 jul. 3-iki (Muzeum. Törzsanyag) s a cseh királyi oklevelek közt II. Wenzel 1304 május 21-iki oklevele; Wien, Haus, Hof- und Staatsarchiv.

³ III. Endre privilegiumai közt is akad, melyen a

Tekintetbe véve azt, hogy a pergament bal szélén írás nyomai látszanak: egy sor betű lenyuló szárai, arra következtethetünk ebből, hogy a pergament felső szélét levágták. Talán megkezdték egy oklevél szövegét s valami okból nem fejezvé az be, hogy a hártya alsó tisztán maradt része kárba ne vesszen, arra irták O. 5 szövegét. Minthogy a vak vonalak iránya meg egyezni látszik a levágott írás sorának irányával, valószínű, hogy ezek az első szöveg számára készültek, a második szöveg számára nem húztak újra vonalakat.

Az írás elrendezéséről általában megemlékeztünk már, de ezzel kapcsolatban még egy jelenséget kell megemlítenünk. Némelyik író ugyanis arra törekszik, hogy az utolsó sort annak szövege teljesen kitöltse. Ezt rendszeren azért éri el, hogy az utolsó sor szavai, esetleg betűi közé hullámvonalakat rajzol, pl. V. 9 írója.¹ Ugyanő a «nostris» szóban levő «st» ligatiót is széthuzza. V. 6 írója pedig az utolsó szavakat kissé távolabb írja egymástól s így tölti ki a sort.

b) *Az írás.* Venczel és Ottó okleveleiben az u. n. gótikus cursivával találkozunk, mely ugy III. Endre, mint I. Károly okleveleiben általános használt írás volt. A cseh királyi oklevelekben is ezzel az írással találkozunk e korban, bár a codex-íráshoz hasonló írás is fellép itt.² Jellemzik, hogy a hosszú betűk (pl. h, l, p) fel- vagy lenyuló szárait gyakran hurkokkal látják el, hogy ezáltal a ligatiók képzésére alkalmasabbá tegyék. De gyakoribbak okleveleinkben azok a betűformák, melyeknek szárai egyenes vagy hajlott vonásokkal vannak ugyan ellátva, de nem ligáltak a következő vagy megelőző betűhöz. A töréssel ritkán találkozunk, de előfordul; pl. V. 5 «O»-ja az első sorban négy vonásból van összerakva, O. 5-ben a «K», «B», «R» egyik-másik példányában is érvényesül egy kissé, sőt O. 3 «R»-jei közül az egyikben szintén előfordul. A *kisbetűk* közül a következők említendők meg: 1. «a», mely igen sokféle formában fordul elő, pl. egyik igen érdekes alakja a 8-as for-

májú is, mely a XIV. század írásaira nézve határozottan jellemző.¹ (Majdnem mindenik oklevelünkben találkozunk vele). 2. «h» szára gyakran a sor alá nyulik. 3. «r», melynek két fő típusa van, az egyenes, mely néha a sor alá nyulik, meg a kerek. Az előbbinek még három alakja fordul elő: a) egyenes fővonás, felfelé nyiló szög alatt egy kis mellékvonás járul hozzá s ezen még egy kis vonás (pl. V. 4, V. 5), b) a fővonáshoz már lent a soron járul egy hosszabb vonás, úgy hogy lefelé álló éket alkot a kettő (pl. V. 3, O. 4), c) a fővonás erősen jobbra hajlik s fent a kettős vonás, mint az elsőnél (pl. V. 5). 4. «s», melynek kerek formája áll rendszeren a szó végén, bár néha a hosszú is előfordul (pl. O. 3); de megfordítva: a kerek, illetőleg 6-os, 8-as formájú «s» a szóban, vagy szó élén is előjön. 5. «u», «v», melyek közül gyakran, bár nem következetesen, az előbbi a szóban, az utóbbi a szó élén áll; gyakori a v-nek kerek formája (pl. V. 6). A «b» formájú «v» s «bl» formájú «w» általában nem fordul elő, de az utóbbihoz hasonló (V. 14-ben) található. *A nagybetűk* igen gyakoriak mindenféle szó élén, akár mondat elején áll az, akár nem. Félig-nagy betűkkel is találkozunk, melyekről jól meg sem lehet állapítani, hogy maiusculák vagy minusculák-e? (Pl. «c», «n»). A nagybetűk gyakran megnagyobbított, diszitett kisbetűk (pl. «D», «P»). A rövidítési jelet gyakran egy ductussal írják a szó utolsó betűjével. Jellemzi ez oklevelek írását az ivkapcsolat fellépése is (V. 9, O. 3, O. 4 stb.).²

Még két jellemző vonást óhajtunk felemlíteni: 1. a rövidítések alkalmazásának következtetését, 2. a szóelválasztás tökéletlenségét. Az előbbire nézve jellemző V. 5 írása. A «con» szótagot rendszeren kiírja, egy ízben azonban a szokásos 9-es alaku rövidítési jelt használja. Hasonlóképen jár el a szóvégi «rum» szótaggal; de ezt nem szokta egészen kiírni, hanem a «ru» fölé huzott kissé hajlott vonással rövidíti, emellett azonban a 4-es formájú rövidítési jelt is használja. VD író meg a Christi szó rövidítésénél jár el különféleképen: egyszer (V. 14-ben) «xri»-t írva ki, föléje rövidítési jelt tesz,

¹ V. ö. Dl. 1475., 1491. I. K. 1312 jun. 26. Kállay levélt.

² Pl. II. Venczel 1304 máj. 21. (Wien, Haus etc. Archiv.)

¹ *Steffens*: i. m. XXI. l.

² Ivkapcsolatnak nevezi *Steffens* (i. m. X. l.) azt a jelenséget, hogy a kerek betűk «o», «p» stb. egymásba iratnak.

máskor (V. 9-ben) az «x» fölé egy «i»-t ír s ezzel jelzi ugyanazt a szót. A mi pedig a másik jelenséget illeti, erre nézve figyelemre méltó, hogy néha a præpositiót egy szónak írják a következő szóval, pl. O. 4 írója «a multus»-t egy szónak írja, de ugyancsak ő az O. 5-ben Adalberti-t így írja: «Ad Alberti», vagyis két szónak írja, a mi voltaképpen csak egy. V. 6 írója meg többek közt az «in constantia» kifejezést írja egynek.

Külön kell megemlékeznünk azokról a betűkről, melyeket az írók utólag rajzoltak meg a szövegben, de aztán lehetőleg díszesen és ékesen. Ezek csak a privilegiumokban fordulnak elő. Uncialis meg capitalis maiuscula betűk. A privilegiumokban legalább is a király nevének kezdőbetűje díszes formában szokott előfordulni (V. 4, V. 5, V. 6, V. 9, O. 5), de sokszor nemcsak ez, hanem az átírt oklevél kezdőbetűje (O. 3), vagy az intitulációban szereplő országnevek kezdőbetűi (V. 14), esetleg valamely formula kezdőbetűje is (O. 3) utólag megrajzolt díszes betűvel íratott.¹ Hogy ezek megrajzolása utólag történt, mikor már a szöveggel elkészültek, azt több körülmény bizonyítja: 1. III. Endre s I. Károly nem egy oklevelében láthatjuk, hogy az initialis vagy initialisok helye üres, tehát azokat utólag kellett volna megrajzolni, de e nélkül adatott ki az oklevél.² Erre ugyan Venczel és Ottó eredetijükben megvizsgált okleveleiben nincs példa, de ezekre nézve is levonhatjuk elég nagy valószínűséggel a következtetést, különösen, ha a következő körülményeket is figyelembe vesszük. 2. Ha Venczel és Ottó okleveleiben látható initialisok helyzetét megvizsgáljuk, látjuk, hogy néha kissé nagy, néha meg kissé kicsiny a határoló betűk által szabadon hagyott tér. (Főképp V. 14-ben látjuk ezt.) Ezt csak az a tény magyarázza meg kellőképpen, hogy a szöveget előre leírván, egyes kezdőbetűk számára üresen hagytak egy kis helyet, de nem mindig jól számították ki azt, hogy mennyire lesz szükség. 3. A betű díszítése kissé szabály-

talán, nyilvánvalóan azért, hogy egy közeli betűt kikerüljön (O. 3-ban az inscriptio kezdő «O»-ján).

Venczel és Ottó oklevelein, a mint már említettük, más kéztől való javítás nyomait nem vettük észre. A szöveg írója néha maga javítja ki hibáját,¹ pl. VA V. 3-ban «conmetaneos et vicinos»-t irt ablativus helyett s az elsőt ki is javítja, az utolsó «o»-ból «i»-t csinálva. OB meg O. 5 írásakor leírta a «Dousa» nevet, de mivel eléje még a «magister» szónak kellett volna jönni: a leírt szót tintával elmácsolja s pontokat helyez alája, a mi a törlés jele, utána pedig leírja a «magister Dousa» szavakat.

Interpunctióval is találkozunk Venczel és Ottó okleveleiben, de sok következetességet a pontok és vonások alkalmazásában sem találunk. Pontokat tesznek az írók gyakran az oklevélrészek végére, gyakran az intitulatio egyes szavai után, de egy-egy mondat, sőt szócsoport után is előfordul a pont. A vonásokkal bőkezűbben szoktak bánni, pl. O. 7 igen gyakran használ vonást a szavak után, sőt pontos vonást is látunk nála. Az «i»-re rendszeren vonást tesznek, bár ez nem egyszer elmarad, az «y»-ra, mely sokszor az «ii»-nek felel meg, különösen az utóbbi esetben két vonást is alkalmaznak, de van egy különös typusa, mely fölé csak egy pontot raknak az írók. Az elválasztó jel a szó első fele után meghuzott ferde vonás, bár ez néha el is marad.

A tinta színe, melylyel Venczel és Ottó oklevelei íratnak, barna, még talán V. 5-ön látjuk a legvilágosabbat, O. 5 pedig szinte fekete tintával íratott.² Nagyon világos, szinte sárgás tinta, mint III. Endre s I. Károly némelyik oklevelén, ezeken nem fordul elő.³

c) *A pecsét s annak megerősítése.* Venczel és Ottó eredetiben megvizsgált oklevelein csupán a nagy pecsét nyomait láttuk, a gyűrűs pecséttel nem találkoztunk sehol sem. A függő pecsétek mind az u. n. kettős pecsétek közé tartoznak, a rányomott pecsétek pedig, a mennyiben

¹ Hasonló eljárást találunk III. Endre (Dl. 1491. 34094., 1397. stb.), I. Károly (Dl. 1791., 1310. stb.) okleveleiben.

² Dl. 1322. (két betű helye üres), III. Endre 1292. Muzeum. Törzsanyag. Dl. 1658., 1710., 34097. (két betű helye üres).

¹ Ugyanezt látjuk III. Endre egyik oklevelén is (Dl. 1537, a világosabb tintával irt példány).

² A győri káptalan oklevelei közt is találunk hasonlót, pl. Dl. 1555.

³ III. Endre 1297 nov. 26. Muzeum. Törzsanyag, Dl. 1710.

töredékük (V. 15) vagy nyomuk fennmaradt, a kettős pecsét előlapjával azonos formát mutatnak.

Venczel kettős pecsétje V. 4, V. 5, V. 6 s V. 9-en maradt fenn kisebb-nagyobb töredékben, V. 14 pecsétje pedig apró darabokra van törve. Ugy látszik V. Dep. 3-on¹ is elég ép pecsét lehetett, mikor a belőle készült kivonat szerzője kezében volt. A pecsét előlapján az uralkodó támlás trónon ülő alakja látható, fejét gazdagon leomló haja ékesíti; jobbában, mely térdén nyugszik, a kormánypálcza, baljában, melyet balfelé (t. i. heraldikailag) kinyújt, az ország almájával. A körirat egy gyűrűben vette körül a képet. Tökéletesen egyik pecséten sem maradt fenn. V. 4 pecsétjének heraldikailag jobb szélén: «MACIE C». V. 5-én meg a felső heraldikailag jobb részen «IE» látható. A felirat valószínűleg így hangzott: «Ladizlaus dei gratia Hungarie, Dalmacie Croacie, Rame, Servie, Gallicie, Lodomerie». A hátsó lapon czimerpaizsban hármashalomból kiemelkedő keresztet látunk. Tehát eltér nemcsak III. Endre, valamint I. Károly pecséiteitől, hanem általában a királyok kettős pecsétjén IV. Béla óta előforduló czimerpaizsoktól, azokon ugyanis a kettős kereszt szabadon lebeg.² A körirat egy teljes s egy valószínűleg nem teljes gyűrűben helyezkedett el. A külsőben levő betűkből V. 4-en levő pecsét alsó heraldikailag baloldalon: «AGNIFIC» olvasható, a belsőben levőkből: V. 4-en a heraldikailag baloldalon: «ONIE R», a V. 5-ön a jobboldalon meg: «EGIS». A körirat szövege, ha egybevetjük a fennmaradt töredékeket a későbbi privilegiumok intulatióival, megállapíthatjuk, hogy a következő lehetett: «Cumanie Bulgarieque rex, magnifici principis domini Wenczelai Boemie et Polonte regis primogenitus».³

Ottó pecsétjét illetőleg szerencsésebbek vagyunk, mint Venczelét illetőleg, ugyanis egyik

¹ Az elveszett okleveleket (litteræ deperditæ) jelöljük e rövidítéssel.

² Csánki: Az új magyar és közös czimerekről. Századok, 1916. évf. 6. l. De Fennena pecsétjén már előfordul (Pray: Syntagma de sigillis, X. tábla).

³ Ugy látszik, hogy Venczel, de még inkább Ottó pecsété köriratának speciális része a magyar királyságra való jogczimüket juttatja kifejezésre.

példánya teljesen épen fennmaradt (O. 1), míg egy másiknak töredéke van meg (O. 5). Előlapján a király trónon ülő alakja, fején nyílt koronával, jobbában, mely térdén nyugszik, kormánypálczával, baljában, melyet balra kinyújt, az ország almájával. Két gyűrűben veszi körül irás; a külső sorban: + OTTO · DEI · GRACIA · VNGARIE · DALMACIE · CROACIE · RAME · SERVIE · GALLICIE, a belső sorban pedig: LODOIRIE · CVMANIE · BVLGARIEQ(ue) REX olvasható. Hátsólapján háromszögű recézett paizsban félig lebegő hármashalomból nő ki a kettős kereszt. A körirat: + S(igillum) · PRIMI · OTTONIS · REGIS · VNGARIE · NEPOTIS · QVARTI · BELE · REGIS.

A pecsét ráerősítési módja szempontjából az okleveleket, mint már láttuk, három csoportra osztjuk: a litteræ clausæ, a patensek s a privilegiumok csoportjára. 1. A zárt levelekre a pecsétet a következőképpen alkalmazták: 3 rétbé hajtották a pergament lapot s mind a hármat keresztül metszették két párhuzamos vízszintes vágással; ezekbe egy pergamentszeletet huztak, úgy hogy annak két vége a legfelső lapon kinyulott: ezekre erősítették a pecsét viaszát. A ki ezt a zárt levelet megkapta, egy merőleges metszéssel keresztül vágta a pergament két lapját, azon át a pergamentszeletet kihuzta s így a pecsét megsértése nélkül elolvashatta az oklevelet (V. 3).¹ A harmadik lap széléhez ugyanis azt továbbra is odaerősítette a pergamentszelet. 2. A patenseknél a két párhuzamos vágást a pergament közepén rendszeren függőlegesen vágta s ezekbe huzták be a pergament szeletet, mely a pecsét viaszát tartotta. Tehát ezeken a pecsét kívül a hártya közepén foglalt helyet (V. 15, O. 7).² 3. A privilegiumoknál a hártya alsó szélét visszahajtották, (ez az u. n. plica,) s a kettős lapon át két vízszintes irányú metszetet vágta egy vonalban. Ezekbe selyemfonalakat huztak oly módon, hogy a selyem mindkét vége a külső lapon nyúlt ki. A két selyemfonalpamatot a plica alján egyszerű, vagy kettős csomóba kötötték³ s azután néha sodor-

¹ V. ö. Dl. 1881.

² V. ö. Dl. 1555. I. Károly 1314. Kállay levé.

³ Dl. 1327., 1783., 1784. stb. V. 4, V. 5, V. 6, O. 5 egyszerű, V. 9, V. 14 kettős csomóval.

ták,¹ vagy befonták,² de néha ezek el is maradtak,³ majd ismét csomóba kötötték a szálakat.⁴ Erre erősítették a pecsét viaszát, úgy hogy az alsó csomó a pecsét közepe tájára esett. A két fonalpamat, mely néha még igen hosszú,⁵ vagy együtt nyulik ki a pecsét alján, vagy két részben lóg ki a viasz jobb- és baloldalán.⁶

A selyem színe változatos: bizonyos színeknek következetes használatával, mint a német birodalmi kancelláriában néha,⁷ nem találkozunk. Rendesen kétféle színű selyem tartja a pecsétet: piros és zöld,⁸ meg világos-piros és sárga⁹ selyem igen gyakran fordul elő e korban úgy a magyar királyi, mint a cseh királyi okleveles praxisban. V. 4, V. 5, V. 9-en az előbbi s O. 5-ön az utóbbi színek láthatók. V. 14-en kék- és sárgaszínű a selyem. A kék színnel bár ritkán, találkozunk II. Venczel és I. Károly oklevelein is.¹⁰ Vannak e korban oklevelek, melyeken háromféle színű selyem látható,¹¹ mint V. 6-on, hol zöld, lila, meg néhány sárga selyemszálon függ a pecsét. A lilaszínű selyem csak ezen fordul elő Venczel és Ottó

oklevelei közt, de előfordul úgy III. Endre, mint I. Károly privilegiumain.¹

A magyar királyi okleveles gyakorlatnak megfelelően, csak színezetlen viaszpecsétekkel találkozunk Venczel és Ottó oklevelein is.

Mindezek alapján kimondhatjuk, hogy apróbb eltérésektől eltekintve, Venczel és Ottó eredetiben megvizsgált oklevelei a külső tulajdonok tekintetében a magyar királyi okleveles gyakorlatnak felelnek meg, csupán a V. 4 s társai, meg V. 15² térnek el némileg attól.

II. KÜLÖNÖS RÉSZ.

E rész keretei közt előbb Venczel, majd Ottó okleveleit soroljuk fel két-két csoportban: előbb a legalább teljes szövegökben fennmaradt hiteles oklevelek sorozatát adjuk, majd az elveszett, vagyis a csupán említés, hivatkozás útján ismert oklevelekét.³

I. Venczel oklevelei.

a) *Fennmaradt, hiteles oklevelek.*

1. Buda, 1301 szept. 25. V. Ursus kenéz és Domokos főajtónállómester kérésére elrendeli, hogy az udvardi várnagyokon kívül senki más ne ítélkezék Oláhfalú lakosai felett, a várnagyok a lakosokat az ott lakó székelyek kivételével fa- és gerendahordáson, meg gyalogos szolgálaton kívül másféle szolgálatok teljesítésére ne kényszerítsék; felmenti őket a székelyek módjára minden adó, de még az ökörsütési ajándék alól is, kivéve az udvardi egyháznak fizetendő képét és a kenézt illető járandóságot. Tanuk: Miklós boszniai püspök, Domokos főajtónállómester, Demeter mester.

Az eredeti nincs a bécsi császári titkos levéltárban, a mint ezt a Székely Oklevéltár szerkesztője a Nemzeti Társalkodó egy adata nyo-

¹ Dl. 1491., 1710. 35033., II. Venczel cseh király 1286 decz. 25. Wien Haus etc. Archiv és V. 9, O. 5.

² III. Endre 1297 jan. 21, Muzeum törzsanyag, I. Károly 1312 június 26, Kállay lev. II. Venczel 1284 jan. 10, III. Venczel 1306 máj. 19. Wien Haus etc. Archiv és V. 5.

³ III. Endre 1295 febr. 14. Muzeum Törzsanyag. Dl. 1784. II. Venczel 1286 febr. 15. Wien Haus etc. Archiv és V. 4, V. 6, V. 14.

⁴ Dl. 1658. III. Venczel 1306 máj. 19. Ez természetesen csak ott állapítható meg, hol összetört a pecsét.

⁵ III. Endre 1297 jan. 30. Görgői levéltár, Magyar Nemzeti Muzeum. Dl. 1784 és V. 4, V. 5, V. 6, V. 9 meg O. 5 is.

⁶ I. Károly 1312 jun. 26. Dl. 1754. II. Venczel 1286 decz. 25. Wien Haus etc. Archiv.

⁷ *Bresslau*: i. m. (I. kiadás) 958. l.

⁸ Dl. 1383., 1537. (2 drb.), 1784., II. Venczel 1297 okt. 10., III. Venczel 1306 máj. 19. Wien Haus etc. Archiv.

⁹ Dl. 1481., 1417., 1710., 2574. II. Venczel 1301 szeptember 14. Wien Haus etc. Arch.

¹⁰ II. Venczel 1284 máj. 30. Wien Haus etc. Archiv ezen még vörös és sárga selyem is látható, I. Károly egy oklevelén pedig ép úgy, mint V. 14-én sárga selyem látható a kék mellett. Dl. 1783.

¹¹ Dl. 1383., 1448., II. Venczel 1288 márcz. 25. Wien Haus etc. Archiv.

¹ III. Endre 1291 jul. 20. (2 drb.) Muzeum Törzsanyag, I. Károly 1312 jun. 26. Kállay lev.

² Mig a Ladislaust a magyar kir. oklevelek rendszeren «Lad»-dal rövidítik, ez «Ladl.»-lal.

³ Sickelnél egy harmadik csoportot az «acta spuria» alkotnak, de mivel Venczel és Ottó minden fennmaradt oklevelét hitelesnek tartjuk, ez a csoport itt elesik.

mán felteszi, mely szerint az oklevél a bécsi császári házi levéltárban található.¹

Közlik: Nemzeti Társalkodó 1838. évf. 1. félév 38. l-on a bevezető néhány sort, de a teljes intitulasióval, a mi a következőkben csak rövidítve található meg. (*Hilibi Gál*): Vizsgálódás az erdélyi kenézségekről 31; *Orbán*: Székelyföld leírása I: 56; a Rosenfeld-féle gyűjtemény nyomán *Schuller*: Umrissé und kritische Studien stb. I. Heft. Urkundenbuch 2, Székely oklevéltár I: 29.²

Kritikai megvilágítását a következő oklevél után adjuk.

2. Buda, 1301 szept. 26. V. János krakkói püspöknek adja Palocsa várát minden tartozékával, szabad rendelkezési joggal, telepítési engedéllyel, népei feletti teljes birói hatalommal. Tanuk ugyanazok.

Közlik: *Fejér*, Codex Diplomaticus: VI · 2 · 303, VIII · 1 · 67. *Bárdossy*: Moldavensis et Szepiensis decimæ indagatio etc. 96. I. Károly nevével annak okleveleként *Schmauk*: Supplementum annalectorum terre Scepusiensis II · 21 galicziaiak által a határmegállapító bizottság előtt bemutatott eredeti (?) alapján.

Venczel első két oklevele hitelességének kérdését kell e helyen tisztáznunk. Ugyanis V. 1 hitelességét határozottan kétségbe vonták már³ s V. 2 szövege megbízhatósága ellen is támadták kételyek.⁴ Sajnos, egyiknek sem sikerült az ere-

¹ Dr. Károlyi Árpád és dr. Székfü Gyula urak szives felvilágosítása szerint az oklevél nem is volt sohasem a Haus-, Hof- und Staatsarchivban.

² A publikációkat hűségök, megbízhatóságuk szerinti sorrendben sorolom fel, az egyenlő értékűeket időrendben.

³ Nemzeti Társalkodó 1838. évf. 2. félév 57. s köv. l. F. D. (Fancsal Dániel) szerint ez az oklevél nem keletkezhetett Venczel idejében, hanem csak II. Ulászló idejében jött létre 200 évvel később. Érvei, melyeket a szerkesztők ugyanott igyekeznek megcáfolni: 1. az oláhfaluiak, ha meg is tudhatták Venczel koronáztatása tényét, nem juthattak el Budára utána oly hamar; 2. a kenéz szó nem használtatott még ekkor földesur értelemben; 3. a főajtónállómesteri állás ekkor még nem létezett. Ujabban Georg Müller a Mitteilungen des Instituts für österr. Geschichtsforschung 1915. évf. 2. füzet 403. l. bővebb indokolás nélkül hamisítványnak nyilvánítja.

⁴ *Fejérpataky* (i. m. 143. l.) szerint, valamint *Fejér* (i. h.) szerint is V. 2. János kalocsai érseknek szól, ezért előbbi a szöveg nagymérvű romlását tételezi fel.

detijét felfedeznünk, úgy hogy csak a belső tulajdonokra támaszkodva kell megalkotnunk véleményünket.

Figyelemre méltó, hogy mindkettő szerkezete s formulái lényegesen eltérnek a közelkoru magyar királyi oklevelekéitől, még Venczel többi okleveleietől is, de másfelől úgy a szerkezet, mint a formulák tekintetében a legnagyobb hasonlóságot, sőt néha tökéletes egyezést állapíthatunk meg bennök. Figyelemre méltó, hogy mindkettő eschatocollonja s egyes formulái a lengyelországi oklevelekre emlékeztetnek. Már most, ha ugyanazon vagy egymáshoz közelálló oklevélynyerő részére szólna e két oklevél, könnyű volna a hamisítást feltételeznünk. Csakhogy az már még sem valószínű, hogy a krakkói püspök, meg az erdélyi Oláhfalú részére egy és ugyanaz az egyén hamisítson oklevelet, vagy hogy az oláhfalui oklevél hamisítója a krakkói püspök részére szólót használta volna fel mintának. Már pedig a két oklevél oly közel rokonságot mutat s annyira eltér más magyar királyi oklevelektől, hogy közös eredetüket lehetetlen fel nem tételoznünk.

De lássuk a kérdés megvilágítását positiv oldalról. János krakkói püspök Venczel megválasztatása körül kifejtett buzgalmaért a lengyel határon fekvő Palocsa várát óhajtja jutalmul s vagy maga, vagy követe egy adománylevél fogalmazványával jelenik meg a király előtt, melyben valószínűleg a protocollon formulái is, ha tán rövidítve, de megvoltak. Ugyanabban az időtájban jelenik meg Ursus kenéz az oláhfaluiak nevében s kéri azok jogainak és kötelességeinek megállapítását, a mikor is a kérelem főbb pontjait a király valamelyik papja feljegyzi. Ugy az előbbi fogalmazvány, mint az utóbbi feljegyzés a kancelláriába kerül s ott kiállítják a két oklevelet oly módon, hogy a formális részeknél a krakkói püspök részére szóló oklevél fogalmazványát követik V. 1-nél is, de néhol módosítják, míg V. 2-nél jobban ragaszkodnak a fogalmazványhoz. Így magyarázhatjuk meg legtermészetesebben mindazt, a mit az első részben, ez okleveleknek mind stilusát, mind formuláját, mind szerkezetét illetőleg elmondunk: a lengyel hatást, az egyezéseket, de az eltéréseket is, pl. a két oklevél promulgatiójában, melynél kétségtelenül a V. 2-é az eredetibb s

ennek alapján készül a V. 1-é, vagy a V. 2 «actum» szavának V. 1-ben a «datum» szóval való felcserélését. Csupán a datum kérdése adhat okot a kételkedésre. De ez is könnyen megoldható. Valószínűleg az oklevéladási parancs ideje van jelezve mind a kettőben, a «datum» szó is vonatkozhatik erre; tehát Ursus egy nappal előbb járult a király elé, a két oklevél pedig együtt állítottatott ki. De ha az oklevél kiállítása időpontja van is jelezve, nem kell a fentebbiek valószínűségét kétségbe vonnunk, hisz' lehet, hogy szept. 25-ikén már a kancelláriában felhasználták azt a fogalmazványt mintául, melynek alapján csak a következő nap készítették el az oklevél tisztázatát.

Ezt a feltevésünket erősítik még a következő tények: 1. A mint láttuk, van V. 2-nek egy olyan szövege, mely csaknem szóról-szóra egyezik a Bárdossynál találhatóval, csupán abban tér el, hogy a «Ladizlaus» név helyett a «Carolus» nevet találjuk meg benne. Karácsonyival¹ azt tartjuk, hogy ez az oklevél az előbbi oklevéllel azonos. Ugy látszik, nem volt elég bizonyító ereje a Venczel adománylevelének, tehát lemásolták azt. (Ha összehasonlítjuk a két szöveget, tényleg a Károly nevét tartalmazó tünik fel másolatnak; az előbbi egyes szavai kimaradtak). Ez a tény pedig világosan bizonyítja, hogy Venczel nevére nemcsak hogy nem hamisítottak oklevelet, hanem a még tőle kiadott okleveleket is igyekeztek más uralkodótól származottnak tüntetni fel. De bizonyít más is: a Bárdossynál közölt szöveg megbízhatóságát. Az ellenkező vélemény s az oklevélben szereplő János krakkói püspök alkancellárnak János kalocsai érsek kancellárral való azonosítása nem kellőképen indokolt már azért sem, mert a mint fentebb láttuk, János krakkói püspök tényleg buzgólkodott Venczel érdekében Magyarországon. De az említett tény tekintetbe vétele után teljesen tarthatatlan. Ha egy oklevél két másolata (t. i. a Bárdossy-féle és a Schmauk által közölt) oly tökéletesen egyezik, de egymástól független, lehetetlen az egyik nagymérvű romlását feltételeznünk.

2. Az oklevelekben szereplő egyének többé-kevésbé szintén a hitelesség mellett szólnak.

¹ Hamis, hibás keletű s keltezetlen oklevelek 34—35.

Miklós boszniai püspökről már fentebb megemlékeztünk. Demeter mester valószínűleg Miklós fia Demeter zólyomi és pozsonyi comes, a kiről tudjuk, hogy Venczel pártjához csatlakozott.¹ Csupán Domokos «magister ianitorum» szereplése ellen merülhetnek fel komoly aggályok, a mint már az oklevél első kritikusanál is feltűntek. Venczel hivei közt volt egy Domokos, a Rátold nemzetségbeli István fia (V. 10, V. 14), de az III. Endre idejében tárnokmester és nem főajtónállómester volt, Venczel idejében még nem viseli a tárnokmesteri címet sem. Ehhez járul, hogy a főajtónállómesterek csak I. Károly korában az 1330-as években kezdenek okleveleinkben szerepelni.² De azt hisszük, hogy az elmondottak után ez az egy tény nem elegendő az oklevelek hitelessége kétségbevonására. Lehet, hogy Venczel idegen eredetű írója írja ez okleveleket, a ki az előtte idegenszerű «magister tavarnicorum» cím helyett az említettet használja, a mi azért is lehetséges, mert a «tavarnicus» gyökiszava szláv szó s ajtót is jelent.³ Hogy Domokos nem mindjárt Venczel uralkodása elején vesztette el a tárnokmesteri méltóságot, a mint Karácsonyi feltételezi⁴ s adta át Németujvári Henriknek, azt az a körülmény is bizonyítja, hogy Henrik csak 1302 okt. 6-ika óta szerepel mint tárnokmester,⁵ 1301 okt. 20-ikán kelt oklevelében magát csak bánnak és comesnek czimezi.⁶ Arra a kifogásra, hogy Domokos a főajtónállómester Ursus kenéz után szerepel V. 1-ben a petitio megemlékezésénél s úgy tünik fel, mintha oláhfalui lenne ő is, a következőket jegyezzük meg. Domokos mester bizonyára nem volt oláhfalui s nem is kérelmező olyan értelemben, mint Ursus. De ő is szót emelt az oláhfaluiak érdekében, vagyis az u. n. közbenjárók szerepét tölti be. Az oklevél írója azonban egyszerűen egymás mellé írja a kérelmező s a közbenjáró nevét. E feltevéseink igazságát csak

¹ Bécsi Képes Krónika i. kiad. II. 230. 1.

² A. O. III. 254., 401.

³ *Bartal*: A magyarországi latinság szótára 655.

⁴ *Karácsonyi*: Magyar nemzetségek I. 12.

⁵ A. O. I. 39., F. VIII. 5., 23-on közölt oklevél ugyan Magyar bánról s tárnokmesterről szól, de ez Henrikre vonatkozik; úgy látszik az oklevél magyarra fordítója a H. siglát Hungarusnak olvasta.

⁶ Zichy Okm. I. 104.

megerősíti krónikánk adata, mely szerint Miklós boszniai püspök, Domokos és Demeter mesterek a koronázás után Venczel királyt Budára kísérték.¹

3. Buda (1301) okt. 28. V. Vörös István esztergomi várnagy kérésére meghagyja a győri káptalannak, hogy a magtalanul elhalt János fia Pálnak sopronmegyei, a Rábaköz körül fekvő birtokába pásztori András királyi emberrel a kérelmezőt testvérel, Benedekkel, együtt iktassa be.

Eredeti Dl. 5104. Közli: Sopronvármegyei Oklevéltár I. 53.

Az országos levéltárban IV. László oklevelei közt találjuk meg e mandatumot s ide sorozza a sopronmegyei oklevéltár kiadója is. V. 8-czal való egybevetéséből kitűnik, hogy itt nem IV. László, hanem Venczel oklevelével van dolgunk, de kitűnik ez már a győri káptalan két 1302 jan. 9-ikén kelt, még inkább 1301 nov. 17-dikén kelt patenséből.² Ezek alapján könnyű ez évszám nélküli oklevél évét megállapítanunk: csakis 1301-ről lehet itt szó.

4. 1302 február 28. V. a Csák nemzetségbeli néhai Péter nádor fiának, Máté nádornak adja Nyitra vármegyét minden tartozékával megváltatása és megkoronáztatása körül végzett szolgálataiért.

Eredeti: Dl. 1631. Közli: A. O. I. 26.

5. 1302 február 28. V. a Csák nemzetségbeli néhai Péter nádor fiának, Máté nádornak adja Bajmóc várát minden tartozékával megváltatása és megkoronáztatása körül végzett szolgálataiért.

Eredeti: Dl. 1632. Közli a Bajmóc adományozására vonatkozó részt a befejező részekkel együtt A. O. I. 29, a többire nézve megjegyzi, hogy teljesen egyezik az előbbivel, pedig néhány szóban eltér attól. A pecsét kisebbített képe: Századok 1916. évf. 1. szám.

6. 1302 márczius 1. V. a Csák nemzetségbeli néhai Péter nádor fiának, Máté nádornak adja Trencsén vármegyét és várát minden tartozékával megváltatása és megkoronáztatása körül végzett szolgálataiért.

¹ Bécsi Képes Krónika i. kiad. II. 231.

² H. O. V. 91. Az utóbbi Dl. 1621. (Kivonata: A. O. I. 17.)

Eredeti: Dl. 1633. Közli: *Katona*: Historia Critica I·8·29, F. VI. 2·329, VIII·1·89. Facsimile: *Szilágyi*: A magyar nemzet története III. 13 l.

V. 4, V. 5 s V. 6 szövege jórészt szóról szóra egyezik, de mindenik eltér a másik kettőtől nemcsak ott, a hol a specziális adomány van megjelölve, hanem másutt is. Mégis V. 4 s V. 5 közelebb állnak egymáshoz, mint V. 6 hozzájuk. V. 4 s V. 5 közt van azért különbség, V. 5-ben V. 4 néhány szava, sőt kifejezése is elmarad (pl. a dátumban «dilecti et fidelis nostri»), a szórend itt-ott más (pl. «prestitit hactenus» helyett a fordított sorrend), s az ortográfia is különböző. V. 5-ben csak egy olyan szóval találkozunk, mely V. 4-ben nincs meg: az adományozást kijelentő mondatban a «Matheo» után a «palatino»-t szurja be. Ha V. 6-ot V. 4-gyel összehasonlítjuk, már lényegesebb eltérést fedezhetünk fel a kettő közt. A főkülönbség az előbbi kettő viszonyától abban nyilvánul, hogy nemcsak V. 6-ban hiányoznak a V. 4-ben szereplő szavak s kifejezések, hanem megfordítva is áll ez, (pl. V. 6 «pro honore nostro»-ja hiányzik V. 4-ben) többször meg a V. 4-ben szereplő kifejezés helyett hasonló bővebb kifejezést találunk V. 6-ban (pl. V. 4-ben «in fide» kifejezése helyett V. 6-ban «in constantia fidei»-t). Ez eltéréseket a nagy egyezés mellett azzal magyarázhatjuk meg, hogy V. 4 s V. 6 az oklevél fogalmazványa alapján dolgoztak, mely bizonyára itt ott rövidítve s javításokkal iratott meg; ezt sokszor ugyan hűen követik, de néha változtatnak rajta, illetőleg kénytelenek szabadon fogalmazni meg a leirandókat, pl. a specziális adományt magába foglaló részt. Innen az eltérések. V. 5-nek V. 4-gyel való szorosabb rokonságát meg úgy hisszük az magyarázhatja meg, hogy írója a V. 4 nyomán írja oklevelét.

Hogy másolatokkal van ezekben dolgunk azt a nagy egyezés mellett néhány apróság is megerősíti. V. 5 arengájában «pro» helyett «prou» olvasható, sőt az «u» szárát még tovább huzza, de egy pontot formálva abbahagyja a szó írását. Valószínűleg «prout»-ot akart írni, de mikor látja, hogy a minta oklevélben csak «pro» van, hirtelen abba hagyja a szó írását. V. 4 s V. 6-ban meg előfordul, hogy a sor végén levő zót újra leírja a következő elején. Ez ugyan

megeshetik a szabadon fogalmazóval is, de mégis könnyebben fordul elő másolás alkalmával.

V. 6 napi kelte nem egészen bizonyosan márczius 1. Ugyanis az oklevélben «Kalendis»-t ír az író «Kalendis» helyett. Lehet, hogy tollhiba, de lehetséges az is, hogy már a fogalmazványban meglevő «pridie Kalendas»-ból csak az utóbbit írja le, az előbbi szón átsiklott a szeme.

A kérdést eldönteni nem lehet teljes bizonyossággal. Minthogy nem ugyanaz az író írja, mint a V. 4 s V. 5-öt, természetesebbnek találhatjuk, hogy ezt is a másik kettővel egy napon írták, ha ugyan az íratás idejét jelzi a dátum. Ha az oklevéladási parancsra vonatkozik, valószínűleg szintén febr. 28-ikára kell tennünk ez oklevél keltét is.

V. 4, V. 5 s V. 6 még abban is hasonló egymáshoz, hogy kívül a pecsétet tartó selyempamat számára vágott két metszet közt úgy látszik egy kéztől ez a szó olvasható: «Sdenbo». Ugyanez olvasható a budafelhévi convent egy 1296 április 7-iki oklevelén ugyanott.¹ Egykoru feljegyzésnek látszik. Lehet, hogy az oklevelek megpecsételésére vonatkozó megjegyzéssel van itt dolgunk, de valószínűbb, hogy nem kancelláriai feljegyzés, hanem később íratott az oklevélre.

7. Buda. 1302 ápril. 17. V. eltiltja a nádort és az ország minden más biráját egervári Kalmér, Merhard és Márton zaklatásától Écs és Geregen bünei miatt.

Átírta a vasvári káptalan 1326 febr. 24-ikén. Ezt ugyancsak a vasvári káptalan átírja 1374 jun. 8-ikán. Ennek eredetije: Dl. 1636. Közli: A. O. I. 29.

Venczel «de iure» okleveleinek «fides forensis»-e szempontjából jellemző, hogy még I. Károly idejében átíratják ezt az oklevelet, a mi bizonyára nem történik meg, ha értékét elvesztette volna.

8. 1302 máj. 19. V. Bene fiainak, Vörös Istvánnak és Benedeknek adja, átírván a győri káptalan két 1302 jan. 9-iki patensét, a magtalanul elhalt János fia Pálnak sopronmegyei Rába-

köz körüli birtokát megkoronáztatása idejében végzett szolgálataikért.

Eredeti: a hg. Eszterházy család kismartoni levéltárában. G. 271, 14. Közli: H. O. V. 92.

Ez oklevélben voltaképen Rába-Tamási adományozásáról van szó. Venczel adományleveleinek «fides forensis»-e szempontjából jellemző, hogy midőn e birtok miatt 20 év múlva perbe bonyolódnak Vörös István fiai, elvesztesek lesznek.¹ Ugy látszik, hogy míg a «de iure» oklevelek bizonyító ereje nem szűnt meg, a «de gratia» okleveleknek nem maradt meg bizonyító erejük (I. V. Dep. 3-at is).

9. 1302 szept. 22. V. Rikolf fia Kakas mester kérésére átírja és megerősíti III. Endre 1293 márcz. 21-ikén kelt privilegiumát, melyben ez IV. Lászlónak 1284 augusztus 2-ikáról való, V. Istvánnak a löcsei Helebrand részére Kulcsván falváról szóló adományát megújító oklevelét átírta és megerősítette.

Eredeti: Magyar Nemzeti Múzeum, kiállítás 172. Pecsétjének rajza: A magyar nemzet története III. 11. (Ugy látszik, mikor ez készült, a körirat egy kis része is megvolt.)

10. 1302 (szeptember közepe után). V. csalkai Bencze fia Máténak, Bucsu fia Pálnak, Csák bán fia Domokosnak és Bethlem fia Olivérnek, a Rátold nemzetségbeli István fia Domokos mester servienseinek adja a nagy (t. i. Csepel) szigeten levő Gyalát minden tartozékával, Buda ostrománál s a Lóránt fia Lóránt elleni harcokban szerzett érdemeikért, főképen Máté testvére Mihály, s serviense Miklós haláláért, és Máté megsebesüléséért.

Átírja s megerősíti Ottó király 1306-ban (I. alább). Közli: F. VIII. 1. 91. *Katona* i. m. I. 8. 32 u. l. az eredeti alapján, A. O. I. 41 Ottó átírata alapján.

A Katonánál és Fejérnél található szöveg eltér az Ottó átíratában levőtől. Katonánál és Fejérnél az intulatióban a «Polonieque» után ott van a «regis» szó, ez Ottónál hiányzik. De a legfeltűnőbb az eltérés a petitio előadásában. Katonánál ezt olvassuk: «magistri Mathei filii comitis Benche (Fejérnél meg: Pauli filii Benche)

¹ Dl. 1440. *Melich* 7. szerint esetleg lengyel szó, s ekkor «tölgyfából való» a jelentése.

¹ Sopron. Okl. I. 89., 91. (a kiadó megjegyzésében bizonyára tévesen került a «IV.» a László név elé.)

Pauli filii Buchou, Domini (Fejérnél: Dominici) filii Chak bani et Oliverii filii Bethleem (e 3 szó Fejérnél hiányzik) fratrum eiusdem de Chalka etc.» Ottó átíratában csak ennyi van meg: «magistri Mathei et Oliverii filii Bethlem una cum fratribus ipsorum etc.» Ezek az adatok s a szövegek többi részeinek viszonya is, két körülményt tesz előttünk világossá: 1. Katona s Fejér szövege az eredeti alapján jött létre, Ottó átírata alapján semmi esetre sem készülhetett. 2. Az oklevelekben jelzett «de verbo ad verbum» átírás bizony nem történt az átírt oklevél minden szavának leírásával: nemcsak hogy gondatlanul történt, a mit egyes szavak elmaradása bizonyít, hanem önkényes változtatások is előfordulnak; az idézetten kívül talán még a «que vulgariter — (sic) noncupatur» kifejezést is ide sorozhatjuk, ez ugyanis csak az Ottó-féle szövegben van meg, Katonánál és Fejérnél hiányzik. Másfelől jellemző, hogy egyes hibákat is átvesz a másoló, pl. «magister Mathei» előfordul mindkét szövegben.

Hogy az oklevél mikor keletkezett, nem feltétlenül bizonyos. Az intitulatio arra mutat, hogy 1302 május 19-ike után, addig ugyanis az egyszerűbb formát használják, itt meg már a bővítettel találkozunk. De az oklevél tartalma még szűkebbre szorítja a keletkezés időpontjának határát: Budának Károly által megindított ostroma 1302 szeptember első felében történt,¹ s így szeptember közepe s december 31-ike közt adatott ki ez az oklevél.

11. 1303 január 6. V. János pestujhegyi (budai) minorita kérésére átírja III. Endre 1299. évi oklevelét a nagyszombati apácák részére patens formájában.

Átírta Zsigmond király 1392 okt. 16-án, ennek oklevelét meg II. Ulászló 1498 május 6-ikán (Dl. 20243), ezt II. Lajos 1519 február 21-ikén (Dl. 23111), ezt meg az esztergomi káptalan 1722 jun. 28-ikán. Közli F. VI. 2. 179, VIII. 7. 28 (de az utóbbi helyen közölt szöveg néhány szóban eltér az átíratokban található s az első ugyanugy közölt szövegtől, úgy hogy, ha nem e szöveg másolója hibájára vezetendők vissza, V. Ferdinánd átíratából vehette azt, aki II. Lajos említett oklevelét szintén átírja.).

¹ *Pör* i. m. 14.

12. 1303 jan. 23. V. teresztenyei Mokud fia László és Gergely s testvérök Gál fia Gál kérésére átírja és megerősíti az egri káptalannak átíratából V. Istvánnak 1272 febr. 16-ikán kelt Teresztenye adományozásáról szóló oklevelét átíró privilegiumát.

Eredeti: Zichy család levéltára, 217, c. 1. Közli: Zichy okm. I. 107.

13. Pásztó. 1303. máj. 5. V. az egri káptalan panaszára meghagyja István nádornak, hogy adja vissza a káptalannak Csepus és Buben nevű birtokait.

Közli: *Katona* i. m. I. 8. 35, F. VIII. 1. 117.

Hogy az egri káptalan Venczel hive volt mindvégig, azt mutatják a káptalan oklevelei, melyeknek datumában mindig az ő nevét említik, de rendszeren nem a Ladislaus, hanem a Venceslaus nevet.¹

14. 1303. V. a Csák nemzetségbeli Csák fia János mester kérésére, hű báróinak, Henrik bán tárnokmesternek, és somogyi comesnek, Domoikos mesternek, Nógrád és Fehér vármegyék comesének, Kakas főlovászmesternek, Kompolt fia Péter comesnek és András fia Tamásnak tanácsára átírja és megerősíti III. Endre 1296 ápril 25-iki Visk adományáról szóló privilegiumát, s Visket elvévén eddigi birtokosaitól Csezeni Jakab fiaitól Miklóstól, Lőrincztől, Zumurától, Mihálytól és Páltól, újra néki adja.

Eredeti a Csáki család levéltárában II. fasc. No 3, Magyar Nemzeti Múzeum. Közli: *Katona* i. m. I. 8. 52, F. VIII. 1. 115.

15. Buda. 1304 jul. 7 V. a soproni polgároknek szolgálataikért, minden jogukat és szabadságukat, melyeket elődeitől nyertek, megerősíti.

Eredeti a soproni levéltárban. Közli: H. O. II. 26. Rövid kivonata: Történelmi Tár IX. 112.

b) *Elveszett oklevelek.*

1. 1301 okt. 20 előtt. V. meghagyja Henrik szlapon bán Somogy és Tolna vármegyék ispánjának, hogy a Somogy vármegye területén elszaporodott tolvajok és gonosztevők megfékezéséről gondoskodják.

Henrik Segesden 1301 október 20-ikán

¹ Sztáray Okl. I. 37. (de itt Ladislaus) A. O. I. 48., 90. (még 1304-ben is).

kelt oklevelében hivatkozik erre. Zichy Okm. I. 104.

2. Buda. 1302 jul. 6 V. meghagyja a szepesi káptalannak, hogy Illés fiát, Jordánt, a szepesi szászok comesét Adolf fia Jakab' mester királyi emberrel együtt iktassa be a szepes-megyei Őr birtokába.

Kivonata F. VIII. 1. 93.

3. 1302 aug. 23. V. Jordán comesnek adja a szepesmegyei Őrt hü szolgálatai jutalmául, melyeket apjának meg néki tett megválasztása alkalmával, s főképp Szepesváraljának kezére juttatása által.²

Kivonata: F. VIII. 1. 93.

Noha görgei Illés fiai köztük Jordán is Károly pártjához csatlakoznak idővel, Őrt Károly Rikolf fia Kakasnak adja, melyet, mint oklevele mondja, a nemrég elhunyt Kuncs fia Jordán foglalt el törvénytelenül.³ Venczel adománylevele tehát nem sokáig biztosította a nevezett birtokot görgei Illés fia Jordánnak. Ez az eset is bevilágít a kor zavaros viszonyaiba, de Venczel oklevelei «fides forensis»-e szempontjából is figyelemre méltó.

4. 1303 jun. 24 előtt. V. Csetrei földét a Dura mellett Vecs unokájának Zoárdnak adományozza.

Az esztergomi keresztesek konventje 1303 jun. 24-iki bizonyságlevelében emlékezik meg e privilegiumról. Közli: *Knauz*: i. m. II. 522.

2. Ottó oklevelei.

a) Fennmaradt hiteles oklevelek.

1. 1306 ápril. 10. O. János kerczi apát kérésére III. Endre 1299-ben kelt, István király 1272-iki s mint ifjabb király 1264-iki okleveleit átíró s megerősítő oklevelét átírja és megerősíti.

Eredeti: A szász egyetem és Nagyszében város levéltárában.⁴ Közli: *Katona* i. m. I. 8. 104,

¹ Ugyanő szerepel 1311-ben is egy oklevélben A. O. I. 222.

² Venczel cseh király is tesz neki adományt. A. O. I. 19.

³ I. Károly 1307 nov. 19. Berzeviczy család levéltára. N. Muzeum.

⁴ A levéltár hadizárlat alatt lévén, a mint arról Müller György főlevéltáros ur volt szives értesíteni, az oklevél eredetijét nem vizsgálhattam meg.

F. VIII. 1. 197, Urkundenbuch I. 231. Pecsétje képe: A magyar nemzet története, III. (önálló melléklet).

2. Ó-Pest 1306 szept. 13. O. Valter comes fia Endre mester kérésére átírja s megerősíti Henrik bán tárnokmester, Somogy, Tolna, Baranya és Bodrog vármegyék comese 1306 jun. 13-ikán kelt, a kérelmezőnek a nagy szigeten levő Bessenyő és Őrsziget nevű birtokaiba való visszahelyezéséről szóló jelentését.

Közli: F. VIII. 1. 199.

3. 1306 O. Bencze fia Máté, Bucsu fia Pál, Csák bán fia Domokos és Csalka (?) fia Olivér, Domokos tárnokmester serviensei kérésére átírja és megerősíti Venczel király 1302-ben kelt Gyala adományáról szóló privilegiumát.

Eredeti: M. N. Muzeum. Kiállítás 173. Közli: A. O. I. 117.

Keletkezési idejének pontosabb megállapítását az a körülmény teszi lehetővé, hogy benne Venczelről, mint «predecessoris nostre felicis memorie»-ről emlékezik meg, tehát Venczel haláláról már Ottó udvarában is értesültek az oklevél fogalmazásakor. Venczelt 1306 aug. 4-ikén gyilkolták meg Olmützben,¹ tehát aug. vége s december 31-ike közt kelhetett ez oklevél.

4. Nagyvárad 1307 febr. 28 O. Ubul fia Mihály fia István panaszára elrendeli, hogy annak s testvéreinek Semjén, Napkor és Tut nevű szabolcsmegyei, Kér és Panyala nevű Szatmármegyei birtokai, melyeket Amádé nádor és Jákó fia András foglaltak el, adassanak vissza, érvénytelennek nyilvánítván minden korábban ellenök kiadott oklevelet.

Eredeti: Kállay lev. Muzeum. Közli: A. O. I. 121.

Nem Kéri, miként az Anjoukori okmánytár közli, hanem Kér ennek a birtoknak neve. A másoló az «r» után huzott vonást olvasta «i»nek, de megfigyelve az eredetit, megállapíthatjuk, hogy az író gyakran használ ily hosszú ferde vonásokat a szavak végén, s nem az «i»-t jelöli velök.

5. 1307 márcz. 4. O. András comes fia Dózsa mesternek Tamás fiai Kopasz nádor, Beke és László mesterek rokonának adja a Dózsa

¹ Chronicon Aulæ regiæ i. h. 211. l.

mester és az Ordög fiai Pál és Gergely birtokai közt fekvő Elep nevű birtokot.

Eredeti: Dl. 1701. Közli: *Spiess* Archivistische Nebenarbeiten etc. I. 142, *Katona*: i. m. I. 8. 109, F. VIII. 1. 219. (Utóbbi Spiess néhány hibáját kijavítja, de mindenik hibás, hiányos publikáció).

b) *Elvesztett oklevelek.*

1. 1306 jan. 13 előtt. O. Henrik bán stb.-nek meghagyja, hogy Valter fiát Endrét a nagy szigeten levő Bessenyő és Örsziget nevű birtokokba, melyeket Verner, Buda előbbi bírása és

fia László tartott elfoglalva, vezesse vissza és iktassa be.

Henrik bán stb. 1306 jan. 13-ikán kelt jelentésében hivatkozik erre, l. O. 2.

2. 1306 okt. 6 előtt. O. a kis Mikó halála után magszakadás folytán a királyra szállt Hurcs, Hetény és Örs nevű birtokokat komáromi Pál mesternek adja.

A győri káptalan 1307 aug. 6-ikán átírja komáromi Pál 1306 okt. 6-iki adománylevelét, melyben ez Ottó adományáról megemlékezik. M. N. Muzeum, Törzsanyag.

IFJ. SZABÓ ALADÁR.

A MÁRTON-CSALÁD (ZSAROLYÁNI ÉS MÁNDI, ILLETVE ZSAROLYÁNI).

(A Kerepeczi Kerepeczy-család ismeretlen ága.)

Nagy Iván alapvető munkájától kezdve sokfelé lehet olvasni genealógiai munkákban a Zsarolyáni és Mándi Márton-családról. E közlemények azonban mind fogyatékosak s tájékoztatlanóságban hagynak a család eredetét illetőleg. A család megszakítás nélküli leszármazása eddig attól a Zsarolyáni Márthon (igy) Pétertől kezdve volt ismeretes, ki 1489-ben Mátyás királytól Kencse (Bihar vm.) és Thybatelek (Szatmár vm.) pusztákra adományt nyert. E cikk írójának sikerült megállapítania, hogy nevezett Péter apja György volt, ennek felesége pedig a XIV. században egész Zsarolyán helységet bíró 'Sarolyány család tagja: Zsófia. György 1466-ban szerepel Zsarolyánban, mint birtokos, 1476-ban pedig két fia, Péter és Tamás tűnik fel. Régebbi korban Márton család nem élt azon a vidéken, mikor azonban feltűnik, már kétségtelen birtokos nemes.

Honnan jött tehát, ez volt a kérdés? Első pillanatra világos az, hogy Márton, mint vezeték-név, személynévből eredt. Melyik családból vált tehát ki a szóbanforgó? Azon a vidéken birtokos 'Sarolyány, Sámelházy, Mándy, Szekeres és Borzovay családokból nem, mert ezeknek Márton

nevű tagjuk nem is volt.¹ Hozzá, Márthon György illetve fia Péter Zsarolyánban apósának, illetve nagyapjának 'Sarolyány Jánosnak javait bírta.²

Idáig jutottam kutatásaimban, mikor dr. Komáromy András orsz. levéltárnok úr — a Bereg és Ugocsa vármegyei családok alapos ismerője — felhívta figyelmemet a *Kerepeczy* családra. E derék Bereg vármegyei familia, melynek egyik ága a nagy Werbőczy Istvánt adta nemzetének, a XV. században igen terebélyes lombokat hajtott, Kerepeczen, melyet egészen, Óbégányban, melyet részben birt, a nemesi kuriák tele voltak velük s ebből következett, hogy megkülönböztető mellékneveket nyertek; így a XV. század elején élt Kerepeczy Márton fiai György, Benedek és Miklós neve mellett a «dictus Márton» jelző állt. A Kerepeczyek a

¹ Nagy Iván. Magyarorsz. családaiiban a Sámé (Sámelházy) családnál említ ugyan egyet 1421-ből (X. 30.) Szirmay nyomán, de ez íráshibának bizonyult, mert az idézett Szirmay (II. 219) *Márk* fia Gergelyről beszél.

² O. L. Kir. tábl. perek 4—2366.

nagybirtokos Hunyadiak, Brankovitsok uradalmi közepette tollukkal tartották fenn magukat. Tudományukra szükségük volt a nagy uraknak és szerény jövedelmüket a homo regius-ság nem megvetendő hasznával pótolták. Házasodni, mivel a környék jobbágyközségekkel volt tele, rendszeren a Tisza mentére jártak le s így jutott Kerepeczy Márthon György is a Tiszától 13—, Kerepecztől 45 Km-re fekvő szamosmenti faluba, Zsarolyánba a XV. század közepe táján. Hogy ez a következtetés megállja a helyét, támogatja az a körülmény, hogy, mit már régebben is tudtam, a Márton és Kerepeczy családok vészszertint rokonok s mint ilyenek, perelnek Mándon a XVI. században egy nemesi kurián.¹ Felemlíthető az a körülmény is, hogy Werbőczy Istvánnak több olyan Szamos- és Tur-menti községben volt birtoka, mint a Márton családnak.

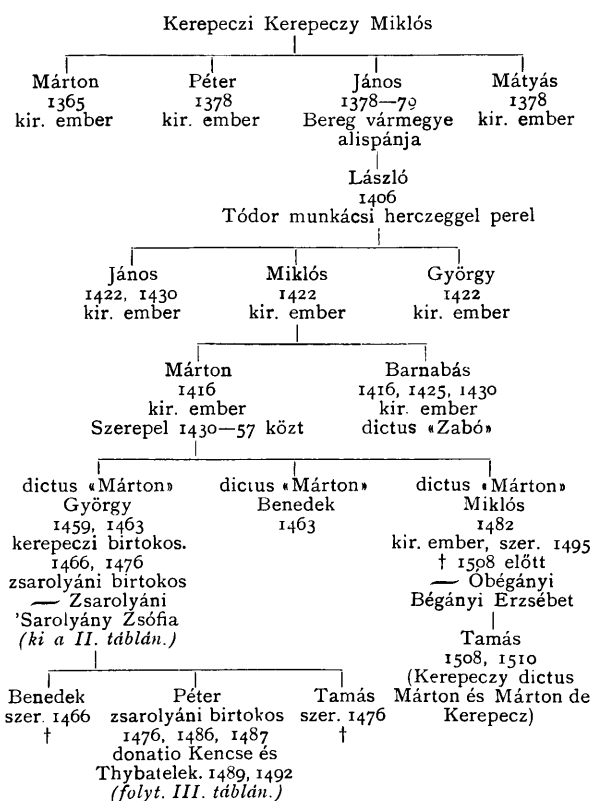
A Kerepeczy családról nem szándékom bővebben szólni, a mit közlök, azt dr. Komáromy András levéltárnok urtól nyertem legnagyobb-részt, ki a család kimerítő történetét megírni szándékozik. Itt csak azzal az ággal akarok foglalkozni, melyből a Márton család sarjadt.

A Kerepeczy család eredete a középkor homályába vész. Legelsőként János tűnik fel 1378—9-ben, mint Bereg vármegye alispánja,² róla csak annyi mondatik, hogy Kerepeczy Miklós fia volt. A mi születési idejét illeti, arra is van némi támpontunk, t. i. az, hogy fiági szépunokája Márton már 1416-ban homo regius, tehát legalább is 24 esztendő, ebből következik, hogy János 1378—9-ben már nem lehetett fiatal ember, legalább 60 évesnek kellett lennie, vagyis 1318-nál később nem születhetett. Apja, Miklós, pedig kétségtelenül az utolsó Árpádok korában látott napvilágot. Ha figyelembe vesszük azt, hogy János alispán volt, feltehető, hogy ilyen előkelő megyei tisztviselő nem maga szerezte a nemességet s így a család megnemesítése körülbelül az Árpádok korára esnék. De mivel régi birtokadománylevélnek semmi nyoma, nem lehetetlen, hogy a Kerepeczy család megnemesítése arra a korra esik, mikor a tatárjárás után a magyar társadalom olyan roppant

átalakuláson ment keresztül s a várjobbágyok bevették a nemesi rendbe és sok esetben azt a földet kapták feltétel nélkül, mely eddig csak bizonyos szolgálmányok fejében volt birtokukban. Nincs kizárva azonban az sem, mire vonatkozólag dr. Nagy Ottó tiszaföldvári főszolgabíró úr gyűjti az adatokat, hogy a család valamelyik azon a vidéken birtokos ősnemzetségből vált ki. A szóhajóhető genusok a Guth-Keled, Borsa, Sente-Mágocs és Kaplyon.

Álljon azonban itt a Kerepeczyeknek bennünket közelebből érdeklő családfája:

I. tábla.

A táblázaton álló Márton 1365-ben, Péter és Mátyás 1378-ban homo regiusok voltak,¹ János alispán testvérükről fentebb szóltam már. K. László, Miklósnak fia több rokonával 1406-ban Koreatovics Tódor munkácsi herceg ellen vizsgálatért fordul Zsigmond királyhoz, ki a vizsgálat megejtésével a leleszi conventet bizza

¹ Leleszi convent átirata a családi levelesládában 1571., 1572., 1576. évekről.

² Kállay lt. Elenchus sac. XIV. metale 1695.

¹ *Lehoczky*: Bereg vármegye. I. 380. és III. 252.

meg. A herceget azzal vádolták, hogy Kerepeczről negyven szekér szénát elvitt, Kerepeczy Gergelyt és szántó embereit bántalmazta s hat lovat elhajtott. Ezért Tódort 1406-ban megidézte a király.¹ László fiai János, Miklós és György 1422-ben voltak királyi emberek,² míg Miklós fiai Márton és Barnabás 1416-ban, illetve 1416., 1425., 1430-ban,³ Márton 1454-ben volt ugyancsak királyi ember.⁴ Márton fiai kapták atyjok nevére a megkülömböztető *Márton* nevet. György és Benedek 1463-ban, illetve az előbbi 1459-ben is kerepeczi birtokos,⁵ Miklós 1482-ben királyi ember volt,⁶ 1495-ben pert folytattak ellene Kerepeczy Imre és Pelbárt, néhai Kerepeczy András fiai azért, hogy azokat a Kerepeczet és Óbégányt illető okleveleket, melyeket Miklós néhai atyja Kerepeczy Márton a cseh háborúk idején biztosabb megőrzés okából atyjoktól elkért, nem akarta nekik visszaadni.⁷ Miklós 1508-ban már nem élt, mert akkor már özvegye Óbégányi Erzsébet ellen tiltakozott fia Tamás és Óbégányi Éles Ferencz, mert az ő részjóságukat leányára iratta.⁸ Tamás 1510-ben tiltakozott rokonaival Kerepeczi Alsó Benedekkel és Gáspárral együtt rokonuk Werbőczy István ellen, ki kerepeczi birtokukra adományt szerezvén, elfoglalta azt.⁹ Márton legidősebb fia György, ki a család törzsatyja 1459 és 1463-ban Bereg vármegyében Kerepeczen birtokos,¹⁰ de 1466-ban Zsarolyánban él már, mikor is tanu gyanánt kihallgattatik Benedek fiával együtt,¹¹ 1476-ban Péter és Tamás fiai szerepelnek.¹² Kitűnik, hogy György fia Péter 'Sarolyány Jánosnak unokája volt,¹³ sőt az is, hogy Péter anyja 'Sarolyány György fiának Jánosnak Zsófia leánya volt.¹⁴ Világos tehát a helyzet, Kerepeczi Márton György a Szamos

¹ *Lehoczky*: III. 667. és a Leleszi convent elenchusa.

² U. o. I. 380. és III. 661.

³ Leleszi convent. Metales 15., 52.

⁴ *Lehoczky*: I. 380. — ⁵ U. o. III. 316. — ⁶ U. o. III. 60.

⁷ *Horvát István*: Verbőtzti István emlékezete II. 157.

⁸ *Lehoczky*. III. 60.

⁹ O. L. Leleszi elenchus. Neve ott «Thomas Márton de Kerepecz»-nek iratott.

¹⁰ Kende lt. 1459. és *Lehoczky*. III. 316.

¹¹ Gr. Károlyi okl. tár. II. 231. sz. okl. 381. és 382. l.

¹² Leleszi elenchus III. köt. M. betű fol. 70. és 84.

¹³ O. L. kir. tábl. perek 4—2366. 25. sz.

¹⁴ U. o. a kir. tábl. indokolásban.

menti faluból Kerepeczre vitte feleségét 'Sarolyány Zsófiát, mi — tekintetbe vévén fiának Benedeknek az 1466-ik évben nagykoru voltát —, nem történhetett 1440-nél későbbben. Öreg korára aztán leköltözött felesége jószágára, mely kétségtelesen tekintélyesebb volt a sajátjánál s utódaik ott maradtak. A beregi vagyont bizonyára eladta, vagy elzálogosította s így érthető azután, hogy az oklevelek nemesi előneve gyanánt is azt a községet jelezték ettől kezdve, melyben lakott, hol tényleges nemesi birtoka volt. Zsarolyánban, mint terjedelmes periratokból kitűnik, a birtok leányágon épen úgy örökösödött, mint férfíagon, mert a lányokat is földdel elégitették ki.¹

A család beházasodás utján birtokos lett tehát a Szamos és a Tur között a 'Sarolyány familia jogán.

Vizsgáljuk most tehát ennek a családnak eredetét. E vidéknek birtokviszonyaival behatóbban borzovai Nagy Ottó foglalkozott.² Nevezett azt engedi sejtetni, hogy a XIV. században Zsarolyán és Szekeres helységek s az a terület, a melyen Mánd és Borzova falvak települtek, egy birtoktestet képeztek a Borsák kezében, melyből legelőször Szekeres került idegen, a Kaplyon-nembeli Szekeres család kezére.³ A körülfekvő falvak a Szenté-Magócs, Gútkeled, Balog-Semjén és Káta nemzetségeket uralták. A hatalmas Gútkeled nemzetség, melynek tulajdonában Darócz, Atya, Szamosbecs, Gacsály, Rosály, Tisztaberek, Csaholcz, Vámosoroszi szomszédos helységek voltak, már 1308 előtt kísérletet tett a Borsa nemzetség jószágának megszerzésére,⁴ ekkor Kopasz nádor a Borsa-nembeli Péternek ítéli Zsarolyánt és Szekereset, de mint b. Nagy Ottó még egy kéziratban levő dolgozatában⁵ kifejti, röviddel utóbb már nem volt birtokában ennek a genusnak. Ezt a körülményt a Borsa-nembeli Kopasz nádor lázadásával s 1318-iki leverésével látja nevezett író összefüggésben. A szatmárvármegyei Borsák is bizonyára ott küzdöttek a lázadók soraiban s legyőzve, ők is földönfutók lettek. Mivel pedig a Gút-Keled nemzetség a felkelés leverésében

¹ U. o.

² A Borzovai Nagy család. Turul, 1909. 56—77.

³ *Kardásonyi*. Magyar nemzetségek II. 296.

⁴ U. o. 58—59.

⁵ Bakunin orosz herceg magyar származása,

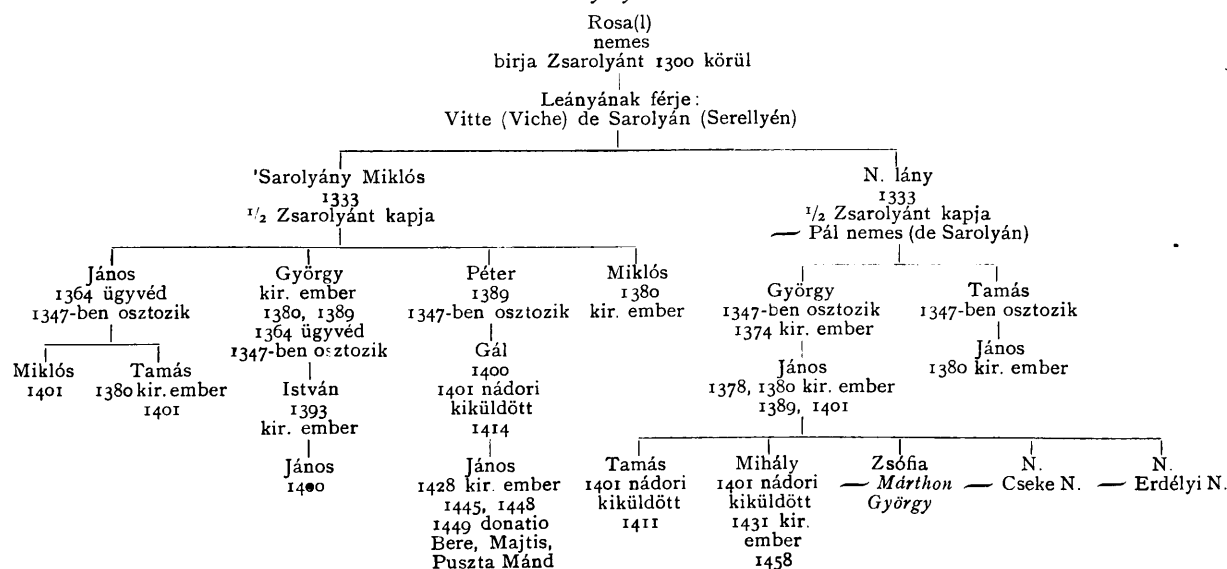
oroszlánrészt vett, elfogadható b. Nagy Ottó okoskodása, hogy az a Gútkeled nemzetség szerezte meg (királyi adománynyal vagy ököljogon), mely már régebben is áhítozott rá.¹ Van azonban 1347-ből okleveles adat is a régi birtokosokra vonatkozólag. Ez évben ugyanis Budán «decima die octavarum festi beati Georgii martyri» Pál országbíró ítéletet hoz a perlekedő 'Sarolyány család ügyében. Megjelenik előtte ugyanis 'Sarolyány Pál fia György, magával hozván testvérének, Tamásnak a leleszi convent által részére kiállított ügyvédvalló levelét s kéri az országbíró, hogy köztük a Sarolyány Miklós fiai által elkövetett hatalmaskodási ügyben tegyen igazságot és őket a zsarolyáni birtokon Sarolyány Viche (Vitte) fia Miklósnak fiaival, Jánossal, Györggyel és Péterrel osztoztassa meg.² Ebből a nagyon érdekes oklevélből kitűnik, hogy egész Zsarolyánt régen ősük Rosa nevű nemes birta, kinek egyetlen leányát Vite (Viche) «homo popularis et non nobilis» vette feleségül s kapta vele a falut. (Ez a Viche azonos lesz azzal a *Wichen*-nel, ki 1311-ben több társával együtt Csarnavodai Gáborján fiainak falujára, Csarodára tört.³ Viche (Vitte) hihetőleg német telepes volt, talán vadász vagy solymár lehetett.) Vite fia Miklós a most szereplő 'Sarolyány János, György és Péter apja lett, lánya pedig egy Pál nevű nemeshez men-

vén férjhez, a perben szereplő 'Sarolyány Györgynek és Tamásnak lett anyjává. Vite nem volt nemes, tehát fiai sem azok, lánya azonban nemes emberhez menvén, az ő fiai nemesek voltak. Annál érdekesebb az országbírói ítélet, melynek értelmében Zsarolyán egész határa két egyenlő részre osztatott, a nyugati felét Miklós fiai kapták, a keletit Pál fiai. Megegyezik ez az intézkedés az 1347-ik évi oklevélben átírt a váradi káptalan által 1333-ban «in festo beatorum Philippi et Jacobi Apostolorum» fogantatott intézkedésével. A származásbeli hiba csakhamar elsimult, a Miklós ága is nemessé lett, megnemesítette a földbirtok, érdekes példájául annak, hogy hogyan hidalódtak át a társadalmi osztályok. Még csak az ősre a Rosa nevű nemesre vonatkozólag van megjegyezni való. Mint fentebb említém, a Gút-Keled nemzetség tört Zsarolyán birtoka után s Rosa, kinek neve egy XVIII. századi másolatban fordul elő, nem Rosal-e, vagyis annak a helységnek tulajdonneve, mely a Gút-Keled nemzetség törzsbirtoka volt.⁴ Ha ez megállhat, a 'Sarolyányok nőági őse Gút-Keled nemzetségbeli volt, de hogy az a nemes Pál, ki Vite lányát elvette, milyen családbeli, vagyis a 'Sarolyány család egyik fele férfiágon hovatartozik, még feleletre vár.

Az elmondottak megvilágítására álljon itt a családfa:

II. tábla.

'Sarolyány család.

¹ Bakunin orosz herceg magyar származása. — ² Orsz. levélt. Kir. tábl. 4—2366. A. 27. szám. — ³ *Lehoczky*. Bereg vm. monogr. III. 183. — ⁴ Nagy Ottó ötlete.

Dr. Nagy Ottó Zsarolyán község nevét Rosál lányának nevével látja összefüggésben. A jószágot Rosály lánya a Rosály-lány örökölte s ebből származott volna a két első szótag felcserélésével a Sarolyán (hívták Sarolyány-nak is) elnevezés. Mivel Szatmár és Bereg vármegyékben több azonos helynév fordult elő (Borzova—Borsova, Darócz, Gelyénes itt is — ott is), több nemzetség mindkét vármegyében birtokos volt, szatmári családok a középkorban Beregben következetesen előjöttek és viszont (pl. a Sarolyáni család 1426-ban a beregvármegyei Borsova miatt tiltakozott)¹ nem lehetetlen, hogy a Sarolyány és Kerepeczy családok egy nemzetségből sarjadtak, vagyis a Kerepeczy család is tk. Gúth-Keled volt.

A táblázaton szereplő 'Sarolyány Miklós fiait, Jánost és Györgyöt 1364-ben ügyvédnek vallja Mándy Péter fia István a leleszi convent előtt.² Nem lehetetlen, hogy ez az István Sarolyány Gálnak testvére volt, mert hiszen Mánd azon a területen épült, mely Zsarolyánhoz tartozott. Ha azonban a Mándy család Pusztamándról kapta nevét, akkor nem azonos eredetű. Jánosnak fia Tamás 1380-ban kir. emberként szerepelt,³ míg 1401-ben Miklós testvérel egy hatalmaskodási ügyben jönnek elő, mikor is rokonukat, 'Sarolyány Györgynek fiát Jánost és ennek fiát Tamást a Kölcssey családbeliekkel félholtra verték, megsebesítették és zsarolyáni birtokukat elpusztították.⁴ Id. Miklós fia György 1364-ben szintén a Mándyak ügyvédje volt, 1380-ban pedig kir. ember,⁵ 1389-ben perelt rokonával 'Sarolyány Jánossal, a György fiával.⁶ Fia István 1393-ban királyi ember volt,⁷ ennek fia János 1400-ban tanuskodott Zsarolyánban.⁸ György testvére Péter 1389-ben bátyjával együtt perelt 'Sarolyány Jánossal; fia Gál 1400-ban tanu volt;⁹ 1401-ben nádori kiküldött¹⁰ s szere-

pelt 1414-ben is.¹ Gál fia János 1426-ban királyi ember volt,² 1445-ben többekkel együtt határjárást tartatott Zsarolyán és Ujlak között,³ 1448-ban pedig Sámelházy Lászlóval és Pathyody Benedek fiával Lászlóval Sámelháza határait járatta meg,⁴ 1449-ben nevezett Sámelházy Lászlóval együtt királyi adományból⁵ beiktatott Majtis Bere és Pusztamánd részeibe.⁶

A másik ágból Pál nemes utódai közül, kik szintén Sarolyány-nak nevezettek: Pál fia Tamás 1347-ben osztozott rokonaival, fia János 1380-ban királyi ember volt.⁷ Pál fia György 1347-ben Tamás öccse megbízó levelével jelent meg az országbíró előtt, 1374-ben pedig az Egressyek ügyében királyi ember volt.⁸ Fia János 1378-ban és 1380-ban szintén királyi ember volt,⁹ 1389-ben perelt rokonaival, 'Sarolyány Miklósfiával Györggyel és Péterrel s vizsgálatot tartatott a felől, hogy zsarolyáni jószágát illető leveleiszatmári házánál elégték.¹⁰ 1401-ben rajta és Tamás fián követtek el hatalmaskodást rokonai, valamint Kölcssey Jakabnak fia János és többen. Jánosnak öt gyermeke volt, Tamás, Mihály, Zsófia és még két lány. Tamás 1401-ben nádori kiküldöttként szerepelt,¹¹ még ugyanabban az évben rajta is hatalmaskodást követtek el, de sebeiből kigyógyult, mert 1411-ben újra előjön a neve.¹² Mihály 1401-ben ugyancsak nádori kiküldött,¹³ 1431-ben a Soldos család beiktatásánál meg királyi ember volt.¹⁴ Valószínűleg ő volt az a Sarolyány Mihály, ki tanuvallomást tétetett többekkel együtt a gencsi jobbágyokon elkövetett hatalmaskodás miatt.¹⁵ A lányok közül Zsófia Márton Györgynek lett feleségévé, másik Csekéné, harmadik Erdélyiné volt. S. János fiági

¹ *Lehoczky*. Bereg vm. monogr. III. 166.

² Hiteles átirat Mándy Lajos min. tanácsos birtokában.

³ Gr. Zichy oklevéltár IV. 125—128. és 138—140. l.

⁴ O. L. Kir. tábl. 4—2366. 25. szám.

⁵ Zichy oklt. IV. köt. 125—128, 138—140. és 175.

⁶ Leleszi elenchus. I. köt. S betű, No 197.

⁷ Zichy IV. 516.

⁸ U. o. V. 208—209.

⁹ U. o. V. 208—209.

¹⁰ U. o. 268.

¹ Gr. Károlyi oklt. II. 15.

² Zichy VIII. 276.

³ Kir. tábl. 4—2366. P. 13. sz.

⁴ U. o. 24. sz.

⁵ Helyesebben kormányzói adományból.

⁶ Leleszi elenchus V. köt. S betű, No 197.

⁷ Zichy IV. 125—128, 138—140.

⁸ Nagy Iván X—71.

⁹ Zichy IV. 44—45, 125—128, 138—140, 172—175.

¹⁰ Leleszi elenchus I. S. No 18.

¹¹ Zichy V. 268.

¹² Gr. Károlyi I. 571.

¹³ Zichy V. 268.

¹⁴ O. L. Kir. tábl. 4—2366. H. 19. sz.

¹⁵ Nagy Iván X, 71.

utódairól nincs adat, vagyona, úgy látszik, egészen a leányágra, a Márton, Cseke és Erdélyi családokra szállott.¹

Kerepeczi Márton fia György 1440-ben, vagy talán előbb is, feleségül vette 'Sarolyány Zsófiát, családi tűzhelyét Kerepeczen alapozta meg, az ősi fészekben. 1459-ben² és 1463-ban Bereg vármegyében lakott,³ de hihetőleg ebben az időben meghalván atyja (1457-ben még élt) s az ősi curiát a magyar szokásjog értelmében Miklós öcscse örökölvén, elhagyta szülőföldjét, leköltözött Zsarolyánba, hol 1466-ban tünt fel.⁴ Legidősebb fia Benedek ekkor már nagykoru volt, mert ugyanekkor ő is tanuként szerepelt.⁵ Benedeknek, úgy látszik fiatalon halván el, nem maradt utódja. A család törzsévé a fiatalabb Péter lett, a harmadik fiú Tamás, szintén magtalanul halt el.⁶

Péter és Tamás, Zsarolyáni Márton (Márthon) György fiai 1476-ban Majthissy Péterrel és Mihálylyal szemben egy hatalmaskodási perben szerepeltek,⁷ mely per azután ugyanabban az évben barátságos megegyezéssel s az ítélettel megsemmisítésével ért véget.⁸ 1486-ban Márton Péter, unokatestvérei Zsarolyáni Cseke Miklós és Zsarolyáni Erdélyi Mátyás, Mátyás

király idézőlevelével megidéztték Budára Kölcsey Jakabnak fiai Tamást és Mihályt, valamint a nevezett Kölcsey Tamás fiát Mártont, Kölcsey-Mikó Márkot, Lászlót és Lajost, Kölcsey Jakabot és Andrást, kiknek kezében voltak néhai Kölcsey Jánosnak, Jakab fiának összes javai, azért, mert 1401-ben Kölcsey Jakab fia János, s vele együtt Sarolyány Miklós fia György, Petei Balázs, Sarolyány Miklós fia György, S. János fiai Miklós és Tamás, Miklós fia Péter és ugyanazon 'Sarolyány Péter fia Gál, Czegénben lakó Zenke Antal, Szekeres helységben lakó Mihály szolgálkival és jobbágyaikkal, Klára urónőnek, nevezett Petei (de Pete) Balázs feleségének akaratából, Zsarolyáni Márthon Péternek, Cseke Miklósnak és Erdélyi Mátyásnak nagyatyját Sarolyány Jánost Zsarolyánban elfogták, megsebesítették, félholtra verték s azután otthagya birtokát elpusztították.¹ Az eset azért érdekes különösen, hogy a vizsgálatot a királyi emberek a bűncselekmény elkövetése után 85 esztendővel foganatosították, mire alig van más-hol példa. 1486-ban a leleszi convent jelenti Mátyás király parancsa következtében, hogy Márton Péternek, Sarolyány Simonnak, Soldos Balásznak, Sarolyány Mihály, Lukács, Bálint és Benedeknek szekeresi jószágát a Kölcsey családbeliek (Kölcsei Bornemisza János, Farkas Tamás, Mihály és Márton, Kölcsey Balázs, Márk, Lajos és László) hatalmasul elfoglalták s rája jobbágyokat telepítettek, miért is nevezettek megidézttette.² 1487-ben M. Péter, Tamás fiának s Dorottya, Anna és Krisztina leányainak nevében több zsarolyáni nemessel egyetértőleg a leleszi convent előtt megegyezik a Kölcsey családbeliekkel a Zsarolyán és Szekeres helységek közt levő peres földeken, s a határmegyéket kiigazítván, a falvak határait megjáratták.³ M. Péter Mátyás királytól adományba kapván egész Thybatelke pusztát (Szatmár vm.) s az egész Kencse-pusztát (Bihar vm.), abba 1489-ben Báthory István országbíró parancsa folytán a leleszi convent által beiktattott.⁴ Csodálatos,

¹ O. L. Kir. tábl. 4—2366. sz. perirat.

² Kende lt. 1459.

³ *Lehoczky*. Bereg vm. III. 316.

⁴ Károlyi oklt. II. 381.

⁵ U. o. II. 382.

⁶ Mielőtt a család történetének további tárgyalásába fognék, nem mulaszthatom el dr. Komáromy András orsz. levéltárnok uron kívül felsorolni azokat az urakat, kik ez értekezés megírásához hathatósan hozzájárultak: néhai Abonyi Lajos (Márton Ferencz), ki a leszármazási táblák összeállításával a kutatási alapot megteremtette, fia dr. Márton Lajos ur, ki az apja által összegyűjtött leszármazási adatokat több helyt helyesbitette, a családi irásokat, melyeket jelen munkában felhasználtam, összegyűjtötte s közölte velem azoknak neveit, kiktől adatokat lehetett remélni; Borzovai dr. Nagy Ottó, ki különösen a zsarolyáni birtokviszonyok tisztázásában volt nagy segítségemre s Márton Géza ur, ki nagy buzgósággal kutatta a czeglédi ág adatait s végül Hartyáni Zoltán ur, ki Márton Mihály czeglédi főbíró életére vonatkozólag nyújtott becses adatokat. Továbbá Márton Sándor és dr. Vadász Pál urak nevét kell kiemelnem. A felsoroltakon kívül hálás köszönetet mondok mindazoknak, kik e munkában támogattak.

⁷ Leleszi elenchus. III. köt. M. Fol. 70.

⁸ U. o. Fol. 84.

¹ O. L. Kir. tábl. p. 4—2366. 25. sz.

² Nagy-Iday lt. az Orsz. lt.-ban. Eredeti. V. ö. Századok 1888. 747.

³ O. L. Kir. tábl. p. 4—2366. D. 23. sz.

⁴ Nagy-Iday lt. Eredeti.

hogy Kencse-pusztába 1492-ben újra beiktatja őt a convent;¹ talán a Jagello-ház alatt beállott zavar tette az újbóli megerősítést szükségessé. Hogy e pusztákkal mi lett, meddig maradtak a család kezén, nem tudok rá felelni. Egy, a család részére 1774-ben kiállított szatmárvármegyei nemesi bizonyáglevél azt mondja, hogy M. Péter két pusztáját 1489-ben a leleszi convent előtt nagyságos Báthory Andrásnak bevallotta.² Ennek azonban semmi nyoma s bizonyára tévedés van a dologban, az adományozással tévesztették össze. Ha eladta volna a pusztákat Péter, 1492-ben nem iktathatta volna Kencsébe be magát a hatalmas Báthory családdal szemben. Fennállhat azonban az az eset is, hogy más pusztákat adott el Báthory Andrásnak.

Péternek gyermekei voltak: idősb és ifjabb Tamás (kikről mint a család fenntartóiról alább szólok), Dorottya, ki Csegöld szatmárvármegyei helységbe ment férjhez egy Baráth-családbeléhez, Krisztina és Anna, kik hajadonok maradtak, Gergely, ki szinte deficiált. Az a «*borzovai*» Márton Simon († 1567), ki a XVI. században a borsodvármegyei Szendrő várának kapitánya volt, s kit Nagy Iván a családhoz számít, nem bizonyos, hogy ide tartozik. Lehet ugyan, hogy a szatmárvármegyei Zsarolyán mellett fekvő Borzováról írta magát, lehet azonban az is, hogy a gömörvármegyeiről (ez utóbbi helység jelenleg Szádvárborza nevet visel). Hogy Péternek, két egy időben élő Tamás nevű fia volt, ezt a Nagy-Iday levéltárban 1748-ban, régi feljegyzések alapján Márton József által készített családfán³ kívül az a körülmény is támogatja, hogy 1571-ben Tamás fia Mihály és Tamás fiai Albert, valamint Kristóf patruelisnek (atyáról való unokatestvérnek) mondatnak.⁴ Ilyen eset különben a magyar általános történelemben is előfordul, Hunyadi Jánosnak is volt vele egyidőben élő János nevű testvére. Egyik (valószínűleg az idősb) Tamásnak 1530-ban özvegye Juliánna biz. közepszólnokvármegyei birtokát eladta Árvai (?) Ferencznek.⁵ Még 1530 előtt ez a Juliánna és

Tyúkodi Császár Bálintnak, majd Albertnek özvegye Erzsébet megidéztek Szodorói Veres Jánost egy szodorói pusztajobbágytelek elfoglalása miatt.¹ Márton Tamás özvegye Juliánna 1547-ben jogtalanul birta többedmagával néhai Szodoray Máté szodorai és keszii részbirtokait, miért is megintették Szodoray János és Tamás.² Ugy látszik, hogy Márton Tamás felesége Szodoray lány volt. Idősebb Tamásnak fia: Mihály volt, az ifjabb Albert és Kristóf. Először nézzük a két fiatalabbat, kik magtalanul haltak el. Albert 1552-ben birtokos volt Sámelháza-pusztán,³ 1571-ben tiltakozott a Kerepeczy család ellen, mely Mándon egy három jobbágytelekre osztott nemesi fundust eladott a Kende családnak.⁴ 1582-ben febr. 22. Pozsonyban kelt oklevélben unokaöcscsével Márton Gergelyvel s többekkel együtt Rudolf királytól adományt nyert egész Mánd helységre, melynek birtokába a leleszi convent által 1583-ban in festo Beati Gregorii Papæ iktattatott be ellenmondás nélkül.⁵ Albert felesége Mándy lány volt, de lehetséges, hogy a Mándy családdal régibb keletű összeköttetése is volt a Márton familiának. Albert 1590-ben jelen van unokaöcscsének Márton Tamásnak s adományos társainak Zsarolyán helységbe és Sámelháza-pusztába való beiktatásánál,⁶ 1592-ben pedig Borzován van jelen a borzovai Nagy család statutiójánál.⁷ Lakását Mándon tartotta. Öcscse Kristóf 1571-ben Mihály és Albert bátyjaival együtt tiltakozott a Kerepeczyek ellen. Családot nem alapított s 1582-ben már nem élt.

A család fenntartója a három testvér közül a legidősebb, Mihály lett, ki 1549-ben jelen van Sámelháza-pusztá határjárásánál⁸ s 1552-ben őt is a sámelházi birtokosok közt találjuk.⁹

¹ U. ott. 78. — ² U. ott. 78.

³ O. L. Kir. tábl. p. 4—2366. No 13. 47. sz.

⁴ A leleszi convent hiteles átírása a családi lt.-ban.

⁵ Hiteles átírat a családi lt.-ban. Az adományozottak teljes névsora: Almássy Ádám, Mándy Ambrus (Benedek fia, ki szinte Benedeknek, Mándy Ferencz fiának fia), Mándy Bernát, György és János; Márthon Gergely és Albert; mándi Chyány István, Chompaz György, Mándy, másként Szabó Péter, Uray Simon és Cheke András.

⁶ Hiteles átírat a családi lt.-ban.

⁷ Turul 1909. 62.

⁸ O. L. Kir. tábl. p. 4—2366. A. 10. sz.

⁹ O. L. Kir. tábl. p. 4—2366. 47. sz.

¹ Leleszi elenchus. V. köt. M betű. No 120.

² O. L. Kir. tábl. 4—2366. L. 16. sz.

³ Nagy-Iday lt. IV. fasc. Vegyes.

⁴ Leleszi convent okl. Csal. lt.

⁵ *Petri*. Szilágy vm. monográfiája. V. 77.

1571-ben Mihály feleségével Mándy Erzsébettel, Gergely és Tamás fiaival, Ilona Ramocha Kálmánné s Anna Mándy Györgyné leányaival s Albert és Kristóf atyjáról való unokatestvéreivel (patruelis) a leleszi convent előtt megjelenén, tiltakozott néhai Kerepeczy András fiai István és Imre cselekedete ellen, kik egy Mándon levő egész nemesi telket és curiát, mely abban az időben három jobbágy-telekre volt osztva, Paxy Zsuzsánnának, Czégényi Kende Mihály özvegyének és Komornik Lászlónak (ki néhai Komornik János özvegyétől, Paxy Zsuzsanna testvérétől Paxy Margittól származott) eladtak; mely jószág pedig «ipsos prohibentes in propinquiori Ramo Generationis et Avitico tangentibus et concernentibus». Ez kétségtelen bizonyítéka annak, hogy ők a Kerepeczy családdal vérségi összeköttetésben állottak. A tiltakozásnak meg is lett az eredménye, néhai Kerepeczy András fiai István és Imre azt az egész ősi nemes curiát Mándon minden tartozékával, mely curiában akkor Gyárfás Gergely nevű jobbágy lakott M. Mihálynak, feleségének és fiainak 100 magyar forint érczpénzért 1572-ben a leleszi convent előtt örökösen bevallották.² E birtok nem volt sokáig a család kezében, Mihály meghalván, özvegye és fiai 1576-ban pálfalvi Bwrÿan Ferencz szatmárvármegyei alispán és szolgabírái előtt azt a bizonyos mándi curiát és tartozékait Almássy Gáspár diáknak, ki néhai Almássy Mihálytól és néhai Mándy Benedek lányától, Mándy Ilonától származott 100 magyar frt kötés alatt 95 magyar forintért eladták.³

Mihálynak és mándi Mándy Erzsébetnek gyermekei voltak: Gergely Tamás, Ilona és Anna. Az 1748-ban készített családfa szerint még Katalin nevű lányuk is volt: Cseke Gáspárné.⁴ A leleszi elenchus Ilonán és Annán kívül egy Chesula (Gizella?) nevű lányáról is tud,⁵ míg ugyanennek az oklevélnek 1779. évi átírása csak a két első leányról beszél.⁶ Anna 1571-ben

már mándi Mándy György hitvese, majd özvegyen maradván, a Hunt-Pázmán nemzetségbeli ancikai Lázár Tamásnak nyujtotta kezét.¹ Ilona 1571-ben még hajadon, de nemsokára férjhez megy ramochaházi Ramocha Kálmánhoz s 1590-ben már mint özvegy inti meg lányát Ramocha Erzsébetet, Naményi Ferencz feleségét bizonyos ramochaházi (Szabolcs vm.) részek miatt.² Gergely és Tamás nagy családtörzseknek lettek őseivé. Gergely a mándi ágak megalapítója lett, melynek oldalhajtása a dunántuli ág. Tamás pedig a zsarolyáni vonalat alapította, melyből az ákosi és szoboszlai oldalágak eredtek igen sok felé elágazva.

I. FŐVONAL.

Mándi ágak.

(Zsarolyáni és Mándi előnévvel.)

Alapítója a fentebb említett Gergely, ki 1571-ben apjával Mihálylyal együtt tiltakozott a Kerepeczyek mándi curiájának eladása ellen, 1572-ben megvette apjával azt, míg 1576-ban anyjával Mándy Erzsébettel eladták az Almássy családnak, mint előbb láttuk.³ 1582-ben nagybátyjával M. Alberttel s több társával együtt Rudolf királytól új adományt kapott Mánd helységre, mely birtokba 1583-ban a leleszi convent minden ellenmondás nélkül be is vezette őket.⁴ Gergelyt és ágát, tekintettel arra, hogy elei már előzőleg négy generáción keresztül szakadatlanul használták a «Zsarolyáni» előnevet s 1582-ben meg Mándra kaptak új adományt, mind a két előnév megilleti. Gergely 1590-ben öccse Tamás részére adott zsarolyáni és sámelházi donatio alkalmával királyi emberként szerepelt.⁵ Feleségével Mándi Mándy Borával Mándon lakott; hogy hány gyermeke volt, bizonyosan nem lehetett megállapítani, kétségtelenül az övé volt Tamás, Mihály és Erzsébet Sásvári Egressy Miklósnak felesége, de a XVII. század közepe tá-

¹ Eredeti átírat a családi lt.-ban. V. ö. még Leleszi elenchus VI. kötet, B., betű M. No 40.

² Eredeti átírat a családi lt.-ban. V. ö. Leleszi elenchus IV. köt. M. betű. No 86.

³ Eredeti írat a cs. lt.-ban.

⁴ Nagy-Iday lt. IV. fasc.

⁵ O. L. VI. köt. B.; M. betű, No 40.

⁶ Csal. lev.

¹ Nagy-Iday lt. IV. fasc.

² O. L. Leleszi elenchus R. betű, No 189.

³ Az iratok mind a csal. lt.-ban.

⁴ Csal. lev.

⁵ Csal. lev.

ján szereplő M. Pál, István is az ő fiai lehettek, kikről az értekezés végén lesz szó. Tamás a mándi jószágot örökölte s tőle származnak az összes mándi ágak, míg Mihály Zsarolyánban lakott s 1632-ben unokatestvérével M. Péterrel, Miklóssal, Jánossal és Alberttel együtt vizsgálatot tartott a Zsarolyán és Nagyszekeres helységek között elterülő, vitatárgyát képező erdők felől¹ s ugyanebben az évben tiltakozott M. Péterrel együtt Uray Ferencz, Kölcsey Péter, Buday István és Kende István ellen, kik Zsarolyán és Szekeres között bizonyos Kercz nevezetű rétet rosályi Kun László szatmárvármegyei főispánnak, az ő sérelmükre, eladtak.² Mihály bizonyára ebből az ügyből kifolyólag vallott 1632-ben ügyvédet.³ 1634-ben újra ügyvédet vallott,⁴ 1640-ben tanuként szerepelt unokaöcscsei osztálylevelén.⁵ 1651-ben Mándon találjuk, mikor is ugyanott Csányi Istvánnak zálogba adott egy mándi házat helyestül 6 frtért.⁶ Mihálynak hihetőleg maradtak utódai, mivel azonban az összeköttetés nem bizonyos, ezeket végül fogom elősorolni.

Tamás 1612-ben tűnt fel, mikor is Zsarolyánban Soldos István özvegye Nagy Kata és Erdődy Istvánné Kölcsei Nagy Zsuzska elismervényt adtak arról, hogy néhai atyjokfiának, Soldos Andrásnak javait nemzetes Márton Tamás uramtól kezökhöz vették.⁷ 1640-ben halt meg, három fia Gergely, István és Péter ekkor osztozott a mándi belsősegen 100 frt kötés alatt.⁸ 1641-ben kölcsei Kende Mihály megkínálta bizonyos összeggel őket, hogy zálogban levő fülesdi jobbágyát adják ki.⁹ 1643-ban Gergely és Péter pereskedtek rokonaikkal Zsarolyáni M. Péterrel, Miklóssal és Jánossal, mert ezek engedélyük nélkül Mándon házat emeltek. Far-

kas István alispán nem adván nekik igazat, Drugeth János országbíróhoz felebbeztek, ki új ítélethozatalra szólította fel a vármegye törvényszékét.¹ Péter ága kihalván, a családot István és Gergely terjesztették tovább. Istvántól származik a *mándi idősb ág*, kiválva belőle a *dunántuli vonal* István, József és Gábor ágazatával. Gergely a *mándi ifjabb ág* őse lett, mely ág unokáiban háromfelé vált: István, Péter és Tamás ágazatára.

I. Mándi idősb ág.

István 1608-ban született, mert 1632-ben mint 24 éves fiatal embert hallgatták ki a Zsarolyán és Szekeres helységek közt elterülő vitás erdő hovátartozandósága iránt.² 1640-ben osztozott testvéreivel az atyjokról maradt mándi belsősegen,³ 1652-ben Márton László és Tamás osztálylevelén tanuként szerepelt,⁴ 1658-ban valószínűleg ő volt az a Márton István, ki a zsarolyáni főbiróságot viselte,⁵ 1670-ben Zsarolyánban tanuként szerepelt Dessewffy Gábornak meghatalmazó levelén, melyet Márton Tamásnak adott.⁶ 1671-ben kihallgatták őt is a felől, hogy tud-e arról, hogy Márton Tamás részt vett volna a gombási csatában.⁷ Fia György, ki atyjánál jóval fiatalabb volt, 1715-ben tanuként szerepelt unokatestvére László fiainak osztálylevelén.⁸ Verbőczy Márton Péter 1730-ban írja, hogy mándi telekének Borzova felől való szomszédja Márton György, az ő öcscse.⁹

Györgynek három gyermeke maradt, Borbála, ki Ecsedy Istvánnak volt felesége Csengeren, azonkívül Miklós és István.

Miklós 1711-ben született,¹⁰ 1755. VI. 4-én öcscsével M. Istvánnal s Mándy Jánossal, Csepely Miklós, János, Mihály Lászlóval és Alberttel, valamint Balla Istvánnal együtt nádori uj

¹ O. L. Kir. tábl. p. 4—2366. No 14. 48. szám.

² O. L. Egri kápt., elenchus I. 426. old.

³ Leleszi elench. VII. köt. M. No. 215.

⁴ U. ott. VII. köt. No. 242.

⁵ Csal. lt.

⁶ Csal. lt.

⁷ Nagy-Iday lt. 1612. Tamás az 1640-es osztálylevelében «nagy» M. T-nak neveztetik, de ez csak idősebb voltára vonatkozik a nála fiatalabb Zsarolyáni M. T-sal (Péter sz.-bíró fiával) szemben.

⁸ Csal. lt.

⁹ Kende lt. elenchusában a szatmárvármegyei levéltárban a Kende családra vonatkozó iratokról készült index.

¹ O. L. Kir. tábl. p. 4—2366. S. 9. sz.

² Kir. tábl. 4—2366. No. 14. 48. sz.

³ Csal. lt.

⁴ Ügyv. után 59—89. 14. sz.

⁵ Kölcsey lt. 1658.

⁶ Nagy-Iday lt. 1670.

⁷ U. o. 1671.

⁸ Csal. lt.

⁹ Nagy-Iday lt. 1730.

¹⁰ Kir. tábl. p. 4—2366. No 9. 42. sz.

adományt kapott egész Mánd helysége, de csak a férfiág részére.¹ A bevezetést a leleszi convent eszközölte VI. 23-ikán,² de a Mándon, Zsarolyánban, Fülesden, Fehérgyarmaton, Penyigén, Borzován stb. lakó osztályos atyafiság a beiktatásnak ellenmondott. Ebből hosszadalmas per keletkezett,³ melynek M. Terézia ítéletlevele vetett véget, melyben a leányágot keresetével elutasította s a férfiágnak új királyi adományt adott.⁴ A tiltakozók közt volt M. Borbála, Ecsedy Istvánné, M. Miklós testvére is, ki tiltakozását a leleszi convent előtt bejelentette⁵ s pert folytatott 1772-ben a királyi táblán.⁶ Miklós 1761-ben azt a mándi telekrészt, melyet nagyatyjának dificiens testvérétől Pétertől örökölt volt, s melyet néhai Kölcsei Kende István arbiterbíró ur osztott volt neki, másodunokatestvér bátyjának M. Istvánnak és Péternek és M. Tamás özvegyének adta zálogba 30 vonás frtért hat évre, a nagybátyjától örökölt szántókat és kaszálókat ellenben megtartotta.⁷ Miklós 1761 után Mándon a nemesek hadnagya volt,⁸ 1773-ban két tanukihallgatáson is 62 évesnek mondatott.⁹ 1805-ben már nem élt, ekkor gyermekei Mária, László és Borbála a fentebb említett telket, mely a déli soron feküdt s keletről tiszteletes Mándi M. István (a pápai professor) és nyugatról néhai Mándi M. Péter successorainak telekjei határozták, 90 vonás frt auctio felvétele mellett, vagyis 120 v. frtért örökösen eladták M. Péter és Tamás utódainak, M. Péter, György, József, Gergely, Tamás és Mihály rokonaiknak.¹⁰ Ezt az egységet 1821-ben Márton László fia M. Károly és József és 1825-ben ifj. M. József újból¹¹ megerősítették. Károlynak fia Ferencz és unokája Sándor, Mándon élt.¹²

¹ Nádori adom. könyve XVIII. 360—363.

² Mándy Lajos min. tan. birtokában és Leleszi elenchus V. köt. M. betű. No 194.

³ Kir. tábl. p. 4—2974.

⁴ Az oklevél dr. Márton Lajos birtokában Abonyban.

⁵ Leleszi elenchus 1756. M. 128.

⁶ Kir. tábl. p. 4—2974.

⁷ Eredeti csal. lt.

⁸ *H. Kiss Kálmán*. A szatmári ref. egyházmegye története. 616. l.

⁹ Kir. tábl. p. 4—2366. No 9. és No 10, ill. 42 és 44. sz.

¹⁰ Csal. lt. ered.

¹¹ U. ott.

¹² Abonyi Lajos (M. Ferencz) adata.

M. György kisebb fiától Istvántól a család dunántuli vonala származik.

Dunántuli vonal.

István, György kisebb fia 1730 körül született, tehát Miklós bátyjánál jóval fiatalabb volt. 1751-ben a debreczeni főiskola tanulója lett.¹ 1755-ben bátyjával és többekkel együtt ő is adományt nyert Mánd helysége; nem sokkal ezután azonban, mint ref. lelkész a Dunántulra elszármazott.² Volt ref. lelkész Iszkaszentgyörgyön (Fejér vm.), Nagypécselyen és Felsőörsön (Zala vm.) s Nagyvázsonyban (Veszprém vm.). Feleségétől Gombos Judithtól három fia származott: István, József és Gábor.

István ágazata:

István 1760. XI. 23-ikán született Iszkaszentgyörgyön (Fejér vm.), tanult Szt.-Királyszabadján, Kecskeméten s 1778-ban lett a debreczeni főiskola theologiai osztályának tanulója. 1786—89-ig Hajdunánáson volt rektor, 1789-ben a göttingai egyetemen töltött tizenegy hónapot. Innen hazatérve, Hódmezővásárhely papnak hivta, Pápa tanárnak s ő 1790-ben ez utóbbit fogadta el 1810-ig igazgatóprofessora volt az iskolának, melyet a debreczeni és sárospataki főiskolák egyenrangú társává emelt. Ő készített tantervet s a tantervhez tankönyveket az intézet számára. Kiváló filozófus volt, Kant tanítványa s a magyar nyelvű tanításnak előharcosa. Tanári működését, melyet, mint theologiai, majd filozófia és mennyiségtanár, s nagyarányú irodalmi működését nem akarván e helyen fejtegetni, csak annyit még, hogy M. István a dunántuli ref. egyházkerületnek assessora is volt. Mint nagyarányú reformmembernek, volt sok ellensége, irigye, de az utókor igazat szolgálta neki. Meghalt 1831. IX. 21. Pápán kolerában, márvány mellszobra a pápai ref. főiskolában áll.³ Három gyermeke maradt Albert, Antal és Zsófia.

¹ *Thury E.* 232.

² Kir. tábl. p. 4—2974.

³ *Szinnyei Magyar írók VIII.* 730—734. és *Pallas Lexikon XII.* 378—9. és *Thury* 337.

Albert, szül. 1800 körül, ref. pap volt Vilonyán (Veszprém vm.) † ——— Kétszer nősült, első feleségétől Csúri Zsófiától származott Sándor fia, míg többi gyermekei a második házasságából Tatay Juliánától születtek.

Sándornak, ki a róm. kath. vallásra tért, Boronkay Izabellától származott gyermekei: András † (Kovács Gizella a felesége), Lajos (szül. 1857.) és Erzsébet, Szabó Jánosné.

M. Albert és Tatay Juliánna gyermekei:

Vincze, szül. —., † 1869., ref. lelkész volt Mohán (Fehér vm.), feleségétől Lakatos Herminától fia Ferencz, kir. törvényszéki bíró Szolnokon, katholizált. 1892. X. 15. vette nőül Patakon (Nógrád vm.) Hatter Irént. Fiai: Ferencz (sz. 1893. VIII. 10. Patak), budapesti keresk. bank tisztviselő, tüzérönkéntes, József (sz. 1896. XI. 20. Ipolyság), a wienerneustadti katonai akadémia növendéke, István (sz. 1898. VII. 20. Ipolyság), a kismartoni katonai főreal növendéke, Vincze (sz. 1901. XII. 6. Ipolyság), a marosvásárhelyi katonai alreal növendéke.

Zsófia, Dömény Józsefné, Tamás †), ref. lelkész volt Csóron (Fejér vm.). Gyermekei: László (1870—1894. VI. 6.), Kamilla, Farkas Sándor, ref. lelkész és Irén Kun Lajos községi jegyző felesége. Tamás testvére volt Miklós †), csákberényi (Fejér m.) ref. lelkész és István (sz. 1852.).

M. István, pápai professor, kisebb fia Antal, szül. 1808-ban Pápán, volt juratus, ügyvéd, majd veszprémi törvényszéki bíró és szilasbalhási (Veszprém vm.) birtokos. 1852-ben vette feleségül Kotsi-Horváth Judithot K.-H. Antal Veszprém vm. alispán leányát. Meghalt 1878. XI. 12. Veszprémben, Hosszu-u.-i házában s az alsóvárosi sírkertben nyugszik. Neje 1826-ban született és 1890. III. 2. halt meg Budapesten, a kerepesi-úti temetőben pihen. Egyetlen gyermekük Antónia 1873. XII. 10. Veszprémben Jekel- és Margitfalui Jekelfalussy Lajos, cs. kir. kamarás, honv. huszárfőhadnagy (a későbbi honvédelmi minister v. b. t. t.), felesége lett. Meghalt 1901. V. 4. Bécsben.

József ágazata:

M. István, ref. lelkész és Gombos Judith második fia József, szül. 1771 márcz. 2-ikán Iszka-szentgyörgyön (Fejér vm.), tanult Hajdunánáson

és Debreczenben a főiskolán 1779—93-ig, volt Endréden rektor, majd az 1795-ik évet a jeni egyetemen töltötte. Hazatérvén a br. Prónay fiuk nevelője lett, majd a lőcsei ág. ev. gymnasiumban az erkölcsstan és természettudományok tanára. 1799—1800-ban az országot nyelvismerteti szempontból beutazta. 1801-ben Bécsbe ment s 1806-ig János főhercegnél a magyar nyelvet tanította, egyszersmind titkár volt a cs. kir. consistoriumnál, 1806-ban pedig a bécsi tud. egyetemre ny. rk. tanárrá nevezetett ki s tanított a magyar nemes testőrségnél is. Igen sok nyelvtudományi munkával gazdagította hazáját s német-magyar szótára, ma is közkézben forog. Irodalmi érdemeiért a M. Tud. Akadémia legeiső nagygyűlésén 1831-ben levelezőtágyává választotta.¹ 1807-ben, mint külföldi lakos, magyar nemes Ferencz császár és király előtt ügyvédet vallott s beperelte Vámosy Istvánt, ki 1803 óta tartozott neki 300 frttal s még kamatot sem fizetett.² Meghalt Bécsben 1840. VII. 26. Nejétől Tóth Teréziától (szül. 1785, † 1866 nov. 27. Bécs) gyermekei: Teréz (Haneisné), Jozefin (Henglné), Mária (sz. 1817, † 1880. II. 22. Budapest) Kézdiszentléleki dr. Kovács Gyula nemzeti múzeumi őr felesége volt és Emilia, ki hajadon maradt. Továbbá: Ferencz †) és József (sz. 1815-ben Bécsben), a hg. Batthyány-Strattmann uradalom mérnöke, majd Tarczafürdő igazgatója † 1861), ki 1845-ben vette nőül Stella Felicziát, az ő fia Géza (1848—1914. V. 18. Pozsony), posta- és távirafelügyelő, ki kétszer nősült, első feleségétől Mirkóvszky Lujzától (esk. 1876, † 1880.) fia Géza, másodiktól Medgyesy Ilonától (esk. 1884.) Béla (sz. 1886), posta- és távirafogalmazó, tart. hadnagy és István (sz. 1889.), honvédfőhadnagy származott.

Gábor ágazata:

Gábor — István, ref. lelkész és Gombos Judith legkisebb fia, — ref. lelkész volt 1811 óta Köveskállon (Zala vm.) s veszprémi egyházkerületi esperes, aljegyző, pénztárnok, superintendencialis tanácsbíró s Zala vármegyének táblalabirája.

¹ Szinnyei. VIII. 736—740. és Pallas Lexikon XII. 379. és Thury 404.

² Ügyv. után 57—39.

Az egyházi irodalmon kívül, melynek munkása volt,¹ gazdasági munkát is irt.² Gyermekei voltak: István, József, Gábor, Zsófia (Győrffy Pál, köveskälli birtokos neje) és Juliánna (Győrffy Péter, köveskälli birtokos felesége).

István, iskoláit Pápán végezte a kollegiumban, majd a keszthelyi Georgikonnak lett hallgatójává. Miután ezt elvégezte, gr. Festetich György egyik somogyvármegyei birtokára gazdatisztnak nevezte ki. Szakmájával tudományosan is kezdett foglalkozni s a juhtenyésztésről két-kötetes munkát irt.³ Ezzel ismertté tévén nevét gr. Esterházy János erdélyi javainak gazdatisztjévé tette Obrázsán (Alsó-Fehér vm.). Mint obrázsai tiszt készített Mándon 1835-ben egy férfia gon való leszármazási táblát családja dunántuli ágáról⁴ Később br. Kemény Domokos (Zsigmond apja) hívta meg javainak igazgatójává Pusztá-Kamarásra. Ez állását 1841-ben egészségi okokból elhagyván, haza költözött Köveskállára (Zala vm.), hol Zala vármegyét, mint esküdt szolgálta 1848-ig. Meghalt 1849 április havában.⁵ Feleségétől Szentgyörgyvölgyi Zsoldos Zsuzsánnától (Zs. Jakab, ácsi ref. lelkész leánya) két fia származott, Imre (sz. 1839. IX. 9. Pustakamaráson, † Köveskállán —) kicsiny atyai örökségén gazdálkodott Köveskállán, melynek a filloxera óriás károkat okozott. Fiai Siskei Oroszy Ágnesztől (esk. 1861, † 1914. I. 19. Nagyváradon, eltem. u. ott a családi sírboltban) Géza és István (1868—99. IX. 18.) Bihar vm. aljegyző. Id. István másik fia Gyula (1844—1903.) Veszprémben lakott, kinek Zarka Karolintól (1846—1892) származó gyermekei: Gyula (sz. 1865. II. 15.), Karola (sz. 1866. IX. 16.) Seefranz József volt katonatiszt, veszprémi tkpénztári tisztviselő neje, Gábor (sz. 1868. V. 10.), Malvin (1870. II. 14. — 1908. XII. 8.) és Dénes (sz. 1878. VIII. 2.).

József, szül. 1807. Köveskállán, vármegyei főmérnök volt Veszprémben, hol † 1882. XI. 6. és a családi sírboltba temettetett. Irodalmilag is működött.⁶ Felesége Felsőöri Zambó Juliánna

(1820—1878. V. 29. Veszprém) volt, kitől egyetlen lánya Hermin (1842—1905. II. 13.) Dabasi Halász Gyula (1831—1900. XII. 15.), 48/49-es honvédkapitány, ministeri tanácsos felesége; Kisterenyén (Nógrád vm.) laktak.

Gábor, szül. Köveskállán, orvosdoktor volt s tudományát irodalmilag is művelte,¹ házassága Bereczky Zsuzsánnával magtalan volt (neje † 1873. I. 5. Alsódabason).

II. Mándi ifjabb ág.

Gergely testvéreivel 1640-ben osztozott az atyjokról maradt mándi belsőségen.² 1641-ben megintette őt és testvéreit Kölcsei Kende Mihály, hogy fülesdi jobbágyát bocsássák ki a zálogból.³ 1643-ban Péter testvérevel együtt beperelte Zsarolyáni Márton Pétert, Miklóst és Jánost, mivel ezek Mándon engedelmeük nélkül curiát építettek. Farkas István alispán rokonainak adván igazat, Drugeth János országbíróhoz folyamodtak, ki új ítélethozatalra szólította fel a megyét.⁴ Több adatom nincs Gergelyről; 1718. VIII. 18. özvegye Morócz Kata⁵ «utolsó gyermekégre közelítő sorsomat considerálván, kívánván posteritásaim között dispositiót tenni» elmondja végrendeletében, hogy néhai lányának Márton Erzsébetnek, Pernyházán (Szabolcs vm.) lakott Medgyaszai Mihálynénak micsoda stafirungot adott volt s szerzett vagyonához is jelentékenyen hozzájárult. Kívánsága az, hogy a Medgyaszai utódok mindaddig ne részesüljenek a mándi javakban, míg néhai fiától M. Lászlótól származó unokáit a szerzett vagyonból ki nem elégítik.⁶ Fia M. László 1715-ben halt meg, s elmaradott özvegye Molnár Kata és gyermekei István, Péter, Bálint és Tamás 1715. V. 2. felosztották az atyai ingóságokat, s a meg nem álló felet 50 m. frt fizetésére kötelezték. Az árvaké volt Borzován a Király Györgyféle jobbágytelek fele, mint Verbőczön lakó

¹ Szinnyei. VIII. 729—730.

² Petrik. Könyvészet I. 535.

³ Petrik. Könyvészet. I. 535.

⁴ Ered. Márton István huszárhadn. birt. Erszodorón.

⁵ V. ö. Márton Imre Abonyi Lajoshoz intézett levelét. 1883. III. 3. dr. Márton Lajos birt.

⁶ Szinnyei. VIII. 740—741.

¹ Szinnyei. VIII. 730.

² Hit. más. a családi lt-ban.

³ Kende lt. Index a Szatmár vm-i iratokról.

⁴ Kir. tábl. p. 4—2366. S. 9.

⁵ Bizonyára a Levenházi Morócz családból, mely 1548-ban kapott Mándon donációt. (Kiss K. A szatmári ref. egyh. tört. 605.)

⁶ Ered. cs. lt.

Márton Péter 1720. IV. 14. kelt leveléből kitűnik¹ s azonkívül volt ingatlanuk Fülesden is.

István ágazata:

István 1715 osztozott testvéreivel a mándi ingóságokon, 1746-ban pedig (Bálint testvérük akkor már nem élt) a borzovai szántóföldeken és kaszálón.² Ez utóbbi helységben a Káloscsalád révén birtak.³ 1755-ben Fülesden lakott s innen jött a mándi adományos rokonai beiktatására, de egyszersmind tiltakozását is bejelentette a leleszi convent előtt.⁴ 1761-ben testvéreivel zálogba vette Márton Miklós egyik telkét 30 vonás frtért.⁵ 1772-ben és 1783-ban már nem élt, ekkor már özvegye Baku Mária folytatta a pert a királyi táblán az adományos Márton Miklós és Mándy János ellen.⁶ 1783-ban fia, a Fülesden lakó István (ki 1772-ben kiskoru) s felesége Nagy Rebeka, valamint Uszán lakó László (1772. kiskoru) s Buday Sára nevű felesége is pert áll.⁷ A legkisebb gyermeknek Mihálynak neve 1836-ban jön elő, mikor is több rokonával egyességre lépett, hogy a fülesdi telkük megoltalmazására kezdett per költségeit közösen viselik.⁸

Péter ágazata:

Péter 1715-ben osztozott testvéreivel a mándi ingóságokon, 1746-ban a borzovai földeken. 1755-ben ellenmondott a mándi adományosok beiktatásának, ekkor Fülesden lakott. 1761-ben testvéreivel együtt zálogba vette 30 vonás frtért Márton Miklósnak azt a mándi telekét, melyet az magtalanul elhalt nagybátyjától Márton Pétertől örökölt. 1772-ben már nem élt, ekkor Mándon lakó özvegye Szűk Klára és fiai pereltek a mándi birtokukért. Házasságából öt fiu származott: Ferencz, László, Sámuel, Péter és György, kik 1790—1800 kör. osztoztak a mándi

és borzovai szántókon és kaszálókon. A négy belső telket (Mándon a déli soron két helyt, a csonka soron és Borzován harmad-harmad telkük volt) szét nem hasogatták, hanem tovább is közösen birták.¹

Ferencz 1772. Mándon élt és perelt. 1779-ben Baxis Juliánna, Kegyes Mihályné, Becsky László Szatmár vm.-i alispán elé idézte hatalmaskodás címén őt, valamint testvéreit Pétert és Györgyöt, továbbá Josa Györgyöt, Kálmán Józsefet, Agárdy Jánost és Dél Istvánt, mivel a Mánd és Penyige helységek közt fekvő Körtvélyes nevű rétet, mely őt illeti, lekaszáltatták s a szénát róla erőszakkal elvitték.² Ferencz 1780—90 közt a mándi ref. egyház gondnoki tisztét viselte,³ 1791-ben a nevezett egyháznak két kenyérszító czintányért ajándékozott⁴.

László 1772-ben már nem élt, kiskoru fiát a Tiszabecsen lakó Jánost ekkor Paál György a gondnoka képviseli a nagy családi perben.⁵ János, ki Tiszabecsen lakott, továbbra is (hihetőleg anyja volt tiszabecsi birtokos) izgága ember volt, 1816-ban tértvényt adott arról a ref. egyháznak, hogy többé nem okoz zavart. 1817-ben meg templomszékper kezdett s jöllehet a vizsályt elsimitották, jegyzőkönyvileg megállapították a Márton-család székét, 1820-ban újból kiujult a székkérdés a Márton és Szolnok családok között.⁶

Sámuel 1772-ben ellenmondott a mándi adományosok beiktatásának Mándon,⁷ testvéreivel 1793. III. 16. osztozott a borzovai földeken.⁸ Ot fia maradt: László, Ferencz, Sándor, Lajos és János. Ők, Sándor kivételével (ki talán akkor már nem élt) 1836-ban kötelezték magukat, hogy fülesdi örökös telkük megoltalmazására indított per költségeit közösen fogják viselni.⁹ László fiának Antalnak felesége szintén aláírta ezt az egyességet Mándon. Másik fiának, Imrének gyermekei: Péter, István, György és Antal

¹ Ered. cs. lt.

² Más. cs. lt.

³ M. Bálint levele Abonyi Lajoshoz 1884. III. 4.

⁴ Hiteles átírás Mándy Lajos min. tanácsos birto-
kában.

⁵ Ered. cs. lt.

⁶ Kir. tábl. p. 4—2974.

⁷ U. ott.

⁸ Csal. lt. ered.

¹ Másolat évszám nélkül a csal. lt.-ban.

² Eredeti pár a csal. lt.-ban.

³ *H. Kiss K.* A szatnári ref. egyház története. 616.

⁴ U. ott. 618.

⁵ Kir. tábl. p. 4—2974.

⁶ *H. Kiss K.* A szatmári ref. egyház tört. 851.

⁷ Kir. tábl. p. 4—2974.

⁸ Csal. lt. más.

⁹ Cs. lt. ered.

Ugocsa vármegyében éltek. 1829. IV. 21. Zoltán Pál Ugocsa vm. esküdtje elismeri, hogy nemzetes Márton István urtól átvette néhai testvérénje, Túry Rákhel asszony eredeti végrendeletét a *fertősalmási* nemes birák által adott jószágok összeírásával együtt s azonfelül folyamodó levelét azzal a meghagyással, hogy azt tek. Újhely Sándor alispánnak adja át.¹ Lajos egyik fia Lajos 1861—5-ig és 1868—70-ig a mándi ref. egyház gondnoka volt,² a ref. egyháznak magtárt építtetett,³ a másik fia Zsigmond Nagy-Zerindre (Arad vm.) költözött; ennek fia Ferencz nagyváradi (Bihar vm.) ügyvéd volt.

Péter 1772-ben Mándon lakott, mikor a kir. táblán perelt az adományosokkal, 1779-ben Baxis Juliánna, Kegyes Mihályné őt is beperelte a Körtvélyes nevű rét lekaszáltatása miatt. 1793-ban felosztották ő és testvérei a borzovai birtokot. 1805-ben Péter, testvére György és unokatestvérei megvették 90 vonás frt ráfizetéssel azt a mándi belső telket Márton Miklós maradékaitól, melyet 30 frtért még 1761-ben elzálogosítottak tőle.⁴ Feleségétől, Veres Sárától négy gyermeke származott: Péter, István, László és Sára (Ary Istvánné). 1837-ben a testvérek (Péter már nem élt, Sára sem, ki helyett férje szerepelt) meg egyeztek, hogy néhai édes anyjokról, Veres Sáráról maradt 140 Rh. frtos zálogos kaszálót, melynek bírása, a tulajdonos megváltozása folytán, veszélyben forog, legyen István testvérüké, ki a kaszáló megtartására megteszi a törvényes lépéseket, Aryné Márton Sára utódait és Márton Lászlót pedig István 30—30 frttal kielégíti.⁵ Nevezett testvérek (Péter utódai) és György utódai 1843-ban a borzovai földekben új osztályt tettek.⁶ — István Mándon lakott, s 1833—1835-ig az ottani ref. egyház gondnoka volt. 1836-ban vállalkozott a család fülesdi telke megoltalmazására, a familia kötelezte magát a költségekhez való hozzájárulásra.⁷ Felesége, Mándi Mándy Klára révén, ki anyai révén Mikolai Mikolay utód volt, (anyja Kölcsey Borbála, nagy-

anyja Mikolay lány), részesedett a Mikolay vagyonyban. István († 1847.) és Mándy Klára gyermekei: Bálint, Zsófia (Szalkay Benjáminné) és Amália (Fülöp Gáspárné). Az özvegy 1850-ben Mándról Gacsályba költözött gyermekeivel.

Bálint szül. 1833-ban, meghalt 1890. IV. 20. Szatmárt; tanult Szatmárt és S.-Patakon, köz- és váltóügyvéd volt, előbb Szatmár város rendőrkapitánya, majd bírása s gacsályi (Szatmár vm.) birtokos. 1886. II. 27. vette nőül Bogáti Hajdú Szerénát (ki jelenleg Veres Károlyné Érszodorón, Szilágy vm.), kitől fiai M. István, szül. 1888. VI. 8., a cs. kir. 4. huszárezredben hadnagy. Öcscse László, szül. 1890. XII. 4., tüzérönkéntes.

György, Péter és Szűk Klára ötödik fia 1772-ben Mándon lakott, mikor is a királyi táblán ő is pert folytatott a mándi adományos rokonai ellen. 1779-ben Baxis Juliánna, Kegyes Mihályné őt is beperelte a szatmárvármegyei alispánnál hatalmaskodás miatt. 1793-ban osztott testvéreivel a borzovai földeken. 1805-ben ő is részt vett a Mándi Márton Miklós gyermekeinek egyik belső telkéből. Utódai 1843-ban újból osztottak a borzovai földön. Őt fia volt: Imre, János, Ferencz, Albert és György. Imre 1810—16-ig mándi ref. tanító volt, dicséretre méltó férfi,¹ a csekély fizetés miatt távozott Ökörítőra, hol 1817—25-ig működött.² 1836-ban már nem élt, ekkor özvegye Ary Sára szerepelt Mándon a családi egység-levélen. — Jánosnak és Ferencznek csupán a neve maradt fenn, János lehet azonos azzal a Márton Jánossal, ki 1819-ben Szatmár-Németin másodtanító, 1820—22-ben pedig első (káplán) tanító,³ Ferencz meg (vagy első unokatestvére Ferencz, Sámuel fia) 1835—1837-ig a mándi ref. egyház gondnoka volt.⁴ Albert 1843-ban osztott testvéreivel Borzován, fia Albert (Bertalan) 1865-ben mándi ref. gondnok volt.⁵ — György 1850—54-ig ref. egyházi algondnok⁶ volt s a ref. egyháznak iskolát építtetett⁷ s megajándékozta az ekklesiát egy karmazsinselyem arannyal himzett kendővel.⁸ 1870—72-ig ismét gondnok lett.⁹ Fia Miklós volt, unokája Ferencz, Mándon.

¹ Cs. lt. más.

² *Kiss.* A szatmári ref. egyh. 617.

³ U. ott.

⁴ Csal. lt. ered.

⁵ Csal. lt. más.

⁶ Csal. lt. más.

⁷ Csal. lt. ered.

¹ *H. Kiss.* 612. — ² U. ott. 662. — ³ *H. Kiss.* 831. — ⁴ U. ott. 617. — ⁵ U. ott. 617. — ⁶ U. ott. 617. — ⁷ U. ott. 617. — ⁸ U. ott. 618. — ⁹ U. ott. 617.

Tamás ágazata:

Tamás 1715-ben osztozott testvéreivel a mándi ingóságokon, 1746-ban pedig a borzovai földeken. 1748-ban Mándon intézkedő nemes hadnagy volt.¹ Ez évben a leleszi conventhez oklevélkiállító parancsot szerzett.² 1755-ben, mikor a mándi adományosok beiktatása ellen tiltakozott, fülesdi lakos volt. A mándi ref. egyház urasztalan a legujabb időben is egy tarka egyiptomi szőnyeg állt, melyet 1745-ben M. Tamás feleségével és anyjával közösen ajándékozott.³ Tamás 1761-ben már nem élt, ekkor özvegye, Juhász Erzsébet vett részt a Márton Miklós gyermekeitől zálogolt belső telekből. Özvegye 1772-ben is élt, mikor négy fiával: Jánossal, Józseffel, Gergelyvel és Mihályval együtt perelt a királyi táblán a mándi donatio megerősítése céljából.

János 1772-ben a mándi ref. egyház gondnoka volt,⁴ fia Tamás 1805-ben részt vett a Márton Miklós gyermekeitől megvásárolt mándi belső telekből, 1836-ban unokatestvérével Istvánnal, együtt magára vállalta a család fülesdi telkének megoltalmazását s a familia viszont kötelezte magát, hogy a költségeket közösen fogja fedezni.⁵ — József az 1772-es peren kívül az említett 1805. és 1836-os szerződésekben szerepelt, testvére Gergely 1772-ben és 1805-ben; ennek fia Gergely 1820—23-ig a mándi ref. egyház gondnoka volt.⁶ — Mihály neve 1772-ben és 1805-ben jön elő, fia Mihály 1825—27-ig ref. egyházgondnok Mándon.⁷ Ifj. Mihálynak két fia volt: Mihály és József. Mihály előbb M.-Szigeten, majd Mándon (1842—43.) tanító, később mint ref. lelkész Bihar vármegyébe szakadt, József Mándon maradt, hol 1865—68-ig ref. gondnok volt s ez idő alatt a ref. egyháznak magtárt építtetett.⁸

¹ U. ott. 616.

² O. L. Leleszi elenchus IX. köt. M. 75.

³ U. ott. 617.

⁴ Kir. tábl. p. 4—2974.

⁵ Csal. lt. ered.

⁶ H. Kiss. 616.

⁷ U. ott. 616.

⁸ U. ott. 617.

II. FŐVONAL.

Zsarolyáni ágak.

(Zsarolyáni előnévvel)

Alapítója Tamás, Mihálynak Mándi Mándy Erzsébettől származott kisebbik fia. 1571-ben atyjával együtt tiltakozik a Kerepeczy-család ellen a mándi curia eladása miatt, 1572-ben megveszi atyjával együtt azt a bizonyos mándi curiát s tartozékait, míg 1576-ban az Almássy-családnak engedik át. 1590-ben június 4. Eperjesen kelt oklevélben Fejérvöly István, mint Rudolf király nádori helytartója, új adományt ad Tamásnak s több nemesnek egész Zsarolyán helységekre és Sámelháza pusztára, melyet őseik régtől fogva háborítatlanul birtak.¹ 1592-ben jelen van a borzovai családok Borzovába új adomány címén való beiktatásánál.² Felesége Zsarolyáni 'Soldos Zsófia volt, Bertalan lánya. A 'Soldos-család a XV. század elejétől kezdve sokszor szerepel Zsarolyánban és vidékén s úgy látszik, hogy a 'Sarolyány-családnak volt egy oldalhajtása.³ Soldos Zsófiának, ki az összes zsarolyáni ágaknak törzsanyja volt, a következő ősfáját mutathatom be:⁴

Járm-i Járm Bernát	{	(Járm Orsolya Zsarolyáni 'Soldos Bertalan)	{	'Soldos Zsófia (Zsarolyáni Márton Tamás).
-----------------------	---	--	---	---

Házasságukból négy fia Péter, Miklós, János és Albert s egy lány, Anna származott. Ez utóbbi Patóházára ment férjhez, bizonyára Pathó-családbelihez. (Az ő lányát először Sámely Tamás, aztán Barakonyi Ferencz vette nőül.)⁵

¹ Hiteles átirat a cs. lt.-ban. Az adományosok teljes névsora: Márton Tamás, Cheke Pál, Cheke György, Mihály, János, Máté és Gáspár; Zubor István, Pethry György és János, Soldos Bertalan, Bálint és Miklós; Chány Albert, Nagy Gáspár, Soós János és Demeter, Almássy Gáspár, Sámuel, Boldizsár, Gáspár és Menyhért, Fodor György, Nyrő Miklós, Sarolyány Ferencz, Töke Boldizsár deák, továbbá Fodor Klára, Gencsy-Cheögy Miklós —, Sámel Zsófia, Chiurka György —, Cheke Borbála, Nagy Boldizsár —, Kamony Zsófia, Mándi Dancs István deák, felesége és Gálffy Kata Soldos István özvegye.

² Turul 1909. 62.

³ O. L. Kir. tábl. 4—2366. B. 26. sz.

⁴ O. L. Ügyv. utáni perek 59—89. No 13.

⁵ Nagy-Iday lt. IV. fasc.

Tamás 1611-ben halt meg, fiai ebben az évben ápr. 23-án osztottak Cseke Miklós szolgabíró s több nemes tanu előtt az atyjokról maradt házon és háztelkeken. A házat 20 frtra becsülvén, Albertnek intézték, ki János testvérét 6 frt 66 dénárral kielégítette. Az udvar harmadrészét keletről, avagy északról Jánosnak adták, a délről való két részt a házzal, csürrrel együtt Miklós és Albert kapta, Péternek a Babai Pétertől maradt pusztá telek jutott. Az egyességet 100 magyar frt. kötés alatt erősítették meg.¹ Kétségtelenül több belsőségük s egyéb ingatlanuk is volt Zsarolyánban, de az 1611-iki osztályban csak erről volt szó. 1616-ban ismét osztottak, de az egyesség-levélre nem tudtam akadni.

Péterről és Miklósról, kik igen terjedelmes családtörzseket alapítottak, alább lesz szó, először a két fiatalabbról kívánok megemlékezni. János 1611-ben és 1616-ban osztozott testvéreivel, 1631 előtt Péter bátyjával és Zubor Mátyással együtt zálogba vett egy nemes udvarhelyet Zsarolyánban Farkasné Pethry Annától, fiától Farkas Ferencztől s unokáitól Zalóky Miklóstól és Lászlótól.² 1632-ben is ő is testvéreivel együtt vizsgálatot tartatott Zsarolyán és Szekeres között per tárgyát képző erdők dolgában.³ 1643-ban unokatestvérei Mándi Márton Gergely és Péter vele, s Péter és Miklós testvéreivel pert folytattak hatalmaskodás czimén, mivel Mándon beleegyezésük nélkül házat építettek. Szt.-Mártoni Farkas István és Sulyok János alispánok az alpereseknek adtak igazat, miért is ezek Drugeth János országbíróhoz fordulnak, ki azon a czimen, hogy a felperesek ügyvédje, ki az ügyet jól ismerte, időközben meghalt, új ítéletet kért Szatmár vármegyétől.⁴ János fiának, ugyancsak Jánosnak s rokonainak 1660-tól kezdve a Nagy-Szekeresen birtokos Kölcsey-családbeliekkel van pere, a per az egri érseki széktől Weselényi Ferencz nádor elé került, ki 1664-ben a Márton-család javára mandatum executionale-t adott ki,⁵ de a per véget nem ért, a tárgyalásra új határnapot tűztek ki,⁶ de Chimey

Pál nádori ítélőmester tudatta Márton Jánossal s unokatestvéreivel, hogy a határnapot a nádor meg nem tarthatja, hanem ujat tüzet ki.¹ János 1670-ben Zsarolyánban tanuként szerepel Desseffy Gábornak Márton Tamás részére adott meghatalmazó levelén,² 1673-ban ugyanennek a Márton Tamásnak adásvevési szerződését mint zsarolyáni főbíró írta alá,³ Márton Anna, Egry-Szücs Lászlóné gyermekeinek osztálylevelén 1673-ban szintén ilyen minőségben szerepelt,⁴ 1692-ben jelen volt Márton Péterné Szinthy Erzsébet végrendelkezésénél Zsarolyánban.⁵

A legfiatalabb testvér *Albert* az 1611-iki osztály értelmében az ősi udvarházat nyerte, 1631-ben Péter bátyjának Zubor Mátyással kötött szerződését mint tanu írta alá,⁶ 1632-ben bátyjaival együtt vizsgálatot tartatott a Zsarolyán és Nagy-Szekeres határán fekvő erdő hovatartozandósága iránt,⁷ 1633-ban mint Szatmár vármegye-assessora írta alá Péter bátyjának Sámely Annával kötött zálogos levelét,⁸ 1634-ben testvéreivel együtt ügyvédet vallott.⁹ Ez az utolsó adat róla, ugy látszik, magtalanul halt el.

*

Márton Tamásnak és Soldos Zsófiának legidősebb fia *Péter* 1611-ben osztozott testvéreivel bizonyos atyjokról maradt zsarolyáni belsőségen, neki a Bábai Pétertől maradt pusztá telek jutott 100 magyar frt kötés alatt.¹⁰ Igen képzett, tanult ember volt, 1614-től kezdve többször viselte a Szatmár vármegyei rendes szolgabíró-ságot a Kölcsey, Kende, Nagy-Iday levéltárak nemcsak aláírásait őrzik, hanem számos szerződést is, melyet ő írt. Főszolgabíró volt tudomásom szerint 1614. 15., 17., 18., 19., 20., 24., 25., 26. és 1627. években, míg 1622-ben, mint Szatmár vármegye viceporkolábjá írta magát alá.¹¹ Hites ügyvéd is volt, mint néhány iratból kitűnik

¹ O. L. Ügyv. utáni p. 59—89. 24. szám.

² O. L. Ügyv. utáni 59—89. No 18.

³ O. L. Kir. tábl. p. 4—2366. No 14. 48. sz.

⁴ U. ott. Litt. S. 9. szám.

⁵ N. R. A. Fasc. 1052. No 13. és Nagy-Iday lt. 1664.

⁶ Kende lt. 1664. V. 12.

¹ Nagy-Iday lt. 1664.

² Nagy-Iday lt. 1670.

³ U. ott. 1673.

⁴ O. L. Kir. tábl. p. 4—2366. M. 15. sz.

⁵ Nagy-Iday lt. 1692.

⁶ O. L. Ügyv. utáni p. 59—89. No 18.

⁷ O. L. Kir. tábl. p. 4—2366. No 14. 48. sz.

⁸ Nagy-Iday lt. 1633.

⁹ O. L. Leleszi elenchus VII. köt. No 242.

¹⁰ O. L. Ügyv. után 59—89. 24. szám.

¹¹ Nagy-Iday lt. 1622.

1622-ben Gencsen lakó Kórody Andrásné, Genczy másként Czeghi Margit (néhai G. Miklós és Fodor Klára leánya) gyermekei nevében is azt a zsarolyáni pusztát telket, melyet már régebben zálogba vett tőle Márton Péter megtoldván szántókkal és kaszálókkal, újra zálogba adta neki Gyulaffy Miklós szatmári viczekapitány előtt 128 frtért.¹ 1624-ben Farkas István szatmári alispán előtt Pétert Kállai Kállay Miklós ügyvédjének vallotta.² 1624-ben Tivadari Péter a hadnagyságra kivetett fizetéséből 13 frtot felvett tőle.³ 1626-ban Kydei Anna, Tunyoghy Miklósné azt a Majtison levő pusztát háztelket, melyet néhai testvérbátyja Kydei László 32 frtban zálogba vetett Márton Péternek, ugyanakkora összegben nála hagyta, mivel, mint mondja, «sok szükséges dolgaimban szolgált nekem és az uramnak is».⁴ 1631-ben Zubor Mátyás, abban a zsarolyáni—Pethry Anna asszonytól, fiától Farkas Ferencztől s unokáitól Zalóky Miklóstól és Lászlótól (kik Zemplén vm.-ben Nathán laktak) vett — pusztát telekbeli részét, melyet M. Péterrel és Jánossal együtt vett volt, 60 frtban örökáron átenged neki. Ebből 20 frtot Péter készpénzben fizetett le, s adott azonfelül egy juhot s Fülesden Nagy Benedek pusztájának felét, melyet Zalaj Simontól vett 18 frtért s ígéretet tett, hogy «kész szolgálni egy causában prókatori módon, vér szerint való atyja fiait kivéve.»⁵ 1632-ben testvéreivel együtt vizsgálatot tartatott a Zsarolyán és Szekeres határán fekvő erdő hovátartozandósága iránt,⁶ ugyanebben az évben tiltakozott az Uray-, Kölcsey- és Buday-családok cselekedete ellen, kik a Szekeres határában fekvő Kerck nevű rétét Rosályi Kun László főispánnak eladták az ő megkárosításával.⁷ 1633-ban Cseke Györgytől Zsarolyánban és Sámel pusztán vett bizonyos földeket 35 magyar frtért,⁸ míg Sámel Annától 5 frt 20 denárért zálogba vett egy darab szántót,⁹

ugyanebben az évben atyjafiaival Soldos Györggyel, Andrással és Annával osztozott.¹ 1634-ben Genczy-Czeghy Margitnak, ki ekkor már Bedőházy Ferencznek volt a felesége, a nála levő zsarolyáni részére a maga jó szántából még 25 frt értékű marhát adott.² Ugyan ebben az évben testvéreivel együtt ügyvédet vallott.³ 1637-ben, mint Márton Tamásnak, Soldos Zsófiától származott fia, ki viszont Soldos Bertalantól és Jármay Orsolyától, Jármay Bernát lányától származott, ki akarja váltani azt a Jármay (Szatmár vm.) faluban levő curiát, majorságot, szántókat, kaszálókat, jobbágytelkeket, erdőket és minden tartozékát, melyet szépapja Jármay Bernát zálogba adott (kb. 99 éve) néhai nemzetes Zokoló Györgynek. Ez a jószág 1637-ben nagyságos briberi Melith Péter és György, nagys. Kapy Kata nagys. Forgách Istvánné, nemzetes Mosdósy Imre és felesége Rétey Zsófia, Rétey Pálné eszéni Chapy Zsófia kezén volt örökségképen. Nevezettek Márton Péter a jelzett összeg felkínálásával a birtok kiadására felszólította.⁴ 1639-ben Kölcsey Zsigmond őt intette meg egy Fülesden lakó elzálogosított jobbágyának kiadása iránt.⁵ 1643-ban Farkas István alispán előtt megintette Barakonyi Mihályt, hogy azt a zsarolyányi jobbágytelket és tartozékait, melyben Pásztor Ambrus nevű jobbágy lakik, s melyet néhai Kamuthy Simon ur özvegyétől néhai Balogh Borbálától vett zálogba, az 51 frt 50 denár zálogösszeg kifizetése után adja ki. Ugyancsak 1643-ban Mándi Márton Gergely és Péter perelik be Farkas alispán előtt őt és testvéreit, mivel Mándon curiát építettek. Az alispán nekik adott igazat, de ezek Drugeth János országbíróhoz felfolyamodták, s az országbíró új ítélethozatalra szólította fel a megyét.⁶ 1643-ban Boda Miklós és Oláh Gergely örökös jobbágyul kötötték le magokat M. Péternek és Péter fiának.⁷

Az utolsó irat róla 1644-ből van, mikor is Kölcsei Kende András ügyvédjeként jelenik

¹ O. L. Ügyv. után 59—89. 16. sz.

² Kölcsey lt. 1624.

³ Nagy-Iday lt. 1624.

⁴ Ügyv. 59—89. 25. sz.

⁵ Ügyv. 59—89. 18. sz.

⁶ Kir. tábl. 4—2366. No 48. sz.

⁷ O. L. Egri kápt. elench. I. 426. lap.

⁸ Ügyv. 59—89. No 9.

⁹ Nagy-Iday lt. 1633.

¹ Ügyv. 59—89. No 39.

² U. ott. No 12.

³ Leleszi elench. VII. Nr. 242.

⁴ Ügyv. 59—89. No 13.

⁵ Kende lt. elenchusa.

⁶ Kir. tábl. 4—2366. 9. sz.

⁷ Mindkét kötelezvény a Nagy-Iday lt.-ban.

meg Szatmár vm. itélőszéke előtt,¹ de valószínűleg csak 1647-ben halt meg, mert gyermekei akkor osztoztak.² Feleségül az ősrégi Bereg vm.-i családból származó Bégányi Bégányi Zsófiát vette, kitől négy gyermeke származott: Péter, László, Anna és Tamás. Péter 1647-ben osztozott testvéreivel, s mikor Annát ingóssággal kielégítvén, a neki jutott Barakonyi-féle zsarolyáni puszta házhelyet és tartozékait is megvették tőle 50 magyar frtéért.³ Péter 1652-ben magtalanul elhalván hagyatékán testvérei osztoztak.⁴ Anna 1647-ben Krisanói Gerseny Jánosnak volt a felesége. 1652-ben sajátkezüleg aláírt levélben lemondott fiával Gersani (igy) Pállal együtt 20 frtéért László és Tamás testvérei javára Zsarolyánban lakó Mészáros István jobbágyról, fiáról Mészáros Jánosról és Boda Miklósról.⁵ Anna később Egry-Szücs Lászlónak lett a feleségévé s második házasságából származó gyermekeivel Erzsébettel és Istvánnal 1673-ban osztozott zsarolyáni részükön.⁶ A másik két fiú László és Tamás nagyobb törzseket a zsarolyáni idősb (melyből a sárközujlaki ágazat) és és zsarolyáni ifjabb ágazat alkotván, külön szölok róluk.

Zsarolyáni idősb ág.

László, Péter szolgabíró fia, 1647-ben osztozott testvéreivel a Szatmár és Bereg vármegyékben fekvő ősi javakon, mikor is a három férfitestvér a leányt Márthonfi (igy! mig testvérei Márthonok) Annát, nemzetes és vitélő Gersenyai János házastársát ingóságokkal elégitvén ki, a zsarolyáni Barakonyi-féle telket és tartozékait is megvette tőle 50 m. frtéért.⁷ 1652-ben László Tamás öccsével megosztott Péter bátyja még osztatlan javain, Lászlónak a Cseke Miklós háza helyének fele jutott s Mészáros János nevű jobbágy;⁸ nevezett jobbágyról s Boda Miklós nevű jobbágyról (kit Tamás kapott)

Anna testvérük 20 frtéért lemondott.¹ 1656-ban László Nagy-Szekeresen levő házát s minden tartozékait 85 frtéért elzálogosította Rápolton lakó Kormos Péternek.² 1658-ban tanu volt Tamás öccse zálogoslevelén.³ 1664-ben Wesselényi nádor végrehajtóparancsot adott ki az ő s rokonai javára Uray Ferencz, Kende István, Kölcsey Péter stb. ellen.⁴ Csicsery Pál nádori prothonotarius a tárgyalás napjáról levélben értesítette a szintén érdekelt nagy-szekeresi birtokost Sulyok Borbálát, Kende Jánosnét,⁵ de a tárgyalás elhalasztatván, nevezett itélőmester tudatta ezt Márton Lászlóval, Jánossal és Tamással.⁶ 1673-ban tanuként szerepelt László hugának Annának és az ő gyermekeinek osztálylevelén Zsarolyánban.⁷ 1675-ben Kydei Mihály azt a pusztatelket Majtison, melyet néhai atyja Kydei László és ennek testvére Kydei Anna asszony néhai Márton Péternek elzálogosított volt 100 m. frt auctióért neki, Zsarolyánban lakó M. Lászlónak, feleségének Pathó Erzsébetnek és Ferencz fiának, valamint lányának Egry Istvánné Márton Annának örökösen eladta.⁸ 1679-ben László egyességet kötött sógornőjével M. Tamásné Szeőke Ilonával s ennek Péter fiával 100 frt kötés alatt, hogy egymással nem fognak pereskedni.⁹ Lászlónak Magasmarthi (Patóházi) Pathó Erzsébettől három gyermeke származott a már említett Ferencz, Anna (Egry Istvánné) és még egy lány, ki Lövpetri Pethry Jánosnak lett feleségévé.¹⁰

Ferencz 1673-ban tanu volt nagybátyjának, Tamásnak Patkós Ferenczczel kötött adásvevési szerződésekor.¹¹ 1675-ben atyjával együtt megvette Kydei Mihály telekét Majtison 100 m. frt auctio mellett. Lakását Zsarolyánból Sárközujlakra tette át. 1710-ben osztozott Pathó András utódaival.¹² Ferencz birtokába jutott Kis Ferencz,

¹ Kende lt. 1644.

² Kir. tábl. 4—2366. 18. sz.

³ U. ott.

⁴ U. ott. 14. sz.

⁵ Ügyv. 59—89. No 23.

⁶ Kir. tábl. 4—2366. M. 15. sz.

⁷ Kir. tábl. 4—2366. 18. sz.

⁸ Ügyv. után 59—89. 14. sz.

¹ U. ott. 23. sz.

² U. ott. 21. sz.

³ Kölcsey lt. 1658.

⁴ N. R. A. Fasc. 1052. No 13; és Nagy-Iday lt. 1664.

⁵ Kende lt. 1664.

⁶ Nagy-Iday lt. 1664.

⁷ Kir. tábl. 4—2366. M. 15. sz.

⁸ Ügyv. után 59—89. 20. sz.

⁹ U. ott. 8. sz.

¹⁰ Kir. tábl. 4—2366.

¹¹ Nagy-Iday lt. 1673.

¹² Kir. tábl. 4—2366. No 20. 54. sz.

valamint Palády András és felesége Pathó Anna magszakadásával anyai testvérével Erdőhegyi Zsigmonddal együtt (ki Rákóczi Ferenczcel kibujdosott) nevezettek jószágainak.¹ Ezek a tekintélyes birtokok régebben az utód és végrendelet nélkül elhalt Jancsó Istvánnak (Jancsó Pál és Daróczy Mária fiának) és Szerémy Lászlónak † 1682. (Daróczy Kata férjének) kezén voltak,² de tulajdonképpen eredetileg az albisi Zólyomy-család tulajdonát képezték. A XVIII. század elején³ Márton Ferenczen kívül⁴ Mikolay György⁵ is bírta a kérdéses javakat. 1713-ban a kir. fiscus perrel megtámadván a birtokosokat, Erős Gábor a szatmári kir. javak provisorá összeíratta ezeket. E szerint: A Jancsó István-féle javak: *Lázárban* öt jobbágyos és egy pusztatelek, rét és szántó 200 mérős, 6 ökör, 40 sertés és 2 tehén, *Hiripén* vannak bizonyos javak, melyeket azonban az ősi javakkal vegyesen bir Márton Ferencz. A rakamazi Visky javak: *Szatmárban* egy ház 230 frt értékben *Némethiben* egy telek tartozékaival 300 frt. Vannak azonkívül ősi javak: *Kak-Szt.-Márton, Udvari Berend* és *Zsadány* helységeiben. *Ujvárosban* négy jobbágy, *Vámfaluban* egy jobbágy. Néhai Szerémy László javai: *Vasváriban* egy curialis telek tartozékaival, azonkívül két jobbágy telekkel és négy üres telek. *Szárzabereghen* két jobbágy telekkel és öt pusztatelek, *Homok-on* és *Lázárin* egy-egy jobbágy. E javakból egyes részeket már a Rákóczi-féle felkelés előtt elfoglalt a fiscus, de közben újra visszafoglalták a fiscustól. A birtokosok azzal védekeztek, hogy Szerémy Anna eltemetése 100 császári tallérjukba került, jóllehet az összeg, a nagyszámu ingóságból könnyen megtérült. Itt is az ősi javakkal vegyesen voltak a Szerémy birtokok.⁶ A nevezett birtokokra a fiscus rátevén a kezét Márton Ferencz és Mikolay György elestek tőlük.⁷ A nádor Pálffy Miklós gróf ezeket a javakat, u. m. Szatmár és Németi városokban, Avas, Lázár, Batiz, Vasvári, Ujváros, Vámfalu,

Okörítő és Patóháza helységeiben levő rész-birtokokat, melyek nevezett Jancsó István, Szerémy László, Palády András és neje Pathó Anna, továbbá Visky János és Kende Kristóf mag-zakadásával jutott a fiscus kezére, 1717-ben Viszocsányi László Szatmár vármegyei főjegyzőnek adományozta.¹ Mivel azonban Palády Anna végrendeletiben unokaöccséről Márton Ferenczről megemlékezett, kinek birtokaiban az 1717. évi tatárdulás nagy kárt okozott, Viszocsányi Sándor az adományos javaknak egy részét, M. Ferencz kezénél hagyta a rajta levő ingóságokkal együtt; ezért viszont M. Ferencz Viszocsányi Sándornak engedte azokat a javakat, melyek Pathó Anna asszony végrendelete szerint néhai Kis Ferencznek hagyattak, kivéve Komorzánon és Felsőfalun egy-egy teleket két jobbágyfiuval.² 1717-ben Ferencz, zsarolyáni jószágára, mely eddig is Ujlaki (Pap) Jánosnál volt 190 frtban, auctiót vévén fel továbbra is nála hagyta 340 magyar forintban (mely jó ezüst, vagy arany pénzben fizetendő), birja Ujlaki a zsarolyáni szántót, kaszálót, Sipos Mihály jobbágyot, a majtisi pusztabeli részt, curiát és mészárszékét.³ 1723-ban Zsarolyánban a Barakonyi-féle teleknek felét 50 frtéért vetette zálogba Bátori Pap Istvánnak és feleségének Győrffy Ilonának.⁴ 1725-ben Bagossy László alispán meghívta őt, hogy Nagy-Szekeres falu határa felosztásának felülvizsgálatán jelen legyen. Neki ugyanis ott Kormos Ferencz kezén volt háza és birtoka, melyet még édesatyja zálogosított volt el.⁵ Ferencznek († 1742-ben Sárközujlakon igen öreg korában) nejétől Mándi Mándy Erzsébettől számos gyermeke született: István, Péter, László, Erzsébet, Kovács János ref. lelkésznek felesége Dobrán (Szatmár vm.), Mária Túry Andrásné Szatmár-Németin, Éva hajadon és Klára Sámelházi Sámel Lászlóé Nagy-Szekeresen (Szatmár vm.). Ez utóbbi már, mint özvegyasszony, tiltakozott 1755-ben Klobusitzky Lászlónak Zsarolyánba és Sámel pusztába való beiktatása ellen.⁶ 1763-ban Mándon levő, anyjá-

¹ N. R. A. Fasc. 1069. No 76.

² N. R. A. Fasc. 1408. No 1.

³ U. ott. Fasc. 1069. No 76.

⁴ Ki úgy tetszik, Szerémy László utódja volt.

⁵ Talán Jancsó István utódja.

⁶ N. R. A. Fasc. 1069. No 76.

⁷ U. ott. Fasc. 1408. No 1.

¹ O. L. Nádori adományok könyve.

² N. R. A. Fasc. 1408. No 2.

³ Ügyv. 59—89. 7. sz.

⁴ U. ott. 28. sz.

⁵ U. ott. 26. sz.

⁶ Kir. tábl. p. 4—2366. 38. sz.

ról Márton Ferenczné Mándy Erzsébet asszonyról maradt harmadtelkét tával és erdejével együtt 30 vonás frtért zálogba adta Mándy János vejének Kováts Istvánnak.¹

István 1690 körül született, az akkor zálogban levő zsarolyáni jószágot örökölte atyjától, míg öcscsei a sárközujlakit. József fia feljegyzése szerint ref. lelkészi hivatalt viselt. 1736-ban megintette Szatmár vármegye utján hivatalosan Kölcsey Ferencz özvegyét Leövey Borbálát, bizonyos tartozás miatt.² 1738-ban feleségével Dobos Erzsébettel és Dobos Istvánnal, valamint Dobos Andrással együtt a leleszi conventhez intézett oklevélfelkutató parancsot eszközölt ki.³ Gyermekai voltak: József, István, Krisztina (Beke András pelei [Közép-Szolnok vm.] nemes felesége), továbbá Éva és Sámuel.

József saját feljegyzése szerint 1712-ben született, 1727-ben a debreczeni főiskolának lett a tanulója «Ego Josephus Márton subscribo legibus 1727. die 6. May.»⁴ 1749. II. 24. Kiváltotta zálogból a zsarolyáni és majtisi jószágot, jobbágyot, curiát és mézárszéket Újlaki Pap Istvántól és Visky Erzsébettől, mely birtokot még 1717-ben (a tatárdulás évében) zálogosított volt el 340 pengő frtért a nagyapja M. Ferencz.⁵ Ettől kezdve Zsarolyánban lakott. Ő készítette el családjá leszármazási táblázatát az 1489-ben adományt nyert Pétertől kezdve. A családfának ilyen feliratot adott: «Arbor Genealogiæ Martonianæ de Sarolyán, ab Anno . . . florente, modo autem Per Josephum Márton ex antiqua descriptione Genealogiæ hac Arbor uberius explanata 1748. 9a X bris.»⁶ A családfa nem teljes, csak az 1590-ben Zsarolyánban adományt nyert Tamás Péter fiának adja utódait, Péter testvéreinek leszármazói, valamint a mándi ágak nincsenek levezetve, mégis több kérdésben jó segítségemre volt. 1755-ben a Klobusitzky László beiktatásának, — ki Zsarolyánra és Sámel pusztára nádori adományt szerzett — Sipos János, Márton József jobbágya mondott ellent.⁷ 1772-ben

már nem élt, ekkor a királyi táblán a zsarolyáni adományos Klobusitzky László ellen¹ s a Mándra adományt szerzett rokon Mándy és Márton stb. családok ellen özvegye Horváth Erzsébet és fiai folytatták a pert.² Zsarolyán a régi jogu birtokok kezén maradt, mert Klobusitzky elhalt s fiai félben hagyták a minden jogalapot nélkülöző pert. Józsefnek Horváth Erzsébettől a következő gyermekei származtak: József (korán meghalt), Sándor, Ferencz (korán meghalt), Juliánna (†), László és Imre. — Sándor előbb Beregszászon járt iskolában, majd 1759-ben a debreczeni főiskola I. osztályába iratkozott be s elvégezte a theológiát. 1768-ban Békésben volt rektor, majd Makón káplán, később Dobozon (B-kés vm.) ref. lelkész, majd Ágyán (Arad vm.) ugyancsak lelkész.³ Dobozi lelkész korában 1774. II. 7. Szatmár vármegyétől nemesi bizonyoságlevelet nyert.⁴ Meghalt 1794-ben Debreczenben.⁵ Három fia volt: Sándor, Péter és Benjámín. Sándor Ágyán született, 1791-ben iratkozott be a debreczeni főiskola I. osztályába; elvégezvén a theológiát Hegyköz-Szentmiklóson (Bihar vm.) volt rektor, majd Kabára (Hajdu vm.) küldetett ki, hol 1806-ban meghalt.⁶ Nemességét 1804-ben Szatmár vármegyében igazolta.⁷ Péter 1843-ban halt meg magtalanul, Benjámínról semmi adat. — László 1748-ban már élt, mert az apja által készített családfán már szerepel, az 1772. évi a királyi táblán Zsarolyánért folytatott perben szintén ott van a neve, de családot nem alapított. — Imre, szül. 1751-ben Zsarolyánban, ő volt a legkisebb fiú s ő örökölte a zsarolyáni curiát s ott is lakott egész haláláig 1831-ig. 1793. V. 11. és 1804. VI. 17-én hiteles vallomással az ákosi, szoboszlai és pestvármegyei Mártonokat vérrokonainak ismerte el.⁸ Feleségétől Hetey Krisztinától származott fia Ferencz (1809–1868.) zsarolyáni birtokos. Az ő fia volt Sámelházi Sámé (Sámell) Marcellától († 1871):

¹ Csal. lt. ered.

² Kende lt. Elenchus a szatmármegyei levéltárból.

³ Leleszi elenchus. IX. köt. M. 28.

⁴ Thúry 204.

⁵ Ügyv. után 59–89. No 7.

⁶ Eredeti a Nagy-Iday lt. IV. Fasc.

⁷ Kir. tábl. 4–2366. 38. sz.

¹ U. ott. periratok.

² Kir. tábl. 4–2974.

³ Thúry 252.

⁴ Kir. tábl. 4–2366. L. 16.

⁵ Thúry 252.

⁶ Thúry 448.

⁷ Gorzó. Szatmár vm. ns. családjai.

⁸ Ered. irat Dr. Márton Lajosnál Abonyban.

Elek (sz. 1837. † 1911. XII. 25.) szatmárvármegyei szamosközi járási szolgabíró, közgyám, ő adta el a zsarolyáni birtok utolsó maradványát a XIX. század végén, mely több mint négyszáz esztendeig volt a család kezén. Az 1870-es évek elején egy nagy tüzvész Zsarolyánban a család többszázados teli levelesládáját elhamvasztotta.¹ Elek 1869-ben házasodott s feleségétől nagy-zsennyei Majos Szerenától (sz. 1850. I. 10., M. István és Majos Zsófia lánya) származtak gyermekei: Béla szül. 1871. V. 8. Zsarolyánban, kinek első felesége vinnai Dravetzky Margit 1895-ben meghalt, a másodiktól Erdőhegyi Ilonától s a harmadiktól Domján Dórától elvált; Szeréna szül. 1877-ben Zsarolyánban, férje Bodoki Henter Zoltán alezredes.

István 1715 körül született, 1755-ben Fehérgyarmaton (Szatmár vm.) lakott, mikor is feleségével Bakos Erzsébettel együtt a királyi táblán tiltakozott Klobusiczky Lászlónak Zsarolyánba való beiktatása ellen.² 1772-ben már nem volt Zsarolyánban birtoka, ekkor Miszti-Mészáros János és felesége Szekeres Anna folytatták a pert, mert ők a Fehérgyarmaton lakó Márton István jussát megvásárolták volt.³ István és Bakos Erzsébet fia György Fehérgyarmaton igazolta nemességét.⁴

Sámuel Zsarolyánból Bihar vármegyébe költözött s utódai ott Nagybjomban éltek; Sámuel fia volt István, kinek fiai János és Ignác. Nevezett István fiaival együtt 1775. I. 1. Sárközujlakon Zsarolyáni Márton Lászlótól, id. és ifj. Ferencztől nemesi bizonyáglevelet kapott, melyben nevezettek vérszerinti atyjokfiának ismerték el őket. A levelet Szőke Zsigmond szatmármegyei commissarius és Egei János és Magyarosi Parajdi János is aláírták s megpecsételték.⁵ Ignác fia István, ki Nagybjomban lakott, hagyomány szerint egy gazdag görögkeleti valásu görög nőt N. Theodorát († 1861. Tiszaroffon) vette nőül, kinek kedvéért a ref. vallást odahagyta s gyermekeit is ebben a vallásban

nevelte fel. Gyermekeik voltak: Mária, Sztankovics Istvánné Tiszaabádon és Dömötör (szül. 1813. † 1885.), ki az 1840-es években Tiszaroffon kereskedést nyitott s megvette a Roffon mag nélkül elhalt Roffi Borbély Márton curiáját¹ s gyakran látta vendégül a helybeli és vidéki földesurakat s őt is, mint sokat tapasztalt, művelt, szellemes embert és kellemes társalgót, a legelső uri körökben szívesen látták. Nemsokára megvette Roffi Borbély Antal és Lajos pusztakakati (Jásznagykunszolnok vm.) négyszázholdas birtokát s felhagyott a kereskedéssel. Ez volt a veszte, jöttek rossz évek, a gazdaság nem jól ment, megszorult földesuraknak kölcsönököt adott, váltóikat aláírta. A birtokot el kellett adni, br. Schilling Vilmos vette meg, kinek örököseitől Bárczay Gyula örökösei elcserélték.² Dömötörnek Takácsy Katalintól (a Nádudvarról később Kunhegyesre költözött T. György lánya) származó gyermekei: Géza (1851—1914. XII. 9.) bácsalmási orvos volt (katholizált), feleségétől Stündl Kornéliától (esk. 1886.) származó egyetlen gyermeke Dóra (sz. 1897.) — Etelka fiatalon meghalt — és Döme szül. 1854-ben, tanult Hocheimben és Zürichen gazdasági iskolát, mire azonban hazatért, apjának birtokát el kellett adnia. Jelenleg államrendőrségi nyug. gondnok Budapesten, nála van az 1775. évi bizonyáglevél, de a leszármazást egyéb okirattal nem tudván támogatni, ennek a görögkeleti ágnek a Zsarolyáni Márton-családból való származásához szó fér. Kétszer házasodott, első felesége Gross-Poppeni Popp Berta, kivel 1896. II. 15. kelt egybe, 1909. VI. 3. meghalt, második felesége, kit 1912. VI. 16. vett el, Jambrik Mária.

Sárközújlaki ágazat.

Péter, Ferencznek és Mándy Erzsébetnek második fia 1700 körül született, a sárközújlaki birtok felét örökölte, ott lakott és ott is halt meg.³ Három fia - Sámuel, Ferencz és Péter 1748-ban még gyermekkorban voltak.⁴ Ferencz

¹ Márton Elek levele Abonyi Lajoshoz 1884. V. 28. Dr. Márton Lajosnál Abonyban.

² Kir. tábl. 4—2366. 38. sz.

³ Kir. tábl. 4—2366. No 5. 35. sz.

⁴ *Osváth*. Szatmár vm. ns. családjai.

⁵ Eredetije Márton Döme államrendőrségi gondnok birtokában Budapesten.

¹ mely jelenleg a «zöldfához» címzett fogadó.

² Magary-Kossa Sámuel tápiószentmártoni földbirtoke ur szíves közlése.

³ Kir. tábl. p. 4—2366. L. 16.

⁴ V. ö. a Márton József-féle családfát a Nagy-Iday lt.-ban IV. fasc.

1775-ban aláírta a család Bihar vmegyébe szakadt ágának bizonyítványát.¹ Sámuelről származott Lajos (sz. 1814.), kinek Gódney Manczi feleségétől Eszter (sz. 1840.), József (sz. 1843.), Mária (sz. 1846. Kanizsai Ignáczné) és Juliánna (sz. 1851. Pásztor Józsefné). Eszter és Juliánna 1885-ben a sárközújlaki ref. egyháznak két ezüsttel és selyemmel kivart asztalkendőt ajándékoztak.²

A harmadik fiú László született 1707-ben, a sárközújlaki birtok felét örökölte; de volt rész-birtoka Zsarolyánban is, 1772-ben ő is pert folytatott a Klobusiczky-családdal a királyi táblán³ 1775-ben a Nagybajomba elszármazott Mártonok részére a bizonyáslevelet ő írta sajátkezűleg. Kétszer házasodott, első feleségétől való Mária lánya, ki Pap Sámuelnek lett feleségévé Zsarolyánban. Második feleségétől (ki 1737-ben született) származott egy lánya, ki 1768-ban született, de hamar meghalt, továbbá Zsigmond fia (sz. 1776.) és egy másik lány (sz. 1778.). — László, ki nemességét 1804-ben Szatmár vm.-ben igazolta,⁴ fiatalos életerejét egész haláláig, mely 1819. V. 25. 112 éves korában Sárközújlakon következett be, megőrizte. Még halála előtt pár nappal olyan tüzes paripát ült meg s lovagolt rajta a szomszédfaluba, mely előtte való nap egy erőteljes 30 éves fiatal embert lehányt magáról. A halál csendes álomban jött rá. Zsigmond fiával pipát hozatott, megtöltötte, rágyujtott, közben elszunyókált s nem ébredt fel többet.⁵ Fia Zsigmond (sz. 1776.) sárközújlaki birtokos, kinek Szolnoki Jármy Zsuzsánától egyetlen gyermeke Polixena Nagykereki Kerekes Lászlóné, birtokos Sárközújlakon, Császlón és Aranyosmedgyesen;⁶ (Szatmár vm.) igazi nagyasszony volt. 1882-ben és 1883-ban a sárközújlaki ref. egyháznak fehér damasztabroszt és arany poharat adott, végrendeletileg pedig 600 frtos alapítványon kívül hat hold földet hagyott.⁷ Meghalt 1884. II. 23-án, sírja a sárközújlaki ref. temetőben van. Végrendelete Pesten kelt 1871. II. 20., mely szerint 500

frtot hagyott a debreczeni ref. főiskolának. Ez az összeg az 1911. évi költségvetésben 11.333 K 95 f-re nőtt. A tőke 500 K évi kamata «egy jó tanuló ifjú felsegítésére fordíttassék; a kiválasztásnál a hozzám legközelebb álló Zsarolyáni Márton, Nagykereki Kerekes, Hiripi Böszörményi, Óvári Szeőke, Darvai Darvai nemes családokból származó ifjaknak elsőség adassék». A nevezett családok után vejének, Péchújfalusi Péchy Istvánnak utódai részesüljenek az alapítványban. Az összeget addig élvezze az illető ifjú, míg a debreczeni főiskolán tanul.¹ Polixena vagyonának örököse a Péchújfalusi Péchy-család lett.

Zsarolyáni ifjabb ág.

Tamás, Péter szolgabírónak legkisebb gyermeke volt,² 1668-ban maga is viselte Szatmár vármegye rendes szolgabírói tisztét, 1647-ben osztozott testvéreivel atyjokról maradt Szatmár és Bereg vármegyékben fekvő «udvarházak, jobbágyok, puszták, mező- és falubeli örökségek, szántó- és kaszálóföldek, rétekben és minden ingó-bingó marhákon», melyek azonban, sajnos, egyenként nem soroltattak fel.³ 1652-ben testvére Anna Gersani Jánosné lemondott 20 frtért három zsarolyáni jobbágyról az ő és László bátyja javára,⁴ 1652-ben Lászlóval osztozott Péter bátyja hagyatékán, két házhelyen és két jobbágyon; egyéb jószágait már előbb felosztották.⁵ Tamás feleségül Óvári Szeőke Ilonát vette, ki leányágon az ősrégi Sásváry-családból sarjadt. Szeőke Ilona ősfája a következő:

¹ Balogh Ferencz. A debreczeni ref. kollegium alapítványi törzskönyve. Debreczen 1911. 140. l. — ² Szatmár vármegye monográfiája. — ³ Kir. tábl. 4—2366. 18. sz. — ⁴ Ügyv. 59—89. No 23. — ⁵ U. ott. No 14. — ⁶ Nagy-Iday lt. IV. Fasc. — ⁷ 1575-ben ellenmondott a Perényi-család beiktatásának Sásvárra és Medgyesre (N. R. A. Fasc. 1097. No 5.).

¹ Ered. Márton Döme államrendőrségi gondnok birt. Budapestben.

² Soltész. A nagybányai ref. egyházmegye tört. 301. l.

³ Kir. tábl. p. 4—2366. No 5. 35. sz.

⁴ Gorzó. Szatmár vm. ns. családjai.

⁵ Hazai és külf. tudósítások 1819. évf. II. 16.

⁶ Gazdaczimtár 1882. év. 627. l.

⁷ Soltész. Nagybányai ref. egyházm. 313., 314.

Szeőke Ilona M. Tamásné 1655-ben osztozott hajadon hugával Sz. Judittal a sásvári, aranyos-medgyesi stb. javakon.¹ Tamás, ki állandóan Zsarolyánban lakott, (nagy curialis sziltelke volt a Csonkasoron,²) 1658-ban Fülesden lakó Nagy Benedek nevű jobbágyát zálogba adta telkestől 80 m. frtért nemzeti Károlyi Ferencznek.³ 1659-ben feleségét Ugocsa vármegye törvényszéke felmentette Egri Egry András felperessel szemben, ki bizonyos sásvári telkeket követelt,⁴ 1661-ben Szőke Mihálytól két ökröt örökölt.⁵ 1663-ban M. Tamás részére gr. Nádasdy nádor vallató parancsot adott ki Szatmár vármegyéhez.⁶ Ez évben panaszt emelt Szatmár vármegye közgyűlése előtt, hogy Danyádnénak megvitte a zálogos összeget Matócsy Sámuel szolgabíróval, de az asszony nem akarta kiadni a nála zálogban levő földet.⁷ 1664-ben rokonaival együtt az Uray-, Kende- és Kölcsey-családokkal perelt, mikor is a nádor végrehajtó parancsot⁸ és vallató parancsot adott ki javukra.⁹ De az ítélet elhalasztatott s a nádor újabb határnapot tűzött ki.¹⁰ Tamás 1665-ben új nádori vallató parancsot eszközölt ki.¹¹ 1666-ban özv. Váradi Istvánné Fekete Annók örökös jobbágyul kötötte le magát és maradékait M. Tamásnak,¹² 1669-ben feleségével együtt zálogba adta Angyaloson levő pusztá házhelyüket Briberi Melith Máriának 60 magyar frtért.¹³ 1670-ben Dessewffy Gábor és neje Becsky Éva őt hatalmazta fel Zsarolyánban irt levélben, hogy Szilágy vármegyében és Szinyérváralján levő birtokait elzálogosítsa,¹⁴ 1671-ben Szelepchényi György érsek adott M. Tamás és Pinkóczy János részére vallató parancsot,¹⁵ azzal vádolták őket, hogy a kuruczok

részén harcoltak a gombási csatában, Ő Felsége ellen vétettek s ártottak a németeknek. Püspöky János Szatmár vármegyei szolgabíró ez ügyben, érseki parancsra tanukihallgatást tartott, de a tizenegy tanu, legnagyobbbrészt zsarolyáni nemesek, felmentőleg vallanak s tanusítják, hogy Tamás ur ártatlan s a gombási csata idején zsarolyáni udvarházában tartózkodott.¹ Ő különben a pozsonyi törvényszék elé is megidéztetett 1671. aug. 8-án, de a vád alól felmentették (Thomas Márton absolutus).² 1671-ben feleségével együtt zálogba adta Veres Mihály nevű jobbágyukat Görög Istvánnak, ki Atyából Károlyba elidegenedett, 12 frtért.³ 1672-ben zálogba vették Matóczy Sámuel jobbágyát az Okörítón lakó Biró Bálintot, telekje nélkül 20 m. frtért. 1673-ban megvette örökáron sógorának Patkós Ferencznek curiáját Atyában 60 frtért s aranyos-medgyesi dézsmás szöllejét 6 m. frtért.⁴ 1673-ban rokonától Pinkóczy Jánostól kapott levelet, ki nem tudván magát oly szerencsésen menteni, mint M. Tamás, Kassán volt fogoly s kérte őt, hogy «rabságából való kiszabadítására mindent tegyen meg, mert Cobb generalist várják, ki előtt, ha ártatlansága kiderül, hazabocsáttatik».⁵ 1673-ban Selendi István levélben figyelmezteti Tamást; hogy Görbe István rebellis javait kezéhez ne vegye, hanem bocsássa a fiscus kezére, mivel Görbe ellen már panaszt emeltek a szepesi kamarán.⁶ 1674-ben Tóth Nagy János hitlevélben örökös jobbágyul kötötte le magát neki, mert kiházásította, marhát adott részére, melyből élhet.⁷ Ugyanez évben Fülesden levő Nagy Benedekről nevezett pusztatelke egy részét Borzován lakó Mórítz Ferencznek adta zálogba 20 m. forintért.⁸ 1676-ban gr. Forgách Ádám országbíró vallató parancsot adott ki M. Tamás, Veres Ferencz és özv. Nagy Jánosné, Székely Borbála részére.⁹ 1678-ban a Thököly-féle mozgalom idején Széki Teleki Mihály erdélyi hadvezér oltalom-

¹ Nagy-Iday lt. 1655.

² O. L. Kir. tábl. p. 4—2366. No 11. 45. sz. A tizedik tanu vallomása.

³ Kölcsey lt. 1658.

⁴ Nagy-Iday lt. 1659.

⁵ U. ott. 1661.

⁶ U. ott. 1663.

⁷ U. ott. 1663.

⁸ N. R. A. Fasc. 1052. No 13. és Nagy-Iday lt. 1664.

⁹ Nagy-Iday lt. 1664.

¹⁰ Nagy-Iday lt. 1664.

¹¹ U. ott. 1665.

¹² Nagy-Iday lt. 1666.

¹³ U. ott. 1669.

¹⁴ U. ott. 1670.

¹⁵ U. ott. 1671.

¹ U. ott. 1671.

² O. L. Kincstári osztály. Tört. emlékek. Belügy. Anno 1671. aug. 8. Fol. 360.

³ Nagy-Iday lt. 1671.

⁴ Nagy-Iday lt. 1673.

⁵ U. ott. 1673.

⁶ U. ott. 1673.

⁷ U. ott. 1674.

⁸ Csal. lt.

⁹ Nagy-Iday lt.

levelet adott ki, hogy Zsarolyánban lakó M. Tamás házat és javait a magyar, francia, lengyel, tatár és kozák hadak meg ne merészeljék, kemény büntetés alatt, támadni.¹ Ez az utolsó irat róla, a következő 1679. III. 10-én már nénainak említi. Ekkor ugyanis Vajtán István örökös jobbágyságra kötelezte magát M. Tamás maradékainak, Péternek, Erzsóknak, Klárának, Zsófnak és Gergelynek és özvegyének Szeőke Ilonának, mert M. Tamás az 1676. és 1677. években, az éhség idején, mikor sokaknak zab és makk volt a kenyerek, őt családotól eltartotta és egy köblös buzaföldet megszántatott számára.² Az idősebb gyermekek: M. Borbála Csebi Pogány Ferenczné s Ferencz már ekkor nem tartoztak a szűkebb családhoz.

Tamás özvegye és Péter fia, 1679-ben barátságos egyességre lépett sógorával Márton Lászlóval, kölcsönösen megígérvén egymásnak, hogy nem pereskednek.³ 1692-ben a zsarolyáni határban szerzett szántóföldjeit magának tartotta meg, másik felét Péter, Erzsébet és Klára gyermekei közt osztotta fel.⁴ 1692-ben elcserélte Péter fiával együtt Majtison egy pusztatelkük harmadrészét Maróthy Mihálynak Nagy Rosályban levő harmadpuszta telkével.⁵ 1698-ban Dányád faluban sajátkezüleg aláírt és megpecsételt végrendeletet tett, Péter fiának adott zálogba 20 frtban Atyán egy jobbágyot fél telekkel, Ujvárosban egy házat szőlővel két köből buzában, Medgyesen levő udvarház helyét fia Péter elzalogosította másnak 15 frtban. Medgyesi hegyen Csikos Mihály jobbágy szőlőjét Péter fiának adta, az Ujvárosi szőlő dézsmáját 7 frtban adta neki, ki ezenfelül birta atyjától maradt egész jószágát.⁶ Tamás özvegye úgy látszik nemsokára meg is halt, mert többet nincs róla említés. Noha gyermekei közül Péter fia korra nézve harmadik volt, mivel róla sok adat maradt, lássuk először kevésbé szereplő testvéreit.

Borbála 1679-ben már asszony, Csebi Pogány Ferenczné. 1699-ben levéllel fordult Péter öcs-

cséhez tudakozódván, hogy él-e anyjuk s kérdést tévén az őt illető jószág felől, nem bánván, ha testvére pénzben elégti is ki.¹ 1724-ben gr. Károlyi Ferencz levelet irt M. Péternek, melyben megbízást adott Pogány Ferenczné jószágának hova hajtása iránt.² 1729-ben Borbála asszony Péter testvérehez levélben fordul, hogy a marhák telettetése iránt kérdést tegyen gr. Károlyi Sándor ő exczellentiája előtt.³ A testvérek között az osztály csak 1744-ben történt meg. Ekkor már csak Pogányné élt közülük, M. Klárának fia Kondor János, Péternek lánya Nagy-Idayné kapott részt, a többi testvérnek, úgy látszik, már utódja sem volt. Borbála a *Zsarolyáni* curialis teleknek Danyád felől eső napnyugati harmadrészét, a zsarolyáni Szekeres felől való teleket, *Borzován* Tar Miklós jobbágytelkét, *Mádon* egy fél telek harmadát, *Fülesden* egy telek harmadát, *Udvariban* egyharmad telket, *Atyában* kenderföldet, Veresnevü telket, Ferenczyné asszony telekét, *Aranyosmedgyesen* teleket, szántót, kaszálót, *Fözsefházán* kétharmad telket *Avasujvárosban* egy telket, hol kapitány szállása volt, Bartos Márton jobbágy telkét, *Pallagon* pusztateleket, *Ráksán*, *Vámfaluban*, *Bikszádon*, *Komorzányon* telkeket, *Györgyteleken* egy udvarház telek harmadát, *Jánosiban* kétharmad jobbágytelket, *Nagyszekeresen* egyharmad telket kapott, melyeknek egy része azonban zálogban volt.⁴

Ferenczről, Tamás legidősebb fiáról keveset tudok. Úgy látszik korán szárnyára eresztette apja és Zsarolyánból elköltözött. Aláírása egy 1692-ben kiállított cserelévélén látható, mely szerint anyja Szeőke Ilona, Péter testvére és ő egy Majtison levő harmad pusztatelküket elcserélték Maróthy Mihálynak harmad pusztatelkéért Nagy-Rosályban.⁵ Ferenczről egyéb adat nem lévén, úgy látszik, magtalanul halt el.

Erzsébet 1679-ben még hajadon volt, míg 1686-ban már Sándorházi Sándorházy Istvánné, mikor is Draskovich Miklos országbiró a férje és Péter bátyja részére vallató parancsot adott

¹ Nagy-Iday lt. 1678.

² U. ott. 1679.

³ Ügyv. után 59—89. No 8.

⁴ Nagy-Iday lt. 1692.

⁵ U. ott. 1692.

⁶ Ügyv. után 59—89. 37. sz.

¹ Nagy-Iday lt. 1699.

² Nagy-Iday lt. elenchusa dr. Komáromy András tulajdonában.

³ U. ott az elenchusban.

⁴ Nagy-Iday lt. 1744.

⁵ U. ott. 1692.

ki.¹ 1692-ben anyja Szeőke Ilona a zsarolyáni határban szerzett szántóföldjének felét felosztotta közte, valamint Péter és Klára testvérei között.²

Klára 1679-ben még hajdon volt, 1692-ben mint Kondor Mihály felesége tünt fel s kapott részt anyjának Zsarolyánban szerzett szántóföldjéből. Róla több adatom nincs, csak az, hogy a vagyont osztatlanul bírta testvéreivel s utódai: Kondor János fiától származó unokái Boldizsár (beregszászi ref. lelkész), Mihály, Klára (Ináncsy Jánosné), valamint leánya Kondor Erzsébet (Demjén Mártonné) 1744 febr. 14-én osztoztak Zsarolyánban a Márton-jusson. Márton Klára (ki már akkor nem élt) utódainak jutott: *Zsarolyánban* a curialis fundus középső harmada, egy templom előtti telek, az ivókut mellett egy telek, *Borzován* Király György jobbágy félteleke, *Mádon* egy féltelek harmada, *Fülesden* harmadtelek, *Udvariban* harmadtelek, *Atyában* egy telek és Sásvári Ferencz jobbágy teleke, valamint egy pusztatelek, *Aranyosmedgyesen* telek kaszálóföldekkel, *Főzsefházán* kétharmad telek, *Avasujvárosban* Kis Gál Mihály telkének negyede, Gál Tamás teleke egészen, *Pallagon* pusztatelek, *Raksán* harmadtelek, *Vámfaluban*, *Bikszádon*, *Komorzányon* telkek, *Györgyteleken* harmad udvartelek, *Jánosiban* kétharmad jobbágytelek, *Nagy-szekeresen* harmadtelek.³

Zsófia és Gergely neve csupán a már említett 1679-ik évi iratban fordul elő, mikor is Vajtán István örökös jobbágyul kötelezte le magát anyjuknak, nekik és testvéreiknek.⁴ Kétségtelen, hogy e két testvér magtalanul halt el. Lássuk most azonban Péter bátyjukat.

Péter, Tamásnak és Szeőke Ilonának fia, 1650—1655 közt született. Legelőször 1676-ban jön elő neve, mikor is Verbőczön (Ugocsa vm.) kiváltott 3 frttal bizonyos Pap Ambrus-féle földet Simay Istvántól, mint igaz vér.⁵ 1679-ben Vajtán István neki is jobbágya lett. Ugyanebben az évben nagybátyjával M. Lászlóval

egyességet kötött ő és anyja, mely szerint két ökröt és egy disznót adtak neki s különösen megfogadták, hogy egymás ellen nem pereskednek.¹ Az 1683-ban Turzay Gábor és Fornossy Éva által Verbőczön elzalogosított Simay-telket később M. Péter kiváltotta.² 1686-ban Draskovich országbirótól sógorával Sándorházy Istvánval együtt vallató parancsot kapott.³ Kiváltotta ő a Ferenczy Mihály és neje Somlyay Borbála által 94 m. frtért Futamoth Zsigmondnak 1689-ben elzalogosított sásvári (Ugocsa vm.) két jobbágyos (Nagy István és Pál) telket is.⁴ 1689-ben Caraffa tábornok részére Szatmár vármegyére kivetett 215 arany honorariumból a rá eső egy aranyat kifizette.⁵ 1691-ben Szabó Péter verbőczi kaszálóját, melyet ez 8 m. frtért Katona Györgynek elzalogosított, 1717-ben Péter ur szerezte meg.⁶ 1692-ben részt kapott anyjától a zsarolyáni szerzett szántóföldben,⁷ ekkor már házas volt s felesége Szinthy Erzsébet, Sz. Péter lánya, Ruszkay János özvegye Zsarolyánban kelt végrendeletében minden javait Öszödfalván és Hetényben, ingóságait, gyűrűit, ezüstpoharait, mentéit egyenlő jussal neki és első házasságából származó fiának Ruszkay Jánosnak hagyta.⁸ 1692-ben Maróthy Mihálylyal elcserélt egyharmad majtisi telket ugyanannyi nagyrosályiért.⁹ 1694-ben Kölcсэн lakó Ráthonyi Éva neki és feleségének — 18 frt auctiót vévén fel és 125 frt 50 pénz zálogösszegre — bizonyos földeket, kaszálókat örökösen átadott.¹⁰ 1696-ban Hetényben (Ugocsa) lakott M. Péter, mikor is Székely Mihály avasujvárosi lakos örökös jobbágyul kötötte le neki magát, megkapván új urától a Belesi Kelemen jobbágy telekét.¹¹ Ugyanez évben Ugocsa vármegye törvényszéke előbb pert folytatott Orosz Dani nevű kártokozó jobbágya miatt, ki Babos Pálhoz szökött.¹² 1698-ban anyja Szeőke Ilona végrendeletében felsorolja, hogy Péter fia mit kapott tőle, e szerint Atya faluban egy jobbágyot Sásvári Nagy Jánost féltelekkel 20 m. frtban, Ujvárosban Bettki Barakos Kelemen házát a piaczhegyen levő szőlővel két

¹ U. ott. 1686.

² Nagy-Iday lt. 1692.

³ U. ott. 1744.

⁴ Nagy-Iday lt. 1679.

⁵ U. ott. 1676. Nagyanyja Bégányi Zsófia révén valószínűleg Werbőczy-utód volt, ugyanis W. László Zsófia lánya Bégányi Bálinthoz ment nőül.

¹ O. L. Ügyv. után 59—89. No 8. — ² U. o. 1683. — ³ U. ott. 1686. — ⁴ U. ott. 1689. — ⁵ Domahidy Miklós bizonyítványa. Nagy-Iday lt. 1689. — ⁶ Nagy-Iday lt. 1691. — ⁷ U. ott. 1692. — ⁸ U. ott. 1692. — ⁹ U. ott. 1692. — ¹⁰ U. ott. 1694. — ¹¹ U. ott. 1696. — ¹² U. ott. 1696. A per magyar nyelven folyt.

köböl buzában, Medgyesen egy udvarház helyet másnak elzalogosított 15 frtban; medgyesi helyen Csikos Mihály jobbágy szőlőjét ingyen s ugyanott az Ujváros felől való oldalban fekvő szőlő dézsmáját 7 m. frtban, birta azonfelül az atyai jószágot.¹ 1699-ben néneje Borbála, Csebi Pogány Ferenczné hozzáfordult, kérve, hogy örökségét adja ki,² ugyanez évben mostoha fia Ruskay János, kinek atyai házát, majorját Hetényben a Tisza áradása elvitte írásban kötelezte magát, hogy M. Pétert tehetsége szerint megfogja segíteni, ha Sásváron épített, mert ez jobbágyaival is nagy segítségére volt.³ A sásvári birtok, mint tudjuk, Szeőke Ilona révén jutott birtokába, mert ő volt Sásváry örökös. 1701-ben mostoha fiával barátságosan megosztott. Szó van az egyességlevélben hetényi udvarházzal, jobbágyokról, pusztatelkekről, feketeardói és öszödfalvi jobbágyokról és telkekről, szarvasmarhákról, sertésekről stb.⁴ Mostoha fiával ugy látszik jó viszonyban volt, mert ez 1702-ben Sásváron kelt végrendeletében feleségén Draskóczy Mária, anyján Szinthey Erzsébeten kívül róla is megemlékezett; a végrendeletben egy sereg jobbágy van felsorolva.⁵ Ez időtáiban költözött Péter Sásvárra, mert feleségével összekülönbözött.⁶ 1704-ben I. 3-án, mint Ugocsa vármegye követe (ablegatus) jelent meg Sennyey István, Rákóczi fejedelem kancellárja előtt.⁷ 1706-ban a Katona Pál által Simay Istvánnak kibocsátott verbóczi teleket magához váltotta.⁸ Felesége ebben az időben meghalván, Péter Sásváron laktában özv. Fogarassy Istvánné Szeőke Erzsébetet vette nőül (ki valószínűleg közeli rokona volt), 1709-ben Sebessi Márton lovász neki és második feleségének kötötte le magát örökös jobbágyul.⁹ Ugyanez évben azokat a huszti (Máramaros) határon levő földeket, u. m. Magyar Lőrincz, János Kovács, Mészáros János és Erzsók, valamint Jókai János jobbágyok földjeit, melyeket még Szeőke Erzsébet első férje Fogarassy István zálogosított volt el, Huszton lakó Huszthy István urnak engedték.¹⁰ 1714-ben Trencsényi

Ferencz levélben igéri, hogy visszaadja M. Péternek Borsós nevű verbóczi jobbágyát.¹ Péter ur 1710 körül második feleségét is, mint az első, magtalanul eltemetvén, harmadszor is házasságra adta fejét s újból özvegyasszonyt vett el és pedig Fornosi és Guthi Fornossy Évát, Mokcsay Pál özvegyét. Az asszony a híres Werbőczy-család leányági leszármazója volt² s Verbőczön (Ugocsa vm.) lakott, s Péter is ideköltözött. Uj felesége révén most az elzalogosított Fornossy javaknak visszaszerzésére vetette rá magát. 1714-ben özvegy Fuló Pálné, Turzay Borbála zálogosította el nekik Verbőczön a Barta Gáspár-féle teleket 50 m. frtéért.³ 1714-ben Uszkan lakó Vincze András 14 m. frtéért kibocsátotta Borsós Istók jobbágyukat.⁴ Ugyan ebben az évben Katona Mihálytól földeket vettek zálogba 6, illetve 3 márvásért, Borsós Páltól 13 és 16 márvásért, Hegedüs Ferencztől 12 márvásért,⁵ 1715-ben Szabó Mihálytól és feleségétől Nagy Erzsébettől zálogoltak egy 3 márvás földet.⁶ 1716-ban M. Péter Ugocsa vármegye által vizsgálatot tartatott a Turzay-féle telek földjei felől.⁷ 1716-ban Csepén lakó Trencsényi Ferencz verbóczi udvarházát, Borsós Pál jobbágygyal és ennek két legényöcscsével együtt egy lóra való aranyos szerszám árában 55 m. frtban ángyának Várady Mária, anyjának adta át, kitől, mint vérrokon M. Péter és felesége váltotta ki 1718-ban.⁸ Ebben az évben őt Koháry István országbíró parancsára Szentiványi János ítélmester peres ügyben Tarnóczra idézte meg.⁹ Gr. Károlyi Sándor generállal összeköttetésben volt, s ez neki több szolgálatáért azt a nála 30 frtban zálogban levő verbóczi teleket, melyet Koháry Judith önagysága birt, ingyen átadta s Győri Istvánnal, salánki gondviselőjével tudatta ezt s Márton Péter számára a verbóczi adjudicatiót Barta Pál nevű szolgájával küldötte el.¹⁰ 1722-ben Szűk Józsefné, Mokcsay Borbála 150 frtban kiegyezett mostohaapjával és édes anyjával egy verbóczi telek felől.¹¹ Ez évben Kisbégány-

¹ O. L. Ügyv. után 59—89. No 37. — ² Nagy-Iday lt. 1699. — ³ U. ott. 1699. — ⁴ U. ott. 1701. — ⁵ Nagy-Iday lt. 1702. — ⁶ U. ott. 1706. — ⁷ *Thaly Kálmán*. Archivum Rákoczián. I. köt. 348. — ⁸ U. ott. 1706. — ⁹ U. ott. 1709. — ¹⁰ Kölcsey lt. 1709.

¹ Nagy-Iday lt. elenchusa dr. Komáromy A. birtokában. — ² V. ö. «Nagy Iván» családtört. értesítő. 1900. 73. — ³ Nagy-Iday lt. 1714. — ⁴ U. ott. 1714. — ⁵ Mind ugyanott. 1714-ről. — ⁶ U. ott. 1715. — ⁷ U. ott. 1716. — ⁸ U. ott. 1716. — ⁹ U. ott. 1718. — ¹⁰ Eredeti adatok a Nagy-Iday lt.-ban, de gr. Károlyi levele csak az elenchusban van meg. — ¹¹ Nagy-Iday lt. 1722.

ban lakó Turzay Gáborné, Katona Erzsébet, gyermekeinek T. Mihálynak, Katának és Borbálának hozzájárulásával verbőczi udvarháztelkét 183 m. frtéért és 25 pénzért elzálogosította neki s 1729-ben 10 m. frt ráfizetést kapott rá.¹ 1724-ben gr. Károlyi Ferencz urfi megbízásából Győri István átvett Csebi Pogány Ferenczné, Márton Klára részére egy ökröt, egy tehenet és egy pár sertést.² 1727-ben M. Péter vizsgálatot tartatott a Tariska Mihály-féle verbőczi telek iránt,³ 1728-ban Gúti Györgytől vett zálogba egy darab, majd két és fél földet Verbőczőn,⁴ Hegedüs Mártontól két darabot, Pap Istvántól két darabot, összesen 9 frt 18 pénzért és 17 máriásért.⁵ 1729-ben Borbála néneje kereste fel levelével, melyben kérte, hogy a marhák teletetése iránt kérdést tegyen generális ő exczellentiája (gr. Károlyi Sándor) előtt s hogy ő a méltóságos urficskákkal fog felmenni.⁶

Márton Péternek csak harmadik házasságából, Fornossy Évától maradt gyermeke, Klára és Gergely, ez utóbbi azonban gyermekkorában elhalván,⁷ lánya lett az egyedüli örökös. A vagyon pedig igen tekintélyes volt, M. Péter, mint dr. Komáromy András írja,⁸ thypusa volt a vagyongyűjtő nemesnek, három rendbeli házasságával is szépen kapott s azután visszaválogatta anyai őseinek a Sásváryaknak és Egresyeknek elzálogosított javait. 1730-ban összeíratta minden feleségére és Klára lányára néző birtokát, melynek azonban egy része zálogban volt, hogy halála után ne kelljen feltűrni összes eveleit, hanem tudhassák, hogy hol mi van. E szerint Szatmár vármegyében:

1. *Zsarolyánban* az atyai udvarház, Cseke felől eső fele, a vizkut felől egy telek, néhány szántóföld a két mezőn, a csonkasoron egy telek, Majtis felől a templom előtt egy telek, Szekeres felől az ötödik telek (a ref. egyháznál 2 darab föld zálogban van). 2. *Botpaládon* egy telek. 3. *Mádon* Borzova felől egy telek fele, mely-

¹ Nagy-Iday lt. 1722.

² Nagy-Iday lt. elenchusa dr. Komáromy A.-nál.

³ Nagy-Iday lt. 1727.

⁴ U. ott. 1728.

⁵ U. ott. 1728.

⁶ Nagy-Iday lt. elenchusa.

⁷ O. L. Kir. tábl. p. 4—2366. No II. 45. sz. 1753. évi tanuhallgatás.

⁸ Turul VII. 113.

ben unokaöcscse Márton Péter lakott. 4. *Borzován* Tar Miklós jobbágy teleke, Király György jobbágy telekének fele és még két telek. 5. *Fülesden* egy telek. 6. *Kispaládon* három jobbágytelek, Ignéczi György és Pál, Filep András jobbágyokkal, Filep Mihály dúsgazdag (igy!) jobbágya Váriba szökött, Filep János és Miklós meg az Alföldre szöktek. 7. *Kishodoson* Filep János jobbágy fiával együtt. 8. *Atyában* a kenderföldek közt egy telek, a kut mellett háromnegyed telek, Darócz felől egy telek, s azonfelől még egy, Peleske felől szintén egy, a templom felől egy telek, melyen azelőtt Sásvári Ferencz jobbágy lakott «föld örökség elég van azon a határon, de én számát, helyeit nem tudom», írja M. Péter. 9. *Udvariban* egy pusztateleke. 10. *Aranyosmedgyesen* a város közepén Csikos Mihály telke, fia Csikos Ferencz Erdélybe szökött, a vár felé egy teleknek a régi major felől való fele «azon a határon is sok szántó- és kaszálóföldek vannak, de én számát sem tudom». 11. *Józsefházán* két pusztateleke, a harmadikon Józsi nevű jobbágy lakik öcscsével. 12. *Józsefházi hegyen* öt mesgye majorsági szőlő, azonfelől egy kis darab parlag, ugyanott dézsmát adni tartozik: Dormány Istvánné és egy orosz ember. A Kaczkón van két dézsmás szőlő, a Kaczkó végén Czigány Tamásé, mely szőlőt most egy oláh, vagy orosz Máté bir, azonkívül egy szép gyümölcsfákkal beültetett parlag szőlő, a Csijab tetőn majorsági szőlő, melyet erdő vert fel, Csermák György jobbágy is tartozik a dézsmával. 13. *Avasujvárosban* öt örökös telek, Belerzi Kelemen, Kis Gál Mihály, Gál Tamás jobbágyoké s egy alma- és körtefás kert, azonfelül három zálogos pusztateleke. 14. *Ujvárosi hegyen* egy mesgyén két darab szőlő s azonfelől dézsmá jár Cziriák Mihály, Bak István szőlője után s van egy peres szőlő a Bartos Mártonné. M. Péter veje Harasztkereki Farkas László Ujvárosban megvette Sztojka Zsigmond-tól Csernák János jobbágy féltelkét. Ugyanott van egy hosszú szőlő, melyet Székely Mihály jobbágy birt. 15. *Pallagi hegyen* Korda Mihály ur is tartozik dézsmával a Csebe birtokhoz való szőlő után, dézsmát fizet még Jeney Mihály is, valamint Mali Márton és Pál János is. 16. *Raksán* egy telek s 17. *Vámfaluban*. 18. *Feomuranon* (?). 19. *Bikszádon* több telek. 21. *Jánosiban* két telek

Ugocsa vármegyében: 1. *Sásvárott*, udvarház hely a tölgyfák között s mellette három jobbágytelek Fánicsika felől, a falu végén egy irtásföld, búzás kertekben egy darab föld, melyet Nagy Mihály jobbágy birt, egy darab gyümölcsös, Nagy Mihály telekje, azonfelül Hólyag Tamás és Boglya László zsellérjobbágyok, «szántóföld, kaszáló elég, nem tudni mennyi». A nevezett zsellérek négy ökröt, szekeret, ekét kaptak. Örökös jobbágy még Nagy-Pali és két szökött Nagy János; Nagy Mihály fiai Ferencz és Istók pogány kézbe estek. Zsarolyánban örökös jobbágy Barta Miklós és Nagy Pál, ki Rákócra szökött. 2. *Rákóczon* egy telek. 3. *Verbőczön* udvarház, aztán egy Újhelyi Ferencztől zálogolt telek, Gúthi István teleke, Borsos Pál, Borsos István jobbágyok fiaikkal és telkeikkel, két jobbágy Borsos Tamás és András Debreczenbe bujdosott, továbbá két pusztatelek, a felső falu végén 3 darab szántóföldből álló telek, «szántóföld és kaszálók elegendők». Felesége (Fornossy Éva) jobbágysai: Gúthi Mihály két fiával és telekkel, Gúthi István telek nélkül, Katona János zálogos teleke, zsellérjobbágy Filep orosz. Ezenkívül egyenként fel van sorolva hatvannyolc darab föld Verbőczön. Az okmányt Vaári András ref. lelkész írta s rajta kívül aláírta és megpecsételte Márton Péter, mint végrendelkező s Pap Zsigmond és Komáromi Mátyás, mint tanuk.¹ Péter kérésére Újhelyi Péter szolgabíró vizsgálatot tartatott 1734-ben a Nyiry nevének verbőczi birtokáról,² 1736-ban Szentlélek János verbőczi telekét 38 frtban neki adta át,³ s kérésére Újhelyi Péter szolgabíró, bár sikertelenül, megintette Gönczy Bálintot földjének kibocsátása iránt.⁴ 1737-ben Fornossy Ádámmal kiegyezvén, annak verbőczi curiáját 100 m. frtban átvette.⁵ Márton Péter 1741-ben halt meg ős öreg korában, közeljártván a kilenczven esztendőhöz.⁶ Azokat a birtokokat, melyeket első feleségétől Szinthy Erzsébettől örökölt, Klára lánya nem kapta meg (ezek különben az 1730. évi jegyzékbe sincsenek felvéve), ezekre (Sárvár, Hetény falvakbeli és Öszödfalva pusztai rész-birtokok) Szinthy Zsigmond szerzett királyi adományt, de az 1744. évi beiktatásnak Szirmay

Szirmay György ellentmondott, azokra a javakra, melyeket Szinthy Erzsébettől származó ifjabb Ruszkay Jánosnak eladott.¹ Péter felesége Fornossy Évának 1732-ben testvére Pap Zsigmondné, Fornossy Klára a malom helynél egy darabka földet adott azzal a feltétellel, hogy az építendő malomban neki és gyermekeinek vámentes öröklést engedjen.² Egyetlen gyermekük Klára nagy vagyon örököse 1730-ban már asszony volt, Harasztkeréki Farkas László, huszti prefektus felesége, de fiatalon özvegyen maradván Nagy-Iday István Máramaros vármegyei főszolgabírónak nyújtotta kezét. 1831-ben Harasztkeréki Farkas Pál Szt.-Benedeken (Marosszéken) lakó kiegyezett Márton Klárával, Nagy-Iday István feleségével testvéröccse Farkas László után maradt jusra nézve.³ 1737-ben Vajda László elzalogosította 30 frtért huszti szőlőjét Nagy-Iday Istvánnak és Márton Klárának,⁴ s Fornossy Ádám Szenny György nevű jobbágyát, fiával telkével 40 vonás frtban adta zálogba.⁵ 1740-ben Fazekas István és felesége András Ilona Diószegi Mihály nevű jobbágyukat zálogosították el Márton Klárának,⁶ ki Pap Zsigmondtól 5 frtért kiváltott egy darab földet.⁷ 1741-ben M. Klára szolgabírói bizonyítványt kapott földörökségéről, mely Pap Zsigmondnál és Komáromy Sámuelnél volt zálogban,⁸ s gróf Teleki Mihály és László, mint huszti közbirtokosok megsemmisítették néhai Márton Péter kötelezvényét, melyet néhai veje Farkas László, huszti prefektus helyett állított ki.⁹ 1743-ban öz. Szűk Józsefné Mokcsay Borbála és gyermekei 56 frtot vévén fel a már 206 frtban zálogban levő teleket további 20 évre lekötötték M. Klárának és férjének.¹⁰ Klára az 1744. évi osztály idején a következő *ősi* javakat kapta: A *zsarolyáni* udvarháztelek Szőke felőli harmadrésze, a Csonka soron egy telek Cseke szomszédságában; *Borzován* Tar Ferencz telke és a kis hid felé egy telek, *Mádon* egy féltelek harmada, *Fülesden* harmadtelek, *Udvariban* harmadtelek, *Atyában* féltelek, kenderföld, Peleske felől egy telek, *Aranyosmedgyesen* telek, szántó

¹ Leleszi elench. Prot. fol. 36. Act. No 33. 1741. év. — ² Nagy-Iday lt. 1732. — ³ U. ott. 1731. — ⁴ U. ott. 1737. — ⁵ U. ott. 1737. — ⁶ U. ott. 1740. — ⁷ U. ott. 1740. — ⁸ U. ott. 1741. — ⁹ Nagy-Iday lt. 1741. — ¹⁰ U. ott. 1743.

¹ Eredeti Nagy-Iday lt. 1730. — ² Nagy-Iday lt. 1734. — ³ U. ott. 1736. — ⁴ U. ott. 1736. — ⁵ U. ott. 1737. — ⁶ Kir. tábl. 4—2366. No 11. 45. sz.

és kaszáló, *Fözsefházán* kétharmad telek, *Avas-ujvárosban* Kis Gál Mihály telkének negyede, Belezi Kelemen jobbágytelke egészen, *Pallagon* pusztatelek, *Ráksán* harmadtelek, *Vámfaluban*, *Bikszádon*, *Komorzányon* telek, *Györgyteleken* udvarháztelek harmada, *Jánosiban* kétharmad jobbágytelek, *Nagyszekeresen* harmadtelek.¹ 1749-ben Egry István és neje Varjú Klára 140 frtban zálogba vetették Szennyes Gergely és János jobbágyok telkét M. Klárának és férjének.² Nagy-Iday István feleségével eleinte Huszton lakott, majd annak verbőczi birtokára költözött, 1750-ben már ott laktak, mikor a királyi fiscus megtámadta verbőczi birtokjogukat,³ 1750-ben ügyvédet vallottak,⁴ 1752-ben megvették Pap Zsigmond verbőczi kaszálóját.⁵ 1753-ban tanukihallgatást tartottak a zsarolyáni birtokról s Klára asszony néhai atyjáról.⁶ 1754-ben Vincze Imre és Pál elcseréltek bizonyos csaholczi telekrészt Márton Klára és férje fülesdi telekrészeért.⁷ 1755-ben Szűk Ferenczné Mokcsay Borbálának, kit a fiscus verbőczi telkéből kiperelt, Nagy-Iday István és felesége (kik kiegyeztek a fiscussal) 60 frtban adtak egy lakó telket.⁸ 1755-ben hivatalosan összeirták verbőczi telkeiket.⁹ 1763-ban Márton Klára zsarolyáni egész, épületnélküli telkét szántókkal és kaszálókkal zálogba adta unokaöccsének, Kondor Boldizsár beregyszászi ref. lelkésznek 100 vonás frtéért.¹⁰ 1777-ben már mint özvegyasszony pereskedett Kondor Boldizsárral a zsarolyáni örökség miatt.¹¹ 1786-ban már ő sem élt, mikor fiának Nagy-Iday Istvánnak a Szennyes Gergely-féle verbőczi teleket 110 frtéért Orbán János visszabocsátotta.¹²

*

Márton Tamásnak és 'Soldos Zsófiának második fia *Miklós* 1611-ben osztozott testvéreivel

¹ U. ott. 1744.

² U. ott. 1749.

³ O. L. Kir. tábl. 4—1388.

⁴ Leleszi elenchus. Prot. fol. 60. 1750.

⁵ Nagy-Iday lt. 1752.

⁶ Kir. tábl. 4—2366. No 11. 45. sz.

⁷ Nagy-Iday lt. 1754.

⁸ U. ott. 1755.

⁹ U. ott. 1755.

¹⁰ Csal. lt.

¹¹ Kir. tábl. 4—2366. No 1. 33. sz.

¹² Nagy-Iday lt. 1786.

a zsarolyáni atyai belsőségen. Neki és Albert öccsének a délről való két részt jutott a házzal és csürrel együtt 100 frt kötés alatt.¹ 1612-ben Soldos Istvánné nyugtató levelén tanuként szerepelt.² 1631-ben ugyancsak, mint tanu aláírta Péter bátyjának egy szerződését.³ 1632-ben rokonaival együtt határjárást tartatott a Zsarolyán és Szekeres hegységek közt fekvő vita tárgyát képező erdő ügyében.⁴ 1632-ben a leleszi convent előtt ügyvédet vallott,⁵ 1633-ban tanu volt Péter bátyjának szerződésén.⁶ 1633-ban újból ügyvédet vallott a leleszi convent előtt,⁷ 1634-ben hasonlóképen.⁸ 1643-ban őt és testvéreit perelik a szatmári alispán Farkas István előtt Mándi Márton Gergely és Péter, mert Mándon curiát építettek engedélyük nélkül; az ügy Drugeth János országbíró elé kerülve, ő új itélethozatalra szólította fel a megyét.⁹ 1647-ben tanuként írta alá nevét Péter bátyja gyermekeinek osztálylevelén¹⁰ 1652-ben ugyancsak tanu volt unokaöccsei egyességlevelén.¹¹ Márton Miklósnak fiai voltak: István Mihály, János (ki Erdélybe Désre származott el¹²), de nagyon valószínű, hogy az a Márton Miklós, ki a XVII. század második felében Zsarolyánban szerepel, szintén az ő fia. Ez a Miklós 1662-ben Zubor Kata egyik földjének szomszédja volt, mint egykoru összeírásból kitetszik.¹³ 1664-ben Wesselényi Ferencz nádor az ő és rokonai kérésére az Uray, Kende, Kölcsey stb. családok ellen végrehajtó parancsot adott ki.¹⁴ 1665-ben aláírásával hitelesítette Cseke Albert feljegyzését a Veres- és Pinkóczy-családok zsarolyáni birtokára vonatkozólag.¹⁵ 1679-ben, mint zsarolyáni

¹ O. L. Ügyv. után 59—89. No 24. és Kir. tábl. p. 4—2366. E. 22.

² Nagy-Iday lt. 1612.

³ Ügyv. után 59—89. No 18. ered.

⁴ Kir. tábl. 4—2366. No 14. 48. sz.

⁵ Leleszi elenchus VII. M. 216.

⁶ Ügyv. után 59—89. No 9.

⁷ Leleszi elenchus VII. M. 228.

⁸ U. ott. M. 242.

⁹ Kir. tábl. 4—2366. S. 9.

¹⁰ Kir. tábl. 4—2366. K. 18. más.

¹¹ Ügyv. után 59—89. No 14.

¹² Zs. Márton József ákosi lakos hiteles vallomása 1801. IX. 21. a szatmármegyei lt.-ban.

¹³ Ügyv. után 59—89. No 4.

¹⁴ Nagy-Iday lt. 1664. ered.

¹⁵ Ügyv. után 59—89. No 6.

biró, tanu volt Márton Tamás gyermekeinek levelén, melyben Vajtán István jobbágnak kötötte le magát nekik.¹ 1701-ben már nem volt Zsarolyánban birtoka, ekkor Szekeres István, Mihály, András és János testvérek (kiknek apjuk Sz. István 1697-ben anyjáról Zsarolyáni Márton Kláráról örökölt javakban az országbirótól kért osztályt) azt irták, hogy vérszereti atyánkfának Márton Miklósnak részét megvettük s Márton János atyánkfáról is maradt ránk telek Zsarolyánban;² id. Miklós fia István, ki Zsarolyánból a XVII. században Szilágy vármegyébe költözött, a már kihalt *ákosi ág*nak lett alapítójává, míg Mihály a Hajdukerületben Szoboszló városában telepedvén meg, a rendkívül szétágazó *szoboszlai* ágat alapította, melyből viszont a Pest vármegyébe (s onnan Jász-Nagy-Kun-Szolnok, Heves, Baranya, Temes, Hajdu, Bihar vármegyébe) költözött, igen terjedelmes ág vált ki.

Ákosi ág.

Törzse Miklós fia *István*,³ jármi-i szatmárvármegyei birtokos⁴ özanyja Jármay Orsolya, Soldos Bertalanné révén. Ő — Mihály testvérével zálogba adván zsarolyáni részjóságukat, melyet 1801-ben Kormos László és Mándy Ferencz birt — Középszolnok vármegyébe költözött, fia — mint az 1775. évi nemesi productióból kitűnik — Péter volt, ezé Mihály és a Dobrán 1781-ben elhalt János.⁵ Mihálynak két fia volt, József és Ferencz. József 1775-ben Középszolnok vármegye törvényszéke előtt nemességvitató pert kezdett s bemutatta Szatmár vármegye 1782. VIII. 26-ikán kelt s az ő, valamint fiai András, István és József, továbbá testvére Ferencz s ennek fiai András és Zsigmond részére kiállított nemesi bizonyosság levelét⁶ s 1790-ben nevezett Ákoson lakozó Józsefet (szül. 1739.) Középszolnok vármegye előbbi adómentességébe azzal a megokolással helyezte vissza, hogy adó-

mentes nemességben élt és a kir. táblán is donatorius nemesnek ítéltetett.¹ József 1781-ben homagialis esküt tett Középszolnok vármegyében.² 1801. IX. 21. Ákoson, 1804. VI. 17. N.-Károlyban hiteles vallomást tett szoboszlai és pestvármegyei Márton atyjafiai javára.³ 1805-ben Ferencz, István és József Ákoson fegyverfogható adómentes nemesekként irattak össze s István és József ugyanekkor homagialis esküt is tettek.⁴ Az ákosi ág adományos nemességét és Zsarolyáni előnevét V. Ferdinánd király 1845. II. 8-án Bécsben igazolta.⁵ Ebből az ágból Józseftől származott Bálint birtokos Szatmár vármegyében Pálfalván és Pettyin,⁶ meghalt 1884. III. 10. Pettyin, végrendeletében a pálfalvi ref. egyháznak, melynek főgondnoka volt, vagyona tizenkettedrészét hagyta s még életében urvacsorai edényekkel, ezüstkehelylyel és czinkannával ajándékozta meg az egyházat.⁷ Tanácsbírája volt azonkívül a nagybányai ref. egyházmegyének. Özvegye Bartók Krisztina 1890-ben 100 frtot adott a pálfalvai ref. egyháznak.⁸ Bálintnak nem lévén gyermeke, ága benne kihalt.

Szoboszlai ág.

Alapítója zsarolyáni birtokos Miklósnak kisebbik fia Mihály volt. Ő István testvérével együtt atyai örökségét Zsarolyánban elzálogosította Kormos Mihálynak, ez viszont a Pathócsaládnak adta el, a belső telek azonban még a XIX. század legelében is eredeti birtokáról «Márton Miklós teleké»-nek neveztetett.⁹ Mihálynak, ki iskolázott ember volt, István testvérével együtt, ki az ákosi ág őse lett, özanyjuk Soldos

¹ *Petri Mór*, Szilágy vm. monogr. VI. 78.

² U. ott.

³ Szatmár vm. lt.

⁴ U. ott.

⁵ O. L. Erdélyi cancell. 1845. év. 1235. sz.

⁶ *Gazdaczimtár*. 1897. év. 398. l.

⁷ *Soltész*. A nagybányai ref. egyházmegye tört. 280., 281. l.

⁸ U. ott.

⁹ V. ö. Márton József ákosi lakos hiteles vallomását 1801. IX. 21. a szatmárvármegyei lt.-ban. A család részére 1807. böjtmáshó 9. kiadott biz. levélben az elzálogosítónak Márton Miklós mondatik, nyilván tollhiba folytán, mert a bizonyítvány alapjául szolgáló tanuvallomások Miklós fia Mihályt mondanak,

¹ Nagy-Iday lt. 1679. ered.

² Ügyv. után 59—89.

³ A mándi idősb ág ősenél Istvánnál elmondott adat közül egy-kettő lehet, hogy öt illeti.

⁴ V. ö. Zs. Márton József ákosi lakos hiteles vall. 1801. IX. 21. Szatmár vm. lt.-ban.

⁵ U. ott.

⁶ O. L. Erdélyi cancellariai iratok 1845. év. 1235. sz.

Bertalanné, Jármly Orsolya jogán Jármiban (Szatmár vm.) is volt részjószága, melynek belső telkét, jóllehet ez is hamar zálogba került, még 1801-ben is «Márton Mihály teleké»-nek nevezték.¹ Mihályunk az elaprózódott ősi földet zálogba vetvén, a háborus világban, a Hajdukerületben Szoboszló városába költözött² körülbelül 1670 táján. Itt egymásután kétszer házasodott s bizonyosra vehetjük, hogy vagyonos hajdulányokat vett nőül, mert a Márton-család a kerületnek csakhamar tekintélyes familiájává lett. A család részére a Hajdukerület³ és Szoboszló város⁴ által kiadott bizonyoságlevelek nyomatékosan hangsúlyozzák, nemcsak a család birtokos nemes, hivatalviselő voltát, hanem azt is, hogy többen viselték közülök a Hajdukerület legmagasabb tisztségeit. Mihálynak első házasságából János fia (ki a pestvármegyei ág őse) és második feleségétől Mihály és István fiai származtak.⁵

Mihály az 1702-ik összeírás szerint Szoboszlón a X. decuriában volt birtokos.⁶ Felesége Kereki Csanády Katalin révén a Hajdukerület legelőkelőbb családjaival jutott rokonságba, de a Szoboszlai Mártonok fenntartották az atyafiságot a Zsarolyánban és Czegléden lakó Mártonokkal is szünetlenül.⁷ Két fia volt Mihálynak, Mihály és István. Az előbbitől származott István és Mihály (ki az 1793., 1794., 1796.-iki bizonyítványokban idősb Mihálynak neveztetett). István fiai János, Bálint (testőr), István, Dávid és Sándor voltak. Jánosnak csak leányai maradtak: Rebeka, Teleky Sámuelné, Mária, Tóth Jánosné és Klára, Tökés Bálintné. M. Mihály és Csanády Kató másik fia István előbb, mint Szoboszló város nemes hadnagya

¹ V. ö. Márton József ákosi lakos hit. vall. 1801-ből.

² Helytartó osztályi és cancellariai iratok 1806-ból az O. L.-ban.

³ 1794. I. 11.-ről és 1796. V. 27.-ről Szatmár vm. lt.-ban.

⁴ 1793. V. 3.-ról dr. Márton Lajos birt. Abony.

⁵ Leszármazásukat lásd 1796. V. 27. Szoboszlón tartott tanukihallgatás jzk.-ben (a Szatmár vm. lt.-ban) és Szatmár vm. lt.-ban levő családfán. (Hiteles másolat róla 1859-ből dr. Márton Lajos birt. Abonyban.)

⁶ *Boldisár K.* Bocskay hadinépe 76. l.

⁷ 1796. V. 27. Szoboszló foganatosított tanukihallgatás Szatmár vm. lt.-ban.

működött, majd az 1740-es években rokona Csanády Sámuel főkapitány mellett a Hajdukerület alkaptánya volt. 1745-ben Esterházy herceg beiktatásánál Szoboszló városát képviselte.¹ Egyik fia Mihály volt, kitől István, Bálint, Mihály és János unokái származtak, a másik István († 1790 táján), ki hosszu időn keresztül viselte a szoboszlói nemes hadnagyi tisztséget.² Az ő fia ifj. János sz. 1760. (az 1793., 1794. és 1802. bizonyítványok szerint), 1802-ben hiteles bizonyítványt adott ki arról, hogy a czeglédi Mártonok neki vérrokonai.³

Szoboszlóra költözött Mihály másik fia István 1702-ben Szoboszlón az V. decuriában volt birtokos.⁴ Fiától Jánostól id. János (szül. 1741.), István és Mihály fiai származtak. Legidősebb fia 1802-ben a fentemlített ifj. Jánossal adja ki a czeglédi Mártonok rokonságáról szóló bizonyítványt.

1804-ben a nemesi összeírásban Szoboszlón igen sok Márton szerepel, még pedig *Márton István* ágán: János fiai János, Mihály, Bálint; János fia Sándor, M. István senator fiai János, István, Mihály, Mihály fiai Mihály és János, *Márton Mihály* ágán: Öreg Mihály; János, néhai Dávid árvái: Miklós, Mihály, Dávid és János; Sándor; István; Bálint (Szalontán lakott); István fiai János, Bálint; János; Bálint fia Bálint.

Az 1839/40-ik évben Szoboszlón a Zsarolyáni Márton-családból Sándor; Bálintné, Mihály; János; Mihály; István; János idősb, János ifj.; Miklós; Mihály; János; István; Bálint; Bálint ifj.; Bálint; Sándor; János; Dávidné, Jánosné és Bálint igazolták Szabolcs vármegyének 1817. II. 10. kelt bizonyítványával nemességüket.⁵

A XIX. század 90-es éveiben a családból János szoboszlói városi tanácsos s a legujabb időkben József községi pénztárnok u. ott. A városban M. Gábor és János birtokosok.⁶

¹ O. L. N. R. A. Fasc. 1467. No 28.

² Tanukihallgatás 1796. V. 27.-ről.

³ 1802. VIII. 2. Szatmár vm. lt.-ban.

⁴ *Boldisár* 75.

⁵ *Boldisár K.*

⁶ *Gazdaczimtár* 1898. 356. l.

Pest vármegyei ág.

Szoboszlóra költözött Mihálynak első házasságából¹ János fia született. Ő is Szoboszlón élt, lakott² és házasodott meg s ott született Mihály fia is 1699-ben. János egész fiatalon 1702 előtt meghalván, özvegye Zolnay Istvánnak lett feleségévé.³ Mihály az ősi debreczeni kollegiumnak volt növendéke,⁴ hol, úgy látszik, igen jó nevet szerzett magának, mert egészen fiatalon 1723-ban az a megtiszteltetés érte, hogy a czeglédi főiskola Patai István után rector-professornak választotta. Őt kezdték legelőször szülőhelyéről *Szoboszlainak*⁵ nevezni, mely név azután rajta maradt s viselték egész a XIX. század elejéig utódai is.⁶ De, mint mostoha-atyjával Zolnay Istvánnal, anyja halála után kötött egységlevélen sajátkezü aláírásából látható, még *Márton* Mihálynak nevezte magát.⁷ Rectorprofessorrá választásánál tekintetbe jöhetett a Rákóczi-harcokat követő korszak képzett emberben való hiánya, de a fő indító ok volt kétségkívül Mihálynak magasfoku képzettsége s tanultsága. Mint írásaiból látszik, ritka intelligens férfit volt.⁸ Nagy ambícióval fogott hozzá a munkához s 1724-ben új latinnyelvű törvényeket készített a főiskola számára: «Scripta sunt hæc leges 1724. 18 Augusti ad Regimen scholæ Ceglédiensis per Michael(em) Szoboszlai pro tunc rectorem indignum. mp.»⁹ Szájhagyomány szerint Czeglédre költöztek szoboszlói

¹ V. ö. Hajdu kerület bizonyítványa 1794. I. 11.-ről Szatmár vm. lt.-ban.

² Tanukihallgatás Szoboszlón 1796. XI. 28.-ról Szatmár vm. lt.-ban.

³ Márton Sámuel és József folyamodványa nemesi bizonyítványért 1794. I. 4.-ről dr. Márton Lajosnál Abonyban. Így elesik az a feltevés, hogy Szoboszlai János rektor-professor 1709-ben Czegléden (*Takács*. Czeglédi ref. egyház tört. 45.) azonos Márton Jánossal.

⁴ O. L. Helyt. o. 24.101. Nov. 25. 1806.

⁵ V. ö. a család részére kiadott nagyszámú nemesi biz. leveleket.

⁶ A nevezettnek szép unokája Márton Lajos táblabíró csak két esztendeig bérelte 1839—40-ben Fáy András gombai birtokát s a nép hosszú ideig *Gombai*-nak nevezte.

⁷ Márton Sámuel és József folyamodványa 1794. I. 4.

⁸ Hartyáni Zoltán czeglédi földbirtokos és tanárjelölt urnak, ki számomra kutatni szives volt, közlése.

⁹ *Takács*. 45., 46.

belső telkét zálogba adta annak a két fuvarosnak, kik átköltöztették. Ez a hatalmas telek Szoboszlón ma is «puszta falu» elnevezés alatt ismeretes s a város, bár idővel valahogyan az ő tulajdonába ment át, egész a legújabb évtizedig nem merte használatba venni s csak nemrég kezdték meg parcellázását és rajta az építkezést.¹ 1725-ben a város jegyzőjévé választotta, mi 1730-ig volt; az 1734., 1737., 1739., 1750. és 1756. években pedig a városi főbírói tiszteletet töltötte be,² 1753-ban meg egyházi szenátor volt. Gazdálkodni valószínűleg notarius korában kezdett; mivel a városban önálló nemesi birtok nem volt, a földesasszonyoktól az óbudai clarissa-apácáktól szerzett jobbágyföldeket. Vagyoni viszonyairól az 1736-iki és 1759-iki összeírás tájékoztat. 1736-ban volt: 1 háza, 6 jármos ökre, 12 tehene, 6 harmadfű tinaja, 8 hámos lova, 3 harmadfű csikaja, 8 göbolye, 60 juha és 6 szállóje. 1759-ben pedig: 1 ház, 10 jármos ökör, 1 heverő-, 6 fejőstehén, 3 meddő-, 1 negyedfű üsző, 3 hámos-, 9 ménese ló, 150 juh, 42 akó bor, 89 őszi, 20 mérő tavaszi buza, 30 mérő árpa vetése volt felvéve. — Nem is volt Mihálynál vagyonosabb ember Czegléden, csak talán özv. Etserné és násza: Kapu Márton.³ Kétszer házasodott, 1725. VI. 19. vette Gesztelyi János lányát Ersókot, kitől János és Erzsébet nevű gyermekei származtak. Első felesége kora halála után 1732. XII. 27-ikén kelt egybe Borbély István lányával Sárával, második házasságából tíz gyermek származott, kik közül hét alapított családot. Az atyafiságot a szoboszlói Mártonokkal állandóan fenntartotta, úgy ők, mint rokonaik, barátaik, így Csanády Sámuel Hajdukerületi főkapitány is, Pestre menet és jövet Szoboszlai Márton Mihálynál szállottak meg Czegléden.⁴ Mihály 1759-ben halt meg 60 éves korában Czegléden. Özvegye Borbély Sára 1767. VI. 21. tett végrendeletet, melyből kitűnik, hogy néhány évvel régebben (bizonyára férje halálakor 1759-ben) már megosztottak, mikor is neki, az özvegynek annyi jutott, mint

¹ Márton Géza közlése.

² Erogationes ex quanto Portionali sub Judicatu Generosi Domini Michaelis Szoboszlaj ab Anno 1750.

³ Czeglédi városi lt. Hartyáni Zoltán szives közlése.

⁴ Hiteles tanukihallgatás 1796. XI. 28. Szatmár vm. lt.-ban.

gyermekének. Az ő részének felét vele lakó Sándor, Gábor, Mihály és Sára kiskoru gyermekeinek hagyta, míg a másik felében összes gyermekeinek egyaránt részt engedett. Szó van a végrendeletben lakóházzal, szőlőről, s minden házifelszerelésről. A reformata szent ecclesiának 6 akó bort hagyott. Vele lakó fiait «az Úr szent nevében kéri, hogy kisebb s leggyengébb Sára leánykájának jó gondviselői legyenek és tisztességesen neveljék és tartsák el az Úr Istentől is jutalmat várván». A végrendelettel után még sokáig élt az özvegy és Sámuel fiának egykoru feljegyzése szerint csak 1788. halt meg s III. 9. temették el Czepléden.²

Márton Mihálynak Gesztelyi Ersóktól János fia és Erzsébet lánya (sz. 1729.) származott, ki 1747. I. 24. Ország Jánoshoz ment férjhez.

Második házasságából Borbély Sárától Sámuel, József, Sándor, Gábor és Mihály fiaik kívül Zsuzsanna és Sára lánya született. Az előbbi csabai lakos Kováts Györgyné lett 1760. II. 19., Sára pedig (sz. 1756.) 1776 febr. 21. Balogh Jánoshoz ment férjhez.

János 1726-ban született Czepléden, 1752. II. 15. feleségül vette Kapu Márton czeplédi főbíró Zsuzsanna leányát. Az ő utódja, valószínűleg unokája volt az a Márton János városi mérnök, ki 1835 körül tervezte és parcellázta az új városrészt Czepléden. Feleségétől Zana Judithtól származott gyermekei: Ida (†) Tothné, Hermína, Mária (†), Károly (†) és János (†) voltak.

Sámuel 1734. III. 14. született Czepléden, saját feljegyzése szerint; Mihály czeplédi városi főbírónak második házasságából Borbély Sárától származó gyermekei közt a legidősebb volt. Főiskolai tanulmányait a debreczeni collegiumban végezte, melynek polgárai közé 1750. IV. 23. vétetett fel.³ «Hadházi Rectorságra a Debreczeni Rft. Collegiumból kihozattattam Anno 1756 die 27 Martý», irta jegyzőkönyvében.⁴ Pesten is tanult, ugyanott ez is olvasható «Pesten a Præceptoromnak adott Atyám Uram fl. 4, 12 Kr.» Megszerezte az ügyvédi oklevelet is magának. «Anno 1760 9^a January vettem ma-

gamnak feleségül Nemzetes Munkátsi Ferencz Uram Leányát Munkátsi Annát.»¹ 1762-ben Pándon (Pest vm.) lakott, mint rector, 1765-ben azonban már Monoron (Pest vm.) találjuk, mert a nevezett mezőváros főjegyzőjévé választotta. Majd a Nagyréthyi Darvas-család jószágainak (Vasad, Szele, Pánd, Farkasd²) igazgatója lett, de előbbi állását is megtartotta. E családtól érdemdíjazásul (inscriptio) valamelyik tápiómenti községben (híletőleg Szelén) kisebb birtokot is kapott.³ Volt bére't földje Tete pusztán is, 1777—1783 közt gyakran szerepel jegyzőkönyvében Lábándi István tetei korcsmárosa s tetei csószének neve is előjön. Öreg korában bérelt Vasadon és Pándon is; József öcsc.ével együtt 1794. I. 10. folyamodott nemesi bizonyítványért,⁴ majd 1799. V. 20-ikán ő, Sámuel monori lakos, Tiszaföldváron lakó József, valamint János, Sándor, Gábor és Mihály Czepléden lakó testvéreivel, továbbá Szoboszlón (Hajdu vm.) lakó Márton nevü rokonaival, Szatmár vármegye törvényszéke előtt nemességvitató pert kezdett s Szatmár vármegye az «említett Nemzettség ellen, önként akarattok szerint elkezdett» per folyamán 1804. VI. 18-ikán nemességüket és az 1590-ben új adományt nyert Zsárollyáni Márton-családból való származásukat elismerte s az iratokat felküldvén a helytartó tanácsához, ez 1806. Szt. András hó 25. 24. 101. sz. rendeletével tudatta, hogy «esedező Nemzettség Nemessége Öfelsége által is helyben hagyatott»⁵ s «esedező Nemzettség . . . eddig is szünet nélkül folytatott Nemességében meghagyatott és . . . meg is erősítettet». Erről Szatmár vármegye Nagy-Károlyban 1807. III. 9. nemesi bizonyáglevelet állított ki, melyet Pest vármegye ugyanez évben XII. 4-én kihirdetett, megjegyezvén, hogy «Nemes Szathmár vármegye által Nemességek eránt folyó Perben hozatott Itéletnek el hullott szavai által nyilvánosságos volna, hogy a folyamodók ambár az Egyházi Könyvekben Szoboszlai-aknak nevezettek, ők mégis világosan Márton-ok légyenek és ezen Szoboszlai név

¹ Hartyáni Z. közlése.

² Eredeti a *Vargha*-cs. lt. V. 8. *Sándor Imre*: Genealogiai füzetek X. köt. 125. l.

³ *Thury*, 230.

⁴ Eredetije a szerző birtokában.

¹ U. ott.

² Ezek később a Losonczi Gyürky-családra szállottak.

³ Dr. Márton Lajos közlése.

⁴ Dr. Márton Lajos birtokában Abonyban.

⁵ O. L. Cancellariai osztály. 1806. év. 7865. és 10.519. sz.

Attyokra csak azért ragadott, mivelhogy Czeglédre lakni Szoboszlóról jött.»¹ A család szoboszlói, illetve pestvármegyei ágainak leszármazása az 1590-ik évben donatiót nyert Zsarolyáni Márton Tamástól kezdve az Orsz. lt.-ban is olvasható.² Nemességüknek elismerése 1806-ban a királyi könyvekbe is be van jegyezve.³ Sámuelnek Munkátsi Annával kötött házasságából tizenegy gyermeke származott. A gyermekek sorrendje Sámuel sajátkezű bejegyzése szerint: 1. Juliánna (sz. 1761. I. 9.). 2. Sámuel (1762. VI. 9.). 3. Zsuzsánna (1763. XII. 6.). 4. József (1865. III. 11.). 5. Mária (1767. III. 6.). 6. Rákhel (1768. XI. 27.). 7. Sára (1771. III. 25.). 8. Lidia (1772. XII. 1.). 9. Benjámín (1775. III. 14.). 10. Mihály (1777. X. 18.). 11. Gábor (1780. XII. 4.).⁴ — Id. Sámuel 1816. I. 8. halt meg 82 éves korában Monoron s temettetett el I. 10. ugyanott; a lelkész a LXX. zsoltár 9. verse alapján tartotta a bucsuztatót felette, mint Benjámín fia feljegyezte.⁵ Felesége Munkátsi Anna szintén 82 évet élt s a halál imádkozás közben érte utól csendes álmok képében József fiánál Pándon 1822. IV. 21. Halotti predicációja Mózes IV. könyve 23. részének 10. verséről szól.⁶ Gyermekeik közül előbb azokról szöveg, kikről kevés az adat.

Juliánna, Csontos . . .-né + 1784. XI. 9. Tiszaföldváron 24. évében, két árvát hagyván maga után. Zsuzsánna + 1783. VII. 13. Monoron 20-ik évében. Apjuk 1784-ben megható versben bucsuzott tőlük.⁷ Mária Losonczon lakó Nagymuzsalyi és Krasznahorváthi Horváth Józsefnek lett feleségévé, Rákhel Nagykörösön Szigethy Istvánné, Sára Dienes Sámuel jenei (Nógrád vm.) ref. lelkész, Lidia Kajos István pócsmegyeri lakos

¹ Eredeti nemesi biznyság-levelek Schleicherné Márton Ilonánál Budapesten és Márton Sándor kir. erdőtanácsosnál. Érkeserűn (Bihar vm.).

² Helyt. oszt. 24.101. 25. Nov. 1806.

³ V. ö. *Illésy és Pettő*. A királyi könyvek. 137. l.

⁴ Az eredeti jegyzőkönyv szerző birtokában.

⁵⁻⁶ U. ott.

⁷ U. ott.

Kedves két Leányim! elsőben Susánna,
Kevés idők multa után Juliánna,
Az halál horgára mind ketten jutának
Nékem reménytelen nagy bút okozának,
Két kedves Leányim, én is utánnatok
Már útra indulok; azért meg várjatok,
Tudom együtt mégyünk ama Ditsősségben
A' melyet készített Jézusunk menyégben.

felesége lett. Mihály 1800-ban, mint huszárhadnagy, Napoleon ellen küzdve esett el Maren gonál, 23 éves korában; öccse Gábor szintén nőtlenül halt el.

Sámuel ágazata.

Sámuel, Sámuelnek és Munkátsi Annának legidősebb fia született 1762. VII. 9-én,¹ elvégezvén a jogot patvarista lett Dálnoki Nagy Dávid Pest vm. ügyésze, majd Ónody Zsigmond Pest vm. jegyzője mellett az 1790., 1791. években² s ügyvédi oklevelet szerzett. Volt jászkiséri jegyző s a Jászkun-terület assessor, mi utóbbi, tekintve a jászkunkun-területi assessorok csekély számát, jelentékeny kitüntetés volt. Nemességét Pest vármegye 1807. IV. 22-én, kelt bizonyítványa alapján a Jászkun-területben 1807. X. 9. és Heves és Külsőszolnok vármegyében 1811. III. 28. hirdettette ki.³ 1794—1821-ig vezetett jegyzőkönyvéből néhány adat:⁴ 1793-ban méretett ki kertje a templomon tul. 1794-ben vett Csoma Jánosnétól 20 frtos földet 200 frton (redemptionalis alapon).⁵ Ugyanez évben nősült. 1796-ban Silye-Veres Jánosnétól 10 frtos földet vett 100 frton. 1796-ban szőlőt vett Vincze Sándortól 45 frton, s Csoma Jánosnétól 20 frtos földet vett 200 frton, s Marosi Gábor háza felét 122 frtért megvette. 1796-ban istállót épített s 46 frtért 3 lovat, 1797-ben 9 darab marhát vett. 1798-ban 239 véka buzája termett, árpa 306 véka s elvetett 50 véka buzát. Öccse József Pándról 4 ökröt küldött, melyet 4 más marhával és 2 lóval Jászberekre hajtattott. 1799-ben Pándról 170 darab birkát hajtattott. 1799-ben 530 véka árpája s 300 véka buzája termett. 1802-ben sógorától Nyáregyházi Nyáry Pétertől 2200 szőlővesszőt vett 1 frt 20 krért. 1803-ban Hevesen 300 frtért szőlőt vett. 1804-ben 5 lovat és kocsit 333 frtért adott el. 1806-ban Hevesen

¹ Apjának egykoru jegyzőkönyvéből dr. Vargha Zoltán birtokában.

² Eredeti bizonyítványok dr. Márton Lajosnál Abonyban.

³ Márton József ny. p. ü. titkár és dr. Márton Lajos birtokában levő ered. ns. biz. levelek.

⁴ Eredeti dr. Vadász Pál turkevei birtokosnak, szépunokájának tulajdona, ki szives volt közölni velem az adatokat.

⁵ Egy frtos föld = 1 katastralis hold Kiséren, 20 forintos = 20 k.-hold.

megvette a Palóczok szőlőjét 460 frtért. 1809-ben hevesi szőlőjét felesben dolgoztatta s 76 akó termett rajta. 1810-ben két hevesi szőlőjét és földjeit 205 kat.-holdat Semlye Mihály és Túri Márton vették ki felesben. 1810-ben Filep Mihálylyal juhokat vett s eladták 2805 frtért, haszon rajta 779 frt volt. 1810-ben Filep Mihálylyal és Szitás Jánossal együtt 23 darab marhát vett s eladván, fejenként 130 frt hasznot láttak. 1810-ben 1328 frt ára földet vett a várostól (Kisér) és szállót ültetett bele. 1812-ben kiséri földjeit felesbe kiadta Túri Sámuelnek s nagykőrösi tanyát Kovács Gáspárnak bérbe adta 6 évre. Sámuel, mint láttuk, 1794-ben házasodott Nagykőrösről a feleségül vette Bitzó Évát, B. Mihály és Katona-Szabó Juliánna 1773-ban született leányát. Felesége révén Nagykőrösön is birtokos lett, de az említett jászkiséri és hevesi örökjogu földeken kívül Tiszasülyön (Jásznagykunszolnok vármegyében) a Hellebronth-családtól egy nagy, több ezer holdas birtokot is vett zálogba Lászlófalvi Eördögh Andrással együtt. 1818-ban írja, lement a gulya Tiszasülybe. — Az 1800-as évek elején nemesi ügyben maga is ellátogatott Szatmárba és az érintkezés fenntartására postást tartott. 1823-ban Szalgháry Józseftől 1000 váltó frtot vett kölcsön, ez 1827-ben fizette vissza, az Eördögh-családtól kölcsönzött összeget 2000 Rh. frtot 1829-ben özvegye fizette vissza.¹

Sámuel meghalt Jászkisérén 1828—29 közt, özvegye Bitzó Éva 1847. I. 11. ugyanott. Gyermekük: Ferencz, Mária (sz. 1798. V. 14. Kisér, † 1868. II. 11. Pelén (Szilágy vm.) Matolcsy László kecskeméti ref. lelkész felesége), Lajos, Terézia (sz. 1803. II. 26. Kisér, † 1887. III. 28. Turkeve, esk. 1828. XI. 24. Kiséren, férje Gyöngyöshalászi Vadász János ügyvéd, kiséri és gyüreai (Szabolcs vm.) birtokos és kiséri főjegyző (sz. 1798. XII. 3. Abony, † 1858. IX. 1. Kisér) László és Adám gyermekeik 1830. IX. 9. másodszer osztottak a kiséri 4—5 holdas belteleken, redemptiós földön és malmon, mely tehermentes vagyont 13.000 frtra értékelték.² A vagyontól 1000 frtot kivettek azzal a meghagyással, hogy azon László édesanyja számára egy

száraz malmot építsen (nb. nem építettek, hanem megvettek egyet a Silye-cs.-tól), Mária kapta a kőrösi tanyát, Teréz a kisérit, a többi vagyont László vette át s ebből három férfitestvérét 2000—2000 frttal kielégítette. Adám neveltetési költségére (24 éves koráig) és anyjoknak minden testvér évente 100 frtot adott. A nagykőrösi Feketén levő birtokot édesanyjuk 1842-ben Lajos és Mária gyermekei között osztotta fel.³ A tisasülyi Hellebronth-Végress örökösöktől zálogban birt birtokon nem osztottak. A kiséri házat, beltelket a legkisebb fiu Adám kapta (jelenleg Márton Bella [br. Pottere alezredes elvált felesége] és Márton Róza birja).

Ferencz szül. 1795. XII. 3. Kiséren, † 1847. IX. 29. u. ott. 1806-ban Aszódon, 1807-ben Losonczon járt iskolában, 1811-ben Nagykőrösön tanult, 1812-ben és 1813-ban pedig Pesten.² Egyideig a Gyürky-család urad. tisztje, majd jószágigazgatója volt a Bánátban. Apjától a kiséri birtokot örökölte s a tisasülyi zálogos birtokból 440 holdat örökáron megvett. Felesége Lászlófalvi Eördögh Sára volt, tőle származott három gyermeke, kik vagyont örökölték:³ Alexandrin (sz. 1834. V. I. Temesgyarmatán. † 1904. I. 15. Kiséren, másodfoku unokatestvérehez Zsarolyáni Márton Mihályhoz ment nőül), Jozefin (sz. 1839. VII. 27. Gyöngyösön. † 1910. VI. 24. Kiséren, Mészáros József ref. lelkész felesége) és András, szül. 1841. IX. 16. Jászberényben. † 1893. VI. 5. Kiséren, ügyvéd, kiséri főjegyző és tápiósülyi birtokos volt. Felesége Khindl Szidónia Kiséren, kitől gyermekei: Dezső, sz. . . . gr. Károlyi László urad. gazdatisztje Szt.-Jánosi pusztán (Szatmár vm.), tartalékos tiszt. Neje , kitől gyermekei András és László. — Erzsébet, , Jenő (†) és Mária. Lajos szül. 1800. VI. 1. Kiséren, 1812—13-ban Nagykőrösön tanult,⁴ majd Pesten elvégezvén a jogot, 1823. IX. 26. ügyvédi oklevelet nyert. (Nemességét 1825. VI. 22. kelt Heves vármegye bizonyítványával Nógrád vármegyében kihirdettette.) Egészen fiatalon lett az akkor leggazdagabb nemesnek Losonczi

¹ Benkó. Nemes családok Nagykőrösön. 227. 1.

² Apja jegyzőkönyve.

³ Gazdaczimtár. 1897. év. 202. 1.

⁴ Apja feljegyzése.

¹ Ered. iratok dr. Márton Lajosnál Abonyban,

² Eredetije a kiséri községi lt.-ban.

Gyürky Pálnak (később gróf) jószág- és jogügyi igazgatójává s lakását Kisterenyén (Nógrád vm.) az uradalom középpontján tartotta. 1838-ban Gombára (Pest vm.) költözött, hol Fáy András birtokát bérelte, 1844-ben Abonyba (Pest vm.) költözött, hol még 1840-ben megvette nádori beleegyezéssel özv. Lendvay Antalné, Paraicz Francziska nemesi birtokát s megvásárolgatta a Halassy és Paraicz örökösök Sóhár Attila, Mézszáros-család kisebb-nagyobb részjóságait.¹ Még előbb Tepke pusztán (Pásztó mellett, Heves vm.) voltak igen becses bortermő szőlői (1835. X. 1. Gyürky Pál 32 évre neki adta Pásztón a botmáli szőlőt) és Pásztón kisebb curialis telke és birtoka, ezeket azonban az abonyi birtok megvétele előtt eladta. Azonkívül a tiszasülyi Hellebronth-Végess-féle birtoktól, melyet apja birtalomban, 1800 holdat zálogba vett. Lajost, ki nagy köztiszteletben és szeretetben állott, három vármegye is: Heves (1837.), Nógrád és Pest (1861.) táblabírájává választotta, «régí szabásu, de a korral haladni kívánó magyar nemes volt. Művelt, olvasott, igen szeretetreméltó ember. Derüs kedélyü, de minden kigomboltsága mellett is óvatos.² Feleségül az 1826. VII. 21. kelt házassági engedély alapján elsőfoku unokatestvérét Zsarolyáni Márton Teréziát (1799—1878), József és Köpeczi-Tokosy Terézia leányát vette. Neje «eszesező nő, typusa a merev erkölcsü kálvinista uriaszszonynak, igazi régi magyar gazdasszony».³ Lajosnak, ki 1866. V. 28. halt meg Abonyban, házasságából egyetlen gyermeke származott, Ferencz, ki 1833. I. 9. született Kisterenyén (Nógrád vm.). Iskolát a kecskeméti kollegiumban, a pesti liceumban járta és felsőbb tanulmányait a pesti egyetemen végezte, a szabadságharc idején alig tizenhatéves korában mozgó nemzetörként szerepelt. A Bach-korszak idején egy menekült lengyel,⁴ ki atyja abonyi curiájában menedéket talált, volt francia és angol nyelvmestere. 1853-ban kezdett Abonyban gazdálkodni, előbb apja vezetésével, majd önállólag⁵

s egész fiatalon kezdte művelni a szépirodalmat, melynek kiváló képviselőjévé nőtte ki magát. Nagyszámu regényt, elbeszélést irt,¹ rendkívül vonzó, törlömetezett magyar nyelvü elbeszélő. Az irodalomban családi neve helyett «*Abonyi Lajos*» irói álnevet használt. A Kisfaludy-, Petőfi- és Dugonics-társaságok siettek taggá választani. 1861-től Pest vármegyének aljegyzője, később tb. főjegyzője volt 1865-ig, 1867—72-ig járási gyámfelügyelője és hosszú ideig bizottsági tagja volt. Erős kálvinista férfiú, viselte a tiszavidéki ref. egyházmegye tanácsbírói tisztét. Mint embert arany szív, derült kedély jellemezte, ember- és rokonszerető volt a legnemesebb értelemben. Családja leszármazási táblázatát összeállította s e jelen tanulmány is sokat köszön neki. Felesége Tasnády-Szűts Klára († 1910. IX. 16.) volt, Sz. Ábrahám gombai birtokos és ippí, érkeserüi Fráter Borbála lánya, kit 1864-ben vett nőül. M. Ferencz 1898. IV. 28. halt meg Abonyban, eltemettetett a családi sírboltban. 1905-ben Abonyban szobrot állítottak emlékének. Házasságából egy gyermek származott: Lajos, szül. 1876. XII. 14., abonyi birtokos, a M. Nemzeti Múzeum ny. igazgató-öre, kiváló archeologus. Házassága Nagyrákói és Kelemenfalvi Rakovszky Idával (esk. 1900. VIII. 22. Budapest, R. István v. b. t. t. m. kir. sámvévőszéki elnök és Szilasi és Pilisi Szilassy Ida lánya) gyermektelen.

László szül. 1807. V. 10. Kiséren, meghalt 1870 I. 25. Abonyban; 1830-ban osztozott testvéreivel. Abonyban megvette Lajos bátyjával együtt a Halassy-féle birtokot, a Paraicz örökösök részjogát s vett ugyanott Tallián-féle birtokot is. Kiséri szöllejét testvéreinek Teréziának, Vadasz Jánosnéak adta el 2000 frtért, miért a fiág Ádám és Ferencz pert kezdett, de eredménytelenül. Házassága Lászlófalvi és Papi Fördögh Zsuzsánnával († 1863. III. 30. 46 éves korában) gyermektelen volt. Végrendeletében testvéreiről nem emlékezett meg, de ezek 1873-ban paládicsi birtokát (Abony mellett) perrel megszerették.

Ádám szül. 1809. XII. 23. Kiséren, az 1830-iki osztály szerint a kiséri atyai házat, szőlőt ő örökölte; hites ügyvéd volt. Vett Tiszaburán

¹ V. ö. *Szinnyei*. I. 21—23.

¹ Ered. iratok dr. Márton Lajosnál Abonyban. *Fényes E. Magyarország geográfiai szótár* 1851. I. köt. 5. l.

² *Györe János*. Abonyi Lajos pályája. 7. l.

³ U. ott. 7. l.

⁴ V. ö. *Abonyi Lajos*. Emlékek. Munkái XX. kötete. 21—118. l.

⁵ *Gazdaczimtár* 1898. 218. l.

hatszáz egynehány hold földet, de vizjárta birtok lévén, 1869-ben eladta 74,000 frtért. Felesége Vargha Terézia (1821—1913.) gazdag kun családból származott. Adám meghalt 1873. XI. 11. Abonyban. Egyetlen gyermeke Borbála (sz. 184.. Kiséren) Abonyban él, ki anyjának unokatestvérétől Péter Esztertől is szép vagyont örökölt.

József ágazata.

József, Sámuelnek és Munkátsi Annának fia született 1765. III. 11. Monoron, eleinte a Darvascsalád pándi birtokát bérelte, majd az 1800-as években Gyürky István consiliarius uradalmi tisztartója, illetve jószágigazgatója lett. 1820-ban bérbe vette Káva helység ¹/₅ részét Fáy Ferencztől, majd 1823-ban VI. 18-án zálogba vette 18,600 pengő frtért tőle.¹ 1795-ben, Köpeczi-Tokosy Teréziát K. T. Sámuel nyerczei (Kolozs vm.) ref. lelkész leányát vette feleségül, ki a br. Inczedy-családdal Szilassy József v. b. t. t. feleségével rokonságban állott. Házasságából öt gyermeke származott, felesége azonban 1808-ban VII. 16. elhalálozván, 1810-ben a komáromvármegyei eredetű ref. papi családból származó Molnár Erzsébettel kelt egybe Óbudán. Második feleségétől szintén öt gyermeke származott. Káván az 1839-iki tagosztálykor szintén ¹/₅ rész volt M. József kezén.² Második felesége 1836. VII. 16. halt meg Káván, ő pedig 1845. III. 29. ugyanott; verses felirással ellátott sirköveik az ottani protestáns temetőben állanak. A két házasságból származó tiz gyermek 1846. III. 19. osztozott Káván «a dirib-darab papirosra irt atyai végrendeletet tisztelettel félretétén». Ez osztálylevél szerint ³ kezükön volt Káva ¹/₅ része (a Fáy Ferencz-féle) s azonfelül egy bizonyos birói zálogbirtok ugyanott épületekkel, erdőekkel, szállókkal s minden felszereléssel. (A hozzátartozó curia már lebontatott, a temető és falu között néhai Vargha János ügyvéd házának szomszédságában feküdt.) Ezt a kétféle kávai

¹ Ered. okmány a birtokállomány pontos felsorolásával dr. Márton Lajos múz. igazg. őrnél Abonyban. V. ö. *Fényes*. Magyarország. állapota stat. és geogr. tekintetben. 1837. év. II. 354.

² Ered. a G. Vargha-cs. löbi II.

³ Egyik párja dr. Márton Lajosnál Abonyban, másik özv. Szilágyi Benőnéél Gyömrőn.

birtokot József és Benjámintestvérük vette át 28,400 pengő frtban. A farkasdi (Pest vm.) szállót 1200 pengő frtban István testvérük vette át, a törteli (Pest vm.) gazdaságot eladták s ebből 6400 pengő frt jött be, a kávai ingóságok 5200 pengő frtot, a készpénz vagyon és kölcsön adott pénzek 13,800 pengő frtot tettek ki. Az összes atyai vagyon tehát 55,000 pengő frtra rugott. Ezen a kilencz testvér egyenlően osztozott, csak a legkisebbnek, a gyermek Lászlónak adtak másfél részt. Megjegyezték az osztálykor, hogy a lánytestvérek már férjhezmenetelük alkalmával 2000—2000 pengő frt hozományt kaptak s azt is, hogy az anyai just nem tudván biztosan megállapítani, ennek felosztását későbbre halasztották. Id. M. József gyermekei voltak Köpeczi Teréziától: Juliánna, József, Terézia, István és Benjámint, Molnár Erzsébetből: Sámuel, Erzsébet, Mihály, Anna és László.

Juliánna szül. 1796. VI. 30. Pándon, Szaldobágyi és Dobozi Vörös István felesége volt, az 1846. évi osztálykor már nem élt.

József szül. 1798-ban II. 5. Pándon, Békés vármegyében 1837-ben XII. 13. hirdettette ki nemességét,¹ mert ő ekkor gyomai uradalmi tisztartó volt. 1845-ben Temes vármegyében Temesremetén volt uradalmi kasznár, mikor is ott hirdettette ki nemességét.² 1846-ban apja halála után átvette a kávai zálogbirtokot, az 1847-ben kötött tagosztály-egyeségkor birtoka a kávai határ ¹/₅ része a pándi határ mentében a jobbágyság birtoka mellett állapított meg s majorja, mely a jobbágyságnak jutott részbe esett, a közös pénztárból megváltott ³ 1856-ban a Fáy-család pert kezdett ellene, mert a tagosítással s erdőirtással megkárosítottnak érezte magát. A per 1862-ben ért véget, a zálogbirtokot, mely a tagosítás után 317 holdra olvadt le, Bizáki Puky György, Fáy Kata fia kiváltotta s Márton József Abonyba költözött, hol 1863. VII. 10. halt meg. Feleségével Márton Teréziával (1804—76.), ki elsőfoku unokatestvére volt, 1832. X. 20. kelt egybe királyi dispensatióval.⁴ Házasságukból két gyermek származott: Ida és

¹ Eredeti irat unokájánál Schleifferrénéél.

² *Lendvay* Temes vm. ns. családjai.

³ G. Vargha-cs. löbi II.

⁴ Ered. Schleifferrénéél.

József. Ida szül. 1834-ben, 1851-ben ment férjhez Káván Érkeserüi Andrassy Ignác (1832—1914) abonyi földbirtokoshoz. 1864-ben megvették anyai nagybátyjuknak Márton István pesti ügyvédnek tószegi birtokát anyjuk három testvérétől Márton Sámueltól, M. Sárától (Vargha Jánosné) és M. Máriától (Széll Sándorné) 12,401. o. é. frtért.¹ Ida 1909. V. 30. halt meg Jászladyban, eltemettetett Abonyban a családi sírkertben. — József szül. 1840. III. 10. † 1916. II. 23. Budapesten, abonyi birtokát eladván, Pozsonyban, majd Budapesten élt, mint ny. p. ü. titkár. 1863-ban feleségül vette Ruttkai és Nedezei Ruttkay Teréziát (1845—1907.), R. Mihály, és Viczián Terézia leányát, kitől származott Irén (1864—79.) lányán kívül, ki korán meghalt Ilona, Schleiffer Rezső kir. helyszínelési mérnök tart. hadnagy felesége Budapesten.

Terézia szül. 1799. X. 4. Pándon, férjhez ment első unokatestvéréhez Márton Lajos táblabíróhoz, abonyi birtokoshoz. Meghalt 1878. V. 16. Abonyban, hol a családi sírboltban temetett el.

István szül. 1802. III. 18. Pándon. 1846-ban osztozott testvéreivel, a farkasdi szőlőt 1200 pengő frtban átvette. Gombán (Pest vármegye) volt ref. lelkész, meghalt 1876-ban. Feleségétől Szalay Teréziától gyermekei: Juliska, Kálmán és Riza. Juliska szül. 1837. (†) Molnár Mihály bicskei (Fejérmegye) ügyvédnek felesége volt (M. Mihály id. Márton József második feleségének Molnár Erzsébetnek unokaöccse volt). Kálmán, a gr. Gyürky-család gazdatisztje volt Csécse és Lapujtó helységeken (Nógrád vármegye) meghalt 1891. IV. 1., eltemettetett a gyöngyösi (Heves vármegye) családi sírboltba. Újhelyi Ida (1841—1892.) feleségétől származó leánya Ida Kiss Ferencz gyógyszerész felesége, István fia (1865—1900. I. 16.) szolnoki gyógyszerész volt, az ő felesége Gyulai Gaál Ilona. (Gaál Miklós 1848 49, honvédtábornoknak Gyula fiától származó unokája.) Riza Schneller Károly kapitány özvegye, Szatmár-Németin él. Kálmán (1866—1893. VII. 19. Gyöngyös) szigorlóorvos volt.

Benjámín szül. 1808-ban, 1846-ban osztozott testvéreivel, mikor is a kávai zálogbirtok egy-

részét (a kisebb birói zálogot) átvette. A Gyürky-család tápió-szelei tisztje volt, majd bérelte a 3500 holdas szelei Gyürky birtokot, meghalt 1869-ben. Feleségétől a nógrádvármegyei eredetű Száraz Zsuzsánától tíz gyermeke származott. Tamás szül. 1838. (†), Fáni (†), Etelka él Abonyban, Béla szül. 1843., † 1895. IV. 10. Szt. Márton. Kátán (Pest), Zsámbokon (Pest vármegye) bérelt. Feleségétől, Érkeserüi Andrassy Borbálától (M. Ignác és Zsarolyáni Márton Ida lánya) származó Géza fia 1879. XII. 4.-ben kiskorában halt meg. Ilka meghalt 1914. XII. 13. Abonyban, István szül. 1848. Tápiószelén, nyug. törvényszéki jegyző Abonyban, Elek él Abonyban, Benő Pest vármegye árvaszéki irnoka Budapesten, Irma él Abonyban, Nagy József (1821—93) özvegye, Borbála szül. 1863. † 1913. IV. 26. Mezőtelegd (Bihar vármegye), Szűts Samu gyógyszerész felesége volt.

Márton Józsefnek Molnár Erzsébetről származó utódai: Sámuel szül. 1811, † 1884. Abonyban szerzett kis birtokot s azon gazdálkodott, nőtlen volt. Erzsébet (1814—88) Pethő Ambrus fülöpszállási (Pest vármegye) birtokos felesége volt. Mihály szül. 1818-ban, előbb Medvesen uradalmi tiszt volt, miért Temes vármegyében 1845-ben kihirdettette nemességét, majd Tószegen (Pest vármegye) bérelt, aztán pedig felesége tizasülyi (Jásznagykunszolnok vármegye) birtokán gazdálkodott, meghalt 1884. XI. 24. Kiséren. Felesége Zsarolyáni Márton Alexandrin († 1904. I. 15.) unokatestvérének M. Ferencznek leánya volt, kitől gyermekei: Ferencz (†) az 1845. évi ns. biz. levélben belefoglalva —, Róza, szül. 1853. Izabella, szül. 1857. br. De Pottere Jakab honvédelezredes felesége, Vilma szül. 1867, † 1894. V. 15., Halmi Mihályné, Gyula (1858—1905. IV. 16.) máv. ellenőr állomásfőnök volt, felesége Rózahegyi Michnay Sarolta (esk. 1892.), kitől gyermekei Mihály Lajos, Klára, Gyula. — Anna (1823—94. II. 30. 1843. II. 12. férjhez ment Kiss Lajos († 1865.) gyömrői (Pest vármegyei) ref. lelkészhez. László szül. 1836-ban, az 1846. évi osztály szerint másfél részt kapott, vagyis 9000 pengő frtot. A gróf Degenfeld-család csomaközi (Szatmár vármegye) urad. tisztartója volt. Feleségétől Nemespodhrágyi Kozicz Juditától († 1898. IX. 17. 75 év kor. Abonyban) származó gyermekei: Irma (r.-kath.)

¹ G. Vargha-cs. löbi II.

szül. 1866. XII. 17. Csomaköz, esk. 1888. V. 1. u. ott, férje Krasznai dr. Krasznaÿ Gábor kir. közjegyző Esztergomban; Izabella szül. 1868. I. 4. Csomaköz, esk. 1887. V. 7. férje Zsarolyáni Márton Sándor kir. erdőtanácsos, érkeserüi birtokos; Ilona férjétől Vitt Lászlótól elvált.

Benjámín ágazata.

Benjámín 1775. III. 14. született Monoron, mint legfiatalabb fiú az atyjával maradt; egy házban, egy kenyéren éltek. Volt bérelt birtoka Vasad pusztán és szülöje Monoron. 1801. II. 16. feleségül vette Bokros Judithot, néhai B. András monori bírós és Szalay Sára árvalányát, kitől hét gyermeke származott. Benjámín 1841. IV. 24. halt meg Monoron, sírköve az ottani régi temetőben áll, felesége (ki 1783. X. 16. született) 1859. V. 6. halt meg István fiának Tószegen (Pest vármegye). Gyermekeik, atyjok sajátkezű feljegyzése szerint:¹

István szül. 1801. XII. 26. Monoron, hites ügyvéd volt s folytatott praxist Pesten addig, míg el nem betegesedett. Többek közt 1838-ban Káva helység tagosításakor is ügyvéd volt s ez évben átvette Káva helység¹ 5 részét zálogba, mely azelőtt Mesterházy József kezén volt. (Káva egy másik² 5 része nagybátyjának Józsefnek volt zálogképen birtokjában) 1847-ben kibocsátotta kezéből a birtokot örökáron megvévén azt a tulajdonos Fáy-családtól Leleszi Kovách Gáspár monori uradalmi tisztartó. 1846 táján bérelt sógorával Széll Sándorral Török-Szentmiklós határában Szakállas-pusztán s zálogban nála volt Tiszavárkonyban is egy részjórész. Ezt eladván, Tószegen (Pest vármegye) vett örökáron birtokot s Abonyban (Pest vármegye) házat. Itt érte utól hosszú betegség után, de mégis hirtelenül, a halál 1860. V. 31. Nőtlen ember lévén, abonyi belsőségét és tószegi birtokát testvérei örökölték, kik a magok részét azután 1864-ben Terézia testvérük gyermekeinek adták el 12,801 o. é. frtért.²

Terézia szül. 1804. II. 14. Monoron, 1832-ben X. 20. királyi dispensatióval³ férjhez ment

¹ Eredeti feljegyzés a szerzőnél.

² A G. Vargha-cs. löbi II.

³ Ered. unokájánál Schleiffnernél Budapesten.

első unokatestvéréhez Márton Józsefhez. Meghalt 1876. VIII. 3. s eltemettetett Abonyban.

Zsuzsánna szül. 1806. VIII. 16. Monoron, meghalt 1824. VIII. 5. tizennyolcz éves korában Jászkiséren, mint egy Kürü nevű, jászági nemes menyasszonya, bizonyára nagybátyjának M. Sámuel kíséri főjegyzőnek házánál.

Sámuel szül. 1809. II. 13., Abonyban háza és szülöje volt, Tószegen birtoka. 1864-ben eladta István bátyjától örökölt részét Terézia nénje gyermekeinek. 1836. V. 22. feleségül vette Enchi Széll Zsuzsánát, ki azonban 1837. III. 15. meghalván, 1850 körül gróf Grünne Máriát vette feleségül (ki 1863-ban halt meg). Meghalt Abonyban 1899. III. 22. Első házasságából származó fia Lajos (szül. 1837. II. 17. †) volt, kinek Kontra Máriától gyermekei Ida (Joó Kálmán felesége volt, de elvált tőle) és Sándor.

Sára szül. 1813. VIII. 23. Monoron, leánykorában István bátyjánál lakott Káván, majd Várkonyban s hű gondviselője volt neki. 1848. V. 18. Tiszavárkonyban feleségül ment Görzsönyi Vargha János hites ügyvédhez Kávára. 1864-ben ő is eladta Terézia nénje gyermekeinek a bátyjától örökölt tószegi birtokrészét. 1899. XI. 11. halt meg Ida lányánál Üllön s Káván, hol életéből több mint 60 évet töltött, temették el férje mellé a Puky-család sírkertjébe.

József szül. 1817. X. 10. Monoron, a Gyürky-család gazdatisztje volt Tápiószelén. Boldogtalan ember volt, feleségétől Paál Paulinától elvált s megtévelyodott s ilyen állapotában vetett véget fegyverrel életének Szakállas-pusztán (Jásznagykunszolnok vármegye) 1846. XII. 3. s Török-Szentmiklóson temettetett el.

Mária szül. 1820. X. 21. Monoron, Enchi Széll Sándornak volt a felesége, jelenleg Diósjenőn él unokájánál Kovásznai Kováts Ferencznél.

Tiszaföldvári ág.

József szül. 1737-ben Czeglédén, 1761. I. 27. vette feleségül Lajos Évát, Lajos János sz.-mártoni lakos leányát. 1763—1771-ig Tiszaföldvár város jegyzője volt, majd a báró Podmaniczky-család tiszaföldvári uradalmának volt tisztje. Ez igen tekintélyes állás volt, a bárói család ritkán tartózkodván a községben ő gyakorolta helyette a földesuri jogokat, ő jelölte a bírót, tartott uriszéket stb., a jobbágyföldek adás-vevése szín-

tén az ő beleegyezésével történt.¹ Nemességét 1806-ban az uralkodó elismervén és megerősítvén, 1808-ban Heves vármegyében kihirdettette azt Szatmár vármegye biz. levele alapján.² Nemességét Szatmár vm. 1805-ben vizsgálta felül.³ 1767-ben a ref. templom harangjára 1 Rh. frt és 4 véka búzát adott.⁴ Gyermekei voltak: Mária (sz. 1762. †), József (sz. 1763. †), Lidia, Mezőturon lakó Erdős Jánosnak volt a felesége, ki 1820-ban Tiszaföldváron az öreg szőlőskertben levő szőlőjét 500 frtéért és két köből búzáért eladta Áts Jánosnak;⁵ továbbá Gergely, Anna (1773–1776. V. 24.), Erzsébet (sz. 1776. III. 14.), Mihály, Juliánna (sz. 1781. II. 21.) és Anna (sz. 1785. IX. 7.).

Gergelyről semmi adat, ennek fia József (sz. 1797–1854. XII. 22.) kétszer házasodott, első felesége Molnár Sára (1809–1848. II. 6.), kinek halála után 1848. XII. 13. Tábori Zsuzsánnát, Oláh Albert özvegyét vette nőül, mikor is írástette, hogyha előbb találna meghalni, felesége holtáig lakhassék házában.⁶ Gyermeke, három lánya, csak első házasságából maradt: Erzsébet (sz. 1835. X. 1. †) Hulicska Jánosné, esk. 1856. I. 11., Mária (sz. 1838. X. 11. †) Bata Jánosné, esk. 1856. I. 25., Sára (sz. 1841. X. 28. † 1902. IV. 30. Bárándi Istvánné, esk. 1862. III. 20.

Mihály sz. 1778. I. 15. Tiszaföldváron, hol gazdálkodó lett. Feleségéről Ditső Zsuzsánnától († 1851. III. 1.) származó gyermekei Juliánna (sz. 1811. II. 1.), Mihály (sz. 1813. X. 1.), Zsuzsanna (sz. 1814. XII. 1.), Mária (1817. X. 18–1819. X. 19.), Mária (sz. 1820. V. 9.), Sára (sz. 1826. XI. 13.) magtalanul elhalván, a család tiszaföldvári ága kihalt.

Czeplédi ágak.

Mihály, czeplédi főbíró másik fia Sándor szül. 1745-ben Czepléden, 1768. I. 26. ugyanott vette

feleségül Bokros Évát, István leányát. Hogy házasságából utódok származtak volna, erre nézve semmi adat.

Sándor öccse Gábor, ki 1750 körül született, 1787–89 közt a czeplédi iskolában praepceptor volt,¹ 1818–9-ben pedig az intézet rektor-professora.² 1771-ben házasodott, felesége Erdős Erzsébet volt, E. Pál és Tályai Szabó Anna († 1792) leánya. Erdős Ersók és testvére Erdős Sára (Ecser Sámuelné) pert folytattak 1703–1838-ig testvérük Erdős András ellen, ki örökségüket magánál tartotta. A javak Czepléden feküdtek s a bíróság megítélte a lányok igazát.³ Gábornak és Erdős Erzsébetnek három fia született: Gábor szül. 1771. XI. 10. Czepléden, ref. lelkész volt Baranya vármegyében, hol Pécssett tartott közgyűlésen kihirdettette nemességét Pest vármegye 1807. XII. 7. kelt nemesi bizonyítványát alapján, miről 1808. VIII. 10. bizonyítványt kapott.⁴ Sándor született 1776. VIII. 2. Czepléden és öccse Mihály 1791. V. 9. született ugyanott.

Mihály szül. 1752-ben Czepléden, Mihály főbírónak és Borbély Sárának legkisebb fia volt, meghalt 1810. VII. 17. ugyanott. Kétszer házasodott, első felesége, kivel 1775. II. 21. kelt egybe, Dávid Ersók volt, D. János lánya Csabáról, ki azonban 1785-ben meghalván 1786. I. 9. Szarvas Judithot vette nőül, Ágnes János nagykőrösi lakos özvegyét. Két fia Mihály és József első házasságából való.

Mihály szül. 1776. I. 12. Czepléden, eleinte ott gazdálkodott, majd kétfertály földjét 1840 körül eladván 2000 v. frtéért,⁵ Szoboszlóra költözött. Ott 1844-ben Kiss Mihálytól vett kerti házat 273. v. frtéért a város Debreczen felől eső részén.⁶ Vett szőlőt 230 v. frtéért, valamint szántóföldet is.⁷ Ebbe fektette feleségével Dobos Máriával (D. István és Fazekas Éva leánya) az 1844. V. 30-ban testvéreivel kötött osztálylevél

¹ Dr. Nagy Ottó, tiszaföldvári főszolgabíró közlése.

² V. ö. *Orosz Ernő*. Heves vm. ns. családjai .88. l.

³ *Gorzó*. Szatmár vm. ns. családjai 81. l.

⁴ Ref. egyh. irományok. Dr. Nagy Ottó közlése.

⁵ Tiszaföldvári régi községi jzknöyv. Dr. Nagy Ottó közlése.

⁶ Ref. egyháznál őrzött u. n. «móringolási jegyzőkönyv». Dr. Nagy Ottó közlése.

¹ *Takács*. A czeplédi ref. egyháztört. 52. l.

² U. ott. 49. l.

³ Periratok Márton Gézánál Czepléden.

⁴ *Andreczky*. Baranya vm. nemesei. 53., 54. l.

⁵ Márton Géza adata.

⁶ Teleky László levele Márton Lajos ügyvédhez 1844: VII. 6. Márton Géza birt.

⁷ Eredeti levelek u. ott.

értelmében kapott 1000 v. frtot is.¹ Vett Szoboszlón másik belső telket is 750 □ ölet 150 v. frtért.² 1842. XI. 6. írja Lajos fiának Pestre, «hogya a tengerinek jó ára lenne, vinnék 200 vékát, mert azt adott a jó Isten.»³ Mihálynak és Dobos Máriának gyermekei voltak: Mihály, Lajos, István, József, Juliánna és János.

Mihály szül. 1811. Czegléden, fia Lajos meghalt 1915. II. 1. és lánya Juliánna Borsós Károlyné meghalt 1883. X. 14. ugyanott.

Lajos szül. 1815. X. 18. Czegléden, tanulmányait a debreczeni ref. kollégiumban végezte, honnan 1839-ben kitűnő bizonyítvánnyal távozott. 1839-ben br. Vay Miklós septemvirnek, majd koronaőrnek házához került, hol előbb, mint titkár, később mint ügyvéd működött. Ügyvédi oklevele 1842. XII. 19. kelt Pesten, a kitüntetéssel kiállott censura után, a váltó-ügyvédi pedig 1843. V. 2. ugyanott. Volt királyi táblai jegyző, majd kir. táblai ügyvéd Pesten,⁴ 1843-ban a szoboszlai kerületi főjegyzőség megüresedvén, atyja szeretete volna, ha ő is pályázott volna,⁵ de ugyilátszik ez nem történt meg. Azok a levelek és bizonyítványok, melyeket br. Vay Miklóstól, illetve fiaitól V. Miklós, Henrik és Ödön báróktól kapott Márton Lajos kiváló voltát bizonyítják.⁶ A Vay-családon kívül ügyvédje volt br. Dercsényi Jánosnak, Derra Mihálynak (kitől 1850-ben hosszasan családi perében végzett munkájáért 1000 pengő frtról szóló kötelezvényt kapott), a Holles csódtömegnek (mely iratokat Darányi Ignác ügyvéd vette át halála után), mint hátramaradt leveleiből megállapítható.⁷ M. Lajos br. Dercsényi Jánostól megbízólevelet kapván,⁸ őt az 1843–44-iki pozsonyi országgyűlésen képviselte s az országgyűlésről gyorsírói naplójegyzeteket készített.⁹ 1848-ban Szemere Bertalannak volt a titkára s 1849-ben a kormány nyal Debreczenbe ment, hol megbízták a polgár-ág fegyvereinek beszédésével. A szabadságharc után ismét Pestre költözött s folytatta ügyvédi praxisát. Itt ragadta el a halál fiatalon 39 éves korában 1854. X. 24. M. Lajos 1845-ben házasodott, felesége

a kassai születésű Bogáthy (Bogády) Hermína volt (sz. 1823. I. 6. † 1899. IV. 10. Czegléd), B. András és Dúlházy Mária lánya. Házasságából három gyermek származott: Ilona, ki korán meghalt, Béla szül. 1849-ben Pesten, apja halálakor csak öt esztendő volt. Eleinte jó tanuló volt, majd vig társaságba keveredvén, színész lett s a 70-es évek végén, mint színigazgató működött, majd szülővárosában mint kishivatalnok fejezte be életét. Felesége Csercser Ida volt. — Géza szül. 1853. I. 3. Pesten, a Hofherr és Schrantz-gyár czeglédi telepén gépész, nejétől Bauer Lidiától származó gyermekei: István, Lajos, Géza, Ilona (Pinkóczyné), Kálmán és Károly.

Mihály és Dobos Mária többi leszármazója: István (Szoboszlón) s ennek gyermekei: Juliánna (Egry Mihályné, Szoboszlón), Zsuzsánna (Ágoston Istvánné, Szoboszlón), — József † (Szoboszlón), gyermekei: Károly, tanító Szoboszlón (fia Lajos a tiszaföldvári földmives-iskola vezető-tanítója), Eszter (Borók Gyula kisujszállási városi jegyző felesége) és István Szoboszlón. — Juliánna (†) Tarr Demeterné, János († Szoboszlón), kinek Szűcs Juliánnától származó gyermekei: János, Imre, Lajos, Margit.

Debreczeni ág.

József szül. 1778. XI. 10. Czegléden; a debreczeni ref. kollégiumban tanult, hol 1797-ben iratkozott be a felsőbb osztályba. 1813. III. 2-től 1854-ig debreczeni ref. lelkész volt, mikor is nyugalomba vonult. Viselte a tiszántuli ref. egyházkerület pénztárnokságát is. 1825. XII. 19. Bihar vármegyében hirdettette ki a maga és családja nemességét, Pest vármegye 1807. évi bizonyáglevelé alapján.¹ Felesége, kivel 1807-ben kelt egybe, Szilágyfőkereszturi Luka Agnes volt, L. József mezőturi városi jegyző és Szarka Erzsébet leánya, kitől négy fia származott, Károly, Lajos, László és Zsigmond. Az öreg ur, ki az egyházi irodalomnak kiváló mívelője volt,² 1859. VII. 25. halt meg, mint nyugalmazott ref. lelkész Debreczenben. Fiai közül Zsigmond fia-

¹ Hiteles másolat Márton Gézánál. — ² Ered. levél M. Gézánál. — ³ U. ott. — ⁴ Eredeti iratok fiainál M. Gézánál. — ⁵ Ered. levél u. ott. — ⁶ U. ott. — ⁷ U. ott. — ⁸ Ered. a Nemzeti Múzeumban. — ⁹ U. ott.

¹ Eredetije Márton Imre ügyvédnél Debreczenben.

² *Szinnyei*. VIII. 740.

talán, László debreczeni kereskedő öreg korában, de nőtlően elhalván, Károly és Lajos fiai terjesztették tovább családját.

Károly szül. 1815. II. 10. Debreczenben, meghalt 1902. X. 22. u. ott, mérnök volt. Debreczenben, hosszabb időt töltött Füzesgyarmaton is. 1851-ben vette nőül Pfanschmidt Karolint (sz. 1833. XII. 15.), kitől gyermekei: Piroska (1853. VI. 24—1869.), Teréz szül. 1854. X. 24., Kozányi Zoltán ny. honvédőrnagy felesége, Róza szül. 1856. IX. 16., 1884-ben férjhez ment Radó Pálhoz (ny. m. kir. erdőtanácsos), Gyula (szül. 1858. VIII. 9. Füzesgyarmaton, Békés vármegye) kereskedő Debreczenben, neje Klein Teréz (esk. 1884.), kitől fiai: Dezső (sz. 1885.) kereskedő Debreczenben, nejétől Mozog Mariskától (esk. 1910.) fia László (sz. 1912.), továbbá Ernő (sz. 1887. VIII. 1. Budapest) huszárfőhadnagy, nejétől Brósz Lenkétől (1894—1914. III. 10.), dr. Brósz László kassai kir. közjegyző lányától származó lánya Teréz (sz. 1914.), Sándor (sz. 1892. IV. 20. Debreczen) huszárfőhadnagy, 1914-ben eljegyezte unokatestvérét Zsarolyáni Márton Irént. — Dezső (sz. 1860. I. 26.), főmérnök a budapesti máv. gépgyárban, nejétől Klein Máriától (esk. 1888.) leánya Irén (sz. 1889.). — Erzsébet (sz. 1862. VIII. 10.) 1891-ben férjhez ment Mágócsi Sándor († 1915.) p. ü. titkárhoz, József (sz. 1864. XI. 7., meghalt 1912. IX. 27.) gyógyszerész volt Nyiregyházán, nejétől Szesztay Gizellától (esk. 1892.) származó gyermekei: László, Kornélia, Piroska és Erzsébet.

Lajos szül. 1817. VIII. 29. Debreczenben, meghalt 1892. XI. 3. u. ott. igen tekintélyes debreczeni ügyvéd volt. Mint kiváló zenetehetség, 1848-ban Debreczenben ő szervezte és tanította be a honvédzenekart. 1865-ben a Gencsy-családtól az 1870-es években Eördögh Ferencztől és Szúnyogh-családtól Érmihályfalván és Érsemjénben (Bihar vármegye) szerzett szép nemesi birtokot, 886 kat. holdat.¹ Nejétől Hetényi Borbálától (1827—1885. I.), ki H. Sándor szolgabírónak, jászkiséri birtokosnak és Küry Mártának volt a lánya, hat gyermeke származott: Mária (sz. 1850.) dr. Ujfalussy József kir. tanácsos,

ny. közkórházi igazgató-főorvos felesége, esk. 1879.

Imre (sz. 1852.) debreczeni ügyvéd, érsemlyéni birtokos, első felesége Kövy Anna (esk. 1895.) korán (1899. I. 16.) elhalván, 1900-ban Riedl Erzsébetet vette nőül, de 1908. IV. 8. újra özvegyen maradt. 1908. IX. 8. Vértessy Saroltával kelt egybe. Első házasságából származott gyermekei Anna (sz. 1896.) és Vera (sz. 1899. I. 6.)

Etelka (sz. 1854.) Péter Kálmán Szepes vármegye árvasz. ülnök felesége, esk. 1881., Lujza (sz. 1858.) Hajdú Gyula ügyvéd neje, esk. 1879., Sándor szül. 1861. X. 29. Debreczenben, m. kir. erdőtanácsos volt Ujvidéken, jelenleg érkeserüi birtokán gazdálkodik, 1887. V. 7. vette nőül rokonát Zsarolyáni Márton Izabellát (sz. 1868. I. 4., M. László uradalmi tisztartó és nemespodhrágyi Kozicz Judith lánya), kitől gyermekei: Margit (sz. 1888. V. 4.) 1911. VI. 24. férjhez ment Fogarasra Krausz Jenő m. kir. gazdasági segédfelügyelőhöz, László (1889. VI. 25—1890. VI. 9.), Mariska (sz. 1891. V. 31.), Boriska (sz. 1892. XII. 4.), Sándor (sz. 1894. VIII. 14.) 14. tüzérönkéntes.

Kálmán (sz. 1865.) debreczeni ügyvéd, érmeléki birtokos, neje Brunner Malvin (esk. 1894.) gyermekei: Ella (sz. 1895.), Adél (sz. 1899.) és Malvinka (sz. 1908.)

A nemzedékrendbe be nem illeszhető adatok:

Márton Erzsébet 1642-ben nemzetes Sámely Mihályné perel Zsarolyánban.¹

M. Pal nemes személy Zsarolyánban 1652.²

M. István nemes személy Zsarolyánban 1652.³

Nemzetes M. Tamás 1671-ben Zsarolyánban 34 éves tanu (szül. 1637.).⁴

M. József 1672-ben tanu u. ott.⁵

M. József 1673-ban tanu u. ott.⁶

M. Márton 1692-ben tanu u. ott.⁷

M. Kata († 1697) Szekeresné Zsarolyánban, fia Szekeres István 1697-ben anyai javaiban országbirói osztályt kér. M. Kata unokái Szeke-

¹ Ügyv. után 59—89. No. 10 és 16.

^{2—3} Ügyv. után 59—89. No. 14.

⁴ Nagy-Iday lt.

^{5—6—7} Nagy-Iday lt.

¹ V. ö. A magyar szent korona országainak *Gazdacsimlára* 1897. év. 338. l.

resi Szekeres István, Mihály, András és János 1701-ben osztoznak Zsarolyánban nagyanyjuk javaiban s megveszik Márton Miklós részét s örökölnék Márton Jánostól.¹

Gulácsy László fancsikái (Ugocsa vm.) lakos 1775-ben ellenmond a Mándy, Márton stb. családok Mándra való beiktatásának kiskoru testvére Márton János nevében.² Ennek a Gulácsy Lászlónak apja G. Zsigmond, anyja Márton Magda volt,³ ki ugyilátszik később egy Mándi Mártonhoz ment feleségül.

Márton Anna, Báthory Sámuelné fehérgyarmati lakos (férje szül. 1706.) 1755-ben ellenmond Zsarolyánban a Klobusiczky-család beiktatásának.⁴ 1772-ben ottani része már eladás révén Óvári Szeőke László birtokában van.⁵

1772-ben Mándon lakó Csepey Miklósnak nagyanyja Márton lány volt s a mit a Csepey-család Mándon bir mind, s a zsarolyáni féltelket a nevezett Márton családbeli nagyanyja révén birja.⁶

1775-ben Zsarolyáni id. Márton Ferencz tanu Sárközujlakon.⁷

1896-ban Mándi Márton Zsigmond könyvet irt.⁸

*

Itt óhajtok egy-két szót szólani azokról, kikről irásos adataim nincsenek s létezésük, illetve a családhoz tartozásuk csupán családi hagyományon alapul:

Márton Tamás, a zsarolyáni ágból Rákóczi hadnagya volt; husárjaival a Szamost átúsztatván, 115 éves korában a hideg víztől tüdőgyulladást kapott s abban halt meg.

Márton Ádám testvére a fentebbinek, kis birtokát elzalogosítván, a pénzt Mikes Kelemennek adta kölcsön. A szabadságharcz leveretése után ő is kibujdosott s állítólag Rákóczi fejedelem udvartartásában nyert kis állást. Erről az

¹ Ügyv. után 59—89.

² Eredeti irat Mándy Lajos min. tanácsos birtokában Budapesten.

³ Dr. Sipos Zs. Borzova monografiája 182—183. l.

⁴ Kir. tábl. 4—2360. 38. sz.

⁵ U. o. 35. sz.

⁶ Csal. ll. ered.

⁷ Ered. Márton Döme birtokában Gödöllőn.

⁸ Petrik könyvészete. I. 535.

Ádámról egy régi, most bizonytalan helyen lappangó családi biblia ennyit jegyzett fel: „Ádám bátyánk kiment Törökországba.”¹

Itt kívánok még arra a körülményre rámutatni, hogy a Mándi Márton- és Mándi Mándy-család nem azonos egymással, csak házasság útján rokonosodtak össze. Nagy Iván művének helytelen fordításával Siebmacher címereskönyve azt a téves adatot közli, hogy a Márton-család egyik ága vette fel a Mándy vezetéknevet.

Czímer: Kék paizsban zöld alapon könnyű lovaspánczélba öltözött szembe néző vitéz áll, jobb kezében ünnepélyes állásban buzogányt tart, sisakjáról zöld toll (vagy lomb) omlik le, bal vállá felett csillag ragyog. A nyílt sisak arany koronájából növekvő ugró zerge emelkedik ki. A takarók jobbról kék-arany, balról vörös-ezüst színűek.² Ennek másik változata: a vitéz nehéz tornapánczélba van öltözve, buzogányát ütésre emeli, sisakja mellett vörös toll lebeg s a paizsról a csillag hiányzik.³ — Hogy e címert mikor kapta a család, vagy csak felvette-e, nem tudok feleletet adni rá. A szobozslai ággnál az a mesés hagyomány tartja magát, hogy Bocskay István adta Márton Tamásnak, mert egy dühös vadkecskét, mely a fejedelmet meg akarta támadni, buzogányával leütött. — A XVII. században megyei tisztségeket viselt Mártonok neve mellett nem címerek, csak emblémák láthatók. Megjegyezni kívánom, hogy a Verbőczön lakott M. Péter 1730-ban⁴ s a sárközujlaki ág 1775-ben⁵ ovalis paizsban kardot tartó ágaskodó orosziant használt pecsétjén. Míg a *mándi* ág számos tagja az 1830-as évektől kezdve, lehet, régibb idő óta is, következetesen a következő címerrel élt: Kékszinű, arany szarufa által három részre osztott paizs-

¹ Dr. Márton Lajos közlése.

² Ezt a címert használják az összes zsarolyáni ágak s a mándi ágból Gacsályon lakott Bálint és fiai. A XIX. század legelején (esetleg régebben) készült «Scutum gentile nobilis familiae Márthon de Zsarolyán. Nova donatio impetrata 1590.» feliratú, ezt a változatot ábrázoló címer Márton Dezső urad. tisztnél Jánosi pusztán (Szatmár vm.). Ebből a korból Szobozslón is volt hasonló címer. E címer látható a család tagjai által használt számtalan pecséten.

³ Számos pecséten ez a változat.

⁴ Nagy-Iday lt.

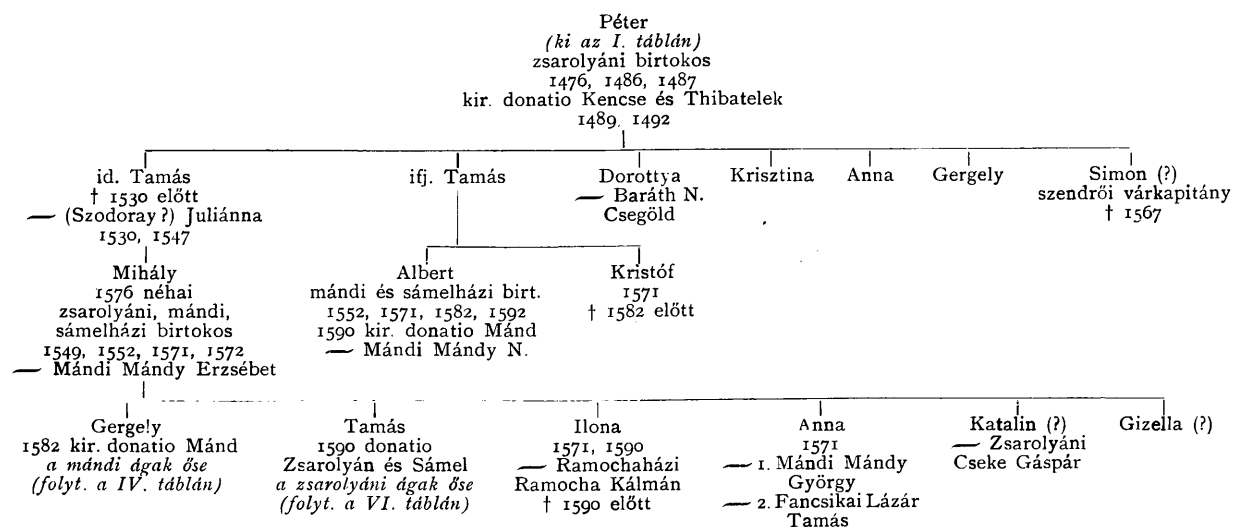
⁵ Márton Döme birtokában Budapesten.

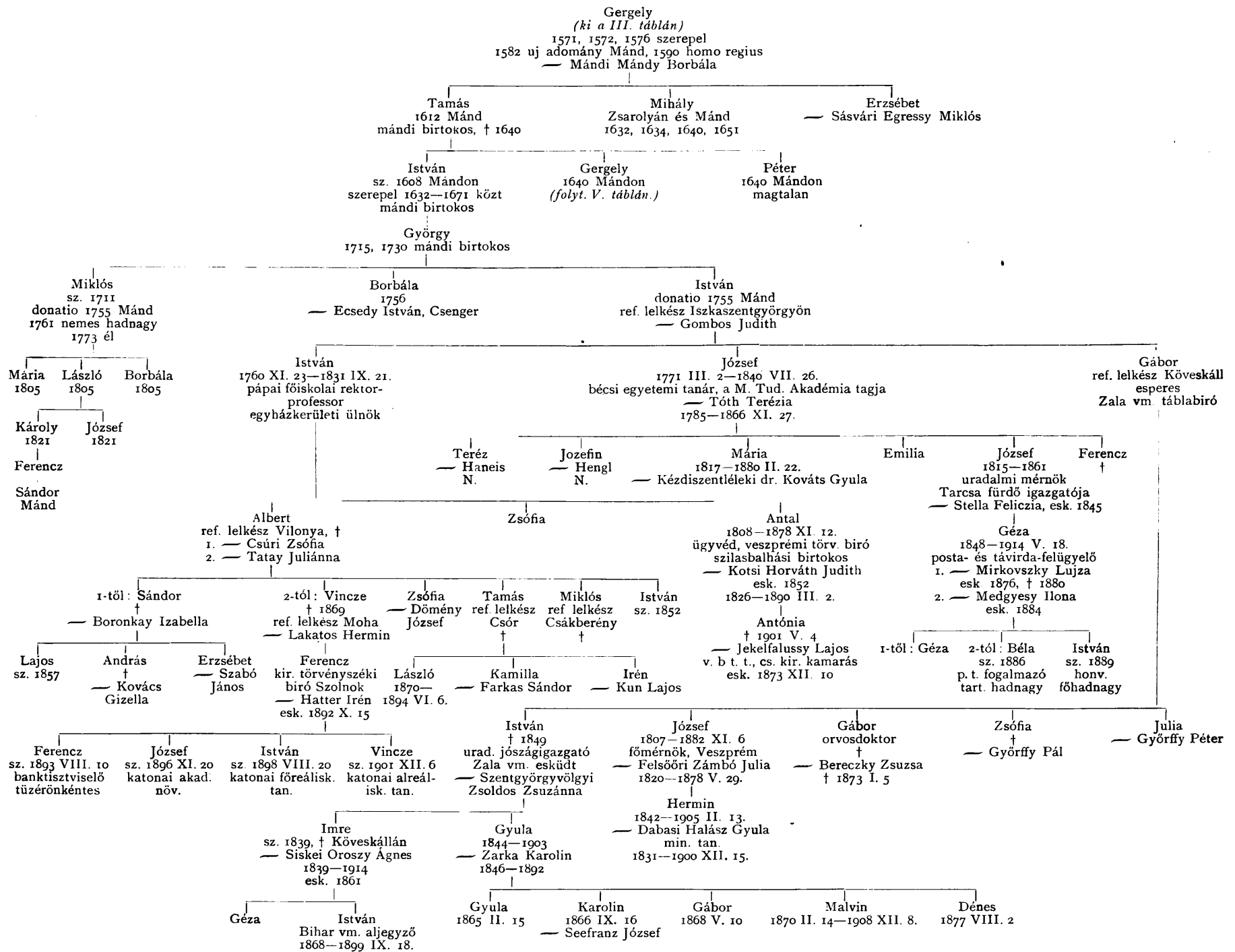
ban három vaddisznófő látható, kettő fölül, egy alól. A paizs felett zárt tornasisakon kék-arany-vörös váltakozó színű tekeres nyugszik, melyen három, kék-arany-vörös színű struccztoll lebeg. Takarók jobbról kék-arany, balról vörös-ezüst színűek. E címert azonban, noha a folytonos használat által elbirtokolták, tulajdonképpen nem a család címere. Márton István uradalmi tiszt, ki 1835-ben összeállította a dunántúli Mártonok leszármazási táblázatát s ráütötte a fenti cí-

mert, alól ezt a megjegyzést tette: «Ezen petsé- ten levő Czímer a Márton Familia címere, mely a Bétsi Gyűjteményből van kivéve illy német aláírással: Wappen von dem Geschlecht Márton aus der Normandie.»

Azt hiszem, nem csalódom, ha Márton Jó- zsef (1771—1840.) bécsi egyetemi tanárban ke- resem az első Mándi Mártont, ki e címet hasz- nálni kezdte.

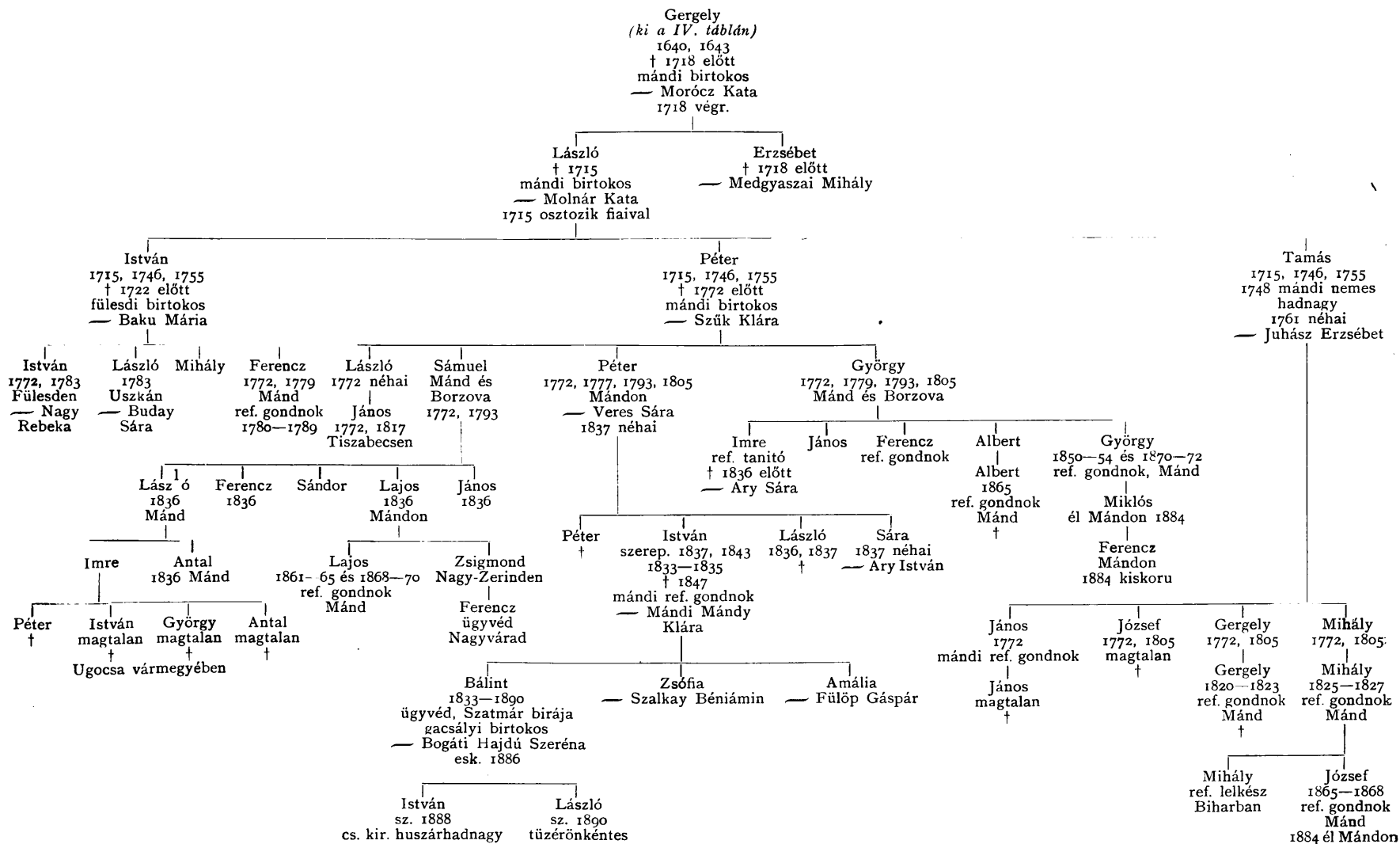
III. tábla.

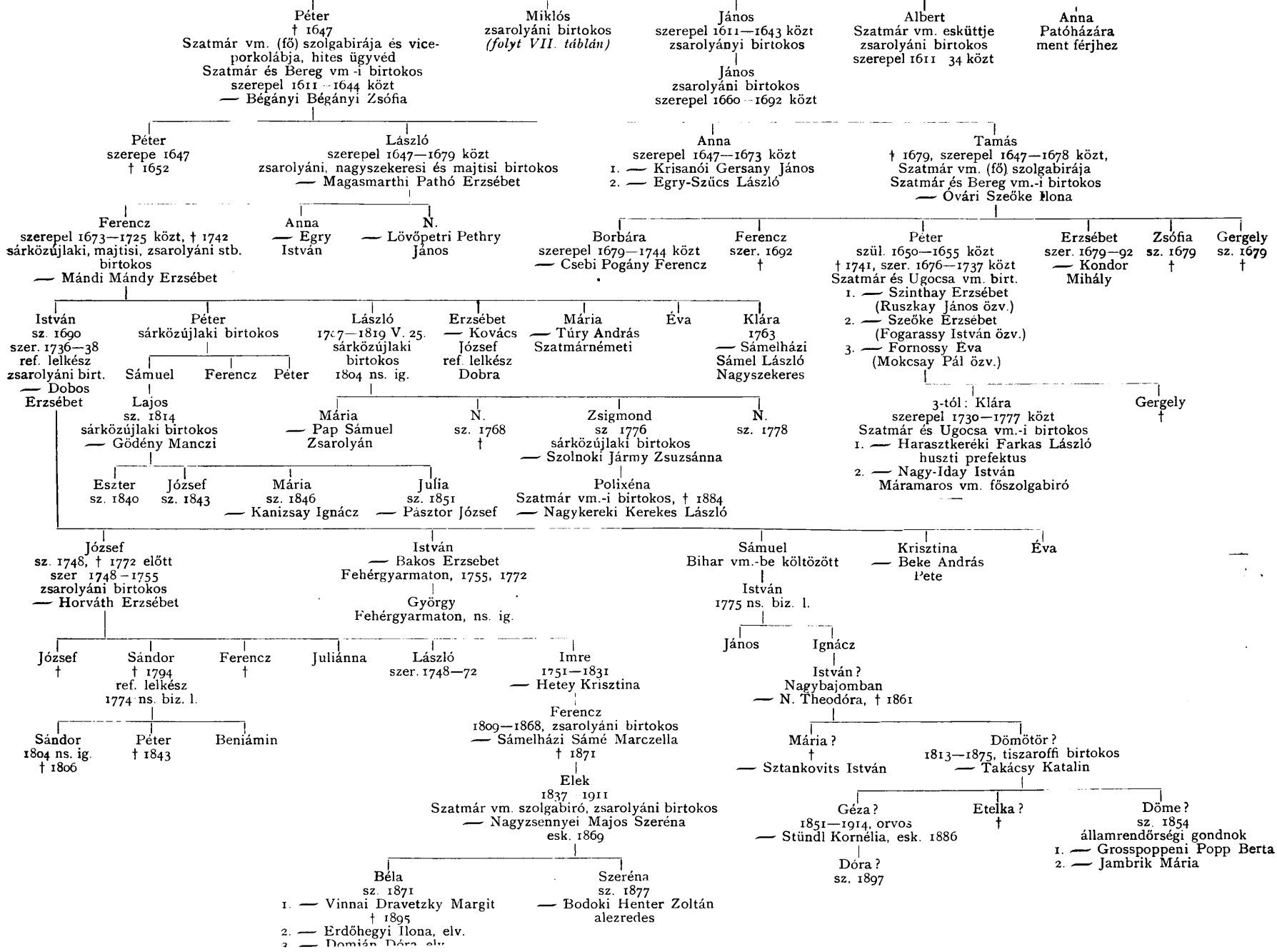

V. tábla.

Mándi ifjabb ág.

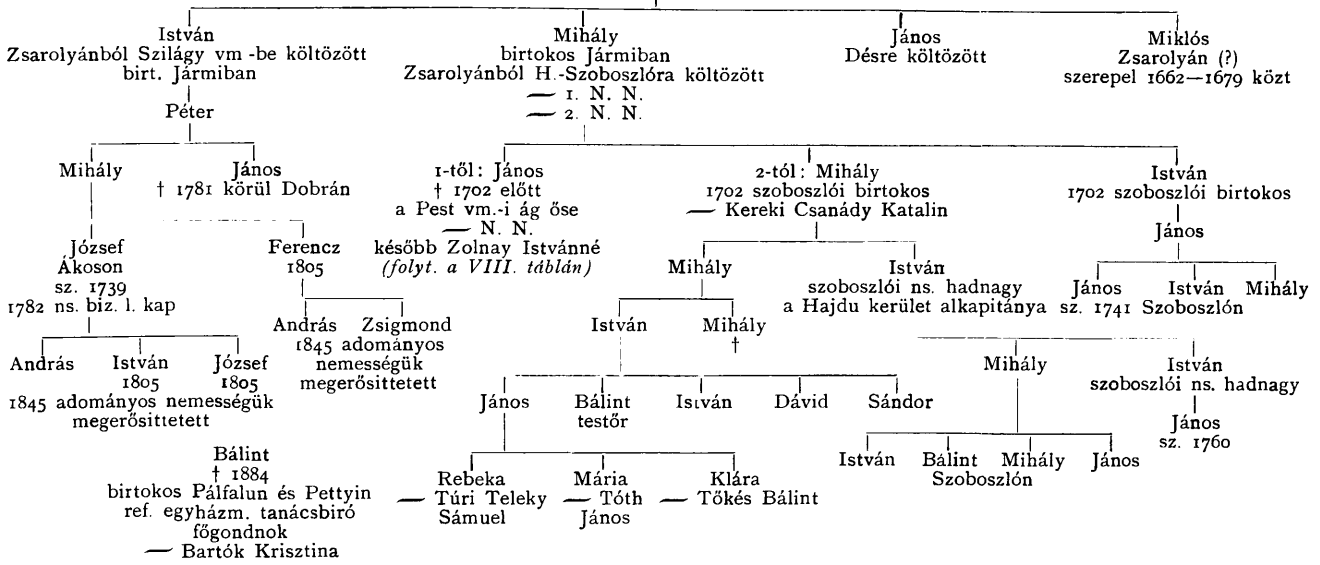

Tamás
(ki a III. táblán)
zsarolyáni birtokos
szer. 1571, 1572, 1576, † 1611
1590 új adomány Zsarolyánra és Sámelre
— Zsarolyáni Soldos Zsófia

VII. tábla.

Miklós
(ki a VI. táblán)
zsarolyáni birtokos
szerepel 1611–1652 közt

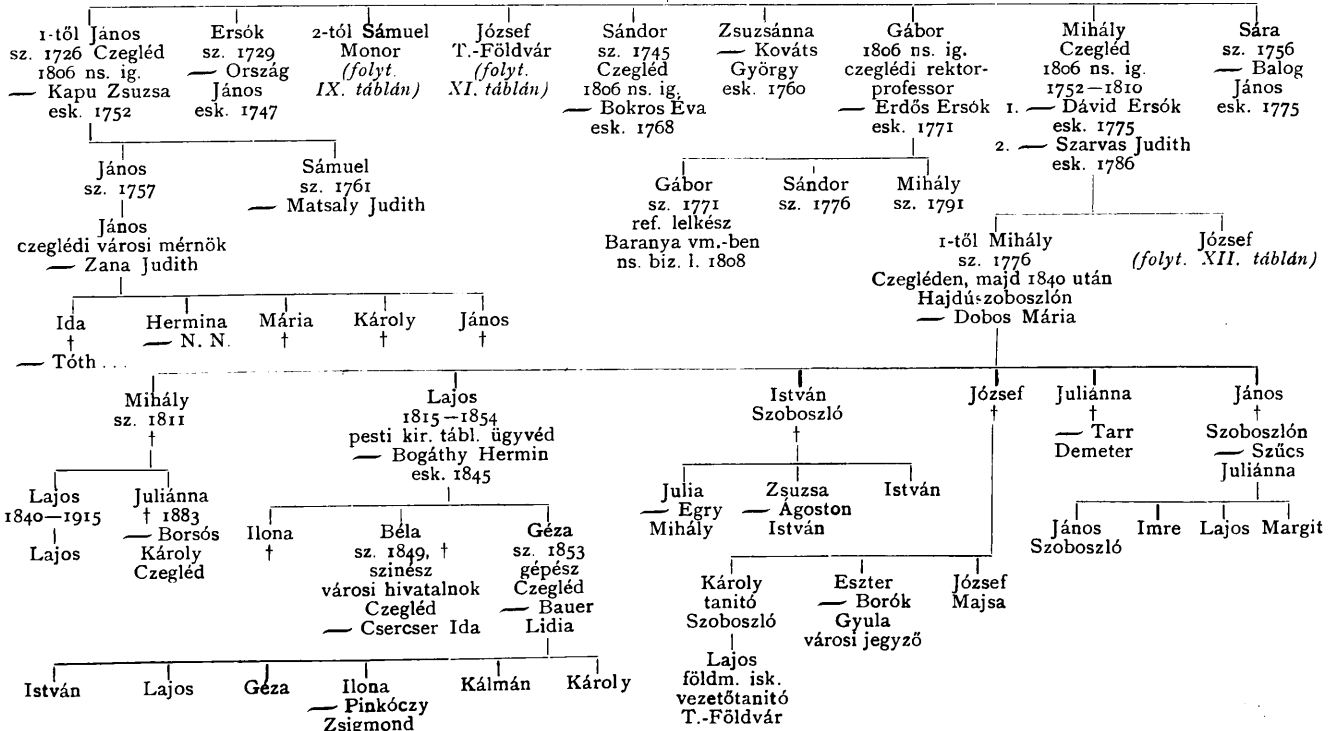
VIII. tábla.

Pest vármegyei ág.

János
(ki a VII. táblán)
† 1702 előtt Szoboszlón
— N. N. (később Zolnay Istvánné)

Czeplédi ágak.

Mihály
1699–1759
czeplédi főisk. rektor-professor
városi főbíró, ref. egyh. szenátor
1. — Gesztelyi Ersők
esk. 1725
2. — Borbély Sára
esk. 1732

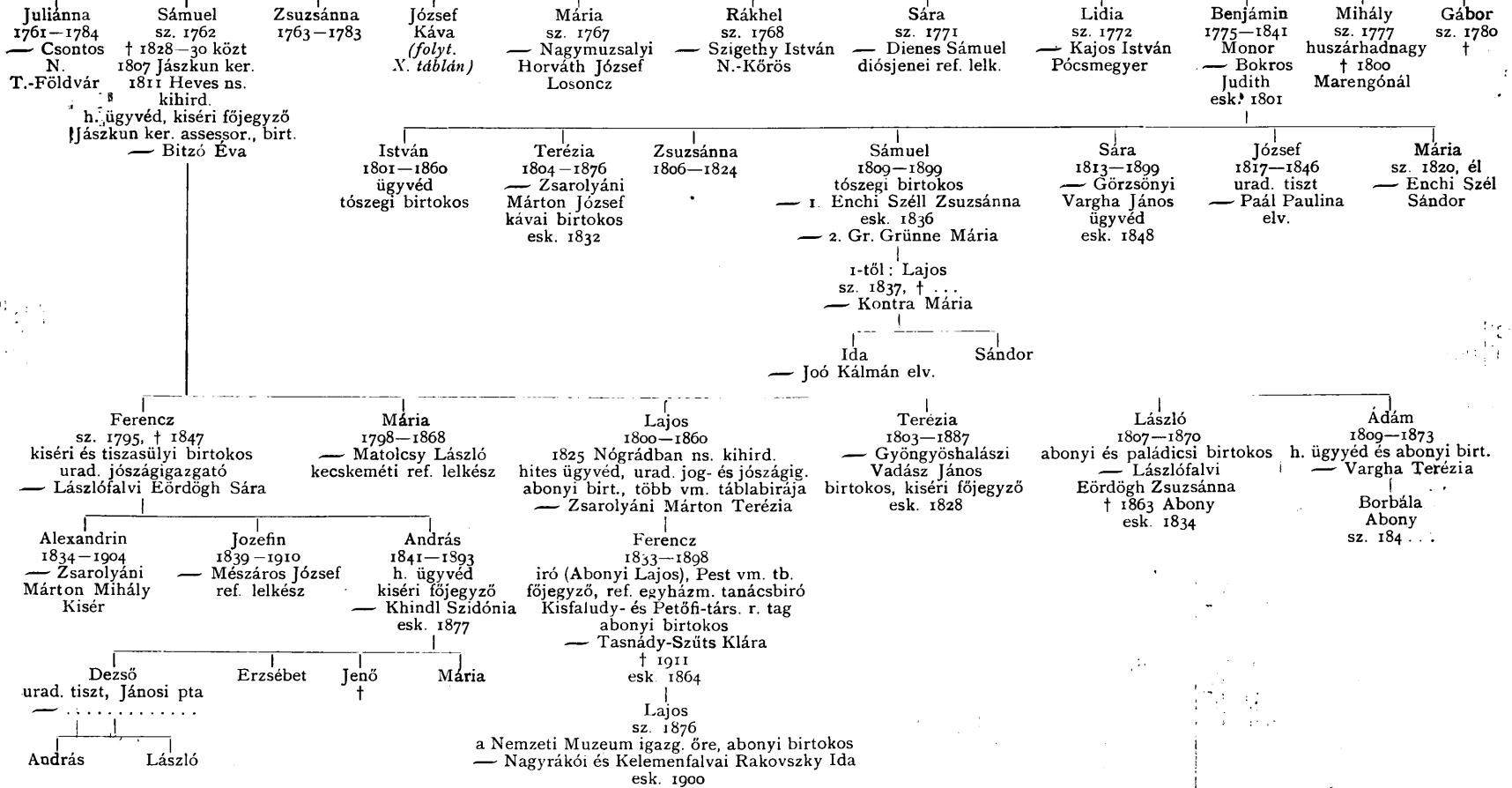
IX. tábla.

Pest vármegyei dg.

Sámuel
(ki a VIII. táblán)
1734—1816

hites ügyvéd, monori főjegyző, jószágigazg., 1806 ns. ig.

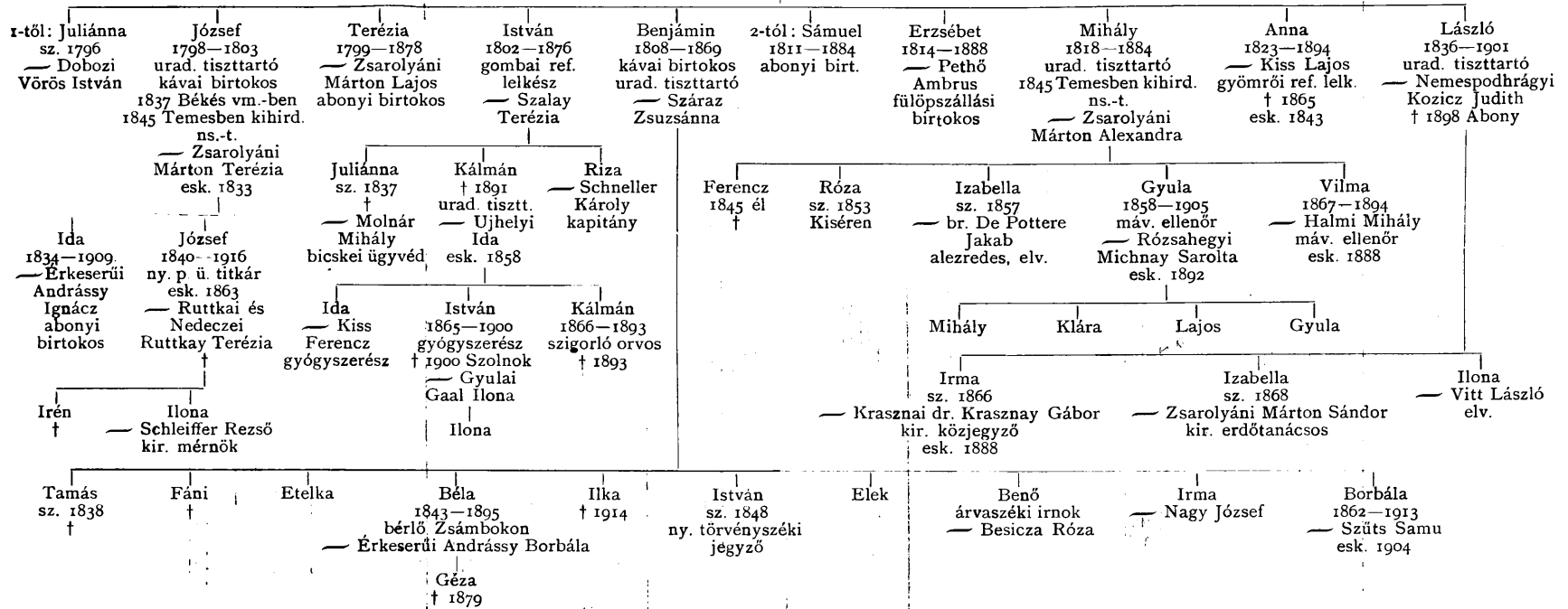
— Munkátsi Anna
esk. 1760

X. tábla.

Pest vármegyei ág.

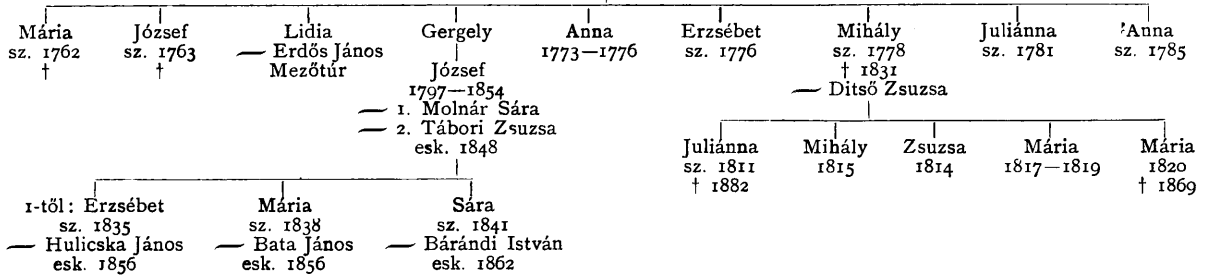
József
(ki a IX. táblán)
1765–1845
uradalmi tisztartó, kávai birtokos
1. — Köpeczi-Tokosy Terézia
† 1808
2. — Molnár Erzsébet
1708–1836, esk. 1810

XI. tábla.

Tiszaföldvári ág.

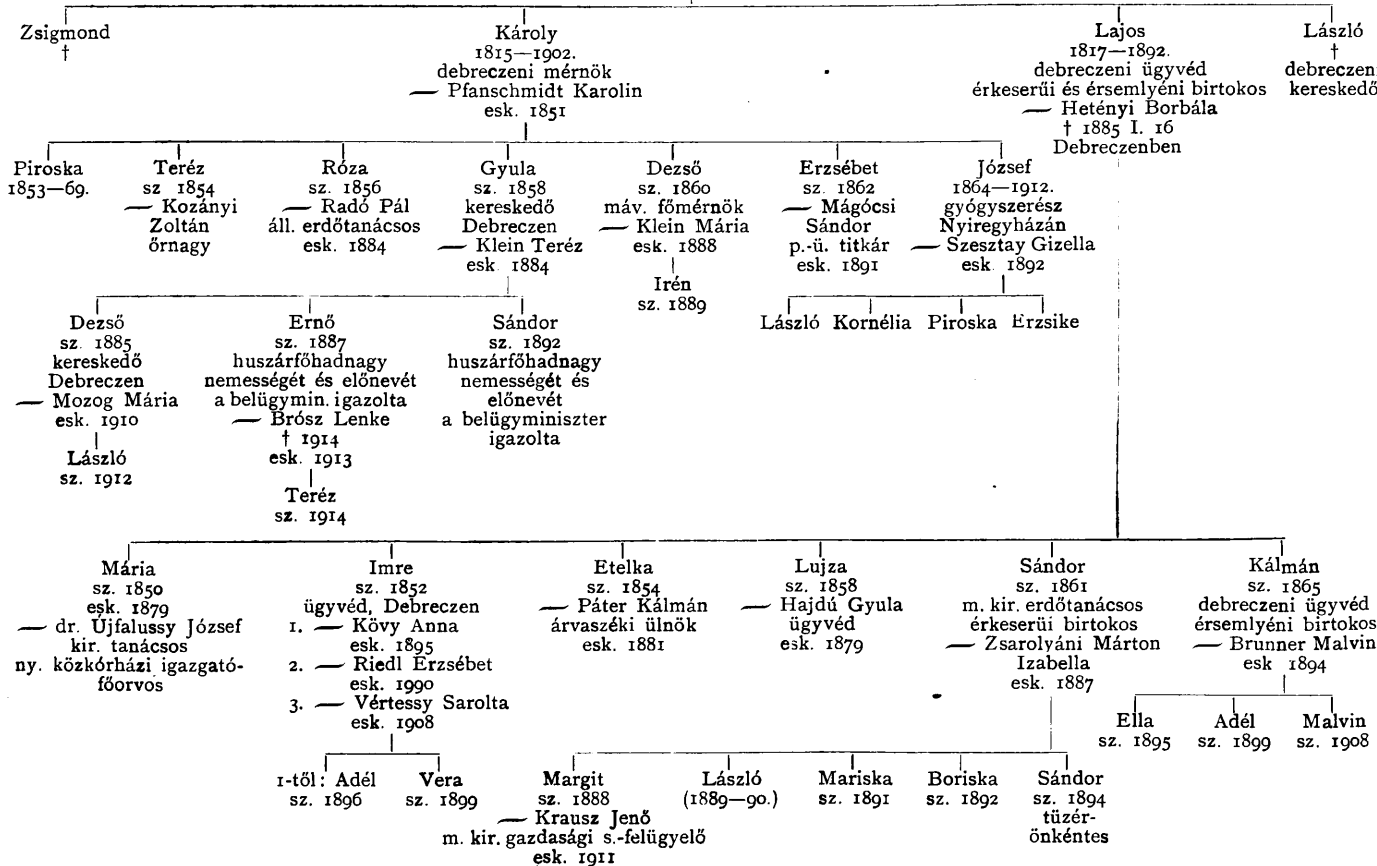
József
sz. 1737
tiszaföldvári városi jegyző
majd uradalmi tiszt
— Lajos Éva
esk. 1761 I. 27

XII. tábla

Debreczeni ág.

József
(ki a VIII. táblán)
1778—1859 debreczeni ref. lelkész
1825. kihird. ns.-t. Bihar vm.-ben
— Szilágyfőkeresztúri Luka Ágnes
esk. 1807

GÖRZSÖNYI Dr. VARGHA ZOLTÁN.

AZ ARMBRUSTER-CSALÁD CZÍMERE 1518-BÓL.

V E G Y E S.

Az Armbruster-család címereslevelei.

(Színes címerképpel és két szövegközi rajzzal.)

A Magyar Nemzeti Múzeum levéltára 1906-ban szerezte meg az Armbruster-család három címereslevelét. Mindhárom a XVI. században kelt, az elsőt 1518 június 3-án Budán adta ki II. Lajos király néhai Armbruster Mihály szebeni polgármester fiának, Jakabnak, a másik kettőt 1557 január 20-án Regensburgban és 1559 június 20-án Augsburgban I. Ferdinand adta Armbruster Kristófnak, a magyar királyi kamara hivatalnokának.

Az első címereslevél szerzőjével, Armbruster Jakabbal, együtt testvérei Mátyás, Lőrincz, János és Ferencz részesülnek címeradományozásban. Armbruster Kristóffal együtt nyerik 1557-ben a nemességmegegerősítést és címerbővítést felesége, Seyberlich Magdolna és néhai testvére, György, utódai, míg az 1559-i armálisban a nevezettek kivül még Kristóf nővére, Margit utódaira is kiterjesztetik a címeradományozás.

Az Armbruster-család egyes tagjairól a szebeni városi számadáskönyvek szolgáltattak néhány adatot. Minden valószínűség szerint az 1518-i címerszerző Jakab testvére, Mátyás az, a kit a szebeni városbírói számadások 1520, 1522, 1523, 1528, 1530 és 1539-ben megemlítnek. 1522-ben mint városi kamarás, 1530-ban mint polgármester szerepel. 1520-ban egy névleg meg nem nevezett testvéréről is van szó. Fiáról, Györgyről 1538-ban tesznek említést a számadások, leányáról pedig 1530-ban, a mely évben esküvőjét tartotta. Valószínűleg a címerszerző Jakab második testvére az 1523-ban említett János.

Vajjon a címerszerző Jakabbal azonos-e azon Jakab, a kit a számadások 1534, 1535 és 1536-ban említenek, nem merem igenlőleg eldönteni. Az a körülmény, hogy 1536-ban Jakab esküvőjét említik, a melyen a brassói bíró és Hoch János is részt vettek, ellene látszik mondani ennek a föltevésnek. Alighanem a családnak egy másik Jakab nevű tagjával van itt dolgunk. A későbbi időből, a XVI. század végéről és a XVII. század elejéről a brassói várostörténeti források szintén megemlítik a család néhány tagját. 1590-ben Weisz Mihály Liber annualium-ában Armbruster János szabó mint «homo peritus» szerepel. Hegyes András diariuma 1613-ban említ egy Armbruster Jánost, a kit aztán még több ízben, utoljára 1615-ben említ. Felesége Heltner György leánya volt, keresztnéve nincs megemlítve. Két gyermekükről olvasunk, az egyik 1614 június 6-án született és apja nevét nyerte a kereszt-

ségben. Születésekor atyja Bécsben időzött, a honnan csak augusztus 23-án érkezett haza. A második gyermek 1615 december 19 és 20 között éjjelen halva született, és december 20-án délután 2 órakor meghalt az anya is, a kit 21-én temettek el. Az idősb Benkner P. diariuma szintén megemlíti a család egyik tagját, Györgyöt 1674-ben.¹

Az 1518-iki oklevél csak címeradományozást tartalmaz. A szöveg több helyen nemesi címereiről, nemesekről «arma seu *nobilium* insignia», «instar aliorum *nobilium*», «alii *nobiles* nostri armis utentes» szól, azonban a *nobilium*, *nobiles* szavak rasurán állanak és kétségkívül bele vannak hamisítva az oklevél szövegébe, a hol helyettük alkalmasint más szavak álltak. A hamisítás közel egykorulag, valószínűleg az 1557. évi oklevél kiállítása előtt történhetett; az utóbbi oklevél már nemesség megerősítésről szól.

Az 1518-iki oklevél címere beszélő címer. A számszerij a címerszerző családi nevére mutat. A mellékelt színes kép nem szorul részletesebb blasonálásra; az oklevélben a címerleírás is bennfoglaltatik. Kivétel tekintetében e címerkép teljesen német stílust mutat, valószínűleg német származású festő munkája, a ki előtt valamely német minta, talán valamely Dürer-rajz, lebeghetett a címer megfestésénél. Rendkívül érdekes a címerképet az eredetiben körítő, valamint az oklevél jobb oldalát ékítő virágdíszítés. A címerképet arannyal befuttatott galyakból alkotott félkeret veszi körül, a mely köré hónaposrózsák, szegfűk és buzavirágok fonódnak, közbül hat pillangó röpköd. Az oklevél másik oldalát remekbe festett, teljesen természetűen ábrázolt iris-ág ékesíti, alatta két-két egymásba fonódó buzavirág, árvácska és négy eperszem. A lapszéli díszítéseken meglátszik, hogy a festő a teljes természetű ábrázolásra törekedett, különösen az iris, az eperszemek és a pillangók vannak természetűen festve, míg ellenben a szegfűk és árvácskák kissé stilizáltak. Ugy látszik, hogy a festőben küzdött a naturalistikus irányzat a stilizálással, helylyel-közvetel merevebb vonásokkal dolgozott, eltért a természetű ábrázolástól, így a keret, a virágok, illetve a galyak egybefonódása is bizonyos fokig stilizáltak.

Az Armbruster armálishoz hasonló lapszéli díszítést mutat fel Kanizsai Dorottya címereslevele, a melyen az irisvirág is előfordul, ugy

¹ L. mindezekre nézve *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt in Siebenbürgen*. I—VI. kötetek.

hogy nem lehetetlen, hogy a két címereslevél egy és ugyanazon festőnek a kezemunkája.

Az 1518-iki oklevél szövege a következő:

Commissio propria domini regis.

Lodovicus dei gratia rex Hungarie et Bohemie etc. tibi fidei nostro circumspecto Jacobo Armbrust, filio quondam fidelis nostri prudentis et circumspecti Michaelis Armbrust magistri civium civitatis nostre Cibiniensis salutem et gratiam. Regalis sublimitas inter ceteros actus suos mirificos id semper precipuo studio operari consuevit, ut troni et nominis sui gloria veluti radii solis late per orbem diffusa, eterno nominis sui splendore coruscaret, ad quod accidit, ut diligentis sua prudentia meritorum

1557.

atque obsequiorum quorumcunque suorum subditorum pensata qualitate hos favore et benivolentia regia complectatur, alios honoris et dignitatis prestantia attollat et illustret, ceteros vero iuxta fideliam subditorum ipsorum donariis libertatibusque precipue dignos sibi conciliet, devinciat. Sane igitur tum ad humillimam supplicationem et intercessionem illustri principis domini marchionis Brandenburgensis Georgii affinis nostri charissimi, nostre per eum propterea porrectam maiestati, tum vero revocantes in animum quanta fide et fidelitate prefatus condam Michael Armbrust, magister civium memorate civitatis nostre Cibiniensis, pater scilicet tuus primum serenissimo condam domino Wladislao regi, genitori nostro charissimo felicitis reminiscencie, deinde dicte civitati Cibiniensi et toti reipublice eiusdem adhuc in humanis agenti complacere studuit et servire, attentis etiam et consideratis fide-

litatibus et servitiis fidelibus, que uti didicimus pretactus condam genitor tuus dum viveret, sacre imprimis huius regni nostri Hungarie corone iuxta sue possibilitatis exigentiam constanter exhibuit et ostendit, quorum contemplatione de singularibus honorum gratiis et liberalitate nostra regia amplecti volentes, hec arma seu nobilium insignia, scutum videlicet triangulare variis divisum coloribus superne rubro, inferne nigro, cuius campus excipit candidi leonis preferocis effigiem, ore hiante, caudaque crispata, que sinistro posteriore pede innixa, dextro baliste auree incurvum arcum compressisse, ambobus itidem anterioribus pedibus ductis, altero nervum baliste, altero temonem tenaciter cepisse visitur. Supra scutum galea est argentea, aureis intermediis ornata, e cuius vertice due ale aquile prominent eodem colore quo campus scuti, hec similem formam leonis in scuto existentis gestare cernuntur. Conus galee demittit flores non ignobiles interim aureo, interim rubro albicante coloribus contortos et vento quasi confusos, cassidemque et scutum undique collustrantes, prout hec in capite seu principio presentium litterarum nostrarum suis apropiatis coloribus arte pictoria non indocte figurata et distinctius expressa sunt, tibi fratribusque tuis, videlicet Mathie, Laurentio, Joanni et Francisco ac heredibus et posteritatibus vestris universis animo deliberato et ex certa nostra scientia, regieque potestatis plenitudine dedimus, donavimus et contulimus, immo damus, donamus et concedimus ac presentibus elargimur, ut tu tuique fratres prescripti vestrique heredes et posteritates universe a modo in antea preactis armis sive honorum insigniis, instar aliorum nobilium nostrorum armis utentium perpetuis futuris semper temporibus ubique in preliis, hastiludiis, necnon sigillis, velis, anulis, vexillis, domibus et generaliter in quarumlibet rerum et expeditionum generibus, uti, frui et gaudere ac ea deferre et gestare possis et vales, tuaque et fratrum tuorum cuncta posteritas valeat atque possit, sub eisdem gratiis, honoribus et libertatibus, quibus alii nobiles nostri armis utentes de iure et consuetudine gaudent et fruuntur ex speciali nostra annuentia et gratia. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes litteras nostras secreto sigillo nostro, quo ut rex Hungarie utimur, impendenti communitas, tibi, fratribusque tuis ac heredibus et posteritatibus vestris universis duximus concedendas. Datum Bude in festo sacratissimi corporis Christi, anno eiusdem millesimo quingentesimo decimo octavo, regnorum nostrorum Hungarie et Bohemie etc. anno tertio.

Az oklevélen arany és ezüst, valamint arany-nyal átfont vörös és ezüsttel átfont fekete fonál-ról teljesen ép viaszpecsét függ.

A másik két címereslevélnek szerzője Armbruster Kristóf, a magyar királyi kamara hivatalnok, a kinek életéről a két oklevél szövege is megemlékezik. Iskolázott ember volt, tanult Bécsben, majd Páduában, utóbbi helyen a rektor oldala mellett mint tanácsadó működött. Később a magyar kancelláriában Oláh Miklós alatt szolgált. Szinnyi József a Magyar

Írók-ban rövid életrajzát közli. Följegyzi róla, hogy 1557 február 23-án Várdai Tamás és Petrus Paulinus Páduából ajánlják őt Sbardelati Ágoston esztergomi nagyprépostnak, minthogy szegénysége gátolja őt tanulmányai folytatásában. Ugyancsak Szinnyi megemlíti róla, hogy a Révai-fiukkal szoros barátságot tartott fenn és hogy a Révai-levéltár tőle leveleket őriz. 1546 augusztus 1-én a juristák alakuló ülésén consiliariussá választott. 1548 márczius 20-án Augsburgban volt, onnan keltezi egyik levelét és így alkalmasint ez év elején hagyta el Paduát.¹ Íródalmi téren is működött, munkája: Ének a gonosz asszony embereknek erkölcsökről 1550-ben Bécsben látott napvilágot.

Az 1557. évi czímert az oklevél a következőképen írja le:

«Scutum videlicet distinctis coloribus, parte superiori rubeo, inferiori albo variegatum, in cuius campo leo iubatus, duobus posterioribus pedibus erectus stans, ore aperto, lingua exerta et cauda extenta, tensam pedibus anterioribus tenens balistam. Supra scutum galea cratenata, cui appensus est lapis adamas, diffusis ac fluctuantibus laciniis partim rubeo et albo, partim nigro et iacintino coloribus tinctis circumredimita depicta est, cui similiter supra umbonem galeæ corona, cui leo insidet tensam habens, quemadmodum in scuto, balistam. Scutum sinistra manu angelus in veste candida, in dextra manu ramum lauri tenens et ex parte altera iuvenis similiter sinistra manu scutum tenens, in dextro vero rosam rubeam. Literis siquidem ornatus, non modo in spem magnam natus es, sed et morum integritate tum fidei fortitudine magnum virtutis specimen de te ardidisti, candidus color synceros decet et macula carentes, rubeus autem fortitudinem, niger constantiam, iacintinus vero eos ornat, qui sua sorte sunt contenti, fortunæque taedia æquo animo ferre et virtute superare sciunt. Adamos autem invincibilem animum, veramque innatam nature nobilitatem, angelus vero ramum lauri tenens ostendit omnem humanam diligentiam infoelicem esse omnesque conatus esse frustraneos, nisi divinitus gubernentur et clementia divina adiuventur, qua sola fit, ut futura etiam præscire possimus et secundis nos accomodare, adversa vero imminencia præcavere, præscia enim futuri laurus esse solet, iuvenis rosam in manu tenens mitissimos et iucundissimos mores suavitatemque sermonis et affabilitatem designet, quibus rebus, nisi in iuventute aliquis se asvescat, matu-

rior aetas rudior et durior etiam esse solet, leo et balista fortitudinem et dimicationem patris tui cum hostibus superius enarratam declarant, leo festivus esse fertur cum suis sociis, doloque carens, vigilis, iustus et in ulciscendo modum tenens.»

Az 1559-iki oklevél a czímert a következőképen írja le:

1559.

«Scutum videlicet quadripartitum, distinctis coloribus albo et rubeo variegatum, in parte superiori a parte dextra leo iubatus, duobus posterioribus pedibus erectus stans, coronam in capite habens, ore aperto, lingua exerta et cauda extenta, tensam pedibus anterioribus tenens balistam, a sinistra collis viridis, ex qua laurus eminent, similiter in parte inferiori a dextra rosa rubea, a sinistra leo cum balista similis priori. Super scutum galea cratenata, cui appensus est lapis adamas, diffusis ac fluctuantibus laciniis, partim rubeo et albo partim coeruleo et violaceo coloribus tinctis, circumredimita depicta est, cui similiter supra umbonem galeæ corona, cui leo coronatus insidet, tensam habens, quemadmodum in scuto, balistam. Scutum sinistra manu angelus, in veste candida, in dextra manu ramum lauri tenens et ex parte altera iuvenis similiter sinistra manu scutum tenens, in dextro vero rubeam rosam scarlatinam. Literis

¹ Veress Endre: Matricula et acta Hungarorum in universitatibus Italiae studentium. Vol. I. Padova a 34. és 36. lapon. Szinnyi Magyar írók I. kötet. Az itt emittett Sbardaleti-féle adat Veressnél 35. lapon.

siquidem» stb. kevés változattal megfelel az 1557. oklevél fentebb közölt szövegének.

Az itt közölt rajzok a címerek további magyarázatát feleslegessé teszik. Az 1559-iki armális címerképe a leírástól azonban annyiban eltér, hogy a pajzstartó jobboldali angyal ruházata nem fehér, hanem vörös-zöld-arany színben irizáló, hosszú szárnyai zöld-arany-vörös-ibolya színűek, hosszú, leeresztett szőke hajában vörös rózsakoszorúval. A baloldali pajzstartó ifju jobbkezével tartja a pajzsot, baljában pedig a rózsagalyat. Ruházata vörös, aranynyal brokatirozva, alsókarján ibolyaszínű ruházattal, felsőkarján a hasitékokból kibuggyanó szövet szintén ibolyaszínű, épúgy mint a nyakot ékítő négyszögletű diszítés és a fodros öv. Csizmája arany (sárga).

A három címér érdekesen mutatja a változást, a melyen keresztülment. A pajzsbeli alak az 1518-iban fehér, a másik kettőben arany, az 1559-iben koronát visel a fején. Az 1518-iki fekete pajzslába az 1557-ikiben elmarad, ez már vörössel és fehérrel jobbjáránt osztott, az 1559-iki pedig négyelt és bővül a babérnövénnyel és rózsával. Az 1557- és 1559-iki oklevél külső kivitel tekintetében is eltérnek egymástól, az előbbi latin betűkkel van írva, az utóbbi gót betűkkel, és szövege első sorának betűi diszesebb kivitelűek, cífrázatokkal vannak kísérve. Az 1557-iki címerkép egy halvány-kékes-zöld színű architektikus építménybe van behelyezve, melynek két márványoszlopa rózsaszínű, arany talpazattal és oszlopfővel. Mindkét oklevélen ércfonálról függ I. Ferdinand kettős pecsétje.

A két oklevélben az adományozott személyiségéről részletesebben történik megemlékezés. A két szöveg csekély változással azonos lévén, csak az 1557-it közöljük. Hangzik pedig a következőképen:

«... pater tuus superioribus annis, dum suscepta per nos legitime regni Hungariæ corona res eiusdem regni nostri, diversis diversorum factionibus turbari, variisque dissensionibus fluctuare cepissent, nobis et sacro nostro diademati, fideliter ac intrepido pectore non sine magno sudore, capitisque sui periculo serviverit et Transsylvanos in fide nobis iampridem dedita subinde vacillantes ac in adversas partes et factiones transire tentantes, in firma et constanti erga nos fidelitate conservavit, tumultusque et seditiones intestinos plerumque sedavit, publicæque pacis et tranquillitatis ac fidelium nostrorum in regno ipso nostro Transsylvaniæ, quæ veteribus Dacia fuit, turbatores extirparit, Cibiniumque urbem, hostilibus obsessam armis et rebellibus nostris in quintum iam annum viriliter et strenue repugnantem virtute et industria sua viriliter et egregie propugnavit, neque immerito a concivibus suis nomen et gloriam patris patriæ promeruisse dicatur, eiusque prudens quo præcipue

polluisse fertur consilium Transsylvanorum non minima pars gravibus et arduis in rebus plerumque exquisivisse et secuta esse perhibeatur, ita ut cum universa Transsylvania non immerito coluerit nobis ob insignem erga nos fidem et constantiam, in diversis fortunæ casibus probatam, penes quam et vincula et duros quoslibet labores sufferre non dubitavit, non nisi charus dum vixit esse potuit, quo tandem senectute a continuis morbis confecto et sublato tu quoque maiorum tuorum vestigiis innitens, non modo in patria, verumetiam civitate nostra Vienna, optimis literarum studiis excultus et honeste educatus, postea multo excultior, Patavio totius Italiæ gymnasio celeberrimo rediisti, ubi studiosa honestorum literarum cohors, sponte sua te elegisse ducentemque constituisse fertur, cui communia rerum et negotiorum ipsius collegii pondera incumbere, teque rectori illius universitatis ita adiunctum esse, ut te omnium consiliorum participem haberet. Et mox inde in aulam nostram te contulisti et quidem eo tempore, quo non modo Germania sed et regnum nostrum Boemiæ iniqua contra nos arma sumpserant, ubi quidem ita fidelia tua servitia nos in diversa regna secutus, per aliquot annos declarasti operamque tuam et diligentiam in cancellaria nostra Hungarica sub fide nostro nobis syncere dilecto reverendissimo in Christi patre, domino Nicolao Olaho, archiepiscopo ecclesiæ Strigoniensis, primate Hungariæ, legato nato, summo et secretario cancellario, consiliario nostro, cuius patrocinio utebaris, exhibuisti, ut eius favore et promotione, nobis apprime commendatus fueris, tandem memor paternæ fidelitatis, eam spem in nostram erga te clementiam posuisti, ut relictis dulci patria et bonis tuis paternis, sub alas nostras potius confugere malueris, quam adversæ factioni amore soli ipsius tui natalis patrimoniique contra nos adhærere. Temporum postea successu in cameram nostram Hungaricam per nos translatus, in ea subducendis rationibus tuam diligentiam sic declarasti, ut mox ad maiora altioraque viam tibi præpararis. Functus enim multis vicibus, diversis in locis, plerumque etiam ob metum Thurcarum periculosus officio commissariatus ubique prudentiam, diligentiam et in conficiendis negotiis nostris solertiam tuam ita ostendisti, ut te officio quæstorio in dicta camera nostra præficeremus, dignumque te omnibus modis iudicarem, quem ex gratia et munificentia nostra regia, in perpetuum tuæ fidelitatis argumentum eo munere ornarem.»

Az 1559-iki oklevél szövege végén a «more aliorum regni nostri tam Hungariæ nobilium» formulához még a következő szavak vannak hozzáfűggesztve: «quam more etiam nobilium sacri Romani imperii et aliorum regnorum nostrorum provinciarumque de nobili prosapia, a quatuor avis paternis et maternis geniti...» E szavak az 1557-iki oklevélben hiányoznak. Egyébiránt a kifejezés, a négy apai, négy anyai nemesi ősre való hivatkozás a magyar armálisokban egészen szokatlan. Előfordul ugyan, de aránylag ritkán és ekkor rendszeren — tapasztalatom szerint —

vagy oly oklevélben, a melylyel idegen, birodalmi nemes nyer magyar nemességet vagy olyanokban, a melyekkel német városokban lakozó német polgárok nyernek nemesítést.

A. A.

Egy 1256. évi esztergomi oklevélpár.

A hazai oklevelek sorában gyakran találkozzunk ugyanazon adományról, egyidőben kelt, de *különböző tartalmu* «oklevélpárokkal». A ti. 1055. évi, veszprémvölgyi 1109. évi és borsmonostori 1224. évi oklevélpárok eléggé ismeretesek a szakirodalomban. Az újabb kutatások kiderítették, hogy ezek az oklevelek voltaképpen nem is «oklevélpárok». A XIII—XIV. században — az *írásbéliség* térhódításával — kialakult birói praxis, a mely csak az oklevelés bizonyítéknak tulajdonított feltétlen döntő erőt, szükségképpen hozta létre a legtöbb esetben jóhiszemű oklevélhamisítások gyakorlatát. Birtoikosok, a kike évtizedeken át élvezett birtokaikban és jogaikban megtámadtatva — oklevelek híjján, vagy nem eléggé világosan szövegezett oklevelek birtokában — a XIII. században kialakult birói bizonyítási eljárás mellett igen könnyen pervesztesekké lehettek, hamisításhoz folyamodtak tényleg élvezett jogaik és birtokaik védelme végett. A hamisításnak kedvelt formája volt, a mikor valódi, de szűkszavú, a kérdésben forgó jogról, birtokról egyáltalában nem, vagy csak homályosan s a korviszonyoknak meg nem felelő módon megemlékező oklevelet véve mintául, azt lemásolták, kibővítve a vitás kérdés kétségtelen eldöntésére alkalmas betoldásokkal. Az így megszerkesztett oklevelet többnyire az eredeti oklevél pecsétjével látták el, de az eredetit sem semmisítették meg. Elhelyezték a levéltárban vagy leveles ládában, a honnét nem egyszer — a jóhiszemű és mit sem sejtő utódok idején — ismét előkerült és a hamisítvány társaságában a hatóságok és hiteles helyek által azzal együtt valódi oklevélnek ismertetett el. A XVIII—XIX. században azután az oklevélpublicatiókba a valódi és hamis oklevél, mint egyidőben kibocsátott «oklevélpár» vétettek fel, a melyeknek szövegeltéréseit a szakirodalom mindenféleképpen megmagyarázni igyekezett.¹

Az esztergomi érseki levéltárban van egy ilyen — 1256. december 16-áról keltezett — oklevélpár. A két oklevél szövege — egymásmellé állítva — itt következik:

A)

Nos B. dei gracia rex Hungarie et dux Stirie tenore presencium omnibus volumus fieri manifestum, quod magister Benedictus canonicus Zagrabiensis et archidiaconus de Gercha in camera de Pucruch non resedit ut homo episcopi Zagrabiensis, sed tanquam homo bani Stephani, per ipsum banum, ad hoc specialiter deputatus. Ne vero ex eo¹ (sic!), quod dictus magister Benedictus in dicta camera permansit, Strigoniensi ecclesie et venerabili patri B. archiepiscopo eiusdem preiudicium aliquod generetur, vel Zagrabiensis episcopus in dicta camera ius aliquod in posterum sibi valeat vindicare; eidem venerabili patri B. archiepiscopo Strigoniensi presentes dedimus litteras, dupplicis sigilli nostri munimine roboratas. Datum per manus dilecti et fidelis nostri magistri Smaragdi, Albensis ecclesie prepositi, aule nostre vicecancellarii. Anno Domini M^oCC^oLo sexto. XVIIo Kalendas Januarii. Regni autem nostri anno vicesimo secundo.

A hártya alján levő bevégyásban piros selyem pecsétártó szalag (a pecsét hiányzik).

Eredetije az esztergomi hercegprimási levéltárban: Fasc. 11v No 113. B. (Közli: Knauz, Mon. Strig. I. 438 l.: ¹ «ex eo» — és Fejér, Cod. D. IV/2. 371 l. számos hibával.)

B)

Nos B. dei gracia rex Hungarie et dux Stirie tenore presencium omnibus fieri volumus manifestum, quod magister Benedictus canonicus Zagrabiensis et archidiaconus de Gercha in camera de ultra Drawa non resedit ut homo episcopi Zagrabiensis, sed tanquam² homo bani Stephani, per ipsum banum adhoc³ specialiter deputatus, quod et idem episcopus coram nobis presencialiter recognovit. Ne vero ex eo, quod dictus magister Benedictus in dicta camera permansit, Strigoniensi ecclesie et venerabili patri B. archiepiscopo eiusdem, ad quem et eius ecclesiam supradicte camere decimacio, sicut et aliarum, in quantumque provincia camera constituatur vel moneta cudatur, pertinet et pertinet et quam decimationem ipsius archiepiscopi et ecclesie Strigoniensis homo in camera prefata de ultra Drawa residens, plene et pacifice ipsorum nomine percipit semper et percipit, preiudicium aliquod generetur, vel Zagrabiensis episcopus aut quivis alius in dicta camera ultra Drawam ius aliquod in posterum sibi valeat vindicare; eidem venerabili patri B. archiepiscopo Strigoniensi, ac eius ecclesie presentes dedimus litteras dupplicis sigilli nostri munimine roboratas. Datum per manus dilecti et fidelis nostri magistri Smaragdi, prepositi Albensis, aule nostre vicecancellarii. Anno Domini M^oCC^oLoVI. X^oVIIo. Kalendas Januarii. Regni autem nostri anno vicesimo secundo.

¹ V. ö. e hamisításokról *Turul* 1910. 100—101. és 1911. 123—134. és 167—174. l.

Hártyaszalagon függő, rongált pecsét, (a szalag kettészakadva.)

Eredetije az esztergomi hercegprimási levéltárban: Fasc. 11. No 112. B. (Közl. *Knauz*, Monumenta Strig. I. 439. l.: ¹ «Zagrabiensi»; ² «tamquam»; ³ «ad hoc.» és *Fejér*, Cod. D. IV/2. 370. l. számos hibával.)⁴

Az 1256-ik évi oklevél rövidebb (A) példánya a magyar pénzverésnek a XIII. században bekövetkezett decentralizációjával van kapcsolatban.

Az egyház hazánkban is, mint általában a keresztény államokban, tizedet élvezett mindenemü világi jövedelem után. A tizedfizetés kötelezettségét a királyok magukra nézve is elismerték. Már Kálmán törvénye elrendeli, hogy a vámok és vásárok jövedelmének tizedét a püspökök kapják meg.²

A III. Béla király korából származó jövedelmi kimutatás az első forrásunk, a melyből kitűnik, hogy a pénzverésből származó jövedelem tizede az esztergomi érseket illette meg.³ E jogot az esztergomi érsek, a királyok és pápák által többször elismerve,⁴ zavartalanul élvezte a XIII. század folyamán. 1211-ben a kalocsai érsekkel kötött egyezményben ez is elismerte, hogy ha egyháza területén valamikor pénzt vernének, annak tizede is az esztergomi érseket illette meg.⁵

Az esztergomi érsek tizedjogát — a míg a pénzverés csak Esztergomban történt — senki sem vonta kétségbe. Más helyzet állt elő a XIII. század harmadik évtizedében, a mikor a királyi pénzverés decentralizációja megkezdődött. A csanádi püspök — a pápa közbenjárását kérve — maga számára szeretne volna az egyházmegyéje területén működő új pénzverde jövedelmének tizedét megszerezni. A pápa közvetítette is kérését, de a mikor meggyőződött a

¹ A két eredeti oklevelet *Dedek Crescens* praelatuskanonok és *Dr. Madarász István* hgprimási leveltáros urak szívességéből használhattam, amit ezúton köszönök meg.

² «De tributis autem et vectigalibus, sicut comitibus terciam partem dare decrevimus, ita decimam quoque episcopis censemus.» Kálmán, I. 25. t.-cz. (*Závodszyk* kiadásában: 186. l.)

³ «Strigoniensis habet de curia regis, de moneta sex mille marcas», a királyi jövedelmek közt pedig: «Rex Ungarie de redditu monete sue habet sexaginta mille marcas per annum». *Békefi Remig* kritikai szövege a *III. Béla kir. emlékezete* Budapest, 1900. cz. diszml 139—140. lapján.

⁴ 1198: *Knauz* Mon. Strig. I. 156., 1221: *Wenzel*, I. 178., 1256: *Knauz*, Mon. Strig. I. 437., 1262: U. ott. I. 474. l. stb.

⁵ *Knauz*, Mon. I. 198. l.

kérés rosszhiszeműségéről s arról, hogy a pénzverési tizedjog az egész ország területén az esztergomi érseket illeti meg, sietett az érseket ebben a jogában megerősíteni.¹ A csanádi püspök kérése bizonyítja, hogy a püspökök egyikében-másikában megvolt a törekvés az érsek jogának megcsorbitására. Ez a törekvés, illetőleg ily törekvés újabb felmerülésének lehetősége tette szükségessé, hogy az esztergomi érsek 1256-ban a fenti A) oklevél kiállítását kérje IV. Bélától.

Szlavónia és Horvátország bánja, Gútkeled-nembeli István, 1255 táján alapította a közel egy századon át a jó hírű «báni denárok» veréséről nevezetes szlavóniai pénzverőkamarát. A pénzverőkamara székhelye István bán idején *Pekrecz* (Pucruč, Pecrech), a mai *Pozsega vármegyei Pakrácz*² volt. Pakrácz abban az időben Körösmegyéhez tartozott s hozzá nem messze volt a Gútkeled körösmegyei (Garich várhoz tartozó) birtoka, Berstyanovc.³ István bán nevéhez fűződik Körös város alapítása is.⁴

A kamara felügyeletével a bán 1256-ban Benedek mester zágrábi kanonokot bízta meg. Ne-hogy ebből a megbízásból a zágrábi püspökök valaha valami igényt támaszthassanak az érsek sérelmére, a király külön oklevélben *biztosította az esztergomi érseket, hogy a zágrábi kanonoknak «bán embereként» a pakráci kamarában való tartózkodása reá nézve semmi sérelemmel se járjon.*

Később — István bán utódai alatt — a kamara székhelye *Zágrábba* helyeztetett át. Okleveleink 1260-tól⁵ a szlavóniai kamarában vert pénzeket *zágrábi denár* néven említik, a mely elnevezés az 1272-ben először használt *báni denár*⁶ által később háttérbe szorított. A pakráci kamara ezzel megszűnt és helyét a *zágrábi kamara*⁷ foglalta el, a melyet 1272-ben «*drávántuli kamarának*» (camera ultra Drawam) neveztek.⁸

Ebben az időben Lóránd bán, a ki a király adományából a szlavóniai (drávántuli) kamara pénzverési jövedelmét, a *lucrum cameræ* fejében szedett «hét denáros collectát» élvezte, meg-

¹ 1221: *Wenzel*, I. 178. l.

² Pakrácz régebbi *Pekrecz* nevére vonatkozólag v. ö. *Csánki Dezső*, Körösmegye a XV. században. Budapest, 1893. 36—42., 59., 77., 104. l.

³ *Csánki* id. m. 28. és *Karácsonyi*: Magyar Nemzetségek. II. 66—67. l.

⁴ *Fejér*, Cod. D. IV/2. 164. l.

⁵ 1260: *Smüćiklas*, Cod. D. V. 183. l. 1261: U. ott. V. 193. l.

⁶ 1272: *Tkalčić*, Mon. Civ. I. 46; 1273: *Blagay* okl. 23. *Smüćiklas*, Cod. D. VI. 30. l.

⁷ 1270: «camera Zagradiensis.» *Wenzel*, VIII. 327. l. 1294: *Truhelka*, Die slawonische Banaldenare. (Wissensch. Mitth. aus Bosnien. VI. Wien, 1899.) 460. l.

⁸ *Knauz*, Mon. Strig. I. 595—6. l.

tagadta az esztergomi érseknek ebből járó tized fizetését azzal, hogy az érseknek a drávántuli lucrum tizedéhez semminő joga sincsen. A király — bár a közönséges jogfelfogás amúgy is az esztergomi érseknek ad igazat abban, hogy neki, a kié az egész országban a kamara tizede, következősképpen a lucrum cameræ tizedéhez is, a mi majdnem ugyanazt jelenti, «joga van» — a nagyobb bizonyág okaért elrendeli, hogy az érsek a drávántuli tizedhez való jogát oklevelekkel bizonyítsa. Az érsek pápai és királyi oklevelekkel bebizonyította, hogy a drávántuli kamara tizedéhez joga van s ezért a király elrendeli, hogy a bán a tizedet a király által neki adott pénzverési collectából rendszeren fizesse.¹ E királyi ítélet következtében még ugyanabban az évben, 1272 márczius 29-én, Lóránd bán is elismerte az érsek tizedjogát, csak az azévi fizetés elengedését *kérte* az érsektől.²

A szlavón bán és az esztergomi érsek pöre egyszeriben világot vet az 1256. évi bővebb szövegezésű *B)* oklevél keletkezésének körülményeire.

A két oklevél összehasonlításából kitűnik, hogy a *B)* oklevél egy szónak (ecclesie) véletlenül történt kihagyását nem tekintve, *szórolszóra* magában foglalja a rövidebb *A)* oklevél szövegét, csak a kamarát említi «*de Pucruch*» helyett «*de ultra Drawa*» néven, a hogy 1272-ben nevezik a szlavóniai kamarát. A mi a szövegtöbbletet illeti, annak lényegét négy pontba foglalhatjuk össze. A *B)* oklevél kiemelve hangsúlyozza, hogy:

1. az *összes* — az ország bármely vidékén felállítandó — pénzverő kamarákban az érseket illeti a tized;

2. a bán «*a király helyett*» gyakorolja a pénzverést, a miből eo ipso következik, hogy az ő kamarája sem mentes a tizedfizetés alól;

3. az érseknek felügyeleti, ellenőrzési joga van a drávántuli kamarában is, a mit ott tartózkodó megbizottja útján gyakorol;

4. a zágrábi püspök «*vagy bárki más*» (aut quivis alicuius) ne merjen az esztergomi érsek rovására valami jogot követelni a drávántuli kamarában.

E szövegbővítésből világosan kitűnik, hogy míg az 1256-i rövidebb *A)* oklevél a zágrábi püspök esetleges követelése ellen, addig a *hosszabb B)* oklevél *tendentiaja határozottan a bán (a zágrábi püspök mellett említett «bárki más») ellen irányul.* Nem is kell sok találékonyság, hogy a *B)* oklevelet a bán és érsek 1272. évi perével hozzuk kapcsolatba. 1256-ban semmi

szükség sem volt annak a bán ellen irányuló szigoru soraira. Az eredeti oklevél keletkezését egyszerűen a zágrábi kanonok «ad hoc» kiküldetése indokolta meg. Viszont 1272-ben nagy szüksége volt az érseknek ez oklevélre, hiszen egyik legfontosabb jogának további élvezetét tették függővé kellő hitelű és határozottan rendelkező oklevelek bemutatásától. A két oklevél eltérő tendenciája mellett egészen bizonyos, hogy azok egy napon nem készülhettek. Mert ha még feltennők is, a minek feltetésére semmi jogunk sincs, sőt a minek a források ellentmondanak, hogy a Dráván túl, Szlavóniában *1256-ban* két báni pénzverő kamara — a pakráci és a drávántuli — működött volna és hogy — a mi éppenséggel lehetetlen — egyidőben mindkét helyen ugyanaz a báni megbizott, Benedek mester végezte volna az ellenőrzés, vagy mint az oklevél mondja, «az ott tartózkodás» («resedit») teendőjét, akkor is lehetetlen feltennünk, hogy ugyanaz a királyi kancellária, ugyanazon a napon, ugyanannak az érseknek kértére két, ennyire eltérő tartalmu és czélú oklevelet állított volna ki a két kamarára vonatkozólag.

A szövegek összehasonlítása alapján kimondhatjuk, hogy *a hosszabb oklevél a rövidebb eredeti alapján 1272-ben vagy az előző évben készült hamisítvány.* A hamisítás körülményei mentik, sőt igazolják az érsek eljárását, hogy kétségtelen és mégis kétségbevonat joga igazolására hamisításhoz folyamodott.

Az oklevelek *külső* vizsgálata meglepően igazolta a szövegösszehasonlítás útján nyert eredményt. A két oklevél írása — bár a *B)* példány kisebb betűkkel van írva — első pillantásra egyazon kéz írásának látszik. Gondosabb vizsgálat után azonban észrevehető, hogy az írás nem azonos. A hosszabb oklevél írója a legnagyobb gonddal és ügyességgel igyekezett a rövidebb oklevél írását utánozni, de néhány szóban határozottan ráismerhetünk az idegen kézre. Az oklevél első szavának *s* betűje, a 2. sorban a «Benedictus» eltérő, majd a 4. sorban ugyanennek a másik oklevelével megegyező rövidítése, a 3. sorban a «Stephanus» *h*-ja és az 5. sor «aliquod»-jának rövidítése, valamint a betűk nagysága és a vonások finomsága a hosszabb oklevél írójának *egyéni* írásmódját tükrözik vissza. E feltűnő eltérések mellett az írás egyébkénti egyezése arra mutat, hogy a hamisító nagyon gondosan utánozta, szinte *utánarajzolta* az előtte álló eredeti oklevél írását. Semmiesetre sem tehető fel, hogy a két oklevelet egy napon ugyanaz a kancellária állította volna ki.

A *B)* oklevélen függő pecsét, mint *Szentpétery Imre* megállapította, nem IV. Béla, hanem

¹ Knauz, Mon. Strig. I. 595. l.

² Knauz, Mon. Strig. I. 596. l.

II. András hiteles eredeti kettős pecsétje.¹ E megállapítás kétségtelenül bizonyítja, hogy az csak Béla halála után kerülhetett egy II. András-kori oklevélről a hamis B) példányra.

Az 1256-i «oklevélpár» egyike (B) éppolyan hamisítvány, mint a veszprémvölgyi, tihanyi és borsmonostori oklevelek bővebb szövegezésű példányai.² Míg azonban ezek hamisításában némi rosszhiszeműséget is észlelhetünk, addig az *esztergomi egyház 1256. évi oklevele a meglévő jogok védelmére készült jóhiszemű középkori oklevélhamisításoknak klasszikus példája.*

Dr. Hóman Bálint.

A Laki Kaczor-család.

(1526-ig.)

A Kaczor-család a XV. századtól kezdve sokat szerepel Vas-, Zala-, Veszprém-, Sopron- és Győrvarmegyében; a mikor azonban a XIV. század közepén először feltűnik, Alsó-Szlavóniában találkozzunk vele. Hogy törzsökös dunántúli volt-e s csak idővel szakadt el délre s került később vissza, nem állapíthatjuk meg.

A család legrégebbi őseinek, szlavóniai birtokainak és szereplésüknek emlékét azok az oklevelek tartották meg számunkra, a melyeket Mátyás király 1468-ban irt át s erősített meg Kaczor János és fiai kérésére. E legrégebbi oklevelek azonban nem Kaczorokról, hanem *Szentjakabiakról* szólnak. De hogy valóban ezek voltak a Kaczorok ősei, azt az bizonyítja, hogy Kaczor János és fiai 1468-ban mint *eleik* (*progenitores*) birtokát nyerték új adományul³ a körösmegyei Szentpétert, a melyről az átirt s megerősített oklevelek szóltak, s a családfán is megtalálható az összekötő kapocs.

Lássuk e legrégebbi okleveleket.

1351 október 10-én István, szlavon-horvát-dalmát herceg, Szentjakabi Simon fia László fia Tamásnak sok hü szolgálataiért, valamint unokatestvérének, Illés fia László fia Jánosnak, a Demeter fia Miklós magvaszakadása folytán rá háramlott Rastik, Eszék, Kopeel, Laaz, Polina,

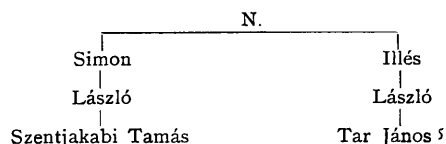
¹ Szíves szóbeli közlése. V. ö. e számban levő dolgozatát *II. Endre pecsétjéről*

² V. ö. *Erdélyi László*, A tihanyi apátság kritikus oklevelei. Budapest, 1903., *Hóman Bálint*, A veszprémvölgyi 1109. évi oklevél hitelessége (Turul, 1911.) és *Szentpétery Incze*. A borsmonostori apátság árpádkori oklevelei. Budapest, 1916. 26—34. és 113. l.

³ ... «quondam Thome ... ac Johanni ... *progenitoribus scilicet* prefatorum Johannis ... perpetuo dedisse.» (*Thallóczy-Horváth*: Alsó-Szlavóniai okmánytár. 183. l.) — Ez Oklevéltár adataira *Daróczy Zoltán* t. barátom figyelmet fordított, kinek szíveségéért e helyen is köszönetet mondok.

Tarnócz, Kucsán orbászvarmegyei birtokokat adományozta.⁴ Miután azonban folyton panaszkodtak, hogy nem birhatják azokat nyugodtan, annyira Szlavónia szélén feküsznek,⁵ 1353-ban visszavette tőlük, s a körösmegyei Dráva-menti Szentpétert⁶ adta nekik érték cserébe, a melybe a zágrábi káptalan a herceg parancsára beiktatta őket és megjárta határait.

Ez oklevelek alapján megszerkeszthető leszármazás tehát a következő:

Az 1468-ban szereplő Jánosnak atyját s nagyatyját is megnevezi a királyi adománylevel: *Tamás* fia Miklós fia János; e Tamás pedig kétségtelenül azonos az 1351—3-ban megismert Szentjakabi Tamással s bizonyára azért is említette meg János ez őseit, hogy az adományostól való leszármazást igazolja.

Tamás kedves embere volt István hercegnek, gyermekkorá óta szolgálta,⁶ az udvarában ott volt mellette,⁷ s a herceg méltányolta is érdemeit s hűségét; mint láttuk, birtokokkal jutalmazta meg s magasabb tisztségekkel is: 1351-ben oklityi várnagy, 1353-ban pedig Medve vár várnagya s Gerzencze kerület ispánja.

A Szentjakabiakról 1353 után jó ideig nem hallunk semmit; 1374-ben találkozunk csak Somogyvarmegye nádori közgyűlésén egy *Kaczor* Tamással, a ki ott prókátoroskodott s a kiskoru Meretei Tamást képviselte. Ez kétségtelenül azonos Szentjakabi Tamással, a kire időközben a nem éppen hízogó *Kaczor* név ragadt rá⁸ s e ragadvány-név lett azután csakhamar családnevükké.⁹ E néven találkozunk 1378-ban ismét Tamással Veszprémvarmegyében.¹⁰

¹ *Thallóczy-Horváth*: i. m. 38—40. l.

² ... «in confinio ... Sclavonie adeo existerent, ut ipsius eedem ad pacificum usum et commode prosperum minime haberentur.» (Id. h. 42. l.)

³ *Csánki D.*: Körösmegye a XV. században. 129. l.

⁴ *Thallóczy-Horváth*: i. m. 41—43., 47—51. l.

⁵ Az 1351-iki oklevél csak Jánosnak mondja, az 1353-ikiben már «*dictus Thar.*»

⁶ ... «servitia sua ab evo nostre puerilis etatis pedibus nostris volutans» ... mondja 1351-iki adománylevelében.

⁷ 1353-ban «aule nostre iuvenis»-nek mondja.

⁸ «Quo percepto Thoma *dicto* Kachchor denegante» ... (N. Múz. lev. Törzsanyag. 1374 jul. 20.)

⁹ E név alakjai: *Kachchor* (1374. N. Múz. lev.) 14 ... Festetich-cs. lev. Zalad. 158. c.), *Kochor* (1407. Kisfaludy-cs. lev. N. Múz.), *Kathchor* (1526 ápr. 9. N. Múz. lev.), *Kaiczor* (1503. Gazdaságtört. Szemle. 1905. 19. l.) és *Kaczor* (1449. Hazai Okmt. IV. k. 353. l.)

¹⁰ *Sörös P.*: A bakonybéli ap. tört. I. k. 405. l.

Hogy észak felé törekedtek a veszélyeztetett, nyugtalan déli részekről, azt már láttuk. 1354 augusztusában meghalt István herczeg, Tamást nem füzte már oda oly erős szál, s átköltözött a Dráván innenre. 1374-ben és 1378-ban már Somogy- illetve Veszprémmegyében találkoztunk vele. 1407-ben fia, Miklós, már Vasvármegyében birtokos; Zsigmondtól a koronára szállt Kozmagencs, Gyulagencs és Boncsógencs birtokokat kapta. S bár a beiktatásnak Gencsi Márton, Egyed és László ellenmondtak, sikerült az ügy tárgyalása előtt a feleknek megegyezniük úgy, hogy Kaczor Miklós 23 hold szántó kivételével átengedte nekik a fenti birtokokat.¹ Miklósnak ez alkalommal említett gyermekei: János, László, Mihály és András. Miklós 1419 előtt halt meg, mert a Kozmagencsiek ekkor már Miklós özvegye s fia, János, egy jobbágyának hatalmaskodása ellen emelnek panaszt.²

1407-ben Gencsinek írják Miklóst, 1419-ben fiait pedig Egyházasgencsinek, tehát Vasvármegye északkeleti sarkában voltak birtokosok, mert ott feküdt Egyházasgencs, ma Magyar-gencs. 1430-ban ismét Kozma-, Gyula- és Benczegencs fölött egyezkednek a Gencsiekkel,³ mint 1407-ben. 1426-ban a vasvári káptalan előtt Gencsi Márton és társai eltiltják Gencsi Pétert és Egyedet gencsi részeik elidegenítésétől, Egyházasgencsi Kaczor Miklós fiait, Mátét, Jánost és András pedig azoknak megszerzésétől.⁴

Nem sokáig maradtak azonban itt, mert már a következő évben, 1431 áprilisában, Gencsi Kaczor Miklós fia János és fiai, valamint testvérei Gencs vasvármegyei birtokukat elcserélték Kanizsai László és Imre *Lak* nevű zalavármegyei birtokával,⁵ s pár hét múlva a vasvári káptalan előtt is irásba foglaltatták e cserét.⁶ Az első cserével kiemeli, hogy hűséges szolgálataiért kapta K. János cserébe Lakot, s ez valószínűvé teszi, hogy a Kanizsaiak familiarisa volt.

A Kaczorok előneve 1431-ig *Gencsi* illetve *Egyházasgencsi* volt; *Lak* megszerzése után természetesen erről nevezték őket, de egyideig még hozzátették előbbi előnevüket is. Minthogy Zalában több *Lak* is volt, később az övéké a *Kaczorlaka* nevet nyerte, s a XVI. század elejétől kezdve mind gyakrabban olvassuk a Kaczorlakai előnevet is.⁷

¹ Kisfaludy-cs. lev. N. Múz.

² Kisfaludy-cs. lev. N. Múz.

³ Kisfaludy-cs. lev. N. Múz.

⁴ Kisfaludy-cs. lev. N. Múz.

⁵ N. Múzeum lev. Törzsanyag. 1431. ápr. 10.

⁶ Magy. orsz. lev. Dl. 12382.

⁷ 1426: «*de Eghazasgensch*» (Kisfaludy-cs. lev. N. Muz.). 1430: «*de Gench*» (U. o.); 1431 ápr. 10.: «*de Gench*» (N. Múz. lev. Törzsanyag.); 1431; «*de Laak aliter de Gench*» (Magy. orsz. lev. Dl. 12382.); 1448: «*de Lak alias Gench*» (Zalavári ap. orsz. lev. 467.);

Kaczor Miklósnak, Tamás fiának öt gyermeke volt: *János, László, Mihály, András* és *Dávid*. Az 1426-iki oklevél ugyan Dávid helyett Mátét említ, de ez a vasvári káptalan jegyzőjének elírása lehetett, mert Mátéval másutt nem találkoztunk s 1430-ban és 31-ben is Dávid szerepel.

*László*ról és *Mihály*ról csak 1407-ben olvassunk, 1431 után pedig *Andrással* sem találkoztunk, ezek tehát fiatalon haltak el.

Dávid 1445—48-ban Szentgyörgyvár várnagyi tisztségét viselte s így bizonyára a Marczaliaknak volt familiarisa, a kik ekkor e várat bírták.¹ Felesége Szentjakabi *Chernel* Imre nővére, Magdolna volt, a ki 1457-ben már mint özvegy említették;² Dáviddal 1449-ben és 1450-ben találkozunk utoljára, mikor mint választott bíró szerepelt Somogyvárt a Tuzi-Létai-Szécsényi osztályos egyezésben,³ s így az 50-es évek elején halhatott meg.

A családfát tehát csak *János* vitte tovább, a kinek feleségétől, *Alsódoroszlóni Kis* István leányától, *Orsolyától*⁴, négy fia és két leánya született: 1430-ban említették István és Péter, 1431-ben István, György és Benedek, mind gyermekorban levők, 1436-ban pedig négy fia mellett már két leányáról is olvassunk: Krisztináról és Katalinról.

János 1444-ben megyei tisztséget viselt, esküdt vagy szolgabíró volt.⁵ Utoljára 1470-ben találkozunk vele, a mikor fiaival a Himfiek birtokain hatalmaskodott.⁶ 1469-ben ő és fia György hamis oklevelek használatá miatt fej- és jószágvesztéssel sújtattak.⁷

Fiai közül, úgy látszik, *István* volt a legidősebb. Feleségül Isabori *Laczki* István leányát, *Orsolyát*, bírta,⁸ a kitől két leánya született: *Márta*, Nádasdi *Darabos* Gergely felesége⁹ és *Borbála*, a ki 1475-ben még leány volt, később *Barbók* György felesége lett s 1524-ben mint özvegy említették.¹⁰

István nem természetes halállal halt meg, Hermáni János ölte meg 1469 előtt, s testvérei,

1466 jul. 23.: «*alias de ipsa Gench, nunc vero de dicta Lak.*» (N. Múz. lev. Törzsanyag.); «*de Kaczorlak*» (1509., 1511. Zalavári ap. orsz. lev. 784., 660. sz.; 1513. Magy. orsz. lev. Dl. 32206.).

¹ Zalai Oklt. II. k. 528. l.; Festetich-cs. lev. Zalad. 127.; Zalavári ap. orsz. lev. 467.

² 1457. febr. 11. N. Múz. lev. Törzsanyag.

³ Hazai Okmt. IV. k. 353. l.; 1450 jul. 23. N. Múz. lev. Törzsanyag.

⁴ Zalai Oklt. II. k. 488. l.

⁵ Festetich-cs. lev. Zalad. 158. c.

⁶ Hg. Batthyány-cs. lev. Körmend. Himfy. 542.; N. Múzeum lev. Törzsanyag. 1470 szept. 27.

⁷ Zalavári ap. orsz. lev. 3177.

⁸ Zalavári ap. orsz. lev. 3193.; Magy. orsz. lev. Dl. 36701.

⁹ 1475: Zalavári ap. orsz. lev. 3135., 1469: u. o. 3177.

¹⁰ N. Múzeum lev. Törzsanyag. 1524 máj. 24.

György és Péter, vérdíj fejében 200, költségeik fedezésére pedig 100 arany forintot kaptak. Mindebből azonban semmit sem adtak István leányainak, sőt veréssel kényszerítették őket hiteles helyek elé fassiókra atyjuk meggyilkolásáról. Ezek a testvérei különben sem jártak el rokoni módon unokahugaikkal. Atyjuk halála után magukhoz vették ugyan őket, hogy majd tisztességesen gondoskodnak róluk, de a tulajdonképeni céljuk az volt, hogy ők élvezhessék birtokaikat. De evvel sem elégedtek meg, hanem még 500 arany forint értékű ékszert s ugyanannyit érő egyéb holmit vittek el szüleik házából.¹

György, János második fia, 1444-ben mint a kir. kúria jegyzője szerepel az országbíró megbízásából egy beiktatásnál.² Elég fiatal lehetett még ekkor, de más Györgyről nem tudunk a családból, s így fel kell tételeznünk, hogy János fiával azonos. Később találkozunk többször egy Györggyel, a ki 1473-ban Zalában esküdt volt,³ 1495-ben pedig alispán,⁴ s a kiról Füßy a zalavári apátság történetében azt írta, hogy K. Albertnek és Sárkány Erzsébetnek fia volt.⁵ Az az oklevél azonban, a melyre hivatkozik nem említi ezt, s így Füßy, bár kitünően ismerte Zalavármegye családjait, itt tévedett. Egy Alberttel találkozunk ugyan 1524-ben, de ez, mint látni fogjuk, György unokája volt. Nem lehetetlen azonban, hogy a kuriai jegyző s a későbbi alispán egy és ugyanazon személy legyen, ha ugyanis 22—24 éves korában viselte e tisztséget, 75 éves korában lehetett alispán s élhetett 80 évet, mert 1500-ban még hallunk róla,⁶ 1504-ben azonban már mint néhai említetik.⁷

Felesége — mint 1453-ban olvassuk — Szent-erzsébeti Terjék Erzsébet volt.⁸ Fivérei Terjék András, György és Lőrincz, zalai és vasi birtokaikból 48 telket adtak át neki, mikor férjhez ment; esküvője táján azonban elvették tőle s felosztották maguk közt. András megbánta később e tettét s 1453-ban a zalai konvent előtt a neki jutott 16 telket visszaadta nővéreinek, hogy a maga részéről jóvá tegye e testvérietlen eljárását.⁹

Györgynek két fia született: *László*¹⁰ és *Miklós*.¹¹

¹ Zalavári ap. orsz. lev. 3135.

² Vidos-cs. lev. N. Múzeum.

³ Batthyány-cs. lev. Körmend. Unyom. 110.

⁴ Festetich-cs. lev. Zalad. 211a.

⁵ A zalavári-ap. tört. 120. l.

⁶ Rajky-cs. lev. N. Múz.

⁷ Zalavári ap. orsz. lev. 1475. sz.

⁸ N. Múz. lev. Törzsanyag, 1519. nov. 10-iki átiratban.

⁹ U. o.

¹⁰ 1469 nov. 8.: N. Múz. lev. Törzsanyag; 1484: Magy. orsz. lev. Dl. 18976; 1494: Zalavári ap. orsz. lev. 2544.

¹¹ 1500, 1502: Rajky-cs. lev. N. Múz.; 1504: Zalavári ap. orsz. lev. 1475.; 1509: u. o. 784.; 1510 nov. 7.:

Lászlónak egy fia maradt: *Albert*.¹

Miklós felesége a vasvármegyei *Mardózi* Katalin volt.² A főtebb említett 1453-iki oklevelet, mely anyjának, Terjék Erzsébetnek birtokairól szólt, 1519-ben abban a pörben mutatta be, a melyet ő, valamint *Zsuzsanna*, Kányaföldi Kerecsényi Györgyné és *Borbála*, Gudócz Istvánné folytattak az említett Terjék András és Lőrincz — Erzsébet fivérei — ellen.³

Miklós 1503-ban 6 lóval szolgálta a Kanizsaiakat, tehát familiarisuk volt, mint már nagyapja is.⁴ 1514-ben négy gyermekéről olvasunk, két fiuról és két leányról; ezek: *Imre*, *László*, *Kata* és *Orsolya*.⁵

János harmadik fia, *Benedek*, papi pályára lépett s 1459—1463-ig esztergomi kanonok, 1463-ban gömöri főesperes volt.⁶

A negyedik fiúval *Péterrel* 1500-ban találkozunk utóljára, a mikor a Bánfiak a zágrábi káptalannak zalai birtokaik után járó tized fizetésére vonatkozólag rendelkeztek több zalai birtokossal, köztük Péterrel együtt, a kik pecsétjüket is ráfüggesztették levelükre.⁷ 1487-ben, mint-hogy nem fizette meg azt a 100 forintot, a melyben Kanizsai László, mint felperes, ellenében elmarasztaltatott, a vármegye két embere kimegy Szerdahelysziget és Szelesziget nevű birtokaira és ott e 100 forint erejéig ezek egyes részeibe beiktatják Kanizsait.⁸ 1487-ben a zalai apát Péter orosztoni embereinek hatalmaskodása miatt emel panaszt.⁹

Felesége, *Ilona*, előbb Mezőlaki *Zámbo* Jánosné volt,¹⁰ a kitől *András* nevű fia született.¹¹ 1505-ben a rákosi gyűlésen Kerecsényi Györggyel és Csányi Balázsszal együtt ő képviselte Zalavár-

N. Múz. lev. Törzsanyag; 1511: Budai kápt. protokolluma III. k. 70. l., a pozsonyi kápt. levéltárában; 1513: Magy. orsz. lev. Dl. 32206; 1516: Mednyánszky Dénes letéte. N. Múz. 1519: l. alább.

¹ 1514: Zalavári ap. házi lev. loc. 2. f. 1. n. 5.; 1521. u. o. orsz. lev. 80.

² Füßy T.: A zalavári ap. tört. 109. l.

³ 1519 nov. 10. N. Múz. lev. Törzsanyag.

⁴ «*Nicolaus Kaiczor* de domo sua ad servitia domini gratiosissimi profectus est in f. b. Fabiani et Seb. mart., qui effectus est equis sex, datique sunt eidem per Joh. literatum in Sarwar fl. XII., in Chorgo dati sunt fl. XII., in vig. Ascensionis Bude fl. VII. (*Dr. Iványi Béla*: A Kanizsaiak fizetési lajstroma 1503—4-ből. Gazdaságtört. Szemle. 19. l.)

⁵ Zalavári ap. házi lev. loc. 2. f. 1. n. 5.

⁶ *Kollányi F.*: Esztergomi kanonokok, 1100—1900. 102. l. — 1447: Tallián-cs. lev. N. Múz.; 1448: Zalavári ap. orsz. lev. 467.; 1458: Festetich-cs. lev. Zalad. 158. d.

⁷ Zágrábi kápt. lev. Zágráb, Orsz. Lev. Acta cap. ant. 17/21.

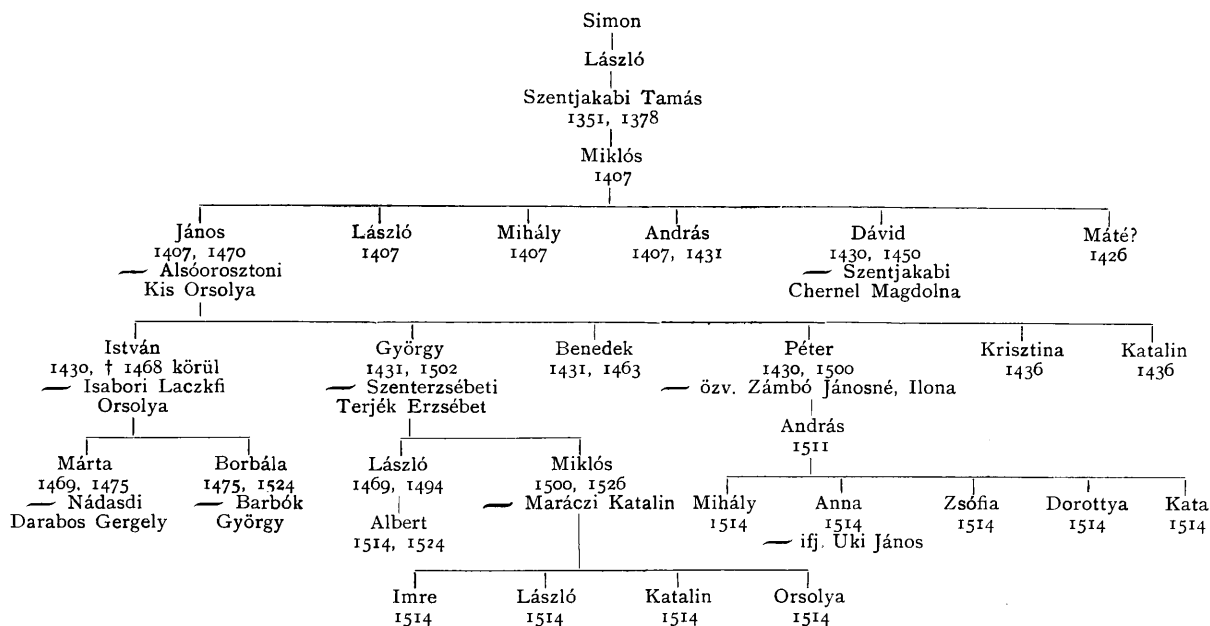
⁸ Magy. orsz. lev. Dl. 19275.

⁹ Magy. orsz. lev. Dl. 19235.

¹⁰ 1492 decz. 22.: N. Múz. lev. Törzsanyag.

¹¹ 1511: Zalavári ap. orsz. lev. 660; 1521: U. o. 1151, 1521. (aláírásával) Rajky-cs. lev. N. Múz.

megyét.¹ *Andrásnak* gyermekei 1514-ben: *Mihály*, 1526-ban olvassuk, ifj. *Uki* *Andrásnak* lett a *Anna*, *Zsófia*, *Kata* és *Dorottya*.² *Anna*, mint felesége.¹ —

A család legrégebb birtokairól már szoltunk: 1351-ben hét birtokot kapott Orbászvármegyében, de 1353-ban a körösvármegyei *Szentpéterrel* cserélte el ezeket s erre 1468-ban kapott új adományt Mátyás királytól.³

A Dunántúl Vasvármegyében találkozunk velük először, a hol *Egyházasgencsen* voltak birtokosok 1407-ben. Gencset azonban 1431-ben a Kanizsaiakkal cserélték el a zalavármegyei *Lak* birtokért, s ezután elsősorban zalai birtokosok lesznek.

György felesége révén a Terjék-birtokok egy része került hozzájuk, 48 telek Zalában és Vasban,³ István felesége, Isabori Laczkfi Orsolya révén pedig a Laczkfi-birtokok közül részek *Isabor*, *Horváti*, *Buberek*, *Pacsa*, *Sziget* és *Megygyes* zalavármegyei birtokokban.⁴

1448-ban János és Dávid Babocsai Benedek részét veszik meg *Berzenczén*;⁵ 1470-ben innen is idézik meg őket a Himfiék ellen.⁶ 1478-ban Debrentei Tamás panaszodik, hogy a Kaczorok itt létesített halastava elveszi a vizet az ő szerdahelyi malmától.⁷ Zalai birtokaik közt szerepelnek

továbbá: *Szerdahelysziget*, *Szelesziget*, *Mánta*,² *Kis-sziget*,³ *Misefalva*,⁴ *Dusnok*, *Szentmiklós*, *Homokkomár*, *Peleskefő*, *Felsőroszton*,⁵ *Szentmárton*⁶ és *Ujnép*,⁷ továbbá szőlő *Edericsen*.⁸

Számos helyen voltak itt továbbá zálogosbirtokaik is. Igy az Egerváriaktól *Tüttös* helységben,⁹ az Ostfiaktól *Szigeten*,¹⁰ a Hahótiaktól *Remete*, *Németfalva*, *Alsó*, *Felső-Pusztasejter* és *Fővényesföld* helységeiben,¹¹ a Rajkiaktól *Dániel* és *Egyházaskaramacson*,¹² a Darabosoktól *Szeleszigeten*,¹³ a Himfiektől *Szerdahely*, *Gutorföld*, *Hahót*, *Dezics* és *Kisfalud* helységeiben.¹⁴ Az

¹ 1526 ápr. 9.: N. Múz. lev. Törzsanyag.

² Magy. orsz. lev. Dl. 19275.

³ Zalavári ap. orsz. lev. 464.

⁴ U. o. 1151.

⁵ U. o. 80.; Peleskefőt a Zalavári apátságtól szereztek meg. (1514: U. o. házi lev. loc. 2. f. 1. n. 5.)

⁶ Hg. Batthyány-cs. lev. Körmend. Himfy. 566. B.

⁷ Zalai Okt. II. k. 597. l.

⁸ Zalavári ap. orsz. lev. 660.

⁹ 1476, 1494: Magy. orsz. lev. Dl. 17850., 20160. — *Csánki* szerint (i. m. II. k. 820. l.) talán tévedésből számították 1476-ban Zalához e vasvármegyei helységet. Azonban 1494-ben is Zalában találkozunk vele s az Egerváriak zalai birtokai közt szerepel. (*Csánki*: i. m. III. k. 144. l.)

¹⁰ 1450: Mednyánszky Dénes letéte. N. Múz., 1478: Zalavári ap. orsz. lev. 2535.

¹¹ 1465: Kisfaludy-cs. lev. N. Múz.

¹² 1477, 1479: Hg. Festetich-cs. lev. Zalad. 193., 195.

¹³ 1494: Zalavári ap. orsz. lev. 2544.

¹⁴ 1486: N. Múz. lev., 1504: Zalavári ap. orsz. lev. 1475.

1460-as évektől kezdve sok pörlekedés folyt ez utóbbi részekért a Himfiek, másrésről pedig a Kaczorok és Darabosok között.

Az 1513-iki zalavármegyei adólajstromban, mely nem teljes, csak *Kaczorlakon* találkozunk velük, a hol öt jobbagytelküket említik.¹ Az 1531-iki dikális jegyzékben, mely részletes: *Kaczorlakon* Mihály, László és Albert, *Peleske-ön* Mihály és László, *Szigeten* és *Gelseallyán* Mihály, *Mántán* Miklós és László, *Szigeten* László, Miklós, Mihály és Albert, végül *Berzen-czén* Mihály, László és Albert szerepelnek.²

Veszprémvármegyében az 1448-iki adólajstrom szerint *Zsemlér* részeit bírta,³ 1458-ban pedig Mérgesi Mátyástól *iszkázi* részeit vásárolta meg György.⁴

Ugyancsak tőle szerezte meg Györvármegyében *Pók*, *Tét*, *Utal*, *Homoród*, *Réti* és *Kos* helységekben birt. részeit s zálogos birtokokat is szerzett ezekben, továbbá a Szerdahelyiektől is:⁵ *Csécse*nyt egy szigettel, *Markota*, *Tud* és *Tényő* pusztákat.⁶

Sopronvármegyében 1469-ben a csornai konvent a nádor meghagyására *Geresdet* felosztja Unyomi László, Kaczor György és Vági Miklós között.⁷ Zálogos birtokokat Mérgesi Mátyástól szereztek *Oná*, *Agyagos* és *Dániel-Czenk* helységekben,⁸ továbbá a Tardiaktól *Sarod*, *Széplak*, *Farád*, *Csorna*, *Sárkány*, *Nempti* és *Beled* helységekben.⁹

Vasvármegyében, eltekintve a Terjék-birtoktól, csak zálogos birtokaik voltak, így Tardi Bálint 1455-ben *Semjén*, *Högyész* és *Asszonyfalván* vetett nekik részeket zálogba, a melyeket ő bizonyára az Ostfiaktól birt zálogban.¹⁰

Esztergom vármegyében ugyancsak Mézgei Mátyástól vette meg 1458-ban *nyéki* és *bucsei* részeit.¹¹

*

A család *czímere* Siebmacher szerint két keresztbe tett horgony, köztük fönt és kétoldalt egy-egy csillag. Forrásul Rajcsányi gyűjteményére hivatkozik, a melyben meg is található e címerrajz¹² az 1500-as évjelzéssel. Az az 1500-ban kelt oklevél pedig, a melyről ez vétetett, két-

ségtelenül a zágrábi káptalan házi levéltárának az a darabja, a melyen 16 pecsét függ, köztük Kaczor Györgyé vagy Péteré is.¹ De hogy ezek közül melyik a Kaczor-pecsét, biztosan nem állapítható meg. Kettő van ugyanis olyan, a melyiken két keresztbe helyezett horgonyforma látható, az egyik G K betűkkel s ezen csillagok nincsenek, a másik pedig M ? betűkkel és három csillaggal. Minthogy Kerecsényi György is az oklevél-kiállítók közt szerepel s az ő czimerük volt keresztbe tett két horgony, felül négylevelű rózsától, alól hétágu csillagtól kísérve,² inkább az ő czimerének tarthatjuk azt, a melyet Rajcsányi a Kaczorokénak gondolt.

1494-ből Kaczor Györgynek egy pecsétes levele maradt fenn, ez azonban nem címeres, hanem gemmás pecséttel van ellátva;³ 1521-ből pedig Kaczor András pecsétjét ismerjük,⁴ de, sajnos, csak a K. A. betűket olvashatjuk el rajta, a czimerképet nem lehet megállapítani s így míg más emlékünk elő nem kerül, nem dönthetjük el ezt a kérdést.

Dr. Holub Főzsef.

+

A nemes Beccaria-család történetéhez.

Olasz földön már a XVI. században egy híres Aristoteles és Szent Tamás commentator származott a Beccaria-családból, a mely az újabb időkben a büntetőjog és nemzetgazdaságtan, illetve az elméleti és kísérleti természettan terén is kimagasló tagokkal dicsekedhetett.

A XVII. század elején hazánkban is van Beccaria-család, melyet Becharia, Bekaria néven is emlegetnek. Mikor a család előtünk ismerős lesz, úgy látszik, a legvagyonosabb tagja, *Virgil*, Győrött lakik. Később nála van két fitestvére, *Károly* és *Lőrincz* s egy, minden látszat szerint, pártában maradt nőtestvére, *Regina*; az ötödik testvére, *Doris*, Polisticiai Gáspár pozsonyi «fondaco», élelmezési biztos felesége volt.⁵

Beccaria Virgil, kiről egyet-mást el akaránk mondani, kereskedő volt. Hogy tulajdonképpen mivel is kereskedett, nem tudjuk; valószínű, hogy minden üzletet megbecsült, a niből tisztas keresetre tehetett szert, mivel gránátért és posztóért csak úgy tartoztak neki, mint tégláért és gabonáért, s mikor vagyona növekedett, a Dunán forgó malmából csak úgy pénzelt, mint szőlőjéből, győri házainak arendájából, zálogos földjeiből és rétjeiből.⁶

¹ Zágráb, Acta cap. ant. 17/21.

² *Csoma I.*: Magyar nemzeti címerek 83. l.

³ Magyar orsz. lev. Dl. 20160.

⁴ Rajky-cs. lev. N. Múzeum.

⁵ Történ. Tár. 1899. 534. l.

⁶ V. ö. u. o. 338., 511., 518., 533—535. l.

¹ Magyar. orsz. lev. Dl. 32206.

² Magyar orsz. lev. Dikális összeírások LII. k.

³ *Csánki D.*: Magyarorsz. tört. földrajza a Hunyadiak kor. III. k. 276. l.

⁴ 1458 jul. 6.: N. Múz. lev. Törzsanyag.

⁵ U. o.

⁶ *Csánki*: i. m. i. h. 577. l.

⁷ Sopronm. Okl. II. k. 455. l. 1458 jul. 6.: N. Múz. lev. Törzsanyag.

⁸ *Csánki D.*: i. m. i. h. 659. l.

⁹ 1455: Kísfaludy-cs. lev. N. Múz.

¹⁰ Kísfaludy-cs. lev. N. Múz.

¹¹ N. Múzeum lev. Törzsanyag. (jul. 6.)

¹² N. Múzeum kéziratára. Fol. Lat. 3645. LIV. kötet, 28. c. ábra.

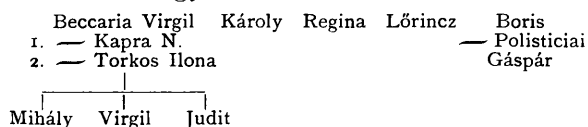
A XVII. század elején még legényember volt s mint ilyen került Györré. Itt azután feleségül vette *Pesti* Imre deáknak és feleségének, *Kapra* Agáta asszonynak leányát. Ez a házasság nem sokáig tartott és, a mennyire látjuk, gyermektelen maradt. Virgilius uram, a mint később közönségesen nevezték, hamarosan új asszonyt vitt a házhoz, az első feleségének családjával rokon *Torkos* Ilonát, a kit ő, elég különös, *Rozina* néven emleget s a ki *Torkos* András leánya volt.

A *Torkosokkal* való összeházasodás nemcsak vagyoniilag vált hasznára, mivel a *Torkosok* jó módú család voltak s *Ilona* régebbi örökségből már egy győri piaci (a mai *Széchenyi-tér*) ház tulajdonosa volt,¹ hanem azért is, mivel Győr több tekintélyesebb polgári és néhány nemesi családjával rokonságba jutott.

Feleségének atyja 1617-re átengedte neki egy házát s így *Beccaria* a többszörös háztulajdonosok sorába lépett; mert közben vétel utján is gyarapította fekvősegeit. A győri 1617-i telekkönyv szerint az övé volt egy részben a piaczra, részben a *Szent Mórincz-utczára* néző ház, melyet *Torkostól* örökölt, e mellett egy másik nagy ház, melyet *Andrásics Mátyástól* vett s a *Görbe-közben* is volt neki háza, melyet katonai kvártélynak szerzett.²

Vagyonosodása közben nemességet szerzett³ s 1622-ben mint országos nemes vette zálogba feleségével, *Torkos Ilona* asszonynyal és gyermekeivel, *Mihálylyal*, *Virgillel*, *Judittal*, *Pázmány Ferencz* győri gyalogos fővajda társaságában 1000 magyar forintért a györmegyei *Ság* pusztát, melyet *Bedegei Nyári Miklós* a *Nyáriak* más jószágai visszaszerzése végett volt kénytelen idegen kézbe eresztetni.⁴

E szerint tehát *Beccaria* családi viszonyai erre az időre így alakultak:

Hogy mindjárt említsük ezen gyermekek sorsát: *Mihály* jezsuita lett,⁵ *Virgil*, a ki 1630—1632 közt iskolásfiú volt s egész a retorikáig

haladt,¹ hamarosan meghalhatott s ugyanezen sorsra jutott *Judit* is, mivel később semmi megemlékezés sincs róluk. 1622 után még két leánya született, *Anna Mária* és *Rozina*,² kit ő maga *Rézlinek* nevezgetett.³

Hogy *Beccaria* vagyonosodott, abban szorgalmán kívül a szerencse is segítette. 1623-ban sikerült egy meglehetősen rozoga házát 2500 magyar forintért *Himmelreich György* pannonhalmi kormányzónak vagy, mint nevezni szokták s maga is irta magát, főapátnak eladnia. *Himmelreich* azt ígérte, hogy a ház árából 2000 forintot három év alatt lefizet, a maradék törlesztéséig pedig átengedi *Beccariának* három pusztáját, *Tarisznyavárt*, *Szentivánt* és *Szentlőrinczet*. A megvett ház azonban oly rossz volt, hogy *Himmelreich* hiába javíttatatta, nem tudott benne meglakni. Ezért azután több nem törődött vele, az árát sem fizette s így a puszták megmaradtak *Beccariánál*, a ki 12 éven át évi 250 forint hasznót látott belőlök.⁴

Vagyonosodásával nőtt a tekintélye s ennek eredményeként Győr birói székébe jutott. Egy peres ügyben, melybe a zálogos *Ság* miatt keveredett, 1626-ban nemcsak egregiusnak, hanem Győr város birójának is czimzik.⁵ Most bíró korában a feleségével kapott házát s a magáét összeépítette s így keletkezett az a csinos, a maga idejében palotaszzerű épület, a melyet közönségesen csak *Virgilius-ház* néven emlegettek s a mely utóbb a pannonhalmi főapátok residentiája, majd a győri kisebb papnevelő helyisége lett.⁶

1635-ben letelt az a 12 év, a mely alatt *Himmelreich* a *Beccariától* vett ház árának a törlesztését ígérte. Mivel nem használhatta, tudtára adta *Beccariának*, hogy visszaadja neki. *Virgilius* uramnak azonban annyit mégis sikerült elérnie, hogy *Himmelreich* a három pusztát még egy évig nála hagyta.⁷

Mire a visszaadásra került volna a sor, *Beccaria* már nem volt életben. Ugy látszik, hirtelenében elbetegesedett s 1636 márczius 14-én mint «az Győr városnak mostan főbirája» betegesen ágyában feküdvén, elméjében mindazonáltal helyen levén, tollba mondotta utolsó akaratát.⁸

¹ Történ. Tár, 1899. 325. l.

² *Villányi Szaniszló*: Győr vár és város helyrajza, erődítése, háztelki és lakossági viszonyai a XVI. és XVII. században, 141., 165., 172. l.

³ A győri káptalan levéltárában levő nemesi levelét említi *Karagyna Mihály*: Magyarország hiteles helyeinek levéltáraiban őrzött hercegi, grófi, bárói és nemesi okleveleknek jegyzéke, mely a Turul 1887-i évf. mellékleteként jelent meg.

⁴ Pannonhalmi hiteleshelyi levéltár, 216. sz.

⁵ Ezt több forrásból, köztük *Beccariának* végrendeletéből ismerjük, hol pénzét említve annak felét hagyja *Beccaria Mihálynak*, a jezsuiták szerzetén valónak.

¹ *Acsay Ferencz*: A győri kath. főgimn. története, 104—105. l.

² Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17. nr. 13.

³ Történ. Tár, 1899. 534. l.

⁴ A pannonhalmi Szent-Benedek-Rend története, V. 365. s köv. l.

⁵ Pannonhalmi rendi levéltár: caps 62. litt. R.

⁶ Villányi, id. m. 146. l.

⁷ A pannonhalmi Szent-Benedek-Rend története, V. 366. l.

⁸ Kiadtam a Történ. Tár 1899-i évfolyamában, 533—535. l.

Beccaria rövidesen elhunyt végrendeletének megtétele után, mert 1636 márczius 20-án Himmelreich György pannonhalmi kormányzó már a miatt jelent meg a győri káptalan előtt, hogy, a mennyiben a legközelebbi napokban meghalt Beccaria Virgil végrendeletében olyasmi van, mely azon három pusztára, melyről az előző évben lemondott, sérelmes volna, tiltakozzék ellene s az örökösöket a haszonvételtől eltiltsa.¹

A leányok még nem voltak férjnél Beccaria halálakor s így a jezsuita Mihálynak kellett a hagyatéki ügyekkel vesződnie. Rendezte a Himmelreichnek eladott ház miatt még fönnforgó nehézséget, majd áruba bocsátotta a Virgiliusházat Niedermann Sebestyénnek² s talán az utolsó Beccaria-ház is gazdát cserélt. A leányok férjhez mentek vagy távoztak s az 1703-i győri telekkönyvben a Beccariak már nincsenek a háztulajdonosok sorában.

Srs.

A Czanger-család címereslevele.

Eredetileg a dömölki apátság őrizetére bizták a Czanger-család remek kiállítású címeres levelét, majd 1751 május 21-én a pannonhalmi hiteleshelyi levéltárba került, hol 224. szám alatt található meg. A már kissé megkopott vorös bársonykötésű, könyvformájú, arany és kék fonadékkal összefűzött oklevél első lapján Szent Simon ügyes kézre valló képe van, ezt követi a címer rajza, majd 13 lapon az oklevél szövege. A szöveg elején, a 3. oldalon a király neve és címeinek kezdete aprólékos gonddal, izlésesen rajzolt virágdisz közt van; a 4. oldalon a címek folytatása arany alapon feketével van írva, az 5. oldal jórészt aranybetűs, a 6. oldal első harmada kék alapon arannyal, majd külön alapozás nélkül pirossal, kézzel van írva; a folytatólagos szöveg fekete, melyet a nevek aranyos beírása tesz változatossá. Az összefűző fonadékon II. Ferdinánd teljesen ép pecsétje függ.

A Czanger-család osztrák származása. Czanger József kezdetben az udvarnál nyert alkalmazást s itt szerzett érdemeiért II. Miksa birodalmi nemességgel tüntette ki. Később Pozsonyba költözött s itt a sókamara vezetője lett.

Pozsonyi tartózkodása alatt született egyetlen fia, Simon. Ez alig serdült ifjává, a katonai pályán kezdett szolgálni és mint az uralkodóház harczosa a felső-, alsómagyarországi, erdélyi, havasalföldi csatatereken 37 éven át küzdött a

török ellen s a belső háborúkban. A sok küzdelemben többször megsebesült s a homlokán levő sebhelyek bizonyosságai voltak, hogy bátran vett részt a harcokban. Belefáradva a katonáskodásba, Győrött katonai élelmezési felügyelő lett s itt állandóan megtelepedett.

Mire Győrré került már nős embernek kellett lennie. Felesége családi nevét nem ismerjük, csak a keresztnéve, Anna Mária maradt emlékezetül. A házasságból egy fiu, János György és két leány, Mária Erzsébet és Katalin született.

Hűségese szolgálatai jutalmául már megkapta a kisebb hivatalos munkakörben működőktől nagyra becsült aulæ familiaris címet, majd II. Ferdinánd 1631 július 20-án Bécsben azzal jutalmazta, hogy neki és családjának, valamint unokatestvéreinek Czanger Györgynek, Kristófnak, Dánielnek és Jánosnak s ivadékaiknak a magyar nemességet adományozta.

A királyi oklevél a család nemesi címérét, a mely, úgy látszik, a birodalmi nemesi címerrel azonos, így írja le:

«Scutum nimirum militare erectum nigri coloris, quod a superiori dextra in sinistram inferiorem scuti partem lamina alba oblique lateque ducta dividit, in quo praelonga et curva forcipes pilam ferream igneo candore minacem sive torridum machinæ bellicæ globum tenaci compressione intenterere; in superiori porro et inferiori scuti angulis singulæ aureæ rosæ rutilare visuntur. Scuto incumbit galea militaris sive tornealis craticulata, solidæ nobilitatis decus, torque aurea et dependente ex ea pretioso monili ornatum ac regio illi supereminente diademate redimitum, ex quo dexter pes griphi cum inhærente et protegente subfusca eiusdem ala, in ipsaque priori per omnia conformi forcipe tormentalem ignitam pilam fortiter comprimente et in oblique ducta alba lamina prominente ac duabus aureis rosis, seorsim ab invicem micantibus, conspiciuntur. A summitate autem sive cono galeæ laciniis seu lemniscis hinc et illinc nigro et albo sive argenteo coloribus distinctis in scuti extremitatibus sese placide diffundentibus, ipsumque scutum decenter exornantibus.»

Vagyis a Czangeř-család, nevének megfelelően, a címer rajzát is számbavéve, a következő címert kapta: csucos talpu egyenes paizs fekete mezejében ezüst jobb harántpályában tüzes ágyugolyót szorító nagy görbe fogó, a pálya fölött és alatt arany rózsá; a sisakdísz koronán egy szárnyas griff láb s ennek közepén a paizsban levő kép; a sisaktakaró: fekete és ezüst.

17 425 13

¹ L. ezekre részletesen A pannonhalmi Szent-Benedek-Rend története, V. 366—367. l.

² Villányi, id. m., 183. s. köv. 1.

A címeres levelet 1632 december 17-én Győr vármegyének Győrött tartott közgyűlésén ünnepiesen kihirdették.
Srs.

Hol volt egykor a vasvármegyei Vadasülés (Vadász-Ülés) község?

Pacher Donát: «A Dömölki Apátság Története» című művében az apátság valóságos és zálogos birtokai között megemlíti a «Vadász-Ülés» pusztát is, mint a hol a pannonhalmi főapát nemes Móroc Imre Zsuzsanna leányától, nemes Simoncsics Mihálynétól, két erdőt vásárolt 1660 őszén. A győri káptalan előtt az eladó Simoncsicsné maga vallja, hogy erdei a *Vas vármegyében lévő Kemenesalján*, «Vadász-Ülés» másként «*Brecfa*», nevezetű pusztán vannak.¹ Itt tehát világosan meg van mondva, hogy hol keresendő a kérdéses birtok; — minthogy azonban Pacher nem ismert ilyen nevű pusztát Kemenes alatt, a *hibásan* irt, vagy olvasott «*Brecfa, Becfa*»² név után a felső vasmegyei Besfa pusztá, majd a sopronmegyei Vadosfalva (Wadasy elese), Vadosfa, tájékán keresi a valóságban tényleg *Vas megyében, Kemenesalján létezett Vadas-Ülést*.

Csánki Magyarország Történeti Földrajza a Hunyadiak korában című nagybecsű művében szintén megemlíti a sopronmegyei Vadasz-Ülést, megemlítve Vas megyénél a Vadasülési családot, a melyről azt mondja, hogy gyakorta szerepel e megyében (t. i. Vasban), de megjegyzi, hogy «talán Sopron megyéből»?

E megjegyzés tételekor ő is bizonyára a sopronmegyei Vadasülésre, Vadosfalvára gondolt, nem lévén biztos adata arra vonatkozólag, hogy Vas megyében is létezett Vadasülés és benne Vadasülési család.

Talán nem végzek fölösleges munkát, ha a felvetett kérdésre és ezzel kapcsolatban néhány család történetére rávilágítok, megkönnyíteni óhajtván az esetleg tovább kutató munkáját.

A vasvári káptalan Perényi Imre nádornak Budán, 1515 április 25-én kelt parancsa értelmében Kocsi Dama Tamás, Császár Gergely, Thombos Kelemen, László Mihály, Pál Máté és Nagy István (valamennyien: «de eadem Koch») részére átírja ugyancsak a vasvári káptalannak 1464 júl. 6-án kelt oklevelét, melyben a nevezett káptalan bizonyítja, hogy I. Mátyás királynak hozzá intézett, Székesfejérvárott 1464 ápr. 4-én kelt, iktató parancsa folytán a királyi ember, Boczori Oswald, a káptalan küldöttje, Ollári

Mátyás, és a *szomszédok*: *izsákfalvai* Wyncze Gergely, *izsákfalvai* Szabó András, *vadasülési* Chyllik Gergely és Dénes, *parragi* László és Balázs jelenlétében, 1464 június 21-én, Kocsi Tamás fiának, Jánosnak, fiait: Antalt és Balázst, Kis Mihály fiát: Pált és Kocsi Kelemen fiát: Imrét, a *vasvármegyei* Koch birtokába szabályszerűen beiktatták.¹

A hivatkozott oklevélből tehát, melyet Pacher is megemlíti idézett munkájában a dömölki apátság és a Kocsi nemesek 1635-i perének ismertetésénél,² — kétségtelen, hogy Vadasülés a *vasmegyei Kocs, Izsákfalva és Parragi községek szomszédságában létezett*.

1563-ban «Blasius Morocz de Wadasüllése», a *Huszár-, Vörös- és Péterffy-családokkal* együtt kap «*nova* donatiót» Vadasüllésre,³ a miből viszont kétségtelen, hogy a fenti családok már jóval előbb is birtak ott és hogy az az 1407-ben élő vadasülési Móricz fia: Péter («*Petrus, filius Mauriti de Vadasülés*»), őse a fenti Móroc Balázsnak.⁴

1589-ben Móroc Gergely («*de Buchfalva aliter Vadasüllése*») zálogba vesz buchfalvai Huszár Jakabtól.⁵ Ezen Gergely, egy 1611. káptalani okmány szerint Mihály, Bálint és Péter testvéreivel együtt, Vadasülési Móroc Tamás gyermeke volt.⁶

A vadasülési birtokos nemes családok közül éppen a *Móroc-* (Móricz, Morycz) család az, melynek története napjainkig pontosan követhető. — Vadasülés község elpusztulása után ugyanis az ott lakott családokról keveset tudunk, a «*Móricz-*»-családot azonban a Péterffyvel együtt 1610-ben a közeli Bobán találjuk meg Péter személyében, kinek a leszármazói itt napjainkban is élnek.⁷

A vadasülési *Huszár-* és *Vörös-*családokra vonatkozólag csak a valószínűsége vagyunk utalva, a mely azt látszik bizonyítani, hogy ezek leszármazói is a közeli Bobán, Kocsban és Izsákfalván találtak új otthonra községük elpusztulása után. Huszár Mihály 1770-ben bobai,⁸ Vörös másként Kovács Mihály 1733 izsákfalvi nemes,⁹

¹ Az eredeti oklevél a Kocsi Dama-család levelesládájában, Kocsban (Vas m.).

² Annál feltűnőbb a «nehézség», a mely Vadasülés létezésére vonatkozólag — Pachernál — felmerül.

³ Vasvár-szombath. kápt. levéltár, V. Statutorium: 1564.

⁴ Lásd: a Vadasülési Móritz-család iratait Dr. M. Dénesnél Czellidömölkön.

⁵ Ugyanott és a szombath. kápt. ltrban: Minut. in exp. 1589.

⁶ Ugyanott.

⁷ Lásd a Móritz-család levéltárában.

⁸ Lásd a bobai közbirtokosság tulajdonában lévő egykoru lajstromot.

⁹ Balogh Gy.: Vas vármegye nemes családjai, 159. l.

¹ Az idézett mű 417. lapján.

² Helyesen: «Bucfa», «Buchfa».

de Vörös nevűek ezidőben a szomszédos Kocsban is élnek.¹

A zalamegyei, hassághi eredetű Péterffy-család, mely Vadasülésen is birt, 1635-ben, János személyében, szintén Bobán él, honnét csak napjainkban halt ki.²

Vadasülés községnek, mint ilyennek, az elpusztulása 1600 táján következett be. 1578-ban még lakott hely, curia is van benne, melyet Mórocz Balázs Vörös Benedeknek ad zálogba.³

1584-ben a török Horvátországot, Vas és Veszprém vármegyéket pusztítja végig, Pápa városának tiz évvel később történt eleste után pedig teljesen ki volt szolgáltatva e vidék népe a töröknek, annyira, hogy 1596-ban úgy elpusztítja Kemenesalját, hogy az adófizetés alól az egész vidék népét felmentik.⁴

Vadasülés és a szomszédságában lévő *Parragi* (1366. villa Parrag; 1560. Parragi) községek ekkor pusztulnak el.⁵ Erre vall az is, hogy Vadasülési «Móricz» Péter 1610-ben, Péterffy János pedig — Vadasülés előbbi lakói — 1635-ben Bobán lakik. De ettől eltekintve is, mint lakott hely nem szerepel többé, sőt a Vadasülés név sem fordul elő, hanem már 1658-ban, mikor Kocsi Mórocz Imre vadászulésbeli birtokát ennek unokaöcscsei: «Móricz» György és Miklós adományba nyerik, «*Vadászülés aliter Buchfalva*» és *praedium* néven nevezi az adománylevél.⁶

¹ A Kocsban, az 1700-as években, élő Vörös nevezetűekről adatainkból (családi iratok, anyakönyvek) kétségtelenül nem állapítható meg, hogy nemesek voltak-e? Tény, hogy az illetők nagyon szegény sorban éltek, a mi ugyan nem zárja ki, hogy a vadasülési Vörösök közül származtak. Nem pedig annyival inkább, mivel tudjuk, hogy az ilyen levített nemesi családok sarjai igen sok esetben feledésbe hagyták merülni nemességüket, mintsem hogy a sok költséggel és fáradsággal járó nemességbizonyító pert állják.

² Vasvárm. lt. 1733. nemességv. jegyzőkv. a Péterffy-családnál, — továbbá *Pacher*: a Dömölki Apátság Története, a kocsi nemesek perénél, a tanúk közt.

³ L.: a Móritz-családnál.

⁴ Vasvárm. lt.: 1596. évi protocoll.

⁵ Parragi még 1560-ban létezett; erről tanuskodik e sorok írójának birtokában lévő egykoru osztályos egyeség, mely 1560-ban, Parragiban, Parragh Zsuzsánna, Györfy Bertalanné és Parraghy Kelemen között, a Parragiban fekvő javakra vonatkozólag létesült. Ekkor a Parraghy-család több tagjáról tétetik említés, többé azonban e tájon sem a család nem szerepel, sem a község, mint ilyen, nem fordul elő. Ma düllő őrzi helyét és emlékét a kocsi határban.

⁶ Lásd: a Móritz-családnál.

A XVIII., XIX. században és napjainkban, mint a kocsi és bobai határ egy része (düllő) «*Bucsfá*» néven szerepel. A Brečfa, Becfa nevet, a mint Pacher említi, én seholse találok, Bucsfá azonban sűrűn szerepel.

A «néhai» község Boba¹ és Kocs² között ott terült el hajdan, a hol e két község mai közös temetője van, melyben még néhány évtized előtt elég ép templomának romjai ma is láthatók.³

Porkoláb István.

Ottó király egy ismeretlen oklevele.

Ifj. Szabó Aladárnak folyóiratunk jelen kötetben közölt tanulmánya Venczel és Ottó királyok okleveleiről már ki volt nyomva, mikor jegyzeteim között Ottó egy oly oklevelének nyomára találtam, mely az ő összeállításában nem szerepel, s így figyelmét már nem hívhatam föl rá. Kiegészítésként tehát ez eddig ismeretlen oklevelet röviden itt ismertetem.

Az oklevelet, mely 1306 július 28-ikán kelt, a veszprémi káptalan levéltára őrzi a püspöki részben (Epp. Herend 5.); Ottónak Benedek veszprémi püspök részére tett adományáról szól, a melylyel kiváló szolgálatait akarván megjutalmazni («*qui etiam in coronatione nostra una cum aliis prelatibus regni nostri extitit principalis*») három nivegyvölgyi falut ajándékozott neki Zala vármegyében: Szentjakab, Herend. Tagyont: «*tres villas nostras Neueg Sancti Jacobi, Herend et Thogyon vocatas in comitatu Zala-diensi existentes, possessionibus ecclesie Vesprimiensis vicinas et contiguas, in quibus quidem tribus villis udvornici nostri residere consueverunt, simulcum ipsis udvornicis nostris ob remedium anime mee et in aliqualem recompensationem obsequiorum ... dedimus*».

Hlb.

¹ 1257. Baba, Zuthen fia Lendeger, birtoka; 1270. Baba, Halcha de Baba-é; 1489. Részben a babai Porkoláb családé: possessio Baba; a XVI. századtól kezdve közbirtokosoké. A XIX. században és napjainkban Boba.

² 1366. Koch, nemeseké, kik ellen a szomszédos Teke-föld miatt a Héderváryak perelnek. 1464. Kooch másképp Theke, nemeseké. Teke a mai kocsi malom táján létezett. (Az erről szóló oklevelek a Kocsi Dama-családnál, Kocsban.)

³ Az 1870-es években, a czelldömök-székesfehérvári vasutvonal építésekor az egykori község romjaiból sokat megtaláltak.

ORTVAY TIVADAR

1843—1916.

Ortvay Tivadartól, örökre eltávozott másodelnöküinktől, bucsuzunk, az ő felejthetetlen emlékének szenteljük e sorokat!

Nehéz a bucsu és fájó a veszteség, mely halálával társaságunkat érte. Az ő szerényen visszahuzódó, de minden tudományos esemény, törekvés iránt melegen érdeklődő nemes egyénisége mindenkinek tiszteletét és szeretetét megnyerte s nagy tudásáról, végtelen munkaszeretetről és szorgalmáról is csak a legnagyobb elismeréssel és tisztelettel lehet megemlékeznünk.

Félszázados, sokoldalú és rendkívül termékeny irodalmi munkásságának eredményeiről hosszú volna e helyen beszámolni. Mint a csanádi egyházmegye papja nagy kedvet érezvén a tanításhoz, néhány évi segédlelkészkedés után a lugosi főgimnázium tanára lett, majd magántanárrá habilitáltatott s 1873-ban a N. Múzeum régiségtárába került mint segédőr. Két év múlva azonban megvált ez intézettől s a pozsonyi jogakadémia történeti tanszékét foglalta el. Harmincz esztendeig tanított itt fáradhatatlan lelkesedéssel s 1906-ban vonult nyugalomba.

Mikor pozsonyi tanszékét elhagyta, tisztelői összeállították negyvenéves irodalmi működésének eredményeit: 261 cikket és munkát; de az a tiz esztendő is, a melyet nyugalomban töltött, a folytonos munka ideje volt s valóban csak halálos ágyán esett ki a toll a kezéből. Fáradhatatlan munkabírását s munkaszeretetét az jellemzi a legjobban, hogy az utolsó pillanatig dolgozott, s két hatalmas műve maradt halálával befejezetlen.

Nagy eredménnyel dolgozott az őskor, a római provinciális régiségek nehéz kérdéseinek területén és sok új megállapítással gazdagította idevágó irodalmunkat; hazánk középkori vizrajzáról, egyházközigazgatási beosztásáról irt hatalmas munkái nélkülözhetetlen kézikönyvei a történetkutatóknak. A nagymultu Pozsony városában eltöltött három évtized sem mult el nyom nélkül tudományos érdeklődésében: a város történetével foglalkozó közleményeinek hosszú sora jelent meg az ottani lapokban, s páratlan szorgalommal gyűjtötte össze az anyagot e neves városunk rendszeres történetéhez s megkezdte a feldolgozás fáradságos munkáját is. A munka azonban, mely a város külső s belső történetét egyaránt a legszélesebb alapokon ismerteti, csonka maradt, az ujkori résznek csak első kötetéig, a XVI. század közepéig jutott el. Hasonlókép befejezetlen maradt Temesvár város és megye története is, melynek első kötete, az őskor, még 1896-ban jelent meg, a második pedig, a honfoglalásig terjedő rész, 1913-ban. Bizonyára Pozsony multjával való szeretetteljes foglalkozása fordította figyelmét Mária királyné mozgalmas élettörténete felé s róla irt hatalmas munkáját a M. T. Akadémia ez évi nagygyűlésén a Marczibányi-mellékjutalommal tüntette ki.

Igazgató-választmányunknak megalakulásától kezdve tagja volt s miután pozsonyi katedrájától megvált és Budapestre költözött, üléseinknek egyik legszorgalmasabb látogatója lett. A felolvasóasztalnál is helyet foglalt 1910-ben és 1912-ben, a mikor nagygyűlésünkön Thaly Kálmánról és Pór Antalról mondott emlékbeszédet. 1910-ben választatott meg Társaságunk egyik másodelnökévé is.

A tudomány rajongó szeretete, a tudományos foglalkozásban való elmélyedés nyújtotta örömök kárpótolták őt mindazon méltatlan mellőzésekért, a melyekben, sajnos, többször része volt s azok tisztelete és szeretete feledtette vele ezeket, a kik az ő eredményes munkásságát, nemes egyéni kiválóságait értéke szerint megbecsülték.

Társaságunk őszinte fájdalommal s gyásza kísérte őt utolsó útjára s emléke felejthetetlenül fog élni mindnyájunk szívében!

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság 1915. évi december hó 9-én tartott ig.-választmányi ülésén *Fejérpataky László* elnök elnöklete alatt jelen voltak: *Áldásy Antal*, *Csánki Dezső*, *Döry Ferencz*, *Gárdonyi Albert*, *Hóman Bálint*, *Reiszig Ede*, *Pettkó Béla*, *Szentpétery Imre* ig.-választmányi tagok, *Sohár László* pénztárnok és *Holub József* jegyző.

Elnök az ülést megnyitván, sajnálattal jelenti be azt a nagy veszteséget, a mely a társaságot az ig.-választmány két régi, érdemes tagjának, *Bunyitay Vinczének* és *Lehóczky Tivadarnak* halálával érte; indítványára az ig.-választmány részvétének és fájdalomának az ülés jegyzőkönyvében kifejezést ad és elhatározza, hogy az elhunytak emléke a Turul legközelebbi füzetében nekrológgal örökíttessék meg.

Ezután *Áldásy Antal* ig.-választmányi tag érdekes magyarázatok kíséretében bemutatta az *Óbudai*-család 1492-ben nyert czimeres levele czimerképének színes másolatát, majd a következő újabb heraldikai és genealogiai német értekezéseket ismertette részletesen: *O. Forst-Battaglia*: Katalog des westfälischen Herrenstandes, Bonn, 1915.; *E. Hermberg*: Zur Geschichte des älteren holsteinischen Adels, 1914.; *W. Kehl*: Verleihung und Entziehung von Orden und Ehrentiteln nach preussischem Staatsrecht, Greifswald, 1914.; *R. Bezzenberger*: Über die Verleihung und Entziehung von Orden und Ehrentiteln durch den König von Preussen, 1914.; *A. Hönger*: Die Entwicklung des literarischen Darstellungsform der Genealogie bei den germ. Stämmen bis in die Karolingerzeit, 1912.

Új tagokul megválasztottak 200 korona alapítvánnyal: gróf *Lónyay Elemér*, Oroszvár, aj. a jegyző és dr. *Jékey László*, Budapest, aj. a jegyző; évdíjas tagokul 1915-től: *Vecsey Ferencz*, Kiszombor, aj. Daróczy Zoltán lev. tag, a kir. m. tudomány-egyetem Könyvtára, aj. *Hóman Bálint*, ig.-vál. tag, dr. *Sufflay Milán*, Zágráb, aj. a jegyző, dr. *Szabó Mihály*, Dicsőszentmárton, aj. a jegyző és dr. *Illés József*, Budapest, aj. a jegyző, 1916-tól *Gagyfi Jenő*, Budapest, aj. Csánki Dezső, ig.-vál. tag.

Jegyző ezután felolvasta *Reiszig Ede* ig.-vál. tagnak, a Nemzeti zsebkönyv társszerkesztőjének levelét, a melyben bejelenti, hogy szerkesztői megbízásáról lemond, minthogy a háboru alatt nincs kilátás arra, hogy a nagy költségeket igénylő kötet megjelenhessék; ha pedig a most már jórészt kész kézirat csak évek múlva kerül sajtó alá, az időközben történt változások következtében új átdolgozásra fog szorulni. *Döry Ferencz* hozzászólása után elnök

indítványára kimondotta az ig.-választmány, hogy nagy sajnálattal veszi tudomásul *Reiszig Ede* lemondását, de reméli, hogy a viszonyok megváltoztával újra folytatni fogja üdvös munkáját a Nemz. Zsebkönyv körül. *Reiszig Ede* köszönetet mondott a bizalomért s bejelentette, hogy a nála levő anyagot őrizetre át fogja adni a Társaságnak.

Elnök ezután bejelentette, hogy a tavalyi és idei évben halálozás és lemondás folytán hat hely üresedett meg az igazgató-választmányban s az alapszabályokban meghatározott időpontig három ajánlat érkezett be. A levelek felbontatván, azokból a következő ajánlatok tűntek ki: *Baranyay Béla*, ajánlják Csánki Dezső, *Reiszig Ede* és *Döry Ferencz*, *Sörös Pongrácz*, *R. Kiss István*, *Závodszy Levente*, *Jakubovich Emil*, ajánlják *Áldásy Antal* és *Szentpétery Imre* és végül *Sárközy Imre*, ajánlják *Reiszig Ede* és *Döry Ferencz* ig.-vál. tagok. A megejtett szavazás eredménye a következő volt: beadatott 11 szavazat, melyekből az ajánlottak mindegyike 11—11 szavazatot kapott s így az elnök megnevezetteket az ig.-választmány tagjainak jelentette ki.

A pénztárnok jelentése szerint az ülés napjáig a pénztár bevétele 4723 K 96 fill., kiadása 4047 K 66 fill. volt, az egyenleg tehát 676 K 66 fill. A pénztári jelentés kapcsán elnök indítványozta, hogy a katonai szolgálatot teljesítő titkár, *B. Szabó László*, tiszteletdíja továbbra is kiutaltassék, a mit az ig.-választmány egyhangulag elfogadott, majd bejelentette, hogy *Bunyitay Vincze* végrendeletében társaságunkról is megemlékezett, továbbá, hogy a Franklin-Társulat 30%-os áremelésről értesítette a társaságot s végül, hogy a harmadik hadikölcsönre 200 koronát s így eddig összesen 2200 koronát jegyzett a társaság.

A számvizsgáló-bizottság tagjaiul elnök indítványára *Döry Ferencz* elnöklete alatt *Domanovszky Sándor* és *Hóman Bálint* ig.-vál. tagok kérétek fel.

A nagygyűlés napját elnök indítványára az ig.-választmány az 1916. év elejére tüzi ki, a következő tárgysorozattal: 1. Elnöki megnyitó *Fejérpataky László* elnöktől. 2. Az új címer méltatása *Fejérpataky László* elnöktől. 3. Magyar zászlók a XIV. századból *Jakubovich Emil* ig.-vál. tagtól. 4. Elnök és egy másodelnök választása. 5. Titkári jelentés. 6. Pénztárnoki jelentés. 7. Esetleges indítványok.

Több tárgy nem lévén, elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére *Szentpétery Imre* és *Hóman Bálint* ig.-vál. tagokat kérve fel, az ülést bezárta.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság 1916. évi június hó 9-én tartott ig.-vál. ülésén *Ortvay Tivadar* másodelnök, majd *Fejérpataky László* elnök elnöklete alatt jelen voltak: *Baranyay Béla*, *Döry Ferencz*, *Gárdonyi Albert*, *Iványi Béla*, *Jakubovich Emil*, *R. Kiss István*, *Sárközy Imre*, *Soós Elemér* és *Szentpétery Imre* ig.-vál. tagok, *Relkovič Neda* rendes tag, *Relkovič Davorka* vendég, *Sohár László* pénztárnok és *Holub József* jegyző.

Ortvay Tivadar másodelnök az ülést megnyitván, kegyeletes szavakkal emlékezett meg dr. Fejérpataky Kálmánnak elhunytáról, a ki kezdettől fogva tagja, 1895 óta pedig ügyésze volt társaságunknak s mindig érdeklődéssel viseltetett működése iránt s mindenha a legnagyobb készséggel állt rendelkezésére tanácsaival. Bejelentette, hogy a társaság koszorút helyezett az elhunyt koporsójára, képviseltette magát temetésén s részvételnél kifejezést adott az elhunyt özvegyéhez és testvéröccséhez, elnökünkhöz intézett sorraiban. Indítványára az ig.-választmány részvételének és fájalmának az ülés jegyzőkönyvében is kifejezést ad. A jegyző ezután felolvasta a részvétiratokra érkezett válaszokat.

Fejérpataky László elnök, átvévén az elnökséget, bejelentette, hogy a nagygyűlés idejének megtartása elé sok akadály gördült, s azért azt javasolja, hogy az ősz folyamán tartassék meg; ezt a választmány egyhangulag tudomásul vette.

Jegyző bejelentette ezután, hogy a legutóbb megválasztott ig.-vál. tagok megválasztásukért köszönetet mondtak, továbbá hogy Karácsonyi János ig.-vál. tagtársunk, végrendeleti végrehajtó, értesítése szerint Bunyitay Vincze hagyatékának szétosztása rövid időn belül foganatosítható lesz.

Uj tagokul megválasztottak: 200 korona alapítványnyal: *R. Kiss István*, Debreczen, ajánlja az elnök; évdíjas tagokul: *Reininger J. László*, Dunaszerdahely, aj. a jegyző; dr. *Bossányi Árpád*, Magyar-keresztur, aj. Gagyi Jenő r. tag; *Vörös János*, Budapest, aj. a jegyző; ifj. *Szabó Aladár*, Budapest, aj. a jegyző; *Gyulafalvi Rednik Gábor*, aj. Petrovay György, ig.-vál. tag; *Horánszky Zoltán*, Zombor, aj. a jegyző; *Miklósy Zoltán*, Selmeczbánya, aj. a jegyző; *Bossányi György*, Mödling, aj. Daróczy Zoltán, lev. tag.

Jegyző tájékoztatta az ig.-választmányt, hogy a Turul 1915. III—IV. kettős füzeté kizárólag az új czimerekkel fog foglalkozni s előkészítése hosszabb időt vesz igénybe.

Ezután ugyanő előterjesztette az 1915. évi zárszámadást és vagyommérleget, melyek a következők:

A M. Heraldikai és Genealogiai Társaság 1915. évi költségvetési előirányzatának és a tényleges pénztári eredménynek egybevetése.

	Bevétel.		Külön- bőzet K f.
	Előirány- zat K f.	Ered- mény K f.	
1. Pénztári maradvány 1914-ről ...	322 96	322 96	— —
2. Értékpapírok kamatai ...	1370 —	1378 75 +	8 75
3. Be nem fizetett alapítványok ka- matai ...	180 —	90 —	90 —
4. Tagdíjakból:			
a) pártoló tagok után	1500 K 1120 K		
b) évdíjas tagok után	2500 K 2475 K		
		4000 —	3595 — 405 —
5. A társulati kiadványok eladásából	250 —	251 38 +	1 38
6. Rendkívüli bevétel	20 —	20 —	— —
7. Alapítvány-befizetés	— —	297 50 +	297 50
Összesen	6142 96	5955 59 —	187 37

A tényleges bevétel e szerint 187 kor. 37 fillérrel kevesebb az előirányzatnál.

	Kiadás.		
	K f.	K f.	K f.
1. Személyi járandóságok ...	1600 —	1600 —	— —
2. A Turul írói és szerkesztői tisz- teletdíjai ...	812 —	623 —	189 —
3. Nyomdai költségek ...	2300 —	2008 20 —	291 80
4. Metszetek és rajzok készítése	200 —	86 —	114 —
5. Irodai átalány ...	120 —	60 —	60 —
6. Társulati szolga díjazására	120 —	120 —	— —
7. Újévi ajándékok, tagdíjbeszedési költségek, stb. ...	200 —	52 —	148 —
8. Lombard-kölcsön utáni kamatok és költség ...	700 —	729 40 +	29 40
9. Rendkívüli kiadás ...	20 —	50 —	30 —
10. Alapítvány-tőkésítés ...	— —	291 60 +	291 60
Összesen	6072 —	5620 20 —	451 80

A tényleges kiadás tehát 451 kor. 80 fillérrel kevesebb, mint az előirányzatban.

Előirányzott maradvány ... 70 kor. 96 fill.

Tényleges maradvány ... 335 " 39 "

Több tehát 264 kor. 43 fill.

Vagyonállás 1915 decz. 31-ikén:

A) Cselekvő vagyon.

I. Tényleges vagyon:			
a)	K	f.	K
1. Alapítványi tőke:			
1. értékpapírokban ...	29,100	—	
2. készpénzben ...	7 50		
3. kötelezvényekben ...	3000	—	
4. kötelezvény nélküli alapítvá- nyok ...	614	—	32,721 50
b) Alapítványi jellel nem bíró tőke értékpapírokban ...			3,400 —
c) A Nemzeti Zsebkönyv II. rész 2. kötet színes mellékle- teire és czimerrajzaira a ta- karékban ...			840 —
d) A Mon. Hung. Herald. III. füzetére hadikölcsönkötvényben ...			1200 —
e) A decz. 31-iki egyenleg ...			335 39
Összes tényleges vagyon			38,496 89

II. Követelés:

alapítványi kamatok- és tag-	
díjakban	9300 —
Összes cselekvő vagyon	47,796 89

B) Szenvedő vagyon.

I. A magy. kereskedelmi banknál	
levő lombard-kölcsön	2700 —
II. Nyomdai tartozás	6636 88
III. Lombard-kölcsön kamatai és	
költségek	57 10
Összes szenvedő vagyon	9393 98
Összes tényleges vagyon	38,496 K 89 f.
Szenvedő vagyon	9,393 K 98 f.
Tiszta vagyon	29,102 K 91 f.

Ezután *Döry Ferencz*, a számvizsgáló bizottság elnöke, felolvasta a bizottság jelentését, mely a következő:

Tisztelt Választmány!

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság 1915. évi pénztári állapotának és számadásának megvizsgálására kiküldetvén, szerencsénk van a folyó évi márczius 20-án teljesített számvizsgálat eredményéről a következőkben jelentést tenni.

Eljárásunkban az eddigi szokásos módot követvén, mindenekelőtt a pénztári naplókönyvet vizsgáltuk át s annak 1915. évi minden tételét az igazolásukra szolgáló okmányokkal és ellennyugtákkal egybevetettük, a tagdíj befizetésére nézve pedig a tagok nyilvántartási könyvében is próbákat tettünk. Ezek alapján jelenthetjük, hogy a pénztári naplókönyveket rendben találtuk s az 1915. december 31-ikével 5955 K 59 fill. bevétellel, 5620 K 20 fill. kiadással és a folyó 1916. évi költségelőirányzatba első bevételi tétel gyanánt átviendő 335 K 39 fill. pénztármaradvánnyal lezártuk.

Ezután a kézipénztárt vizsgáltuk át. A pénztár 1916. évi tételeit, kezdve a múlt évről áthozott és fentebb kimutatott 335 K 39 fill. pénztármaradvánnyal bezárólag márczius 20-ig összegeztük és 1440 K 89 fill. bevételt, 378 K 40 fill. kiadást, vagyis 1062 K 49 fill. készletet állapítottunk meg. Ezzel szemben találtunk a kézipénztárban fedezetül 1062 K 49 fill.-t készpénzben, minélfogva a kézipénztárt hiánytalannak jelenthetjük.

Vizsgálat alá vettük ezután a törzskönyvet. E szerint a társaságnak a mai napon nyolcz ezer koronás (8000 K), 39 négyszáz koronás (15,600 K) és 45 kétszáz koronás (9000 K) alapító tagja van. A felsorolt, összesen 32,600 K-át tévő alapítványokból be van eddig fizetve 28,986 K és fizetetlen még 3614 K. Ez utóbbi összegből kötelezvényekben (számszerint 6 darabban) biztosítva van 3000 K, a miről a közvetlen szemlélet és számbavétel alapján győződöttünk meg, ellenben 614 K kötelezvények-

kel biztosítva nincsen. A társulat törzsvagyához tartozik még az időközi kamatokból s a hadikölcsönvásárlásnál elért árfolyam-nyereségből az alapítványi tőkéhez csatolt 121 kor. 50 fill., továbbá az az alapítványi természettel nem bíró 3400 K összeg is, a mely megtakarításokból származott. Ennélfogva a társaság törzsvagyona összesen (32,721 K 50 fill. + 3400 K) 36,121 K 50 fill.-t tesz ki.

Arról, hogy a kimutatott (28,986 K + 121 K 50 fill.) 29,107 K 50 fill. befizetett alapítvány és a megtakarított 3400 K, összesen 32,507 K 50 fill.-ből 31,200 K koronajáradékban, 200 K jelzáloghitelbanki nyeresemény kölcsönkötvényben a Pesti Magyar Kereskedelmi Banknál van elhelyezve, a bank 1915. december 31-én kelt letéti kivonatának megtekintése által győződöttünk meg. A fennmaradó 1107 K 50 fill. alapítványi tőke — 1200 K folyó bevételhez csatolva — 2300 K névértékű 6%-os, ill. 5¹/₂%-os magyar hadikölcsönkötvény vételére fordított, 7 K 50 fill. pedig takarékpénztári betétként kezeltetik, a miről a pénztárban őrzött öt darab kötvény és a Pesti Hazai Első Takarékpénztár betétkönyvének megtekintéséből győződöttünk meg.

Ezek szerint a teljes vagyon állása a főntebb említett 36,121 K 50 fill. törzsvagyon, a Nemzeti Zsebkönyv II. rész, 2. kötet színes mellékleteire és előfizetési díjaira a takarékpénztárban elhelyezett 840 K, a folyó bevételekből hadikölcsönkötvénybe fektetett 1200 K, a fent kimutatott 1915. évi pénztári maradvány 335 K 39 fill., végre a hátralékos alapítványi kamatok és tagdíjak 9300 K, az összes vagyon 1915. december 31-én 47,796 K 89 fill. Ezen vagyonnal szemben a következő terhek állanak fenn: a Pesti Magyar Kereskedelmi Banknál az alapítványi jelleggel nem bíró tőkésítés terhére felvett 2700 K lombard kölcsön és kamatok stb., e kölcsön után 1915. december 31-ig 57 K 10 fill. kamatok, nyomdai tartozás 6636 K 88 fill., összesen 9393 K 98 fill. E szerint a hátralékos alapítványi kamatokat és tagdíjakat figyelmen kívül hagyva, a tiszta vagyon 29,102 K 91 fill.

A mi az 1915-iki zárószámadási eredményeket illeti, az előirányzatnak és zárószámadásnak részletes összehasonlítását a mellékelt kimutatásban terjesztvén elő, jelentjük, hogy a bevétel az előirányzatnál 187 K 37 fill.-rel kevesebb volt; ezzel szemben a kiadás is 451 K 80 fill.-rel tett ki kevesebbet, úgy hogy az előirányzott 70 K 96 fill. maradvány helyett a pénztári maradvány 335 K 39 fill.-t tesz ki.

Mindezek alapján javasoljuk a tekintetes választmánynak, hogy Sohár László pénztárnok urat a múlt 1915. évi számadásokra nézve a szokásos fenntartással felmenteni méltóztassék.

Együttal indítványozzuk, hogy társulatunk elnök-

sége kéressék fel a felszaporodott tagdíj- és alapítványi kamathátralékoknak sürgős behajtására. A behajtás módozataira nézve javasoljuk, hogy a kisebb hátralékosok, valamint a nagyobb hátralékosok közül azok, kiknél a fizetésre vonatkozó egyszerű felhívástól eredmény várható, a társulati pénztárnok ur, illetőleg az elnökség által figyelmeztessenek kötelezettségük teljesítésére; azok a nagyobb hátralékosok ellenben, kiknél e figyelmeztetés eredménynyel már eleve nem kecsegtet vagy eredménytelen marad, ügyvéd útján szólíttassanak fel s nemfizetés esetén haladéktalanul pereltesse be. Az elnökség, illetve a közvetlenül ügyvéd útján felszólítandó tagok neveit a pénztárnok ur által készített s a t. Választmánynak bemutatandó névjegyzékben megjelöltük.

Áttérve a társulat elnöksége által előterjesztett 1916. évi költségvetési előirányzatra, az előirányzat 7166 K 89 fill. bevétellel szemben 9742 K 88 fill. kiadást tüntet fel, vagyis 2575 K 99 fill. hiánynyal záródik, s még ez az eredmény is csak úgy állott elő, hogy a f. évi nyomdai munkák költségei, melyeknek kifizetése a jövő évre lenne átvendő, a kiadások rovatából kihagyattak. Az előző évekről fennmaradt, összesen 6636 K 88 fill. nyomdai tartozást azonban teljes összegében be kellett állítani a költségvetésbe, mint-hogy e tartozás kifizetését a Franklin-Társulat sürgeti.

A költségvetésben ekként mutatkozó hiányt a társulat önerejéből nem lévén képes fedezni, társulatunk elnöke némi rendkívüli segély kiutalása céljából kérelemmel szándékozik a nm. m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter urhoz és a Magyar Tudományos Akadémiához fordulni.

Abban a reményben, hogy e kérelem nem marad az óhajtott eredmény nélkül, s hogy az előirányzatban mutatkozó hiány ily módon teljes fedezetet nyer, a bemutatott költségvetést a t. Választmánynak elfogadásra ajánljuk.

Budapest, 1916 márczius hó 20-án.

Dr. Döry Ferencz, s. k.

számv. bizott. elnök.

Dr. Domanovszky Sándor, s. k. *Dr. Hóman Bálint*, s. k.

számv. bizott. tag.

számv. bizott. tag.

Az igazgató-választmány a számvizsgáló-bizottság jelentését tudomásul vette és Sohár László pénztárnoknak az 1915. évre a felmentvényt a szokásos fenn-tartással megadta.

Elnök ezután sorra vette a számvizsgáló-bizottság javaslatait, a melyek a társaság vagyoni viszonyainak javítását célozzák. Javaslatára elhatározta az igazgató-választmány, hogy a makacs nem-fizetőket ügyvéd útján intse meg, a kisebb hátralékkal tartozókat pedig az elnök szólítsa fel fizetésre, továbbá, hogy az elnökség a M. T. Akadémia igazgató-tanácsához

és a Történelmi Bizottsághoz fordul segélyért, miután már a nm. vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter urat felkérte, hogy államsegély czimén segítse társaságunkat.

Az előterjesztett 1916. évi költségvetést illetőleg a számvizsgáló-bizottság megjegyezte, hogy ez azért mutat fel nagyobb hiányt, mert szükségessé vált a teljes nyomdatartozás beállítása a kiadások sorába. Megtakarítást lehetett elérni a Turul ivszámainak 12-re való leszállításával, valamint remélni lehet az adóságek törlesztését a befolyó hátralékokból és az esetleges segélyekből. A költségvetést tehát a bizottság javaslata alapján az igazgató-választmány a következőképp állapította meg:

A M. Heraldikai és Genealogiai Társaság költségvetési előirányzata az 1916. évre.

Bevétel.

1. Pénztári maradvány 1915-ről	---	---	---	---	335 kor. 39 fill.
2. Értékpapírok kamatai (31,200 kor. korona-járadék és 200 kor. jelz. hitelbanki nyer.-kölcsönkötvény után 4%, 2000 kor. hadikölcsönkötvény után 6%, 100 kor. után 5 1/2%)	---	---	---	---	1381 kor. 50 fill.
3. 3600 kor. be nem fizetett alapítvány után 5%	---	---	---	---	180 " — "
4. Tagdíjakkól:					
a) pártoló tagok után 1250 K	}	---	---	---	3500 " — "
b) évdíjak után	2250 " }	---	---	---	---
c) hátralékos tagdíjbehajtásokból	---	---	---	---	1500 " — "
5. A társulati kiadványok eladásából	---	---	---	---	250 " — "
6. Rendkívüli bevétel	---	---	---	---	20 " — "
					Összesen --- 7166 kor. 89 fill.

Kiadás.

1. Személyi járandóságok (titkár 600 korona, jegyző 400 kor., pénztárnok 600 kor.)	---	---	---	---	1600 kor. — fill.
2. A Turul írói és szerkesztői tiszteletdíjai:					
a) 12 iv írói díja, ivenként 48 kor. 576 kor.;					
b) szerkesztés ivenként 10 kor., 120 kor.					696 kor. — fill.
3. Nyomdai költségek	---	---	---	---	6636 " 88 "
4. Metszetek, rajzok készítése	---	---	---	---	200 " — "
5. Irodai átalány	---	---	---	---	120 " — "
6. Társulati szolga díjazása	---	---	---	---	120 " — "
7. Tagdíjbeszedési és vegyes költségek	---	---	---	---	100 " — "
8. Lombard-kölcsön utáni kamatok és költségek	---	---	---	---	250 " — "
9. Rendkívüli kiadás	---	---	---	---	20 " — "
					Összesen --- 9742 kor. 88 fill.
					Bevétel --- 7166 " 89 "
					Kiadás --- 9742 " 88 "
					Előirányzott hiány --- 2575 kor. 99 fill.

Elnök javaslatára az igazgató-választmány a számvizsgáló-bizottságnak lelkiismeretesen végzett fáradságos munkájáért meleg köszönetét és háláját fejezte ki.

Több tárgy nem lévén, elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére *Döry Ferencz* és *Szentpétery Imre* igazgató-választmányi tagokat kérve fel, az ülést bezárta.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság ig. választmányának f. évi november hó 28-án a M. T. Akadémia heti üléstermében *Fejérpataky László* elnök elnöklete alatt tartott rendkívüli igazgatóválasztmányi ülésén jelen voltak: *Aldásy Antal, Boncz Ödön, Csánki Dezső, Domanovszky Sándor, Döry Ferencz, Hóman Bálint, Soós Elemér, Szentpétery Imre* ig. vál. tagok, *Sohár László* pénztárnok és *Holub József* jegyző, továbbá számos rendes tag és vendég.

Elnök az ülést megnyitva, kegyeletes szavakkal emlékezik meg I. Ferencz József koronás Urunk haláláról s kifejezést ad annak a mély gyásznak, melybe ez társaságunkat borította. Indítványára az ig. választmány elhatározta, hogy megdicsőült apostoli királyunk, néhai I. Ferencz József emlékét jegyzőkönyvileg megörökíti és elhunytá fölött érzett mély fájdalmának a trónhoz eljuttatandó hódolatteljes részvétfeliratban ad kifejezést, továbbá, hogy a Turul a hivatalos gyász ideje alatt gyászkerettel jelenjék meg.

Döry Ferencz javaslatára egyhangulag kimondta az ig. választmány, hogy az elnöki beszéd a Turul legközelebbi füzetének élén egész terjedelmében kiadassék.

Ezután az elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére Csánki Dezső és Döry Ferencz ig. választmányi tagokat kérve fel az ülést bezárta.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság ig. választmányának f. évi december hó 16-án *Fejérpataky László* elnök elnöklete alatt tartott ig. választmányi ülésén jelen voltak: *Aldásy Antal, Baranyai Béla, Domanovszky Sándor, Döry Ferencz, Hóman Bálint, Iványi Béla, Jakubovich Emil, Sárközy Imre, Soós Elemér, Szentpétery Imre, Varju Elemér* ig. vál. tagok, *Daróczy Zoltán* lev. tag, *Sohár László* pénztárnok és *Holub József* jegyző.

Elnök az ülést megnyitván, mély fájdalommal jelent be azon elhalálozásokat, melyek a legutolsó választmányi ülés óta történtek. Kegyeletes szavakkal emlékezett meg először a nyáron elhunyt nagyérdemű és szeretett másodelnökünkről, *Ortway Tivadarról* s bejelentette, hogy a temetésen ő képviselte a társaságot, bucsuztatójában társaságunk nevében is elbucszott az elhunyttól s koszorut helyezett koporsójára; továbbá részvétfeliratot intézett a boldogult testvéröccséhez, *Ortway Miksa* ny. kuriai bíróhoz, a ki ezért meglehangu köszönetet mondott. Azután *Szent-Ivány Zoltán*nak, ig. választmányunk egyik legrégebbi tagjának s Társaságunk lelkes barátjának halálát jelentette be, a kinek koporsójára szintén elküldtük koszorunkat s családjának a társaság őszinte részvétét

fejezte ki, melyért özvegye mondott köszönetet. Majd arról a szomorú katasztrófáról emlékezett meg, mely ig. választmányunk kitűnő tagjától, *Thallóczy Lajos*tól fosztott meg örökre bennünket. Bejelentette, hogy Csánki Dezső ig. vál. tagtársunk a ravatalnál mondott beszédében társaságunk nevében is elbucszott felejthetetlen társunktól és koszorut helyezett el koporsójára. Végül *Gyárfás Tihamér* ig. vál. tagnak a közel napokban történt elhunytát jelentette be. Indítványára az ig. választmány elhatározta, hogy e szomorú halálesetek felett érzett gyásának és részvételnek jegyzőkönyvileg kifejezést ad s hogy az elhunytak emléke a Turul legközelebbi számában nekrológokkal örökíttessék meg.

Elnök ezután arról a fájdalmas veszteségről emlékezett meg, mely szeretett és tisztelt tagtársunkat, Csánki Dezsőt, neje váratlan elhunytával sujtotta. Indítványára az ig. választmány kimondotta, hogy e súlyos vesztesége és mély fájdalom felett érzett őszinte részvételnek hozzá intézendő részvétfeliratban kifejezést is ad.

Elnök ezután bejelentette, hogy a Bunyitay Vincze hagyatékából társaságunkat megillető rész fejében 4182 korona 86 fillér küldetett meg pénztárunknak s Karácsonyi János ig. vál. tagtársunknak, végrendeleti végrehajtónak, a társaság őszinte köszönetét tolmácsolta szíves fáradozásaiért. Bejelentette továbbá, hogy eredménnyel járt a nm. vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister úrhoz intézett kérésünk, mert ő nagyméltósága 1500 koronát utaltatott ki társaságunknak.

Uj évdijas tagokul megválasztottak: *Szépkuhy Tamás*, prem. tanár, Kassa, aj. *Aldásy Antal* ig. vál. tag, *Kálmán Imre* főhadnagy, aj. a jegyző, *Bartonték Emma* m. n. múz. gyakornok, aj. a jegyző, *Sopron vármegye és Sopron sz. kir. város egyesített muzeuma*, aj. a jegyző.

A tárgysorozat következő pontjánál, mely ügyész választásáról szólt, elnök indítványára elhatározta az ig. választmány, hogy megvárja, míg a Történelmi Társulat is betölti a kebelében megüresedett ügyészi állást s vele közösen fog eljárni, közösek lévén gyakran érdekeink is.

Az ig. választmányban megüresedett tagsági helyekre két, levelezőtagságra pedig egy ajánlat érkezett, melyek felbontatván, azokban ig. vál. tagokul *dr. Eckhardt Ferencz* évd. tag, a bécsi közös pénzügyminisztérium alleveltárnoka és *Daróczy Zoltán* lev. tag ajánlottak, levelezőtagul pedig *dr. G. Vargha Zoltán* budapesti főreáliskolai tanár. Elnök elrendelte a szavazást s a beadott 14 szavazatból Eckhardt Ferenczre és Daróczy Zoltánra 14—14, Vargha Zoltánra pedig 13 szavazat esett s így elnök őket az ig. választmány

tagjainak, illetve levelezőtagul megválasztottaknak jelentette ki.

A pénztárnok jelentése szerint a társaság bevétele az ülés napjáig 11178 K 20 fill., kiadása 8608 K 25 fill. volt, az egyenleg tehát 2571 K 95 fill. Ezzel kapcsolatban az ig. választmány az 1916. évi számadások átvizsgálására Döry Ferencz elnöklete alatt Dománovszky Sándor és Hóman Bálint ig. vál. tagokat kérte fel.

Elnök ezután a jegyzőkönyv hitelesítésére Döry Ferencz és Szentpétery Imre ig. vál. tagokat kérve fel, az ülést bezárta.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság f. évi december hó 16-án tartott nagygyűlésén *Fejérpataky László* elnök elnöklete alatt jelen voltak: *Aldásy Antal, Baranyai Béla, Daróczy Zoltán, Dománovszky Sándor, Döry Ferencz, Gárdonyi Albert, Hóman Bálint, Iványi Béla, Jakubovich Emil, Sárközy Imre, Soós Elemér, Szentpétery Imre, Varju Elemér* ig. vál. tagok, *Sigmund Akos* alapító tag, *báró Forster Gyula, báró Györfly Samu, Lukinich Imre, Szily Jenő* és *Tihanyi Béla* pártoló és évdijas tagok, *Sohár László* pénztárnok és *Holub József* jegyző.

Elnök a nagygyűlést a következő beszéddel nyitotta meg:

Tisztelt Nagygyűlés!

Gyász esztendejében tartjuk ez évi nagygyűlésünket. Az országos gyászból, mely feledhetetlen királyunknak november 21-ikén történt elhunytával következett ránk, társaságunk is kivette a maga részét és mély fájdalomát a legmagasabb helyen kifejezésre juttatta.

Utolsó nagygyűlésünk óta társaságunk tagjai között, de különösen annak vezetőségében erősen pusztított a halál. Elvesztettük másodelnökeink egyikét, a nagyérdemű *Ortway Tivadart*, jobblétre szenderült társaságunk ügyésze, *Fejérpataky Kálmán* is. A választmány tagjai közül örökre itt hagytak bennünket: *báró Daniel Gábor, Szent-Ivány Zoltán, Bunyitay Vincze, Lehoczky Tivadar, Nagy Géza*; megrendítő baleset vetett véget feledhetetlen *Thallóczy Lajosunk* életének és most vesszük a szomorú hirt, hogy választmányunk nemrég megválasztott tagja: *Gyárfás Tihamér* is mindörökre eltávozott körünkől. A halál nemcsak a csatatéren, hanem a tudomány bajnokainak körében is erősen pusztított. Mindezen gyász esetek alapján, ha ehhez hozzávesszük az alapító, pártoló és évdijas tagok sorában bekövetkezett halálzásokat is, sajnoson kell megállapítanunk azt, hogy társaságunk tagjainak létszámában az apadás nagyobb volt, mint

a gyarapodás, a mire különben a mostani rendkívüli időkből nem is számíthattunk és hogy ez a körülmény társaságunkat minden tekintetben a legnagyobb takarékosagra inti, bizva abban, hogy a rendes viszonyok helyreálltával a történelmi tudományok iránt érdeklődők száma ismét gyarapodni fog.

A mi szaktudományunkat illeti, az az élet-halál harc, melyet immár harmadik esztendeje vívunk, elfordította a figyelmet a családok történetétől s az ezzel kapcsolatos tanulmányoktól. Ha széttekintünk az irodalom termelésében, megállapíthatjuk, hogy az elsősorban, amint ez természetes is, a világháború eseményeit, annak keletkezési okát, az általa előidézett és előidézendő szociális és politikai változásokat, a közhangulatot és az egyéb ezzel összefüggő kérdéseket választja tárgyául. Különösen áll ez a háború első időszakára, a mikor e téren valósággal tulprodukczió mutatkozott. Egy idő óta, mintha a lelkek belé szoktak volna a háborús állapotba, ismét nagyobb figyelemmel fordulnak az írók a szaktudományok felé s ezzel a háborús termelés mennyisége csökken. Fiatalságunk, legtevékenyebb szellemi erőnk, harcztereken és másutt katonai szolgálatot teljesít, távol segédforrásoktól; úgy hogy nem csoda, ha szaktudományunk irodalmi termelése a korábbi időké mögött marad.

És mégis a magyar heraldika történetében, államiságunk kifejezésre juttatása körül a közelmúltban történt oly esemény, mely korszakot alkot állami czimerünk fejlődésében. 1915. október 11-ikén állapította meg megdicsőült királyunk a monarchia közös intézményei használatára azt a czimert, amely törvényeinknek és a közjogi viszonyoknak teljesen megfelel. Amit az 1790. évi 10. t.-cz. mond, hogy: «Hungaria... sit regnum liberum... independens, idest nulli alteri regno aut populo obnoxium, sed popriam habens consistentiam et constitutionem» — Ausztria czimerével való kapcsolatban, czímertanilag jobban kifejezésre juttatni alig lehetséges.

Évszázados kísérleteknek, vitáknak és félreértéseknek vet véget e királyi elhatározás, mely abban is újat alkot, hogy félre nem magyarázható módon állapítja meg az osztrák császárság czimerében a kétfejű sas szerepét, amely ezentúl nem az összpontosító törekvések jelvénye, hanem a velünk állami és közjogi kapcsolatban álló ausztriai császárság czimere. Ha még ehhez hozzávesszük azt a minden tekintetben korrekt blazonálást, a melylyel az uralkodói elhatározás — ez esetben legelőször — úgy a magyar állami czimernek mint az ausztriaiak és a legfelsőbb uralkodóháznak czimer-alkatrészeit félre nem érthető módon, heraldikai nyelven körülírja: a legfelsőbb elhatározást heraldikánk szempontjából is korszakot

alkotónak kell tekintenünk. Ha a mult év őszén a világháborúnak megrendítő eseményei, embereknek és javaknak pusztulása, a sok könny, fájdalom, gond, kétely, bizalom és remény a nemzet lelkét más irányban le nem köti, a felségnek mélyen járó, sok százados vitát végleg eldöntő és államiságunk szempontjából minden félreértést kizáró elhatározását a közhangulat jobban értékelte volna. A szakkörök tisztában vannak a döntés horderejével. Bizonyosság erre a politikai lapokban megjelent méltatások hosszú sora. Természetes, hogy e hírlapi megnyilatkozásokban politikai áramlatok voltak az irányadók; volt olyan lap is (a Reichspost), amely a címerrendezés legfőbb eredményének a devise-t látta (indivisibiliter ac inseparabiliter, unteilbar und untrennbar). Az igazi szakirodalom, tudományos folyóiratokban és önálló füzetekben, több ízben emelte ki a kérdés eldöntésének fontos voltát, úgy hogy heraldikánknak éppen ama részében, melynek terén az utóbbi idő folyamán rendkívül gyér volt a termelés, t. i. az országos címer fejlődésének megvilágításában, igen élénk munkásságra adott alkalmat a legfelsőbb elhatározás. A sok dolgozat közül a két legjelentősebbre, dr. *Csánki Dezső*nek a Századok f. évi első füzetében megjelent értekezésére és dr. *Illés József*nek sajtó alatt levő akadémiai felolvasására utalok, mely utóbbi a magyar államcímek kérdésével foglalkozik 1804 óta s melyből kiderül, hogy az arra illetékes magyar dicasterium, a magyar királyi kancellária, a központosítási törekvésekkel szemben Magyarország közjogi állását a heraldika terén is igyekezett kifejezésre juttatni. Már ezért is nagy hálával adózhatunk elköltözött királyunk emlékének, hogy véglegesen szabályozott és eldöntött századok óta vitás heraldikai kérdést, mely Magyarország közjogi különállását a centralisztikus törekvések következtében éppen olyan intézményeknél, melyek a külföldinek rögtön szemébe ötlenek, háttérbe szorítani igyekezett. Most már félreértésre és félremagyarázásra nincs mód, nincs alkalom.

A nagy tetszéssel fogadott elnöki megnyitó beszéd után a napirend következő pontja az elnök és két másodelnök választása lévén, elnök a választás vezetésére báró Forster Gyula pártolótagot kérte fel, aki elfoglalta az elnöki széket s elrendelte a szavazást. Beadatott összesen 22 szavazat, ezekből mint elnökre Fejérpataky Lászlóra esett 21, báró Forster Gyulára 1 szavazat, mint másodelnökökre Csoma József 22, Áldásy Antalra 21, Soós Elemérre pedig 1 szavazat, mihez képest báró Forster Gyula Fejérpataky Lászlót megválasztott elnöknek, Csoma Józsefet és Áldásy Antalt pedig másodelnököknek jelentette ki, őket melegen üdvözölte s a megválasztott elnöknek az elnöki széket átadta. Elnök átvéve az elnöki széket

köszönetet mondott megválasztásáért, hasonlóképp Áldásy Antal is.

Ezután Holub József jegyző bemutatta Jakubovich Emil ig. vál. tagnak A nápolyi Anjouk magyar igény-címere cz. tanulmányát, melyet a nagygyűlés nagy tetszéssel fogadott.

Ezután a katonai szolgálatot teljesítő titkár helyett Holub József jegyző terjesztette elő az 1915—16. évekről szóló titkári jelentést, melyet a nagygyűlés tudomásul vett.

Sohár László pénztárnok bemutatta a részletes pénztári jelentést, mely szerint a társaság bevétele volt a nagygyűlés napjáig 11178 korona 20 fillér, kiadása 8606 korona 25 fillér, az egyenleg tehát 2571 korona 95 fillér.

Minthogy az ig. választmány a számadások megvizsgálásáról már intézkedett, a nagygyűlés a pénztárnoki jelentést egyelőre tudomásul vette.

A napirend ezzel, miután indítvány nem adatott be, ki lévén merítve, elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére Tihanyi Béla rendes és Jakubovich Emil ig. vál. tagokat kérte fel s az ülést bezárta.

Jelentés a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság működéséről az 1915—1916. években.

Mélyen tisztelt Nagygyűlés!

Ép két esztendeje, hogy nagygyűlésre utóljára összegyűltünk. Ma ez elmúlt két hosszú év munkájára akarunk rövid pillantást vetni, a mely a sok dicsőség mellett mindenfelé annyi gyászt és fájdalmat is hozott. Nekünk is meghozta a mi külön veszteség-lajstromunkat, a mely szomoruan népesebb minden eddiginél, mintha csak ez oldalról is próbára akartak volna tenni bennünket e nehéz idők.

Fájó kötelesség *Ortvay Tivadar* másodelnökünknek, *Fejérpataky Kálmán* ügyészünknek és igazgatóválasztmányunk hét tagjának: *Bunyitay Vinczének*, *id. Daniel Gábor* bárónak, *Gyárfás Tihamérnak*, *Lehoczky Tivadarnak*, *Nagy Gézának*, *Szent-Ivány Zoltánnak* és *Thallóczy Lajosnak* elhunytát bejelenteni, mely mind mély gyászba borította társaságunkat.

Ortvay Tivadar szerényen visszahuzódó, de minden tudományos törekvése, esemény iránt melegen érdeklődő nemes egyénisége mindenki tiszteletét és szeretetét megnyerte, nagy tudásáról, végtelen szorgalmáról és munkaszeretetéről pedig csak a legnagyobb tisztelettel lehet megemlékezni. Sokoldalú, termékeny munkásságának eredményeiről hosszú volna beszámolni: nagy eredménnyel dolgozott az őskor, a római provinciális régiségek nehéz kérdéseinek területén, hazánk középkori vizrajzáról, egyházközigazgatási beosztásáról irt hatalmas munkái nélkülöz-

hetetlen kézikönyvei a történet-kutatóknak. Pozsony város története, a melyen oly nagy szeretettel dolgozott, csonkán maradt, hasonlóképp Temesvár város és megye története is, a melylyel csak a honfoglalásig készülhetett el. Pozsony multjával való foglalkozása fordította erősebben figyelmét Mária királyné mozgalmas élettörténete felé s róla irt hatalmas munkáját a M. T. Akadémia ez évi nagygyűlésén a Marczibányi-mellékjuttalommal tüntette ki. Társaságunk üléseinek egyik legszorgalmasabb látogatója volt s a felolvasó-asztalnál is helyet foglalt 1910-ben tartott nagygyűlésünkön, a mikor Thaly Kálmánról mondott emlékbeszédet. Ortvay Tivadar emléke felejthetetlenül élni fog mindnyájunk szívében.

Ez évben veszítettük el *Fejérpataky Kálmánt*, társaságunk ügyészét is, aki megalakulásától kezdve tagja, 1896 óta pedig ügyésze volt társaságunknak s e két évtizeden át mindig igaz érdeklődéssel viseltett működésünk iránt s mindenkor a legnagyobb készséggel állt rendelkezésünkre tanácsaival. Emlékét mindenkor kegyelettel fogjuk megőrizni.

Id. báró *Dániel Ernőben* Társaságunk nesztörát veszítettük el. Az ő figyelmét az abszolútizmus idején családi levéltára és Thaly Kálmán buzdítása fordította a történelem s a történetkutatás felé. Ő adta ki Thalynek «Történelmi Kalászkok» cz. értékes művét, később megírta családja történetét, a melyhez két kötet okmánytárat is közkinccsá tett. Emlékét kegyelettel fogjuk megőrizni.

Bunyitay Vincze széleskörű történetirói munkássága más irányban folyt ugyan, de társaságunk működése iránt mindig nagy érdeklődéssel viseltetett; találkoztunk nevével a Turul hasábjain is, érdeklődésének és becsülésének legbeszédesebb bizonyága azonban az a nemes tette, hogy végrendeletében nagyobb összeget hagyományozott társaságunknak is. Mint törekvéseink lelkes támogatójára, mindenkor hálás tisztelettel fogunk visszaemlékezni.

A mitől annyi esztendőn át aggódva féltünk, *Nagy Géza* törékeny, beteg teste, hatalmas, magyar lelkének őrzője is összeroppant. A magyarság eredetének problémája izgatta legélénkebben tudományos érdeklődését, a tudományos folyóiratokban megjelent tanulmányainak egész sora s két nagyobb munkája is az e problémához csatlakozó kérdésekkel foglalkozott. A Turul 1891—1894, 1906—1912-iki évfolyamaiban számos tanulmánya látott napvilágot, a melyek mindegyikét a források alapos ismerete s erős kritika jellemzi. Áldás emlékére.

Szent-Ivány Zoltánt, mint Daniel Gábort, szintén a családi hagyományok iránt való meleg érdeklődés vezette a családtörténet műveléséhez s ennek révén társaságunkhoz, melynek sorsa nagyon a szívében

feküdt. Társaságunknak örökös alapító tagja s megalakulásától kezdve ig.-választmányi tagja is volt. Hatalmas munkája családja történetéről csak kéziratban maradt, hasonlóképp óriási genealogiai gyűjteménye is, de Századunk névváltoztatásai, cz. nagy fáradsággal összeállított műve, melyet Társaságunknak engedett át, közkézen forog s a genealogiai kutatást szolgálja hatalmas, majd 100,000 darabrugó gyászjelentés-gyűjteménye is, melyet a M. N. Múzeum könyvtárának ajándékozott. Hú tagtársunkat veszítettük el benne, kinek emlékét hiven meg fogjuk őrizni szívében.

Lehoczky Tivadar, a lelkes gyűjtő, archæologus és történetkutató több mint 6 évtizedes, sokoldalú tudományos foglalkozásai közben gyakran fordult a genealogia és heraldika kérdései felé is s a Turul hasábjain 1886-tól kezdve számos ily irányu dolgozata látott napvilágot. *Gyárjás Tihamért*, az ókeresztény archæologia s az erdélyi, főleg brassói ötvösség lelkes kutatóját nemrég választotta meg Társaságunk ig. választmányja tagjává. A brassói czímeresleveleket ismertette folyóiratunkban, köztük egy addig ismeretlen középkori armálissal gazdagítva középkori czímeresleveleink sorát. Áldás emlékükre!

Utóljára *Thallóczy Lajostól* bucsuzunk, a kinek megrendítő, tragikus halála fölött érzett fájdalom még frissen él mindnyájunk szívében s élni fog sokáig, mert nehéz rá vigaszt találni. Elhunyt mély gyászba borította társaságunkat, nemcsak ig. választmányunk tagját gyászoljuk benne és szaktudományaink kitűnő munkását, hanem társaságunk igaz barátját is. Gyakran felkereste a Turult tanulmányai-
val, a bosnyák-szerb élet- és nemzedékrendi tanulmányok hatalmas kötetének egyes darabjai először a Turulban láttak napvilágot s idevágó utolsó, érdekes tanulmányát a bosnyák-hercegovinai bég címéről 1914. évi nagygyűlésünkön mutattuk be. A M. T. Akadémia ez évi nagygyűlésén Jajcza története című munkáját a nagyjuttalommal tüntette ki. A nagyjuttalom összegét azonban, amelyet tudományos működése juttatott neki, ismét a tudomány előmozdítására háritotta vissza, tudományos társaságoknak tett alapítványok formájában s ekkor lett az ő kedves társaságának, a mi társaságunknak is alapító tagjává. Ez a tette a legjobban jellemzi lelkének nemességét és tudományszeretetét. Kevés szóval bucsuzunk tőle, a mély fájdalom nem hangos, de emlékét örökös halálával fogjuk megőrizni!

Társaságunk tudományos működése természetesen nem mutathatja fel azt az' eredményt, mint békés időkben, normális viszonyok mellett. A nyomdai árák folytonos emelkedése, a mi különben már a háboru előtti években is sulyos válsággal kezdett fenyegetni,

a háboru alatt oly mérveket öltött, hogy jövedelmi forrásainkat nem gyarapíthatván, a nagyobb anyagi zavarokat elkerülendő, a legnagyobb takarékossgal kellett kiadásainkban eljárunk. Sajnos, a Turul ívszámainak csökkentése volt csak az az eszköz, amelylyel nagyobb összeg megtakarítása lehetővé vált; s így amíg az óriási nyomda- és papírárak tartanak, a Turul egy évfolyama csak 12—14 ív terjedelemben jelenhet meg. A Turulnak ez elmúlt két év alatt négy füzete jelent meg: az 1914. III—IV. füzet s az 1915. I—II., mindkettő kettős füzet. Az 1916. évi folyam is napvilágot fog látni néhány hét múlva, egy kötetben, egyik legszebb középkori címereslevelünk színes címerképével, az Armbruster-czímerrel s így e két év alatt 8 füzet fog megjelenni.

Az 1915. III—IV. füzet előkészítése ép arra az időre esett, a mikor a magyar heraldika történetében korszakos esemény, a címerrendezés történet, 1915 októberében. A Turul szerkesztősége az elnökség beleegyezésével külön címerszám kiadását határozta el, amely a legfelsőbb királyi leiratokat, e rendezés heraldikai és közjogi méltatását, a magyar középcímer egyes részei történeti fejlődésének bemutatását tartalmazza. Minthogy azonban úgy az egyes tanulmányoknak, mint az illusztráló képanyagnak összegyűjtése lassan haladhatott előre, a szerkesztőség úgy határozott, hogy nagyobb késedelmet elkerülendő, az 1916-iki évfolyamot jelenteti meg, s ezt a jövő év elején hamarosan követni fogja a már jórészen kész címerszám is.

Utolsó nagygyűlésünket 1914 december 17-ikén tartottuk meg, ezen Fejérpataky László elnök hosszabb elnöki megnyitója után Áldásy Antal b. Thallóczy Lajos ig. vál. tagnak a bosnyák-hercegovinai «Bég» címéről szóló tanulmányát mutatta be.

Az igazgató-választmány négy rendes és egy rendkívüli ülést tartott. A két választmányi ülés egyikén Áldásy Antal, az ig. vál. tagja, az Óbudai-család 1492-ben nyert címereslevele címerképének színes másolatát, s néhány újabb német heraldikai és genealogiai munkát mutatott be, a másikon pedig a Gosztony-családnak Mátyás királytól nyert eredeti címereslevelét s szintén több új heraldikai és szfragisztikai munkát, két választmányi gyűlés pedig csak a folyó ügyekkel foglalkozott. A rendkívüli ülésre fenkölt királyunk halála következtében jött össze az igazgató-választmány f. évi november hó 28-ikán.

Az 1915 december hó 9-ikén tartott igazgató-választmányi ülés töltötte be az igazgató-választmányban báró Nyáry Jenő, Hattyuffy Dezső, id. báró Daniel Gábor, Nagy Géza, Bunyitay Vincze és Lehoczky

Tivadar elhunytával megürült hat helyet, amelyekre Baranyai Béla, Jakubovich Emil, R. Kiss István, Sárközy Imre, Sörös Pongrácz és Závodszy Levente évdijas tagjaink választottak meg; az 1916. évi december hó 16-án tartott ülésen pedig az Ortvyay Tivadar, Szent-Ivány Zoltán, Thallóczy Lajos és Gyárfás Tihamér elhalálózásával megürült négy hely közül kettőre Daróczy Zoltán levelező- és Eckhart Ferencz évdijas tagok választottak meg. Azonkívül levelezőtaggá választott G. Vargha Zoltán évdijas tag.

Társaságunk vagyoni helyzetéről a pénztárnok fog a mélyen tisztelt Nagygyűlésnek beszámolni; nem hagyhatom azonban itt sem említés nélkül azt az örvendetes eseményt, hogy míg évek óta a panaszhangja csendült ki a titkári jelentések soraiból folyton rosszabbodó anyagi helyzetünket illetőleg, addig a jelen esztendő jó eredménynel zárhatjuk le Boldogult Bunyitay Vincze ig. vál. tagtársunk nemeslelkűségének köszönhetjük ezt jórészt, aki végrendeletében megemlékezett Társaságunkról is s az ezt illető rész több mint 4000 koronára rugott, továbbá a nm. vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister urnak, aki méltányolva társaságunk eléje terjesztett kérésének indokait, 1500 koronát utaltatott ki segélykép számára. Minthogy ezenfelül a hátralékos tagdíjak erélyesebb behajtása is nagyobb összeget eredményezett, bekövetkezett az, amit annyi év óta annyira óhajtottunk, hogy teljesen kiegyenlíthettük nyomdai tartozásunkat. Ez azonban még csak fél-eredmény, kiadásaink egyre nőnek, lombard-kölcsönünk is még kiegyenlítésre vár s így mindenkép jövedelmi forrásaink gyarapításán kell fáradozunk, elsősorban tagok gyűjtése útján, ha nem akarjuk, hogy újból feltámadjon s növekedjék az adósságok nyomasztó réme.

Hadikölcsönre újabb 200 és 700, összesen tehát eddig 2900 koronát jegyzett a Társaság.

Társaságunk tagjainak létszáma a következő: nyolcz alapítótag 1000 koronával (élő és elhunyt), 39 alapítótag 400 koronával (élő és elhunyt), 48 alapítótag 200 koronával (élő és elhunyt), 77 pártolótag és 353 évdijas tag, úgy hogy az összes tagok száma, beleértve az elhunyt alapítókat is, a mai napon 524.

Kérem a mélyen tisztelt Nagygyűlést, hogy titkári jelentésemet, melyet az immár harmadik éve katonai szolgálatot teljesítő titkárunkat helyettesítve voltam bátor bemutatni, tudomásul venni szíveskedjék.

Budapest, 1916 december hó 16-án.

Dr. Holub Főzsef
jegyző.

FEJÉRPATAKY KÁLMÁN

1852—1916.

Idei veszteségeink szomoruan népes sorában elnökünk mellett fájó szívvel kell megemlékeznünk Fejérpataky Kálmán elhunytáról. Megalakulása óta tagja, 1896. óta pedig ügyésze volt társaságunknak s e két évtizeden át mindenkor a legnagyobb készséggel állt tanácsaival ügyes-bajos dolgainkban rendelkezésünkre s mindig a legnagyobb érdeklődéssel viseltetett társaságunk sorsa iránt.

Emlékét kegyelettel fogjuk megőrizni!

THALLÓCZY LAJOS

1854—1916.

Az év utolsó hónapja újabb gyászt hozott a magyar történettudományra és az azt művelő társaságokra. A december 1-re virradó éjjel Thallóczy Lajos, a hazai történetirók egyik legkiválóbbja vezetés vasuti szerencsétlenségnek esett áldozatul. A kérelhetetlen végzet egy minden tekintetben nagyszabású, kiváló jelentőségű egyént ragadott el sorainkból, kinek elhunytja nagy és jóformán pótolhatatlan veszteséget jelent a hazai tudományos világra és közéletre egyaránt. Tudományos és politikai, művészeti és társadalmi akciók szálai futottak össze az elhunyt kezében, a ki soha meg nem szünő buzgalommal, ernyedetlen munkássággal és teljes odaadással dolgozott és dolgoztatott a maga elé tűzött célok, az előtte lebegő feladatok megvalósításán. Fájdalommal telt szívvel, a szörnyűséges katasztrófától mélyen lesújtva állta körül ravatalát a magyar tudományos világ, a melynek gyászában osztozott Magyarország uralkodójával együtt a közéletnek minden tényezője.

A mai viszonyok között kétszeresen fájhatjuk Thallóczy Lajos elhunytát és pótolhatatlannak látjuk a szenvedett veszteséget. A Balkán-népek történetének, politikai viszonyainak és közéletüknek legalaposabb ismerőjét veszítettük el benne, a kire most, a midőn Magyarországnak jövőbeni viszonya a Balkán-államokhoz egészen új irányokba kezd terelődni, szászorosan lett volna szükség, a kinek szakavatottságát, irányítását és buzditását jövő idők tudományos feladataiban és kérdéseiben fájdalmasan fogjuk nélkülözni. Mert a jövő alakulása nemcsak a politika, hanem a történettudomány terén is új irányokat fog felszínre hozni, új feladatokat fog a tudományos kutatásnak szabni, a mely fokozotiabb mértékben fog

a Balkán-államok történetével foglalkozni. Ezekben a kérdésekben számíthatni véltünk Thallóczy Lajosra, a kinek történetirói munkássága már évtizedek óta egy nagy határozott cél szolgálatában állott, a melyet munkatársainak lelkes csoportjával együtt igyekezett megvalósítani. A középkori magyar imperiális politika megvilágítása, annak beillesztése a nemzetközi politika keretébe, Magyarországnak a délszláv Balkán-államokkal szemben követett politikájának földériteése volt az a cél, a melyen elhunyt tagtársunk évtizedek óta lankadatlan buzgalommal dolgozott. Nyomdokába lépett e munkájával a nagyérdemű Engel János Keresztélynek, folytatva annak hasonló célú munkáját, csakhogy természetesen sokkalta szélesebb arányokban, a modern történeti kutatás minden segédeszközeinek igénybevételével. Ennek érdekében járta be Európa összes nevesebb levéltárait, gyűjtve mindenünnen az anyagot munkájához. Ennek megvalósítását szolgálta publikációinak egész sorozata, ezt a célt igyekezett közel hozni a megvalósuláshoz a Magyarország és a délszláv államok összeköttetéseire vonatkozó terjedelmes oklevéltári vállalattal, melynek közrebocsátásában a munkatársaknak egész sora támogatta őt.

Tudományos érdemeinek beható méltatása nem képezheti e rövid visszaemlékezés tárgyát. Ez egy későbbi idő feladata leendő, a midőn a veszteség feletti tájadalomtól lecsillapult kedélyvel mérlegelhetjük munkásságának jelentőségét és jelölhetjük ki részére a magyar történettudományban az őt megillető helyet.

A gyászban, melyet halála a magyar tudományos világra hozott, társaságunk is őszinte részvéttel osztozik. Igazgató-választmányuunknak 1883 óta vett tagja és ha személyesen ritkán is jelent meg üléseinken, tudományos törekvéseink mindenkor lelkes pártfogóra, támogatóra találtak benne. Folyóiratunknak régebben és azután az utolsó években szorgalmas munkatársa volt, a ki különösen a délszláv uralkodók családi történetének egyes vitás kérdéseit igyekezett kellő világításba helyezni. Tanulmányai, melyeket Hervoja herceg czimeréről, az illyr czimergyűjteményekről, a bosnyák és szerb nemzedékrendi kérdésekről stb. folyóiratunkban közzétett, számos, addig tisztázatlan kérdést oldottak meg s azok a nagyszabású tanulmányok, melyeket az egyes oklevéltárakban közzébocsátott, szintén nem egy homályba burkolt családtörténeti kérdést oldottak meg. Fájdalmasan fogjuk azért nélkülözni munkatársaink sorában és emlékét úgyis mint tudósét, úgyis mint emberét, mindenkor igaz kegyelettel fogjuk megőrizni.

SZENT-IVÁNY ZOLTÁN

1843—1916.

Társaságunk örökös alapító- és egyik legrégebb igazgatóválasztmányi tagját s igaz, lelkes barátját gyászoljuk Szent-Ivány Zoltánban.

A családi hagyományok iránt való meleg érdeklődés, a családi mult szeretete és tisztelete vezették őt a családtörténet műveléséhez s ennek révén társaságunkhoz. A társaságunk alapítását célzó eszmének egyik leglelkesebb hive volt 1882-ben s ezt az érdeklődését mindvégig ébren tartotta működése iránt.

Hatalmas munkája családjá történetéről csak kéziratban maradt, hasonlóképp óriási genealogiai gyűjteménye is, de a Századunk Névváltoztatásai című nagy fáradsággal összeállított munkája, melyet 1895-ben adott ki s társaságunknak engedett át, közkézen forog, s a genealogiai kutatásoknak tesz mérhetetlen szolgálatot majd százezer darabból álló pontos névmutatóval ellátott gyászjelentés-gyűjteménye is, melyet a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának ajándékozott, a hol a családi levéltár is helyet foglal.

Emléke, mint törekvéseink rajongó harcosáé, társaságunkkal egybeforvva feledhetetlen lesz!

LEHOCZKY TIVADAR

1830—1916.

Lehoczky Tivadarral annak az értékes típusnak kitűnő képviselője szállt sírba, mely azon vidék multja feltárásának, megismertetésének szenteli minden erejét, melyhez hivatása köti s a lokálpátriotizmus tiszteletreméltó érzésétől lelkesítve fáradhatatlanul dolgozik egy életen át.

Beregvármegye, Munkács vidéke volt oly szerencsés, hogy Lehoczky Tivadart magáénak mondhatta. A szabadságharcot végig küzdött ifju elvégezvén jogi tanulmányait, 1865-ben került a Schönborn grófok munkácsi és beregszentmiklósi uradalmába főügyésznek s itt töltötte el egész életét. Először Erdélyi János biztatására a munkácsvidéki magyar, orosz és tót népdalokat gyűjtötte össze s adta közre (1864., 1866.), azonban csakhamar a régészeti kutatások keltették fel érdeklődését s ez lett működésének igazi tere. Nagyarányú ásatásokat végzett és szorgalmasan gyűjtögette a vidék őskori és történelmi emlékeit.

Azokban nemcsak az őskornak szentelte munkásságát, Beregvármegye történetéhez is szorgalmasan gyűjtötte az anyagot s 1881—82-ben három kötetben közreadta a vármegye történelmi monográfiáját, majd 1899-ben egy újabb kötete készült el: Beregvármegye és a munkácsi vár 1848—49-ben. 1907-ben pedig

Munkács város új monográfiája cz. munkája jelent meg. Nagyobb munkája még Adatok hazánk archæológiájához, különös tekintettel Beregvármegyére (1892.); ezek mellett a Századokban, Arch. Közleményekben és Értesítőben, Történelmi Tárban, Hazánkban, Ethnographiában stb. cikkeinek egész sora jelent meg.

Társaságunk igazgató-választmányának 1887-ben lett tagja s a Turult is gyakran felkereste tanulmányaival: 1886-ban a Sulyok-, 1892-ben a Dercsényi-, 1894-ben a Longodáry-, Eötvös-, Balling-, Berthóthy-, Leövey-, Döbrentei-, Szentmiklósy-család multját ismertette, 1887-ben pedig Emlékeink néhány erdélyi és magyar régi nemes család conjunctiójáról című cikke jelent meg; heraldikai tárgyú cikkei voltak: 1886-ban címeres és nemes levelek Beregvármegye levéltárában; 1887-ben Báthori István szakácsának címerlevele, 1894-ben Bethlen Gábor fejedelem nemeslevele református papjai részére, 1902-ben pedig a Petri Ders-család címeres levele.

Hosszu, munkás életének értékes gyümölcsei meg fogják őrizni emlékét.

GYÁRFÁS TIHAMÉR

1863—1916.

Ez év decemberében kaptuk a gyászhirot Gyárfás Tihamérnak, igazgató-választmányunk tagjának, a hazai régészeti tudomány szorgalmas munkásának korai haláláról.

Gyárfás Tihamér a papi pályára lépett, Budapesten elvégezte a theológiát, azonban nagy kedvet érezvén a tanításhoz s a tudományos munkához, megszerezte a bölcsészet-doktori oklevelet s Nagyszombatban foglalt tanári állást; 1893-ban Brassóba került s ott is halt meg.

Költői és szépirodalmi cikkekkel korán lépett a nyilvánosság elé; majd a régészet felé fordult figyelme s Czobor Béla előadásainak hatása alatt az egyházi műrégészettel kezdett foglalkozni. Brassói tanárkodása alatt szorgalmasan kutatta a brassói ötvösség multját s több értékes munka lett ezirányu tanulmányainak gyümölcse.

A Turul 1909. évfolyamában a Brassó város levéltárában őrzött címeres leveleket ismertette, köztük II. Lajosnak egy eddig ismeretlen címeres levelét, 1910—1911-ben pedig Brassai címeres levelek címen az ottani muzeumokban és magánosok birtokában talált ismeretlen címeres leveleket írta le.

Társaságunk igazgató-választmányának tagjává 1910-ben választott meg.

Korán elhalt munkás tagtársunk emlékét kegyelettel fogjuk megőrizni.

SZAKIRODALOM.

A Frangepán-család oklevéltára. A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából kiadják dr. Thallóczy Lajos, Barabás Samu. Első kötet, 1133—1453. Budapest, 1910. (A Magyar Történelmi emlékek I. oszta. XXXV. köt.) Második kötet, 1454—1527. Budapest, 1913. (Magyar Tört. eml. I. oszta. XXXVIII. köt.)

Ez a kissé megkésett ismertetés a Frangepán-oklevéltár két kötetére főképp a társulatunkat és folyóiratunkat közvetlenül érintő szempontból kívánja felhívni a figyelmet. Az oklevéltárnak történeti és diplomatikai oldalról való méltatása más helyen történt meg annak idején; ¹ itt főleg a genealógiai és heraldikai vonatkozásokat kívánjuk kiemelni.

Bár a két kötet telve van a politikai történet szempontjából fontos adatokkal, mire nézve az első kötet anyagából elég csupán Hunyadi Jánosnak Alfonz nápolyi királyljal 1447- és 1448-ban folytatott tárgyalásaira utalni, természetes, hogy mint minden családi oklevéltárban, az anyag legnagyobb része itt is a család történetére vonatkozik.

A Frangepánok történetével eddigelé Wenzel Gusztáv, Wertner Mór és horvát nyelven irt munkájában Klaič Vjekoslav foglalkozott részletesebben. Bár ezek közül Wertner és Klaič nagyon behatóan és kimerítően dolgozták fel a tárgyat, eredményeik a Frangepán-oklevéltár adatai által sok tekintetben kiegészítést nyernek. Így mindenek előtt fontos annak megállapítása, hogy (II.) Bertalan, modrusi comes, akinek III. Béla király 1193-i adománya szól, nem azonos az első ismert Frangepán-ösnek, Duim-nak szintén Bertalan nevű fiával, a mint ezt különben Barabás Samu e folyóiratban már régebben megállapította.

A további eltérések könnyen ellenőrizhetők az által, hogy úgy Wertner ² mint Klaič is ³ nemzedékrendi táblázatban foglalja össze vizsgálatainak eredményét, mit a Frangepán oklevéltár második kötetéhez csatolt genealógiai táblázattal összehasonlítva megállapíthatjuk a változásokat. Az utóbbinak használatánál azonban szem előtt tartandó, hogy ez a táblázat mellőzi IV. Béla 1242-i oklevelének adatait, minthogy az oklevéltár az oklevelet a hamis oklevelek közé vette. Azonban utóbb Barabás az oklevélnek a) szövegét hitelesnek ismerte el, ⁴ miért is a táblázatba (II.) Guidó fiai közé (II.) Jánost, az (I.) Fri-

gyes, (III.) Guidó és (III.) Bertalan testvérét is be kell iktatni.

Különben a család eredete, sajnos, az oklevéltárban közölt adatok után is homályban marad s a római és a friauli Frangipanikkal való összeköttetés nem állapítható meg. Mindössze a friauli grófok czimerének a Frangepánok által a XV. században használt czimerrel való rokonsága támogatja a két család közt lévő kapcsolat feltevését.

Maga a Frangepán-czimer kérdése is tisztázatlan még. Az oklevéltár erre nézve is becses adatokkal gyarapítja ismereteinket. A Frangepánok által régebben, a XIV. században és a XV. század elején használt pecsétkép, a menekülő farkas, mely jobbra fordult orozslánnal viaskodik, az oklevéltár I. kötetének több darabján fordul elő. ¹ A XV. század közepe felé a család már nem ezt a czimerképet használja, hanem vagy egyes vágott pajzs felső mezejében a hatágu csillagot, mely a régebben használt czimernek csupán sisakdíszén, a sasszárnyon volt alkalmazva; vagy pedig pajzspárt használnak, mely esetben a második pajzsképet: két egymással szemben ágaszkodó, felkunkorított farku orozslán első bal-, illetőleg jobb lábával stilizált rózsát tart. Az egyes pajzsot mutatja a Frangepán-oklevéltárban található darabokon kívül Frangepán Zsigmond pecsétje is azon az oklevélen, a melyet az országos rendek adtak 1447-ben Hédervári Imrének Budavár átadása alkalmából, ² a pajzspár képét pedig Klaič közli Frangepán Duim-nak 1452-i pecsétjéről. ³ Azonban, miként az oklevéltárhoz irt tanulmányában Thallóczy Lajos megjegyzi, ⁴ a Frangepán-czimer tanulmányozójának az 1526-on inneni pecséteteket is figyelembe kell vennie, holott az oklevéltár anyagá csupán 1527-ig terjed.

A XII. és XIII. századi rész, sőt részben a XIV. századi is természetesen már előbb is ismeretes volt más kiadásokból; itt azonban összegyűjtve, kritikailag megrostálva és a hamisítványoktól elkülönítve együtt kapjuk az egész anyagot. A XIV. századból több fontos oklevél jelent meg először ez alkalommal, melyek I. Károlynak Duim comes és fia (II.) Frigyes comes javára tett adományairól szólnak. Az eddigelé ismeretlen anyag a XV. század elejével indul bőven, Zsigmond királynak (IV.) Miklós és fiai (V.) Miklós és Bertalan részére adott kiváltságait és adományait tárgyazó okleveleivel. Ettől kezdve a házassági szerződések, osztály- és záloglevelek, végrendeletek, birtokba iktatások és felmentőlevelek a család történe-

¹ L. Századok 1911. 787. és 1914. 715. ll.

² Adler, Neue Folge, IV. k. 45. l.

³ Krčki knezovi Frankapani cz. műveinek mellékletén.

⁴ Századok, 1914. évf. 683. l.

¹ CXXXVIII. CLXXXIV. CCXXV. stb.

² Turul, 1902. é. 4. füz.

³ I. m. 232. l.

⁴ II. köt. XIV. l. 4. jegyz.

tére és részben a köztörténetre is becses adatok nagy bőségét tartalmazzák. Az 1454-től 1527-ig terjedő korszakot magában foglaló második kötet becses anyagából főképp a Frangepán Istvánra és fiára, Bernátra vonatkozó adatok emelkednek ki és az egész anyag a család egyik legkiválóbb tagjának, Kristóf főkapitánynak haláláig terjed.

A Frangepán-családra, valamint a köztörténetre vonatkozó adatokon kívül az oklevéltár két kötete bőségesen tartalmaz egyéb nemzetségi és családi vonatkozású adatokat is.

A horvát nemzetségek közül a XV. század elején az I. kötet anyagában több ízben szerepelnek a likamegyei Mogorovics-nemzetség tagjai, osztroviczai Novák fiai: Péter és Pál testvérek, kik Osztrovicza várat Miklós vegliai comesnek Cettina várával, illetőleg kameniki és liuticsei birtokával cserélték el. Ugyanezen nemzetségből még Szamaczics János fiai, Ivánkó, Péter, Jakab és Gergely szerepelnek, a Kninszéki horvát nemesek esküdt bírái gyanánt pedig a Bucsan, Uhnacsácz és Cziprian nemzetség tagjai fordulnak elő. Több horvát nemzetség szerepel elszórtan a második kötet anyagában is.

Nagyon becsesek a közölt okleveleken előforduló pecsétek czimerképeinek pontos leírásai is. S mint-hogy ezeket a leírásokat a már egyebütt megjelent oklevelek mellett is megkapjuk a Frangepán-oklevéltárban, ez által a régibb kiadásoknak, Fejérnek, Kukuljevičnek hiányai ebben a tekintetben is pótolva vannak. Így kapjuk az első kötetben (a Frangepán-pecséteken kívül) Ortemburgi Frigyes gróf, Stubenbergi Ottó, Nelipics János czetinai comes, Okicsi Benvenuto, Tamás zengi püspök és mások pecséteit, a II. kötetben pedig a Sztrelcse nemzetségbeli koránai nemesek oklevelén a nemzetségi czimert mutató pecsétet, a Frangepán Márton zálogvalló levelén a Sichelberg Miklós pecsétjét. Mindez a heraldikusnak és a genealogusnak becses anyag.

Természetesen itt nincs helye annak, hogy kutatassuk, miért korlátozták a szerzők az oklevéltár anyagát a középkori részre. Meg kell elégednünk annak örvendetes megállapításával, hogy a mit e két kötetben közrebocsájtottak, az tiszta nyeresége a politikai, művelődési és a családi történetnek. Kíváncsinos lenne ennek a becses anyagnak a feldolgozása a szerint az utmutatás szerint, a melyet Thallóczy Lajos a II. kötethez csatolt vázlatos méltatásban adott meg.

(sz. i.)

Szeremley S.: *Hód-Mező-Vásárhely története. A hon ezer éves fennállása emlékezetére a városi törvényhatóság megbízásából.* Sok képpel. A közművelődés

története 1526—1848. Második rész. Kiadja a város közönsége 1913. 8. XII. 1183.

Családtörténeti és heraldikai szempontból a kötet következő fejezetei érdemelnek figyelmet: 20. Városi székházak és czimerek. 25. Helységeink külön történetei. 26. Városi, urasági és megyei tisztii névsor. 27. Földesuraink nemzetiségi és birtoklási története. 28. A lakosok családi és történeti jegyzéke.

A öt fejezet 485 oldalon foglalkozik családtörténettel, s így felcsigázott reménnyel a sok ismeretlen adat és család iránt, fogunk bele a munka olvasásába és tanulmányozásába. A bennünket érdeklő első fejezet a város czimeréről szól. Kérdés, lehet-e egyáltalában Hódmezővásárhely czimeréről beszélni az 1873. év előtti időkből? Határozottan mondhatjuk, hogy nem s így e 14 oldalas czimertani értekezéssel, mint tárgytalannal, felesleges is foglalkozni. Azonban az értekezés keretében néhány oly általános alapelv van lefektetve, melyeket szó nélkül nem hagyhatok s melyeket mint curiosumokat szükségesnek tartok szó szerint is közölni: Szeremley azon nézetének ad kifejezést, hogy «nem valószínű, hogy a városnak már a törökvilág előtt külön pecsétje és czimere lett volna, mert ez időben az ilyen községeknek ugyszólva semmi önállóságuk sem volt, s a községek földesuraik nemesi czimerét használták akkor is, mikor a maguk ügyeikben intézkedtek (ez gyakran előfordult, azonban a községeknek saját pecsétnyomójuk volt, bizonyos jelvényekkel, melyekből pl. Hóke is többet ismertett) ép úgy, mint a megyék az alispánokét és a szolgabirákéét» (inkább talán az alispánok és szolgabirákok az általuk kiadott megyei kiadványokat saját pecsétjükkel pecsételték meg!). «Eleink attól fogva, hogy földesuraink őket elhagyták, azzal a szabadsággal éltek, a melylyel ma is minden ember élhet, hogy megalkották vagy megválasztották és megválogatták a *czimer* jelvényeit (azaz csak jelvényeiket, mert a jelvény még nem czimer), saját tetszésük szerint, a nélkül, hogy erre nézve bárkitől engedélyt vagy levelet kértek volna. Királyi levélre vagy adományozásra különösen nem gondolhatunk, mert a király czimert csupán *nemeseknek* vagy *megnemesített jobbágyoknak* ajándékozhatott» (ezek szerint a vármegyék és szabad királyi városok czimere nem királyi adományon alapszik? pedig a meglévő armálisok mást igazolnak). Ezen két mondatról csakugyan lehetne 14 oldalas értekezést írni, ha már mások meg nem irták volna, s így nagy örömmre felmentve érzem magamat a czimer és pecsét közjogi fejtegetésébe bocsátkozni.

A bennünket érdeklő részek közül legbecsesebb a birtokok története, melyek nagyarányú és alapos levéltári kutatások alapján, lehető teljes részletességgel tárgyalják az egyes községek történetét. Össze-

vettem ezen fejezetet a birtokosok történetével és ennek alapján megállapítottam, hogy néhány birtokos a községek történetében nincsen felemlítve, így pl. Csirkei Alabani Györgynek magyarósfecskési, Babaynak kopáncsi és mágosi, Berényi Mihálynak földvári és fecskési, Deák Jánosnak mártélyi, Nemes Lászlónak batidai, Szirmay István bárónak körtvélyesi birtoklása.

A Földesuraink nemzetségi és birtoklási története című fejezet csalódást hozott számomra, annál is inkább, mivel az előbbi fejezetben nem egyszer a birtoklás jogát a vérségi kapcsolatban keresi s ezen kapcsolatot feltüntető leszármazási táblákat pedig hiába keressük úgy ebben, mint az előbbi fejezetben, leszámítva a Jaksics és Károlyi leszármazási táblákat, pedig a Parlaghy, Zeleméri, Dóczyak szegvári ága, Mágocsy stb. családok leszármazásai még ma sincsenek tisztázva. A családtörténetek is annyira szűkszavúak, hogy ezen fejezetet inkább csak földesuraink birtoklási történetének nevezhetjük; de e tekintetben is vannak hiányai, kiegészítésképen közlöm azon családok névjegyzékét, kik birtokosok voltak, de a névjegyzékben felvéve ninesenek: Gerlai *Ábrahámffy*; a szerző bizonyos Ábrahámot ugyan említ, de nem mondja róla, hogy ez volt őse az Ábrahámffy-családnak. Birtokai Ujváros, Mágocs, Pereskutas, holott Á. István csak Mágocsot foglalta el, míg Ujvárost és Pereskutast az egrí kanonok vette birtokába (784, 801, 841). *Apor*, tudtommal nem családnév, tagjait a Laczkffy-családnál kellett volna felsorolni. *Artándy* neje Jaksics Mária révén birta Csomorkányt (711), Sámson (817) és Tótkutast (834). *Bakay* István nejét megillető jogon foglalja el Baticát, de hogy ki volt neje, nem tudjuk (702). *Balásfy* Bálint birtokos Baticán (700). *Bornemissza* Benedek elfoglalja Mágocsot (784), míg Bornemissza Menyhértnek Pereskutas adózik (801). *Czucz* András ellentmond Derékegyház, Szántó, Felgyó elidegenítésének (724). *Csüry* Sándor neje, Öry Krisztina révén jogot formál Szentkirályhoz (827). *Czakó* Mátyás birtokos Földvárton (752). *Deák* Gergelyné birja Derékegyházát (720). Mellétei *Dévényi* Ferenc és neje, Becsky Zsuzsánna, megveszik Tejed, Vassantó, Dedenszeg, Szentmiklós, Tempes és Vásárhely birtokokat 300 tallérért (748). *Eszterházy* Miklós és Sándor zálogba birják Mártélyt (795). *Eteley* alias *Kátav* Imre birja Pereskutast (801). *Fekete* Mihály szaboszlai hajdu vitéz magának követeli Baticát (702) és birja Mártély felét (794). *Feledy* Lesták neje Csulai Móré Katalin révén tiltakozik Rétkopáncs, Rárós és Vásárhely elidegenítése ellen (762). *Bojnicsics-Horváth* László adományul kapja a Makó-család csanádmegyei birtokait (744). *Jakus* János kapja Csomorkány, Or-

mosegyháza, Tés és Fecskés egy részét (714, 735 736). *Janka* Márton birja Csárpát (707); Péter neje, Csomády Anna, révén birja Csomorkányt (716) és Fecskést (738). *Jármay* András, mint Dóczy örökös, igényt tart Tótkutasra (836). *Kónya* Bertalan birtokos Csomorkányon (711); *Köpi* Gergely részeket bir Körtvélyesen, Mámán, Bökényen és Tökén (776); *Kun* Gáspár bir Csomorkányon (711); *Lévay* Boldizsár bir Földváron (753); *Majláth Miklós* elfoglalja Földvart és Acza-egyházát (753), *Órsy* Lőrincz és Sebestyén birnak Kopáncson (765), *Órteleky* Sebestyén bir Gorzsán (757), *Póka* László kapja Sámson és Férgedet (818), Szegedi *Pap* György Mártély egy részét elfoglalja (796), *Petrovics Péter* birja Csomorkányt, Sámson és Tótkutast (709), *Pornoky* Gáspár bir Gorzsán (757), *Rédeky* Mátyás elfoglalja Földvart és Acza-egyházát (753). *Szabó* Mihályné, Órsi Magdolna, birja Szent-Királyt (827), *Szakadály* Ferencz kapta Erzsébetet (728), *Szell* József igényli a Széll Mihály-féle birtokokat (752, 704, 741, 759), *Szent-lőrinczy* Farkas bir Körtvélyesen (774), Vásárhelyi *Szilágyi* Ferencz és fia Ferencz, tiltakoznak Kopáncs eladása ellen (768), *Vajda* Pál bir Földvárton (753), Marjalaki *Vitéz* Barnabás kapja Fecskést (729), *Zsarkó* Péter zálogba vesz Fecskésen és Orosházán részeket.

Ezekon kívül a családtörténetben találunk leszármazási hiányokat és hibákat is, így pl. *Básthy* Pál és Sámuel Fecskéshez való jogukat eladják, míg Fecskés történeténél az eladók Básthy Ferencz, Pál és János; *Bika* Imrének özvegye, *Somogyi Erzsébet* (765), a *Borbély*-családnál említett Rácz Kata, *Borbély* Ferencz neje volt (857); a *Dóczy* de Szegvár család őse Péter kevei, szentlászlói és érsomlyói kapitány; nagy kár, hogy a forrás nincsen megnevezve, mert eddig még, tudtommal, a Szegvári és Nagylucei Dóczyakkal az összeköttetés nem sikerült megtalálni; megjegyzem, hogy Karácsonyi szerint a szegváriak őse nem Péter, hanem Gergely volt; Dóczy Miklósnak Jaksics Erzsébettől gyermekei: Ilona, Gergely és Kelemen (728, 773, 818), Dóczy Katalin pedig Móré Lászlóné (763); *Csanády* János ónodi kapitánynak felesége Móré Katalin, mit okvetlenül meg kellett volna említeni (jászói lt.); *Földváry* János mig Földvár történeténél Istvánnak nevezve (752); *Keglevich* Miklós neje Móríczy Borbála volt (787); másik *Keglevich* Miklósé a 777. oldalon Czobor Annának van mondva, holott Évának hívták; *Makó* Miklós neje Zólyomy Klára (743), *Mocsáry* Erzsébet nem Horvay, hanem Illosvay István özvegye (694); Móríczy Anna, Tatay Györgyné, mig a 805. oldalon Patay Györgyné, melyik a helyes? *Móríczy* Margit, Palog Ferenczné, holott helyesen Palágyi Ferenczné; *Móríczy* Balázsné, Nagymihályi Pongrácz Margit, okmányaink-

ban Nagymihályi Margit, anyósa volt Móricz Gáspárnak és Mártonnak, míg Móricz Balázsnak neje Nagymihályi alias Zalay Francziska volt (Péchy lt.).

A végső fejezet «A lakosok családi és történeti jegyzéke. E jegyzék kezdettől maig kiterjed az egész lakosságra. Régibb időből felvettem minden ember nevét — írja a szerző — az utolsó száz évről azonban inkább csak a nevezetesebbekéit». Ezen fejezet majdnem 200 oldalát foglalja el a kötetnek, de hogy mi célzt óhajtott a szerző azzal szolgálni, hogy pl. N. N. tálas, takács, csizmadia, szabó, kovács, lókupecz stb. meghalt ekkor, ennyi éves korában, — nem tudom. A szerző igéri, hogy a szövegben megjelöli a nemes és az állítólagos nemes családokat, s tényleg több családnál a jelölést meg is találjuk, azonban ezen jelölés oly hiányos, hogy ezek alapján a nemes családok jegyzéke össze nem állítható; találunk alispánokat, szolgabirákat, táblabirákat és családokat, kiknek neve előtt a jelzés elmaradt s így genealogiai szempontból egy nagyon hézagos és nehezen használható chaos az egész fejezet. A szöveg között 24 címer ábráját is találjuk, melyeknek rajza és kivitele igen gyarló és kezdetleges.

Mindezeket összegezve, a kezem között lévő V. kötetet épen nem mondhatom sikerültnek genealogiai és heraldikai szempontból; kár, hogy ez a befejező kötet nem váltotta be azokat a reményeinket, melyekkel a sikerült s a kritika által is jól fogadott első négy kötet után megjelenése elé néztünk.

Daróczy Zoltán.

A Szamosujvári Verzár-család. Irta: Éble Gábor.
4°. 74 l. Budapest, Franklin-Társulat 1915.

A gr. Károlyi-család történetének szorgalmas buvára ismét egygye szaporította a családtörténeti munkák számát. Csak az imént emlékezett meg lapunk a szerző buzgalmáról, melylyel a gondjaira bizott levéltár kincseit a történetirodalom számára használhatóvá igyekezett tenni s im most újra alkalmunk van dicsérni munkás szorgalmát.

A szép kiállítású és képekkel diszes kötet a szamosujvári Verzár-család történetét vázolja. A család neve előtti jelző egyelőre még megkülönböztető jellegű és a család eredetének helyére mutat vissza, de megtudjuk a dolgozatból azt is, hogy a család egyik tagja részéről történtek lépések e jelzőnek nemesi előnévként való adományozása iránt.

A történelmi köztudatba a család nevét *Verzár* (*Wirzirescus*, *Verzereskul*) *Oxendiusz* aladai püspök vezette be, ki a XVII. század harmadik negyedében

Erdélybe menekült örmény nép apostoli vicariusus volt. Ő vezette a beköltözötteket át a katolikus egyházba, gondoskodván egyuttal arról is, hogy állandó letelepedési helyet nyerjenek. Szorgos fáradozásával sikerült elérnie, hogy az egy helyre tömörült örmény nép maga kormányozza magát. Megvásárolta a kamarától a szamosujvári dominium egy részét, az új területen maga építi az első házat, hogy honfitársaiban kedvet ébresszen az együvé tömörülés iránt, majd a lassan megindult városi élet fellendítésén mindenképpen igyekezik, így megalapítja a timárok társulatát is, a mi jelentős mozzanat a szamosujvári örménység életében. A függelékben található emlékirat is mutatja a püspök gondos előrelátását. Itt 14 pontban kifejtve találjuk azokat a kívánságokat, melyeket később az örmények az udvartól meg is nyertek, de a mit Verzár püspök már nem ért meg. A szentéletű és népe javán buzgó püspök megmutatta azt is, hogy új hazájáért is tud küzdeni és szenvedni: a tatárok 1697-iki támadásakor népével együtt harcra kelt a pusztitók ellen, a kik a derék püspököt rabságba hurcolták és három év múlva szabadult csak meg a karloviczi békekötés után. Tevékeny életét 1715-ben fejezte be. Emlékét a szamosujváriak szoborral készülnek megtisztelni, melynek gipszmintáját egy kép mutatja be. Ez a kivonata magáról a püspökről szóló résznek, melyben Verzár Oxendiusz jelentősége helyes szempontok alapján van méltatva, elannyira, hogy e jelentőséghez mérten szívesen olvastunk volna részletesebb rajzot is életének egyes korszakairól, így pl. az örmények áttérítéséről.

A dolgozat további része a tulajdonképeni családtörténeti rész. A nemességet 1760-ban Mária Terézia királynő adományozza Verzár Márton szamosujvári polgárnak és kereskedőnek. A levélben említés történik Oxendiusz püspök és Verzár Lukács esperes érdemeiről is.

Külön fejezet sorolja föl a közéletben szerepet vitt és szereplő családtagokat foglalkozásuk szerint, miből kitűnik, hogy a család tagjai kereskedői, tisztviselői, orvosi, lelkészi és ügyvédi pályán működtek és dolgoznak. A beházasodott családtagok közt ott találjuk Csiky Gergelyt, a jeles színműíró is, a kinek atyja, Csiky János Verzár leányt birt feleségül.

Genealogiai szempontból a mellékelt négy leszármazási tábla a legérdekesebb, mely felveszi a beházasodott családtagokat is. A táblához adott név- és tárgymutató — a mely 304 családtagot foglal magában — a rajtuk való könnyű eligazodást nagy mértékben elősegíti.

Zsinka Ferencz.